

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Вељко М. Богатовић

**ПОСЛЕДИЦЕ ДЕЛОВАЊА ПОЛИТИКА
ИДЕНТИТЕТА НА ФОРМИРАЊЕ И РАЗВОЈ
ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ У
ДРЖАВАМА ЈУЖНЕ АЗИЈЕ**

Докторска дисертација

Београд, 2024

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Veljko M. Đogatović

**THE CONSEQUENCES OF IDENTITY
POLITICS ON THE FORMATION AND
DEVELOPMENT OF POLITICAL
POLARIZATION IN THE COUNTRIES OF
SOUTH ASIA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024

МЕНТОР:

Проф. Др Зоран Крстић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

Др Ивона Лађевац, научни саветник у Институту за међународну политику и привреду

Проф. Др Марко Вековић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

Проф. Др Зоран Крстић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

Датум одбране: _____

Оцена: _____

ИЗЈАВА ЗАХВАЛНОСТИ

Неизмерну захвалност за предусретљивост, академско усмеравање и стрпљивост при изради овог рада дугујем свом ментору, проф. др Зорану Крстићу, чије су критике, савети и предлози били од пресудног значаја за квалитет који дисертација поседује. Једнако сам захвалан и проф. др Марку Вековићу на директном и индиректном учешћу у мом сазревању као академском аутору и научном делатнику. Конструктивне критике поменута два професора су ненадмашне.

Такође сам захвалан на прилици да, на сопственом Факултету, тамо где се доиста осећам као код куће, пред пријатељима, породицом, сарадницима и колегама, браним дисертацију на којој сам радио неколико претходних година.

Захвалан сам свима онима који су сумњали у моја достигнућа, моју академску будућност и циљеве—ви сте извор моје мотивације у најнеизвеснијим академским тренуцима.

Коначно, захвалан сам читавој својој породици на безрезервној, безусловној и неограниченој подршци, истрајности и стрпљењу које су показали током читавог мог деветогодишњег пута од кандидатуре за упис на основне академске студије политикологије до последње степенице и одбране докторске дисертације.

Хвала Вам.

У Београду, јуна 2024. године

Вељко Ђогатовић

ПОСЛЕДИЦЕ ДЕЛОВАЊА ПОЛИТИКА ИДЕНТИТЕТА НА ФОРМИРАЊЕ И РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ У ДРЖАВАМА ЈУЖНЕ АЗИЈЕ

Сажетак

Студија испитује ефекте деловања религијских, етничких и језичких политика идентитета на процесе формирања нових и развоја постојећих политичких поларизација у пет држава региона јужне Азије—Индији, Пакистану, Бангладешу, Непалу и Шри Ланки. Испитивање улога политика идентитета у односу *према власти*, институцијама власти и већинском етосу чини значајну већину постојећих истраживања. Насупрот томе, ово истраживање полази од улоге, утицаја и последица деловања политика идентитета донетих *према мањинском* религијском, етничком и/или језичком идентитету у државама региона јужне Азије. Један од научних циљева овог истраживања јесте и давање већег значаја овом таласу истраживања с обзиром на све већи значај политика идентитета као политичког оружја у рукама власти.

Ово истраживање би требало да одговори на најмање четири важна питања: (1) колики је утицај политичке поларизације на стабилност, функционисање и квалитет политичких институција у региону јужне Азије; (2) у којој мери представници политичких институција у овим државама својим политикама фаворизују одређене друштвене групе насупрот других; (3) да ли је политичка поларизација у овом региону настала и као последица хомогенизовања становништва према религијској, етничкој и/или језичкој припадности и (4) да ли се, посматрано у претходних пет деценија, може очитати тенденција раста или смањења броја политичких поларизација као и политичких актера, циљева и линија расцепа.

При доласку до научних сазнања ради давања одговора на поменута питања, већински ће бити коришћене квалитативне методе међу којима предњаче анализа дискурса, анализа садржаја (докумената) као и компаративна (упоредна) метода. Централно место заузима компаративна метода којом су суочени закључци прибављени на пољима деловања различитих политика идентитета унутар различитих политичких система.

Истраживањем је указано на евидентну крхкост политичких институција у јужној Азији те њихову флексибилну природу када се нађу у рукама различитих властодржаца. Такође, указано је и на разлоге зашто долази до опструкције рада ових институција као и њиховог искоришћавања зарад унижавања друштвеног положаја и значаја мањинских идентитетских заједница. Показано је да је једна од најзначајнијих препрека устоличењу и укоревљању демократије постојање бројних политичких подела насталих управо деловањем три врсте политика идентитета—религијских, етничких и језичких. Указивањем на различите домете ових политика у државама региона јужне Азије, дат је значај како компаративној политици тако и самом пољу истраживања.

Кључне речи: политике идентитета, политичка поларизација, јужна Азија, упоредна политика, политикологија религије, религија, нација, језик

Научна област: Политичке науке

Ужа научна област: политички системи

УДК:

THE CONSEQUENCES OF IDENTITY POLITICS ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF POLITICAL POLARIZATION IN THE COUNTRIES OF SOUTH ASIA

Abstract

The study examines the effects of the action of religious, ethnic and linguistic identity politics on the processes of the formation of new and the development of existing political polarizations in five countries of South Asia—India, Pakistan, Bangladesh, Nepal and Sri Lanka. Examining the role of identity politics in relation *towards government*, government institutions and the majority ethos, constitutes a significant majority of the research done in this field of research. On the contrary, this research starts from the role, influence and consequences of the identity policies formulated and implemented *against the minority* religious, ethnic and/or linguistic *identity groups* in the mentioned societies of South Asia, going side by side with the tendency of the increased number of studies that observe the social power of these policies from a different angle. One of the scientific goals of this research is to give greater importance to this research trend, considering the increasing importance of identity politics as a kind of political weapon in the hands of government structures against minority identity groups or communities.

This research should answer at least four important questions: (1) what is the impact of political polarization on the stability, functioning and quality of political institutions in the countries of South Asia; (2) to what extent the representatives of political institutions in these countries favor certain social groups over others through their actions (policies); (3) whether political polarization in this region arose as a result of the homogenization of the population according to religious, ethnic and/or linguistic affiliation, and (4) whether, observed in the previous five decades, a tendency to increase or decrease in the number of political polarizations can be read as well as the changes in number of political actors, goals and cleavage lines. During the process of collecting the scientific knowledge in order to provide answers to the abovementioned questions, discourse analysis, content analysis and the comparative method were the main methods used. The central place is reserved for the comparative method with which the conclusions obtained in the fields of action of different identity policies within different political systems were confronted.

This research showed the evident fragility of political institutions in South Asia and their flexible nature when they find themselves in the hands of different rulers. The reasons why the work of these institutions is obstructed and exploited, especially through the action of identity politics, as a means of degrading the social position and importance of minority (identity) communities was also explained. As it was concluded, one of the most significant obstacles to the full entrenchment of democracy is the existence of numerous political divisions created precisely by the action of three types of identity politics—religious, ethnic and linguistic. By pointing out the different scopes of these policies in the five countries of the region, the importance of both comparative politics and this field of research was emphasized.

Key words: identity politics, political polarization, South Asia, comparative politics, political science of religion, religion, nation, language

Scientific field: Political Science

Scientific subfield: Political systems

UDC:

Списак табела

Табела 1. Развој конституционализма у региону јужне Азије.

Табела 2. Списак федералних јединица/држава и територија уније у Индији.

Табела 3. Организација власти у државама региона јужне Азије.

Табела 4. Резултати избора за Лок Сабху (2019).

Табела 5. Изборни резултати Авами лиге.

Табела 6. Религијске политике идентитета у региону јужне Азије.

Табела 7. Етничке политике идентитета у региону јужне Азије.

Табела 8. Језичке политике идентитета у региону јужне Азије.

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
I ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА.....	6
1. Истраживачки проблем.....	8
2. Преглед литературе.....	10
2.1. Политике идентитета.....	10
2.2. Политичка поларизација.....	14
3. Особитости региона јужне Азије: где престаје идентитет, где почиње политика?.....	22
4. Проблематика дефинисања региона јужне Азије.....	24
II ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ ПОЛИТИЧКИХ СИСТЕМА ЈУЖНЕ АЗИЈЕ.....	28
1. Географија и историја у региону јужне Азије: аутохтоно <i>versus</i> увезено.....	29
2. Верско-национална и етно-лингвистичка структура државе.....	44
3. Природа и карактер политичке културе.....	47
4. Генеа јужноазијске државе: осамостаљење и уставност.....	51
5. Вертикална и хоризонтална организација власти.....	60
6. Положај и улога партија и партијског система.....	67
III НАСТАНАК И РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ У ЈУЖНОЈ АЗИЈИ.....	74
1. Појам политичке поларизације.....	75
1.1. Основно значење термина и категорије.....	75
1.2. Поларизација, фрагментација, подељеност и политизација.....	77
2. Хомогенизација и хетерогенизација политичког друштва.....	78
2.1. Друштвени и политички значај процеса етницизације и рацијализације.....	79
2.2. Социјални и политички контекст развоја процеса кастизације и санскритизације.....	80
3. Опште одлике међу-религијских сусрета у региону јужне Азије.....	82
3.1. Међусобни сусрети индских религија.....	83
3.2. Сусрет индских и аврамовских религија.....	85
4. Улога, утицај и значај језика у региону јужне Азије.....	87
5. Узроци и поводи политичке поларизације у региону јужне Азије.....	89
IV ДЕЛОВАЊЕ ПОЛИТИКА ИДЕНТИТЕТА НА НАСТАНАК И РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ У ЈУЖНОЈ АЗИЈИ.....	91
1. Опште одлике односа између политике идентитета и демократије.....	92
2. Религијски и националистички ауторитаризам у региону јужне Азије.....	96
3. Религијске политике идентитета.....	100
3.1. Религијска припадност као линија друштвених подела.....	102
4. Етничке политике идентитета.....	112

4.1. Етнички идентитет у политичкој пракси.....	113
5. Језичке политике идентитета.....	119
5.1. Језичке политике идентитета као оруђе моћи.....	120

V ЕФЕКТИ ДЕЛОВАЊА ПОЛИТИКА ИДЕНТИТЕТА НА ПРОЦЕС ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ У ИНДИЈИ, ПАКИСТАНУ, БАНГЛАДЕШУ, ШРИ ЛАНКИ И НЕПАЛУ..... 133

1. Последице и утицај религијских политика идентитета.....	134
1.1. Друштвене и политичке организације и институције.....	135
1.2. Међу-религијски односи: конфликт или дијалог.....	140
1.3. Међународни и регионални односи: спорови или сарадња.....	143
1.4. Важи ли у јужној Азији парола—сви као један, један као сви?.....	145
2. Последице деловања етничких политика идентитета.....	147
2.1. Етнички плурализам, друштвене и политичке институције.....	148
2.2. Етнички <i>melting pot</i> и међугрупни односи.....	154
2.3. Етничке политике идентитета у регионалном контексту.....	157
2.4. Једна нација изнад свих—регион јужне Азије у XXI веку.....	159
3. Последице деловања језичких политика идентитета.....	162
3.1. Лингвистички плурализам и функционисање политичких институција.....	163
3.2. Језичке дилеме и контроверзе: међугрупни односи у региону.....	168
3.3. Регионална питања и језичке политике идентитета.....	170
3.4. Да ли у јужној Азији сви причају истим језиком?.....	171

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА..... 174

КОРИШЋЕЊА ЛИТЕРАТУРА..... 178

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ..... 184

Биографија аутора.....	192
Изјава о ауторству.....	193
Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада.....	194
Изјава о коришћењу.....	195

Јели.

*Јер ти живот
није дао све што
си заслужила.*

УВОД

Предмет анализе ове студије представља однос између политике идентитета и политичке поларизације у региону јужне Азије. Радом ће бити анализиран утицај религијских, етничких и језичких политика идентитета на настанак и развој различитих видова политичке поларизације, са посебним нагласком на случајеве забележене у Индији, Пакистану, Бангладешу, Шри Ланки и Непалу.

Своју теоријску основу ова студија дугује одређеним областима политичких наука. Прво, *политичкој теорији*, која јој је пружила сва досадашња знања и сазнања о појмовима као што су политике идентитета, друштвени и политички идентитети, политичка поларизација и фрагментација. Друго, *политикологији религије*, која јој је пружила све досадашње студије о пореклу, друштвеном и политичком значају и улози религије у савременим друштвима јужне Азије уз посебан нагласак на свим оним специфичностима међу-религијских сусрета до којих долази на овом терену. Треће, *упоредној политици*, којој дугује методолошки оквир и образац, начине спровођења вишеслојног истраживања, индикаторе и друге категоријално-термиолошке појмове. У овом раду ће бити коришћен савремени *институционално-компаративни приступ* при проучавању последица деловања политика идентитета на процесе отпочињања нових и развоја постојећих политичких поларизација. С обзиром на комплексност овог приступа и укључивање терминологије и категорија позајмљених из неколико политиколошких дисциплина, читав начин извођења методолошког процеса представља добар пример значаја интер-дисциплинарног приступа који би морао преовладавати над осталим приступима уколико се тежи доћи до најсврхисходнијих сазнања и закључака. У том духу, мора се признати да политичка наука није придавала довољно значаја овој теми и то на два нивоа—дисциплинарном и географском. На *дисциплинарном нивоу*, занемаривање се манифестовало недовољним бројем студија чије језгро чине међуодноси између три целине: (1) *политика идентитета*, схваћених као методе односно начина деловања, (2) *политичке поларизације*, схваћене као медијума и (3) *последица деловања политика идентитета*. На другом, *географском нивоу*, занемаривање се манифестовало ограниченим бројем студија које би теорију развијену на Западу и примењену на политичке системе Велике Британије, Сједињених америчких држава, Француске и других политичких система западне хемисфере, примениле и прилагодиле друштвеној и политичкој стварности и процесима широм региона јужне Азије. Имајући у виду значај локалних концепата, од којих се могу поменути азијске вредности или јужноазијске или конфучијанске демократије, остаје нејасно зашто се није отишло даље од пуког задржавања на западно-центричним студијама. Уместо да се корпус знања који је изразито умножен у претходних неколико деценија пренесе и прилагоди локалном контексту и дискурсу, таквих студија је тек неколицина. Са друге стране, то може бити и позитиван предуслов када се на уму има отпочињање ове студије, остављајући довољно простора да се у постојеће поље истраживања допишу нове странице, тенденције, процеси и актери. С обзиром на мањкавости доступне литературе на тему политичке поларизације, њену малобројност када се у виду има регион јужне Азије и њено готово непостојање када се на уму има литература написана на српском језику, јасно је да изучавање овог региона убрзано постаје једно од најпотентнијих чворишта неколико политиколошких дисциплина. Прегледом постојеће литературе ће бити указано на њену конкретну мањкавост и биће указано на места

на којима ће ова студија покушати да отвори потенцијална нова питања и поглавља те понуди одговоре на она која су раније постављена.

С обзиром на доминантан значај религијске, етничке и језичке димензије колективног идентитета у случају народа јужне Азије, радом ће бити анализирана управо ова три типа политика идентитета. Овим политикама најчешће долази до стварања нових и оживљавања постојећих политичких поларизација а са њима и других друштвених и политичких последица. Поред њих, могу се пронаћи и анализирати политике идентитета у областима попут кастинског система, колонијалног наслеђа или родног идентитета. С обзиром на плодно тле за настанак и развој бројних цивилизација и држава на темељима религијских, етничких и језичких идентитета, сматра се да ће ове три димензије колективног идентитета послужити доласку до чврстих сазнања о друштвеном и политичком понашању и односу између мањинских и већинских етоса. Један од основних задатака политичких наука јесте и објашњавање политичког понашања политичких субјеката које подразумева и објашњавање политичког понашања етничких, религијских и језичких заједница. Увид у друштвена и политичка дешавања унутар држава које се, упркос географској блискости, у великој мери разликују према томе које религије, нације и језици доминирају јавних дискурсом, допринети доласку до целовитије и свеобухватније политиколошке анализе, што ће дати више потпоре формулисању новог научног сазнања са јаким научним основом. Искуства држава у којима (1) доминирају ислам, будизам или хиндуизам, (2) где су донедавни колонијални управници били Британци, Португалци, Французи или Холанђани, (3) где постоји разлика према томе да ли се говори аутохтоним, арапским или језиком колонизатора уз (4) суживот великог броја етничких група, могу довести до чврстих, научно оправданих и праксом поткрепљивих тврдњи. Свођењем свих ових чинилаца на довољан број заједничких мотива, политика и актера умногоме ће олакшати разумевање комплексног региона јужне Азије. Такође, олакшаће разумевање и места које у његовом савременом друштвеном и политичком поретку заузимају политике идентитета и политичке поларизације изазване и поспешене деловањем самим политикама идентитета.

Овом студијом на тему општег здравља демократије у јужној Азији ће бити указано на пресудан значај политика идентитета и политичке поларизације за разумевање актуелне мањкавости, оронлости и трајног урушавања демократије и демократских политичких система на територији региона јужне Азије. Са посебним фокусом ће бити анализирано стање демократије у пет политичких система—Индије, Пакистана, Бангладеша, Шри Ланке и Непала. Преостала два политичка система (Малдиви и Бутан) биће анализирани, истражени и уврштени у садржај рада у нешто мањем обиму. Трајну мањкавост ових политичких система чине подељености настале по религијским, етничким и језичким линијама, касније уливеним у сферу политике. У подељеним друштвима јужне Азије постаје немогуће доћи до политичког консензуса што онемогућава легитимну демократску владавину а омогућава деловање већинских политика (majoritarianism) неспорно водећи ка кризи и коначном краху демократије широм овог региона. Почевши од историјског настанка и развоја политичке поларизације биће скренута пажња на корене супротстављених идеја (идеологија) и њихове основне елементе, промоторе и циљеве. Иако већина друштвених поларизација у јужној Азији потиче из сфере односно поља нације, религије, језика, културе и историје, мора се истаћи да се све оне сливају у политичку сферу, креирајући један вид специфичног јужноазијског *melting pota*. Почевши

од неколико стотина различитих језика, четири велике светске религије и неколико десетина различитих етничких заједница па све до неизбежног различитог тумачења колективне регионалне историје, сви услови потребни за формирање једног нестабилног и крхког политичког региона су испуњени. Супротно актуелној политичкој агенди, овај регион све више се креће у правцу религијског и националистичког ауторитаризма, са све мањим бројем демократских одлика којима се може окарактерисати. Ауторитарне тенденције присутне у региону потискују демократски потенцијал и неретко се демократија своди на изборни процес—или, што је још чешћи пример—искључиво изборни дан.

Бројне наведене мањкавости су у значајној мери условиле постављање научних и друштвених циљева ове студије. У том смислу, три су главна циља овог истраживања. Први циљ чини указивање на развијену компатибилност између процеса хетерогенизације друштва, међугрупне нетрпељивости, ускраћивања људских права и појачане политичке поларизације са једне стране, и процеса јачања центрифугалних (ауторитарних) сила широм региона са друге стране. Други циљ чини објашњење значаја религијске, етничке и језичке компоненте групног идентитета као основе за доношење великог броја политика идентитета у сврху хомогенизације доминантног етоса. Трећи циљ чини анализа постојања директне везе између политика идентитета, политичке поларизације и дубљих ауторитарних појава у јужној Азији чиме се врши конкретан утицај на готово све тековине демократије и демократског политичког устројства. Поред поменута три циља, кроз студију ће бити указано и на неколико других циљева чије ће достизање бити јако важан чинилац у структури формирања аргумента и доказивања односно оповргавања најважнијих хипотеза. Сходно томе, хипотетички оквир је формиран у складу са постављеним научним циљевима студије.

У процесу извођења студије, аутор почиње од опште хипотезе која гласи: *политичка поларизација има предоминантан негативан утицај на стабилност, функционисање и квалитет демократских политичких институција у државама јужне Азије*. Имајући у виду чињеницу да је доказивање ове хипотезе најважнији научни циљ ове дисертације, на путу доласка до тог закључка биће указано на разноврсност и квалитет политичких институција у свим политичким системима региона јужне Азије. С обзиром на постојање института избора и изборног система, управо су припадници већинског и мањинских етоса ти који формирају и омогућавају рад овим институцијама, предлажући и гласајући за сопствене кандидате на изборима односно јемчењем и пропагирањем идеја и политика ових кандидата и представника власти. Међутим, често се дешава да се управо представници власти окрећу против сопствених сународника, припадника мањинских етоса, доносећи и имплементирајући јавне политике засноване на разликама у идентитетима између њиховог бирачког тела и супарничког. У овом подухвату, политике идентитета умногоме олакшавају достизање постављених циљева, у исто време доводећи до анулирања деловање демократских институција широм друштва. Довођењем у директну везу конкретних политика идентитета са последицама до којих су довеле у друштвеном и политичком смислу, биће указано на њихов пресудни значај за формирање нових односно оживљавање и оснаживање постојећих политичких поларизација. Доказивање ваљаности опште хипотезе у многоме ће помоћи доказивању прве посебне хипотезе која гласи: *представници политичких институција у државама региона јужне Азије својим деловањем и одлукама фаворизују одређене друштвене групе насупрот других*. Након што ће јасно бити указано на то да до развоја и обнављања политичке поларизације долази

најчешће директним деловањем представника власти и то употребом политика идентитета као основне методе, биће лакше указати на то на које начине долази до формирања и спровођења ових политика и са којим основним циљем. Разумевање идентитетске позадине одређених политика умногоме ће олакшати виђење актуелне друштвене и политичке ситуације широм. Иако доказивање деловања властодржаца у правцу оснаживања сопствене политичке и изборне базе није новост, у овом сегменту ће аутор покушати да допринесе развоју научне литературе о питању односа између (1) мотивације лидера ових држава да додатно демократизују сопствено изборно тело и (2) тенденције да достигнуте резултате у погледу развоја политичких институција у потпуности изјалове жељом за достизањем средњевековних, античких или теолошких концепција попут *свете земље*, „великодржавних пројеката“ и сл. Одлажење корак даље у погледу анализе политичког понашања представника доминантног етоса омогућиће долазак до сазнања важних за потврђивање друге посебне хипотезе која гласи: *политичка поларизација у овом региону је настала као директна последица хомогенизовања становништва узимајући заједничку религијску, етничку и језичку припадност као основ*. Анализирањем конкретних политика идентитета, а на основу примарне и секундарне литературе о њиховим циљевима и последицама, аутор ће довести у директну везу једну од њихових последица—политичку поларизацију—са идентитетским обрасцем који се крије иза самих политика. Схватајући значај трију поменутих димензија колективних идентитета широм јужне Азије, властодршци су их прагматично користили како би изазивали политичку поларизацију у друштвима на чијој се власти налазе. Идеје „чистих“ земаља нису раритет широм света, међутим бројност и важност политичких поларизација које су изазване имплементацијом политика идентитета обезбедиле су региону јужне Азије место у самом светском врху према овом критеријуму. Аналитички уплив све дубље у поље истраживања омогућиће долазак до потврђених сазнања поводом доказивања треће посебне хипотезе која гласи: *у претходних пет деценија, политичка поларизација се константно усложњава и продубљује, укључујући све већи број актера, циљева и линија расцепа*. Са завршетком периода осамостаљивања бројчано најутицајнијих етоса региона јужне Азије почетком 1970-их, дошло је до пролиферације политичких идеја неколицине религијских, етничких и језичких заједница.

Водећи се увреженим мишљењем о примарном значају истраживања политичког понашања и политичке стварности, аутор сматра да се тек у истраживању суживота номиналног и реалног може изнаћи прави закључак у вези са дометима деловања политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације.

Научни допринос ове студије се огледа у давању одговора на бројна круцијална питања везана за квалитет политичког управљања у региону јужне Азије. Пуко указивање на проблеме са којима се суочавају истраживачи овог поља истраживања није довољно—потребно је понудити нови модел, нови начин изучавања стања демократије у овом региону, узроке њеног нарушеног здравља, основне дезинтегративне идеје и тенденције али и њихове зачетнике. Проширивање научног фонда ове области истраживања такође чини значајан научни допринос. У научном смислу, коначно отклањање контроверзи око бројних идеја успешног и плодносног суживота великог броја религијских, етничких и језичких заједница на једној територији је једна од основних идеја-водиља овог рада. Поред тога, један од циљева овог рада јесте и јасно указивање на потребу кориговања постојећих поларизационих модела на примеру политичких система региона јужне Азије. Отпочињање нове струје мисли, нове групе аутора

који ће се помно бавити овим темама, можда је и најважнији потенцијални допринос овог истраживања широј научној заједници.

Имајући на уму друштвени допринос једног оваквог истраживања, може се тврдити да је он двојак. Пре свега, ово истраживање би морало додатно мотивисати ширу јавност да се подробније бави темом поларизованих друштава, оних политичких средина у којима кохабитирају бројне религијске, етничке и језичке групе те оних друштава у којима политике идентитета убрзано добијају на значају и где гласноговорници ових идеја и политика заузимају најважније политичке функције. Такви људи, идеје и последице се могу прочитати и препознати широм планете, а регион у коме се већински говори српским језиком није изузетак. Други друштвени допринос овог истраживања огледа се у давању значаја овој грани упоредне политике који она заслужује али деценијама уназад не добија. Одговори на питања постављена у овом раду тичу се свакодневног живота великог броја становника наше планете који своје друштвене и политичке обавезе, права и дужности обављају у политичким системима који функционишу по сличним принципима као и они у региону јужне Азије. Давање пресудне речи компаративној политици у питањима суживота у мулти-религијским, мулти-етничким и мулти-језичким политичким системима, може донети само бенефите широј друштвеној јавности.

Структурално посматрано, студија ће бити подељена у пет поглавља, која ће бити крунисана закључним поглављем те списком коришћене литературе. Прво поглавље ће бити уско-везано за теоријски оквир самог истраживања. У њему ће бити изнет основни хипотетички оквир, методологија спровођења истраживања, потреба да се оно спроведе као и циљеви и доприноси којима ће се оно водити. Неће се погрешити уколико се каже да оно чини стожер, садржај и координатни систем ове студије. Биће образложен предмет истраживања а кроз критички преглед литературе ће бити указано на неке од неизоставних дилема везаних за предмет и поље истраживања. Такође, биће указано и на мањкавости постојећег научног фонда, иако он несумњиво пружа више него излишан извор литературе. Осим што ће бити изложена два најважнија теоријска појма којим рад оперише—политике идентитета и политичка поларизација—биће указано и на теоријске и практичне особитости региона јужне Азије као и на комплексност изучавања идентитета у вишеслојним друштвима те одређивање разлике између идентитета и политике идентитета.

Фокус другог поглавља је усмерен ка основним одликама политичких система региона јужне Азије. Како је већ поменуто, ради се о седам различитих политичких система од којих се сваки може окарактерисати сопственим историјским развојем, фазама сазревања као и степеницама развоја. Шест је кључних категорија које ће засебно бити истражене и представљене у наставку рада: (1) регионални, географски и историјски развој, (2) верско-национална и етно-лингвистичка структура, (3) природа и карактер политичке културе, (4) осамостаљење и уставност, (5) вертикална и хоризонтална власт и (6) положај и улога партија и партијског система.

Трећим поглављем ће бити отпочета дубља анализа настанка и развоја политичке поларизације у овом региону. С обзиром да се може говорити и о историјским али и о савременим примерима настанка и развоја поларизаторских тенденција, важно је уочити време њиховог настанка, основне промоторе и пропагаторе, пориве и циљеве али и методе којима су оне формиране или одржаване на високом нивоу актуелности. Биће дат већи значај самом

појму политичке поларизације, његовом категоријално-теоријском отклону од других сродних појмова (фрагментација, подељеност и политизација) као и процесима који прате међу-религијске сусрете широм јужне Азије и подизање нивоа хомогености и хетерогености друштва (етницизација, рацијализација, кастизација и санскритизација). Такође, биће указано на значај такозваног *језичког питања* у региону и теоријско-практичног одређења узрока формирања ових политичких поларизација.

Четврто поглавље има за циљ да укаже на опште одлике односа између политике идентитета и демократског политичког уређења, односно на деловање политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације у посматраном региону. Сматра се да постоји довољно различит образац деловања политика идентитета којима се покушава нациљати религијска, етничка и језичка димензија колективног идентитета супротстављеног етоса.

Пето поглавље представља круну читаве студије с обзиром да се њиме покушава указати на друштвене и политичке ефекте деловања политика идентитета на процес политичке поларизације у пет посматраних политичких система: Индије, Пакистана, Бангладеша, Непала и Шри Ланке. С обзиром на мулти-дисциплинарни приступ који ова студија негује, биће указано на *differentia specifica* сваке од наведених држава али и на тематске сличности и разлике између ових различитих политичких система те различитих врста политика идентитета. Биће истражено да ли постоји довољан степен сличности између различитих политичких (колективних) актера унутар различитих политичких система како би се могло говорити о постојању тенденција којима се могу објаснити политички потези и политичко понашање учесника у политичко-поларизационој игри.

Закључно поглавље ће послужити сумирању резултата до којих се дошло анализом литературе, дискурса, контекста и друштвено-политичке стварности јужне Азије. У наставку ће бити дат одговор на постављена истраживачка питања а затим ће бити указано на степен доказаности тј. потврђености хипотеза. Биће искоришћен тренутак и да се укаже на потенцијалне мањкавости и ограничености спроведеног истраживања, као и на питања на која је студијом дат одговор али и на она која су студијом покренута или је одговор на њих, из неког разлога, измакао. Постоји јасна намера аутора да се овом студијом, у идеалном случају, мотивише настанак новог таласа студија које ће се подробније бавити овом темом на интер-регионалном нивоу.

I ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У овом поглављу, аутор ће поставити теоријски темељ једном потенцијално потентном правцу истраживања друштвених и политичких тенденција и појава. Тај правац је временски позициониран на крају XX и почетку XXI века а географски је позициониран у пределу региона јужне Азије односно широм његових седам политичких система. С обзиром на разноликост последица деловања политика идентитета, аутор ће поћи од разумевања друштвене динамике унутар овог региона као међуодноса између одвећ подвојених тенденција—хетерогенизације и хомогенизације, раслојавања и уједињавања, Нас и Њих, прошлости и садашњости.

На изглед нерасплетиве нити ове вишедимензионалне савремености деценијама уназад представљају праву теоријску кошницу и плодносно тло за тестирање различитих теоријских и практичних замисли и хипотеза. Сувишно је говорити о томе да ли је нека од њих успела у

потпуности да разоткрије суштину политичког живота једног тако живахног региона као што је јужноазијски. Такође је превише амбициозно сматрати да ће до тог циља засигурно доћи овом студијом. Као што је случај са многим ауторима у ранијим истраживањима, овде ће бити начињен покушај да се уклопи још један део у сада све шири друштвени и политички мозаик, како најбоље и може бити окарактерисано непрестано друштвено надметање у региону јужне Азије.

Након бројних истраживања којима се покушало указати на етничку, религијску, кастинску, про- и анти-колонизаторску, класну и друге разноврсности овог региона, сматра се да се у самом пољу различитих демографија не може умногоме допринети развоју тог поља истраживања. Ипак, како су се студије у овој области нагомилавале и одлазиле све дубље и дубље, јавила се потреба за попуњавањем својеврсног научно-истраживачког јаза (research gap) у оним новоформираним областима истраживања којима би требало обухватити идентитетска питања и вишеугаони начин посматрања (мулти-дисциплинарни приступ). У том погледу, ово истраживање ће бити смештено у област које се бави односом између идентитета и политике, поља које, након неколико деценија научне стагнације, поново добија на замаху и значају. Имајући у виду бројне друштвене научнике чији су ранији радови са великом сигурношћу указивали на крах или одумирање значаја религије и других идентитетских димензија колективног идентитета, сада је у потпуности јасно да ће ово истраживање бити спроведено унутар просперитетног, научно оправданог и потентног поља истраживања и научног приступа. Довољно је обратити пажњу на концепте десекуларизације (Peter Berger), секуларизације свести (Charles Taylor), веровање без припадања (Grace Davie) или диференцијације религије (David Martin)¹.

Такође, овом студијом ће бити указано и на нераздвојивост религије и политике, али и последице које акције (политике) могу остварити на колективни идентитет супарничког етоса. Ове политике имају значајну улогу при формулисању нових али и при обнављању и оснаживању већ постојећих друштвених подела, на шта ће се базирати главнина овог рада. Међутим, политичка поларизација није једина последица политика идентитета. Однос између идентитета и демократије је један од најважнијих савремених односа унутар политичких наука и политичке реалности, управо из раније поменутог разлога својеврсног повратка идентитетских ниша у научну заједницу. Доминација супротне парадигме на кратко је успела да дезавуише научну и академску заједницу, међутим са продором савремених технологија и друштвених и академских мрежа, али и све очигледнијим манифестацијама колективног идентитета—то једноставно више није могуће.

Када говоримо о мултидисциплинарном приступу, у случају овог истраживања он ће послужити доласку до нових сазнања по неколико линија. Оне се крећу од доласка до чвршћих сазнања у погледу начина формирања и деловања политика идентитета па све до разорних и трајних последица које ове политике могу оставити на однос између колективног идентитета

¹ Peter Berger, *The Sacred Canopy: Elements for Sociological Theory of Religion*, Anchor Books, Palatine, IL, USA, 1969; Jocelyn Maclure and Charles Taylor, *Secularism and Freedom of Conscience*, Harvard University Press, Cambridge, MA, USA, 2010; Grace Davie, "Believing Without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain", *Social Compass*, Vol. 37, No. 4, 1990, pp. 455–469; David Martin, *The Religious and the Secular*, Routledge & Kegan Paul, London, UK, 1969.

и демократије или политике уопште. Давање скромног доприноса развоју ових научних дисциплина, пре свега компаративној политици и политикологији религије, али и свим другим научним дисциплинама које би могле имати користи од једне овакве студије (расне и етничке студије, социологија религије, социологија идентитета и др.) је од неизмерне важности и представља један од стубова научног циља саме студије.

1. Истраживачки проблем

Основни истраживачки проблем којим се бави ово истраживање чини однос између идентитета и политичке поларизације, или прецизније речено, улога политика идентитета у формирању и развоју политичке поларизације. Иако је већ наведено да ова област истраживања представља потентно научно поље истраживања—квалитет и квантитет студија прилагођених контексту региона јужне Азије и савременим идентитетско-политичким тенденцијама је у заостатку. Имајућу наведено у виду, истраживачко питање којим ће студија бити започета гласи – *у којој мери је деловање политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације допринело формирању кризе демократије у државама јужне Азије односно које су последице деловања политика идентитета на формирање и развој политичке поларизације у овом региону*. Основна научна претпоставка од које аутор полази тј. на којој ће засновати истраживање јесте да су политике идентитета, као средство спровођења друштвених и политичких циљева, имале значајну улогу у процесу формирања нових и продубљивању постојећих друштвених и политичких подела и поларизација. С обзиром на важност коју политичка поларизација поседује у погледу питања стабилности, функционисања и квалитета политичких институција у овим политичким системима, идеја аутора јесте да испита њихов објективни значај, домаћаје и политичке и друштвене последице њихове (не)успешне примене.

Геополитичка целина јужне Азије (седам раније поменутих политичких система) представља плодно тло за истраживање и потврђивање раније формираних хипотеза и теорија.

Први разлог за овакву географску одредницу предмета истраживања чини изванредно хетерогена друштвена структура седам друштава региона јужне Азије у погледу минимум једног колективног идентитетског елемента—била то језичка, религијска или национална припадност. Увид у њихову унутар-друштвену динамику даће нам довољно сазнања за прелазак на мулти-дисциплинарни и компаративни приступ у наставку истраживања (Поглавље V).

Други разлог лежи у чињеници да су ова друштва искусила одређени степен демократске владавине у претходних 120 година те да се може успешно посматрати настанак, развој и кулминација политичке поларизације у различитим добима и политичким системима, што је од изузетног значаја за утврђивање домаћаја политика идентитета у различитим друштвеним и политичким условима.

Треће, готово сва ова друштва су прошла кроз неки од вишевековних облика колонизације, што је оставило различите последице по будистичке, Дзонгка, Непали, хиндуистичке, исламске, тамилске, хришћанске, сикске, ђаинистичке, урду и друге елементе колективних идентитета. Посматрајући политике идентитета донете у различитим идентитетским сферама, аутор ће покушати да дође до чврстих закључака у прилог тврдњи да је значај ових политика по настанак ширих друштвених проблема и подела изузетно велики.

Четврти разлог лежи у чињеници да се различити политички системи овог региона налазе на различитим ступњевима демократског развоја односно док су поједини од њих на јасно дефинисаном путу ка демократији или ауторитаризму, други ни изблиза не показују јасну макро-политичку оријентацију, што представља чињеницу од великог значаја при укрштању резултата до којих ће се доћи излагањем најважнијих политика идентитета у претходном периоду.

Коначно, *пети* важан разлог за овакво уоквиравање поља истраживања представљају чињенице да у овом региону живи једна четвртина укупног становништва Земље, да се у њему налази једна од две најмногољудније земље света, да се у њему налазе две нуклеарне силе и једна од најмање безбедних међудржавних граница на читавом свету.

Аутор је мишљења да ће наведени разлози, потпомогнути теоријским оквиром о коме ће бити више речи у наставку рада, довести до недвосмислених закључака у погледу значаја политика идентитета, њиховог друштвеног домаћаја, разноврсности, дужине трајања и последица по читава друштва и регион јужне Азије у целости. Са друге стране, с обзиром на живост самог поља истраживања, велике се наде полагају у нове, правремене али и интересантне закључке ове студије.

Проблеми са овим пољем истраживања, прилагођени теми студије и поглавља, јесу двојаки. *Први* од њих се односи на доминацију дескриптивних студија случаја у којима се могу прочитати корисна сазнања у вези са политикама идентитета имплементираних у појединачним политичким системима региона, међутим, обично се ту њихов научни допринос завршава. Оно што се покушало рећи јесте да до сада није написан ни изблиза довољан број студија који би компаративним увидом у дејство политика идентитета могао да одведе ширу научну заједницу ка важнијим, системским и структурним проблемима и сазнањима. Имајући увид у први слој анализе (случај по случај), остаје нејасно како то да није дошло до спровођења већег броја научних студија које би се овом темом бавиле широм региона који насељава две милијарде људи. Управо то отворено питање нас доводи до *другог* проблема прочитаног у погледу прегледа доступне литературе а то је—неприменљивост западних и западњачких теоријских концепата на регион и политичку реалност јужне Азије. Иако је западна политикологија унапредовала до завидног нивоа у претходних 150 година, она је то учинила већински се базирајући на терминологији, методологији и категоријалном апарату такозваног „западног света“. Доминација песимистичких прогноза у погледу будућности колективних идентитета заснованих на нацији или религији, била је ограничена на западни, хришћански (протестантски, римокатолички и атеистички) свет, док су остатком света идеје нације, религије, касти и сл. доживљавале васкрсење.

Ово истраживање ће покушати да доведе до сазнања које ће попунити јаз између „источног“ и „западног“ тумачења појединих друштвених појава и тенденција али и дати увид у деловања политика идентитета која нису стриктно везана за дихотомије масовно-елитистички, лево-десно или конзервативно-либерално. Уз то ће покушати и да доведе до сачињавања једне свеобухватне регионалне анализе дејства и домаћаја политика идентитета, политичке поларизације и других релевантних и повезаних друштвених појава.

За крај овог поглавља, важно је нагласити да се домаћаји и циљеви овог истраживања могу свести на четири основна: (1) указивање на *степен распрострањености, заступљености и прагматичне вредности политика идентитета* у политичким системима региона јужне

Азије, (2) указивање на *више-димензионални однос између политика идентитета и политичке поларизације*, (3) покушај проналаска *компаративних сличности и разлика између различитих политичких система и различитих поларизација* као и (4) *систематизација друштвених и политичких последица деловања политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације*.

2. Преглед литературе

Овај сегмент рада ће послужити прегледу најважније литературе у областима политика идентитета и политичке поларизације а њиме ће бити указано на три сегмента: (1) стање у науци и научном фонду овог поља истраживања, (2) проблематика која из таквог стања произлази и (3) простор у коме би једно овакво истраживање могло да нађе сопствено место. Основни теоријски конструкти, тезе, тенденције, расправе као и научни увиди на које ће се ово истраживање наслањати биће изложени у наредним поглављима, превасходно са циљем формирања јасног координатног система чијим координатама ће се кретати ова студија.

2.1. Политике идентитета

Одмах на самом почетку овог поглавља наилази се и на први проблем и терминолошку недоумицу. Иако је као концепт формулисан још средином XX века, дубинско, опсежно и свеобухватно објашњење термина *политике идентитета* никада није спроведено у дело, стога би се могло поставити питање и да ли оне могу бити сврстане у такозване суштински спорне појмове²? Неколико деценија касније, махом је прихваћена неформална дефиниција да се под овим појмом означавају *оне политичке активности, идеје и идеологије које фокус свог интереса базирају на друштвеним групама и обично су повезане са карактеристикама попут расе, рода, сексуалности, етничке припадности, религије или других идентитетских појавних облика*. Неодвојивост идентитетског обрасца од бића појединца такође је важна одлика за формулисање политика идентитета—под њима се посматрају оне димензије идентитета које инхерентно носимо са нама самима³. Замисао обе стране (оне која формулише политику идентитета и она према којој је она управљена) лежи у тежњи да се друштвеним групама надену колективна искуства или изазови које би требало препознати и на њих деловати унутар политичке (јавне) сфере. Вренова (Mary Wrenn) сматра да индивидуа нема контролу над колективним друштвеним идентитетом односно да је он приписан од стране институција које нас окружују те да као такав може бити заснован на биолошким категоријама (попут расе или пола/рода) или друштвеним припадностима (попут припадања одређеној класи или другој друштвено-конструисаној групи)⁴. Маргинализована група тежи да широкој јавности представи свој случај као напад на сопствена неутуђива права (друштвену једнакост, једнак третман, слободу учествовања у демократској владавини и др.).⁵

² Погледати: Valter Brajs Gali, Vilijam Konoli, *Suštinski sporni pojmovi*, Akademska knjiga, Beograd, 2017.

³ Kenneth J. Gergen, "Social Construction and the Transformation of Identity Politics", in: *New School for Social Research Symposium*, April 1995. Volume 7, p. 2.

⁴ Mary Wrenn, "Identity, Identity Politics, and Neoliberalism", *Panoecenomicus*, Vol. 4, 2014, p. 504.

⁵ Kenneth J. Gergen, "Social Construction and the Transformation of Identity Politics" ... p. 2.

Иако постоји неколицина термиолошких претеча овог појма које су се појављивале и нестајале из фокуса друштвених наука током XIX и XX века, сам термин је дошао у жижу светске јавности са поновним откривањем колективног идентитета и протестима током 1960-их година. Искуства маргинализованих друштвених група довела су до експанзије важности овог појма у наредним деценијама, када он бива све чешће повезиван са левичарским покретима и активистима којима су се исти залагали за фер и коректан третман мањинских друштвених идентитета (расних, родних, сексуалних и других). Међу ауторима из овог периода који су помогли развоју и све чешћој употреби овог појма јесу Кимберли Креншо (Kimberlé Crenshaw), Бел Хукс (Bell Hooks) и Одри Лорди (Audre Lorde). Још даље у прошлост, истичу се радови друштвено-теоријских ауторитета попут Мери Вулстонкрафт и Франца Фанона као претходника идеје политике идентитета⁶. Бернштајнова (Mary Bernstein) наводи Алана Турена као једног од зачетника теоријско-аналитичког правца истраживања политика идентитета и то у погледу њихових нормативних разлика у односу на Нове друштвене покрете, истичући студије којима је Турен у нормативном погледу разликовао покрете попут женских и лезбијских група са конзервативним покретима попут политичког исламизма или српског национализма⁷. Курцвели, Перезова и Шпигел (Jonatan Kurzweily, Moira Pérez, Andrew D. Spiegel) заокружују ову причу доказима у прилог коначног заснивања овог појма у свом пуном значењу у другој половини XX века⁸ док се другом студијом наглашава 1979. година и студија у којој је Рене Анспач (Renee Anspach) употребила термин политике идентитета којим је указала на активизам особа са инвалидитетом у циљу промене колективне свести односно друштвене концепције особа са инвалидитетом⁹.

Заједничке карактеристике самих политика идентитета које су различити аутори идентификовали могу се поделити у три посебна и неретко преклапајућа скупа а који бивају фокусирани на (1) *политичке притужбе* (маргинализован положај одређене групе или идентитета), (2) на *политичке праксе* (методологија којом се до циљева политика идентитета стиже) и (3) на саме *политичке циљеве и исходе* одређеног низа процеса и радњи¹⁰. Стога, не би било погрешно рећи ни да су политике идентитета оне акције (политике) које су засноване

⁶ N. Shilpa, "Identity Politics in India: It's Various Dimensions", *International Journal of Research in Engineering, IT and Social Sciences*, Vol. 11, No. 2, 2021, p. 37. Погледати још: Stanford Encyclopedia of Philosophy, „Identity Politics“, 23/03/2016. Доступно на: <https://plato.sydney.edu.au/archives/sum2019/entries/identity-politics/>, приступљено 4. јуна 2024. године. ОЕД (Oxford English Dictionary) као прво навођење овог термина проналази књигу „1984 Revisited: Totalitarianism in Our Century“ из 1973. године (Oxford English Dictionary, „Identity politics“, n.d. Доступно на: https://www.oed.com/dictionary/identity-politics_n?tab=factsheet#99140722645, приступљено 4. јуна 2024).

⁷ Mary Bernstein, "Identity Politics", *Annual Review of Sociology*, Vol. 31, 2005, p. 55.

⁸ Jonatan Kurzweily, Moira Pérez, Andrew D. Spiegel, "Identity politics and social justice", *Dialectical Anthropology*, Vol. 47, 2023, p. 6.

⁹ Погледати: Mary Bernstein, "Identity Politics" ... p. 47 као и Mahendra Sapkota, "Contested Identity Politics in Nepal: Implications from Tharu Movement", *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 19, No. 7, 2014, p. 17.

¹⁰ Jonatan Kurzweily, Moira Pérez, Andrew D. Spiegel, "Identity politics and social justice" ... p. 7.

на некој од идентитетских основа једне или друге стране (оних који формулишу или оних који трпе конкретну политику), била та основа оличена различитим расним, националним, религијским, родним, сексуалним или другим идентитетом¹¹. Политике идентитета, важно је нагласити, могу се манифестовати и на насилне али и на пацифистичке начине и без обзира на свој модус оне могу служити као одговор на трајну изолацију или неповољан положај унутар ширег друштва¹². Оне могу бити *политике доминације*—нпр. кроз изградњу државе која ће представљати и наметати одређени национални идентитет путем политика језика, културе и религије, али и неједнаким приступом политичком утицају, запошљавању и развојним ресурсима; али могу бити и *политике отпора* којима ће маргинализоване групе мобилисати свој заједнички колективни идентитет ради борбе за сопствена права и моћ¹³. Чињеница је да политике идентитета представљају пример уско ограниченог (прецизног), политичког и државоцентричног активизма који не успева на адекватан начин да се позабави културним основама моћи¹⁴. Све поменуте специфичности политика идентитета су уочљиве широм јужне Азије и биће анализирани у наставку студије. Начин на који се идентитети мобилизују, њихов интензитет и циљ ка коме су усмерени су такође од великог значаја за одређивање настанка, домета и циљева политике идентитета.

На аналитичку непрецизност овог концепта и његових савремених појавних облика, упозорили су Курцвели, Перезова и Шпигел¹⁵. У овом погледу, етнографске, историографске и компаративне студије су од изузетног значаја. Иако бројни аутори сугеришу да овај термин може имати само одбрамбени предзнак тј. да политике идентитета могу покренути и спровести само маргинализовани идентитети и етоси, поменути аутори износе велики број чврстих доказа у „одбрану“ већинских етоса и њихове улоге унутар поља истраживања политика идентитета као својеврсних *зачетника* истих. Може се закључити да су политике идентитета *одбрамбено или заштитничко* оружје—међутим оне могу доћи са обе стране поларизованог друштва, како из угла објективно маргинализованог и дискриминисаног етоса или друштвене групе, тако и из угла супротне стране, то јест од етоса који покушава или да заштити своју доминантну позицију или да је додатно ојача и утврди¹⁶. Њиховим речима¹⁷:

„(...) политике идентитета су далеко од тога да буду само концептуално питање: оне представљају *политичку тактику* која се тренутно примењује и брани у разним контекстима широм света.“ (курзив В.Ђ.)

¹¹ Mary Bernstein, “Identity Politics” ... pp. 47–74.

¹² Mary Wrenn, “Identity, Identity Politics, and Neoliberalism” ... p. 512.

¹³ Camilla Orjuela, “Corruption and identity politics in divided societies”, *Third World Quarterly*, Vol. 35, No. 5, 2014, p. 755.

¹⁴ Mary Bernstein, “Identity Politics” ... p. 56.

¹⁵ Jonatan Kurzweily, Moira Pérez, Andrew D. Spiegel, “Identity politics and social justice” ... pp. 5–18.

¹⁶ Корисно би било прочитати и друге чланке из наведеног зборника радова, посебно оних који анализирају политике идентитета у Канади, Руској федерацији и Колумбији (читава издање часописа *Dialectical Anthropology* Volume 47/1 је доступно на адреси: <https://link.springer.com/journal/10624/volumes-and-issues/47-1>, приступљено 4. јуна 2024).

¹⁷ Jonatan Kurzweily, Moira Pérez, Andrew D. Spiegel, “Identity politics and social justice” ... p. 17.

Иако је до сада упућен значајан број критика, што из угла теорије што из угла практичне неупотребљивости и неухватљивости овог појма, број студија чије поље истраживања гравитира око политика идентитета се сваке године повећава у значајној мери. На овом месту нема довољно простора за анализу свих критика али је прави тренутак да се подробније прикаже онај теоријски приступ политикама идентитета који умногоме одговара пољу истраживања и географском и историјском контексту ове студије.

Понајвише подударања са овим концептом може се пронаћи у филозофској енциклопедији Стенфорд универзитета (Stanford University) која, при одређивању сржи овог концепта, наглашава два кључна момента: (1) широк спектар политичких активности и теоретизовања који је заснован на *заједничком искуству неправде* припадника одређене друштвене групе те (2) окупљање друштвених група *око идентитетских политичких питања како би заштитили своју политичку слободу* унутар ширег, маргинализујућег друштва¹⁸. Ипак, ни овај приступ није у потпуности свеобухватан с обзиром да политике идентитета не морају бити производ деловања искључиво бројчано мањег сегмента друштва насупрот већем. Остављање идеолошких узди иза себе омогућило је овом термину и свим аналитичарима овог приступа изучавању политика идентитета да исти модификују онако како би обухватио све актуелне друштвене ситуације, тенденције и друго. Такође, омогућило је разводњавање појма и одлазак у крајност при формулисању саме дефиниције. Свим овим приступима је заједничко изучавање: (1) *друштвених неправди* начињених једном друштвеном сегменту или групи, затим (2) *последица* доношења ових одлука по ширу заједницу и (3) *реакција* маргинализоване групације. Посматрано из другог угла, политике идентитета се могу схватити и као употреба и изражавање културних особина или идентитета у политичким пројектима или као претензија на моћ заснована на артикулацији и мобилизацији одређеног групног идентитета¹⁹. Управо ће ту бити окренут фокус и ове студије, уз константно продубљивање знања о варијацијама, утицајима, домашајима и последицама (не)успешне имплементације политика идентитета.

Имајући на уму све наведено, на овом месту се предлаже нова радна дефиниција овог термина којим би били обухваћени:

све акције и поступци једне друштвене групе којима се, путем вршења директног или индиректног утицаја на најмање један од елемената колективног идентитета друге друштвене групе, жели омогућити јачање позиције једне у односу на другу друштвену групу.

У наставку студије ће се, под појмом „политика идентитета“, подразумевати подударање конкретног примера са условима наведеним у овој дефиницији. Велика важност лежи у случајевима истраживања политика идентитета у друштвима у којима су оне примењене насилним методама а посебно у случају етничких, националних и религијских идентитета, с

¹⁸ Stanford Encyclopedia of Philosophy, „Identity Politics“, 11/07/2020. Доступно на: <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/>, приступљено 4. јуна 2024. Погледати још и: Britannica, „Identity Politics“, 24/08/2023. Доступно на: <https://www.britannica.com/topic/identity-politics>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁹ Camilla Orjuela, „Corruption and identity politics in divided societies” ... p. 754.

обзиром на њихову лакоћу мобилизовања током насилних сукоба²⁰. Последице деловања политика идентитета су оно на шта ће се, у главнини рада, односити наш хипотетички оквир и аргументација. У наставку овог поглавља биће више речи о теоријској потпори једне од најважнијих последица деловања политика идентитета—некада и услова *sine qua non*—политичкој поларизацији.

2.2. Политичка поларизација

Не би било исправно рећи да концепт политичке поларизације представља мање суштински споран термин у односу на политике идентитета. Иако на изглед делује да у теоријском погледу нема много потребе разматрати шта значи поларизовано друштво односно шта је то политичка поларизација (подела друштва на тачно два међусобно искључујућа тора, зар не?²¹), на други поглед није тако. Баратање појмовима попут подељеног друштва, политичке поларизације, политичке сегментације, партијске фрагментације и сл. није увек најлакше а често ни највичнијим аналитичарима није најјасније када је легитимно употребити који од појмова. О томе посебно говоре тврдње да су друштва подељена на два велика идеолошки-различита тора више поларизована од друштава подељених на мноштво малих и идеолошки-супротстављених тора²². Бингам (Powell G. Bingham) је још 1982. године дефинисао *партијску фракционализацију* као степен до којег је изборна подршка или законодавна заступљеност подељена између различитих политичких партија, док ефективни број партија обезбеђује меру партијске фракционализације пребројавањем партија пондерисаних њиховим уделом гласова или мандата а Далтон (Russell J. Dalton) је у својој студији из 2008. године утврдио да *партијска поларизација* одражава дистрибуцију партија дуж једне идеолошке димензије²³. Односно—Далтоновим речима—партијска фракционализација нам говори о количини партијских система али нам партијска поларизација показује њихов квалитет²⁴. Међутим, најчешће није јасно *шта* је то поларизовано када се употреби термин политичка поларизација. Сведоци смо настанка и развића политичке поларизације у многим крајевима света и то у погледу питања дискриминације, мултикултурализма, религије, имиграције, људских права, тероризма,

²⁰ Ibidem, pp. 754–755.

²¹ О овој и суштински блиским дефиницијама, погледати Frances E. Lee, “How Party Polarization Affects Governance”, *Annual Review of Political Science*, Vol. 18, 2015, p. 263.

²² Ekim Arbatli, Dina Rosenberg, “United we stand, divided we rule: how political polarization erodes democracy”, *Democratization*, Vol. 28, No. 2, 2021, p. 5.

²³ Powell G. Bingham, *Contemporary Democracies: Participation, Stability, and Violence*, Harvard University Press, Cambridge, MA, USA, 1982, p.80, цитирано према: Ching-Hsing Wang, “The effects of party fractionalization and party polarization on democracy”, *Party Politics*, Vol. 20, No. 5, 2014, p. 688.

²⁴ Russell J. Dalton, “The quantity and the quality of party systems: Party system polarization, its measurement, and its consequences”, *Comparative Political Studies*, Vol. 41, No. 7, 2008, pp. 899–920, цитирано према: Ching-Hsing Wang, “The effects of party fractionalization and party polarization on democracy”, ... , p. 688. За више о партијској фракционализацији, прочитати: Ekim Arbatli, Dina Rosenberg, “United we stand, divided we rule: how political polarization erodes democracy” ... pp. 285–307.

грађанских ратова и нуклеарног наоружања, између осталог²⁵. Следећи проблем који се јавља на путу ка јасном дефинисању овог појма може испрва звучати банално али анализирајући примере у којима је сасвим јасно да истовремено дејствују три (или више) међусобно сукобљених страна, у значајној мери се преиспитује идеја да у дефиницију овог појма буде уметнут услов деловања *искључиво* две стране. Долазак до прецизног теоријског одређења појма *политичке поларизације* захтева анализу а последично и синтезу од неколико ступњева. Идеја ове студије јесте да се фокусира на озбиљну (*severe*) политичку и друштвену поларизацију и да оде даље од конвенционалне концептуализације поларизације као идеолошке дистанце између политичких партија и кандидата²⁶.

Најпре је важно (1) упознати се са основним критикама на рачун концептуалног заснивања овог појма, (2) објаснити разлику између термина блиских политичкој поларизацији, (3) указати на различите врсте поларизација као и (4) заједничке одлике до сада формираних дефиниција али и (5) њихове мањкавости, а све то како би се на крају могло (6) указати на радну дефиницију термина из угла ове студије и њен значај и степен примене широм политиколошких дисциплина.

Критике на рачун објашњења самог појма су многоструке, почевши од оних епистемолошких и онтолошких па све до оних које замерају практичну неупотребљивости и такозвану неухватљивост овог појма. Према једној струји мишљења, овим термином се може ваљано обухватити превише мали број научних анализа и случајева, док се према другим ауторима њоме може обухватити главнина проблема у савременој националној и међународној политици. Истина је, као и обично, негде између. Највећи број критика упућен је након настанка терминолошких недоумица с обзиром на незанемарљив број садржајно и значењски блиских термина (различите врсте поларизације, фрагментације, сегментације и друго). Овај проблем ће бити пренебрегнут указивањем на мањкавости дефиниција и одредница које су коришћене при сачињавању поменутих студија и указивањем на потенцијални значај нове дефиниције.

Први проблем који настаје при формирању ваљане дефиниције може бити одређивање објекта поларизације односно давања одговора на питање *шта* је то поларизовано у политичкој поларизацији. Јасно је да одговора на ово реторичко питање може бити на десетине—ставови, партије, идеје и идеологије или све оно што у политичкој сфери може стајати супротстављено. Међутим, то што постоје два супротстављена става или идеје не мора аутоматски значити да између њих постоји поларизацијски однос. Тај услов ће бити испуњен оног тренутка када однос између њих са нивоа супротстављености ескалира на виши степен сукоба. Аутори су се у претходних неколико деценија довијали на разне начине како би формулисали и наденули нови и милозвучнији назив овог вишег степена сукоба. И док је код различитих фрагментација, сегментација, супротстављености и различитости могуће постојање великог броја истовремених такмаца, код политичке поларизације у смислу у коме

²⁵ Avinash K. Dixit, Jörgen W. Weibull, "Political polarization", *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, Vol. 104, No. 18, 2007, p. 7351.

²⁶ Jennifer McCoy, Murat Somer, "Toward a Theory of Pernicious Polarization and How it Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies", *The Annals of the American Academy*, Vol. 681, 2019, p. 235.

ће тај термин бити коришћен у нашој студији, могу постојати искључиво два. Међутим, чини се да се на овом месту ситуација компликује, судећи према бројним случајевима са терена. Тај проблем, постојање вишеструких поларизација у којима се чини да обитава много више од два супротстављена тора, решен је указивањем на одређени степен међусобних сличности али и одлучујућих разлика између две поларизације унутар истог друштва. Као што ће вишеструке поларизације прочитане у бројним друштвима јужне Азије показати—једно политичко друштво може бити поларизовано на онолико нивоа колико постоји друштвених сукоба унутар њега—односно могуће је читавање већег броја политичких поларизација у исто време, формулисаних унутар различитих друштвених и политичких расцепа. Поларизације настале након деловања језичких политика идентитета могу се преклапати али и у потпуности разликовати у односу на политичке поларизације настале деловањем религијских или етничких политика идентитета. На овакве ситуације ће бити указано у Поглављима IV и V. Постојања етно-лингвистичких фракционализација, али и социо-историјских, географских и економских, може бити само повољан услов за развијање политичке поларизације²⁷. Штавише, обитавање вишеструких религијских, етничких, религијских, кастинских и других идентитетских образаца у јужној Азији само ће помоћи истраживању политичке поларизације настале циљањем управо неких од наведених димензија колективних идентитета бројних друштвених група у овом региону. Аутор ће покушати да укаже на *differentia specifica* сваког од ових случајева, уз разумно задржавање на сваком примеру како не би био изгубљен фокус са дубљих и важнијих тенденција. Говорећи о фракционализацији, упловљава се у област савремене политике у којој се може говорити у постојању више ентитета неједнаког распореда моћи, власти или другог показатеља друштвених односа. Међутим, сврха разговора о поларизацији налази се управо у *релационом односу између два супротстављена етоса* или идентитета то јест у постојању јасне намере да се промени ниво тог односа у сопствену корист. Обично су поларизациони односи ти који се могу окарактерисати већим набојем и интензитетом у поређењу са односима унутар фракционализованих друштава. Може се рећи и да свака фракционализација подразумева и поларизацију, али свака поларизација не подразумева истовремено постојање фракционисаног друштва. Однос између ова два појма је доиста комплексан и у његово расветљавање је укључено неколико дисциплина од којих понајвише политичка социологија. Међутим, поларизација о којој ми овде говоримо више је ствар политике идентитета, културе, друштвеног набоја високог нивоа а мање партијске или друге поларизације уско везане за једну од најважнијих политичких институција—партијски систем²⁸. Сходно написаном, ауторско схватање и терминолошко одређење поларизације

²⁷ Daryna Grechyna, “On the determinants of political polarization”, *Economics Letters*, Vol. 144, 2016, p. 11.

²⁸ Ching-Hsing Wang, “The effects of party fractionalization and party polarization on democracy” ... p. 688.

излази из уског оквира социолошких категорија (партијске²⁹, афективне³⁰, масовне и елитне³¹, друштвено-мрежне³² и других поларизација) те анализом политика идентитета и њиховог деловања унутар политичког живота седам држава јужне Азије покушава указати на бројне последице ових деловања које се крећу од потпомагања настанка нових поларизација и оснаживање већ постојећих до бројних других негативних последица по демократску будућност региона, о чему ће бити највише речи у Поглављу V.

Иако се бројне дефиниције политичке поларизације могу свести на неколико заједничких карактеристика, ипак постоје довољно значајне разлике односно отклони од постојећих дефиниција на које је потребно указати. У том погледу, сматра се да се, у претходних деценију или две, није одмакло далеко проучавајући раније поменуте видове (афективна, партијска, масовна, елитна итд.) поларизације. Овај огранак политичких наука није дао решења за новонастале проблеме унутар поларизованих друштава региона јужне Азије. Штавише, неретко је потпомогао дејство различитих друштвених сила чији је *modus operandi* стварање

²⁹ За више о партијској поларизацији и партијској фракционализацији, али и о њиховом односу према степену развијености демократије, прочитати: Ching-Hsing Wang, “The effects of party fractionalization and party polarization on democracy” ... pp. 687–699 или Frances E. Lee, “How Party Polarization Affects Governance” ... pp. 261–282. Једну од упечатљивијих дефиниција партијске поларизације дао је Соренсен (Rune J. Sorensen) истичући под тим појмом *идеолошку дистанцу између два партијска блока која бива мерена на основу анкетних података о идеолошким преференцијама изабраних политичара* (Rune J. Sorensen, “Political competition, party polarization, and government performance”, *Public Choice*, Vol. 161, 2014, p. 427).

³⁰ За више о афективној поларизацији, прочитати: Simon A. Levin, Helen V. Milner, Perrings Charles, “The dynamics of political polarization”, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, Vol. 118, No. 50, 2021, p. 2.

³¹ За више о елитној поларизацији, која би се могла дефинисати као постојање (а) високог нивоа идеолошке дистанце између партија и (б) високог нивоа хомогености унутар самих партија, прочитати James N. Druckman, Erik Peterson, Rune Slothuus, “How Elite Partisan Polarization Affects Public Opinion Formation”, *The American Political Science Review*, Vol. 107, No. 1, 2013, pp. 57–79.

³² Баил, Аргјалова и Браун (Christopher A. Bail, Lisa P. Argyle, Taylor W. Brown) тврде да друштвене мреже односно интернет сајтови могу помоћи развоју политичке поларизације кроз формирање својеврсних *ехо комора* (echo chambers) којима појединци могу бити изоловани од супротстављених ставова о актуелним догађајима. Исти аутори указују на чињеницу да изложеност онима са супротстављеним политичким ставовима може створити повратне ефекте који *погоршавају* политичку поларизацију (Christopher A. Bail, Lisa P. Argyle, Taylor W. Brown, et al., “Exposure to opposing views on social media can increase political polarization”, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, Vol. 115, No. 37, 2018, p. 9216; курзив В.Ђ.). Други аутори, на истом трагу, закључују да је успон друштвених медија као доминантне силе у дистрибуцији вести довео до јаче изолације различитих погледа кроз *филтер мехуриће* (filter bubbles) од алгоритамског филтрирања и ехо комора које настају у информационам окружењима у којима доминирају идеје истомишљеника, као и до потешкоћа исправне процене последица таквог развоја догађаја (Maren Beaufort, “Digital media, political polarization and challenges to democracy”, *Information, Communication & Society*, Vol. 21, No. 7, 2018, p. 917).

друштвених подела, сукоба и непријатељства. Корошењи (András Köröseyi) је појаву и јачање политичке поларизације видео управо у сплету три околности: *прве*, брзог смањења броја нестабилних партијских преференција, *друге*, кристализације бирачких блокова и појаве поларизације у понашању бирача и *треће*, смањења политичких трансфера односно мењања политичких табора³³. Било би погрешно тврдити да не постоји веза између дефиниције којој се тежи у овој студији и доприноса партијске поларизације настанку и развоју дубље политичке поларизације. Такође се сматра да се део проблема налази управо у теоријском приступу који се погрешно позиционирао на досадашњим теоријским и практичним достигнућима других политиколошких дисциплина. Непрестано понављање истих закључака није помогло друштвима која су располажу око онога што Мекојева и Сомер (Jennifer McCooy, Murat Somer) називају појмом *формативних пукотина* (formative rifts) а под којим подразумевају снажне друштвене или политичке поделе и раседе који настају током фундаменталног формирања или реформације нације-државе³⁴. У свих седам држава региона јужне Азије постоје формативне пукотине и у свих седам политичких система постоје политичке поларизације настале дуж линија формативних пукотина. Оно на шта ће аутор покушати да укаже јесте улога политика идентитета у формирању нових и распламсавању постојећих политичких поларизација насталих управо дуж формативних пукотина. Арбатли и Розенбергова (Ekim Arbatli, Dina Rosenberg) су, изучавајући друштвене прилике у Турској, САД-у и Мађарској, указали на два незаобилазна закључка—први, према коме елите и бирачи постају дубоко поларизовани дуж неколико важних димензија као што су раса, религија, етно-национализам, имиграција, оснаживање жена и сексуална оријентација, односно други, према коме дубоке поделе међу становништвом чине поларизацију потенцијалном стратегијом за политичаре који траже нову функцију³⁵. Стога се сматра да су језичке, религијске и етничке разлике између доминантног и супротстављеног етоса добар полигон за спровођење једног оваквог истраживања. О периоду колонизације али и периодима који су уследили након завршетка процеса де-колонијације ће бити више речи у наредном поглављу. На овом месту је важно указати да ће посебно бити истакнуте најважније идентитетско-политичке разлике

³³ András Köröseyi, “Political polarization and its consequences on democratic accountability”, *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 4, 2013, pp. 9–10.

³⁴ Jennifer McCoy, Murat Somer, “Toward a Theory of Pernicious Polarization and How it Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies”, ... , pp. 234–237. У том смислу, историчар Рамачандра Гуха (Ramachandra Guha) је истакао да је религија—једна од темељних линија раседа Индије (Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia*, 2nd edition, Routledge, London/New York, 2021, p. 103) а Рахманова (Tahmina Rahman) указује на то како је поларизација у Бангладешу вођена елитом те углавном зависи од супротстављених погледа на темељни мит о стварању нације и то тако да један велики политички блок чврсто повезује национални идентитет са религијом (исламом) а други блок преферира национални идентитет везан за етничку припадност и употребу бенгалског језика (Tahmina Rahman, “Party System Institutionalization and Pernicious Polarization in Bangladesh”, *The Annals of the American Academy*, Vol. 681, 2019, p. 173).

³⁵ Ekim Arbatli, Dina Rosenberg, “United we stand, divided we rule: how political polarization erodes democracy”, ... , p. 300.

између неколицине формираних етоса широм региона—формирајући основу за дубинске анализе које ће уследити у Поглављима III–V.

На трагу неколицине револуционарних истраживања, ова студија ће у значајној мери прихватити достигнућа до којих су дошли поменути Џенифер Мекој, Мурат Зомер и Тахмина Рахман. Знајући да политичка поларизација у суштини осликава степен неслагања ставова према политичким питањима у једном друштву³⁶, може се констатовати да је, уз конструкт *формативних пукотина*, најважнији допринос десетине научних радова које су ови аналитичари објавили, чини концепт *погубне поларизације* (*pernicious polarization*). Овим термином, аутори указују на постојање једне потпуно оригиналне, недовољно истражене али изузетно присутне појаве која није заобилазила ни јужну Азију, *au contraire*. Сматра се да постоји заједнички образац који карактерише тешку политичку и друштвену поларизацију у различитим контекстима широм света, са погубним последицама по демократију³⁷. Неке од најупечатљивијих карактеристика погубне поларизације, које је у теоријском смислу недвосмислено разликују у односу на здрави плурализам присутан у демократским друштвима су:

1. спајање вишеструких расцепа у један доминантни расцеп;
2. артикулација захтева и интереса око одређеног идентитета;
3. два табора међусобно окарактерисана у моралном смислу као „добро“ и „зло“;
4. третирање ових идентитета као међусобно искључивих и антагонистичких, чиме се негира могућност постојања заједничких интереса између различитих група;
5. већа кохезија унутар групе и мања повезаност између група;
6. све већи ниво стереотипа и предрасуда због недостатка директне комуникације и/или друштвене интеракције са супротстављеном групом (групама);
7. центар нестаје а поларизовани табори покушавају да етикетирају појединце и групе у друштву као следбенике једних или других;
8. овај антагонистички однос се манифестује у просторном и психолошком раздвајању поларизованих група³⁸.

Овим увидом је учињен први корак ка неопходном теоријском одвајању од ранијих студија фокусираних на партијским, масовним, елитним и другим видовима политичке поларизације те прилазак теорији која посебан нагласак ставља на интензивно недемократску природу појединих видова политичке поларизације.

³⁶ Daryna Grechyna, “On the determinants of political polarization” ... p. 10.

³⁷ Jennifer McCoy, Tahmina Rahman, Murat Somer, “Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities”, *American Behavioral Scientist*, Vol. 62, No. 1, 2018, p. 16.

³⁸ Jennifer McCoy, Tahmina Rahman, *Polarized Democracies in Comparative Perspective: Toward a Conceptual Framework*, Prepared for presentation at the International Political Science Association conference, Poznan, Poland, 23–28 July 2016, p. 11. Доступно на: https://www.researchgate.net/profile/Jennifer-McCoy/publication/336830321_Polarized_Democracies_in_Comparative_Perspective_Toward_a_Conceptual_Framework/links/5db46423299bf111d4d03b97/Polarized-Democracies-in-Comparative-Perspective-Toward-a-Conceptual-Framework.pdf, приступљено 4. јуна 2024.

На крилима поменутих одређења може се отпочети са теоријским заснивањем сопствене концепције политичке поларизације, оне за коју се сматра да на најбољи начин осликава друштвене прилике у јужној Азији.

Јасно је, пре свега, да поларизација представља процес у коме се нормална многострукост разлика у друштву све више слаже дуж једне димензије а људи све више перципирају и описују политику и друштво у терминима „нас“ насупрот „њих“³⁹. Каротерс и О’Донохју (Thomas Carothers, Andrew O’Donohue) подсећају на закључак да тешка поларизација укључује значајну афективну димензију—када дистанца између група прелази са принципијелних разлика заснованих на проблемима на питања друштвеног идентитета⁴⁰. Јасно се мора истаћи да је реч о једној системској карактеристици, о узајамном односу двају међусобно сучељених табора, о ситуацији у којој, по потенцијалном испуњењу свих захтева победника—у том друштву не би било места за пораженог. То су они односи у којима барем један од учесника заиста тежи да у потпуности уништи свог противника и они односи у којима тај противник више није искључиво политички непријатељ—он постаје неко чији суживот са сопственим идентитетским обрасцем и друштвеном групом није могућ. То је однос код ког се може десити да се више расцепа слије односно стопи у један доминантни али то не мора бити случај, као што ће показати примери из праксе. Већа политичка поларизација повезана је са недостатком слободних и фер избора, већим нивоом медијске цензуре и нападима власти на интегритет правосуђа у јавности⁴¹. Поједини аутори тврде да је однос између поларизације и величине владе знатно снажнији у демократским земљама⁴². Заједнички живот, друштвени и политички интереси, будућност или уопште физичко постојање два табора у мирној политичкој реалности нису једна од прихватљивих опција. Затим, то је онај однос у коме супротстављене стране користе све своје капацитете како би у први план истакле мане свог противника али и указале на (моралну, духовну и историјску) сопствену надмоћ у односу на њега. Друштвене мреже, медији и литература свих нивоа научне дубине постају оружја у циљу што масовније мобилизације сопственог идентитета и апсолутног унижавања противничког. Користећи се разним махинацијама, формирањем стереотипа, предрасуда и клишеа те проницањем у све поре информационог и обавештајног система—тежи се створити слика савршено умрежене и у сваком смислу надмоћне колективне свести то јест етоса. У коначноме, поларизација се активира онда када се главне групе у друштву политички мобилишу да

³⁹ Каснија дефиниција до које долазе поменути аутори и коју ће користити у својим будућим радовима означава поларизацију као *процес у којем се нормално мноштво разлика у друштву све више слаже дуж једне димензије, међусобне разлике постају појачане, а људи све више перципирају и описују политику и друштво у терминима „ми“ насупрам „њих“* (Jennifer McCoy, Tahmina Rahman, Murat Somer, “Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities” ... pp. 16–18).

⁴⁰ Thomas Carothers, Andrew O’Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers*, Carnegie Endowment for International Peace, 2020, p. 4.

⁴¹ Ekim Arbatli, Dina Rosenberg, “United we stand, divided we rule: how political polarization erodes democracy” ... p. 293.

⁴² Erik Lindqvist, Robert Östling, “Political Polarization and the Size of Government”, *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 3, 2010, p. 544.

постигну фундаменталне промене у структурама, институцијама и односима моћи⁴³. Последице које су на друштвену и политичку сферу оставили пред-политички развој, периоди две дуготрајне колонизације и пост-колонициони период су изузетно важне за настанак и развој политичке поларизације. Политике идентитета, у том погледу, играју улогу изузетно прагматичне методологије хомогенизовања и колективизовања доминантног етоса, али могу послужити и као одговор на дискриминаторне политике донете са врха власти. Иако постоје и позитивне последице (не)успешне имплементације политика идентитета и поларизације на демократију, последице трајних развоја ових тенденција су најчешће разорне по њу, њен развој, укореењавање и друге процесе са којима је уско повезана, на шта ће бити указано у Поглављима III–VI.

С обзиром на све наведено, предлаже се коришћење следеће дефиниције политичке поларизације са нагласком да је она формулисала како би обухватила и специфичне случајеве евидентиране у региону јужне Азије:

политичка поларизација представља специфичну друштвено-политичку ситуацију у којој две супротстављене друштвене групе користе све доступне ресурсе како би мобилисале одређене димензије сопствених идентитета—међу којима су доминантне религијска, етничка и језичка—како би колективним напорима у потпуности редизајнирале политички простор на начин који би, у што већем обиму, одговарао њиховим крајњим друштвеним и политичким циљевима, који најчешће укључују трајно уклањање супротстављене друштвене групе из истога.

У наредним поглављима ће бити указано на теоријски и практични значај ове дефиниције кроз неколицину примера са терена, упоређујући нормативно са реалним, историјско са савременим, ретроспективно са проспективним и реално са нереалним. Сматра се да само ваљани теоријски оквир може омогућити долазак до релевантних научних сазнања и саму теорију извести на светлост дана. Сматра се да ће ова студија у значајној мери приближити недовољно истакнуте појмове политика идентитета, колективних идентитета и политичке поларизације, њихов међусобни однос али и последице њиховог деловања на настанак, развој и нестанак демократије и демократских институција у региону јужне Азије.

Биће истражено и да ли се појава погубне поларизације не може приписати ниједном специфичном друштвено-политичком расцепу нити било каквој посебној институционалној структури већ да она, уместо тога, настаје када политички предузетници остварују своје политичке циљеве користећи поларизујуће стратегије, попут мобилисања бирача дискурсом поделе, демонизовањем и искоришћавањем постојећих притужби, а супротстављене политичке елите онда узвраћају сличном поларизујућом тактиком или не успевају да развију ефикасне не-поларизујуће одговоре⁴⁴. Узроке и последице политичке поларизације је посебно важно истраживати уколико постоји намера за бављењем регионалним, националним и

⁴³ Jennifer McCoy, Tahmina Rahman, Murat Somer, “Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities”, ... , p. 16.

⁴⁴ Jennifer McCoy, Murat Somer, “Toward a Theory of Pernicious Polarization and How it Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies”, ... , p. 234.

глобалним проблемима који нам предстоје у наредним годинама⁴⁵. У том смислу, Арбатли и Розенбергова су указали на постојање два доминантна проблема—првог тј. чињенице да постоји тек неколицина научних радова који се баве везом између политичке поларизације и ерозије демократије и другог тј. чињенице да огромна већина студија користи различите механизме мерења који не успевају да „ухвате“ савремену поларизацију, поготово тамо где је друштво подељено на два велика непријатељска табора⁴⁶. Исти аутори сматрају да би даља истраживања требало да се фокусирају на идентификацију *других потенцијалних последица растуће поларизације и конкретних теоријских канала којима поларизација утиче на демократију* односно да би научници требало да обрате пажњу на *порекло поларизације* и да понуде *политичка и институционална решења*⁴⁷.

У наредним поглављима ће бити указано на различите модусе вишедимензионалних односа између идентитета, политике и поларизације али и на механизме за потенцијално превазилажење погубних поларизација. Такође, биће остављено довољно простора читаоцима да сами изведу закључке поводом значаја последица ових утицаја и односа, друштвене оправданости тврдњи изнетих током истраживања и реалности и релевантности остваривања различитих потенцијалних сценарија на које ће бити указано.

3. Особитости региона јужне Азије: где престаје идентитет, где почиње политика?

Пре него што фокус истраживања буде пренет на основне одлике политичких система јужне Азије а затим даље ка проучавању настанка, развоја и последица политичке поларизације, на овом месту ће бити искоришћена прилика како би се изнело још неколико тентативних питања, идеја и увида. Као што и сам назив поглавља сугерише—може се чинити да је пред ауторима и читаоцима непремостива препрека теоријско-епистемолошког разликовања између двају категорија—идентитета и политике. Иако се овим и блиским терминима баве бројне политиколошке дисциплине, бојазан да ће и ова студија остати недоречена те, у погледу научно-сазнајног доприноса непрецизна, испрва се чини сасвим оправданом. На страни оваквог резона стоје бројне раније наведене студије у којима је јасно уочљиво да нису до краја разлучиле ка ком и каквом то идентитету фокусирају своје анализе, каквим и којим се политикама оне баве, где је ограничење поларизације коју су у некоме од друштава читале и др. Стога, сасвим је оправдано поставити два важна питања и већ на овоме месту „одбранити“ изабрани методолошки оквир односно план давања одговора на та иста питања.

Прво од њих тиче се специфичности (особитости) јужне Азије. На шта се мисли када се каже да је јужна Азија *у много чему* специфична? Где су границе ове специфичности, с обзиром да је јасно да студија овог обима не може покрити све специфичности овог региона?

Овом студијом а посебно наредним поглављем, ће бити указано на политичке, демографске, историјске и географске специфичности и то кроз указивање на јединствен развој политичких институција (политичка култура, хоризонтална и вертикална организација

⁴⁵ Simon A. Levin, Helen V. Milner, Perrings Charles, “The dynamics of political polarization” ... p. 1.

⁴⁶ Ekim Arbatli, Dina Rosenberg, “United we stand, divided we rule: how political polarization erodes democracy”, ... , p. 285.

⁴⁷ Ibidem, p.301.

власти, уставност и партијски систем), затим демографске карактеристике (верско-национална и етно-лингвистичка структура), историјски развој (настанак, колонијални период, период осамостаљивања и пост-колонијална државност) и географске специфичности (природна богатства, предности, мане и дефинисање граница региона). Студија ће, давањем свеобухватне анализе друштвених и географских варијабли и константи, добити на вишем степену разумљивости у наставку анализе (Поглавља III–VI) а самим тиме ће бити постављен чврст темељ разумевању различитих путева изградње државе у овом региону. На пример, за разлику од Сједињених америчких држава у чијој политици главну религијску поделу чини јаз између верских бирача и секуларних бирача⁴⁸, у јужној Азији је друштвена ситуација у потпуности другачија. На појединим местима ће, у ограниченом обиму, бити указано и на културолошке и друге специфичности овог региона за које неће бити места за дубљу анализу.

Друго важно питање тиче се терминолошког и практичног разликовања термина *идентитет* и *политика* односно међу-термина попут *политике идентитета*, *идентитетске политике* или *политичког идентитета*. Као што ће бити елаборирано у наставку студије у већој мери, јужна Азија представља регион разноврсности. Као што је то случај са политичким, демографским, географским и историјским развојем региона, терминолошка и практична специфичност региона огледа се и у отежавајућим околностима формирања директне везе између номиналног значења поменутих појмова и њихове препознатљивости у овом региону. Требало би истаћи да постоји довољно уочљивих разлика између концепата политике идентитета и политичког идентитета иако су они несумњиво повезани. Док политике идентитета стављају нагласак на проживљена искуства и борбу идентитетских група (у једном случају) или конкретне политике којима се ове идентитетске групе циљају (у другом случају), политички идентитет се фокусира на усклађеност појединаца или групе са одређеном политичком странком, идеологијом или скупом политичких позиција. Он може укључити идентификацију (конзервативна, либерална, социјалистичка итд.) са одређеном партијом али може значити и идентификацију са одређеним правцем деловања (нпр. општим циљевима политика идентитета). Укратко, може се тврдити да се ова два појма неретко надопуњују али да се основне разлике између њих крију у њиховом фокусу и обиму—док се политике идентитета фокусирају на формирање нових или разрешавање постојећих специфичних потреба и проблема маргинализованих група, политички идентитет се односи на свеукупна политичка уверења и опредељења појединца или групе.

Иако је већи део овог поглавља посвећен циљу и идеји да се терминолошко клупко око политика идентитета и политичке поларизације одмота, потребно је још једном указати на разлике између поменутих појмова и на значај правилног формулисања њихове дефиниције и идентификације широм региона јужне Азије. На овом месту, у расправу ће бити уведен још један важан терминолошки институт—друштвена поларизација—термин за који се сматра да може бити кључан у одговарању на постављено питање из наслова овог поглавља. Раније помињани аутори—Мекој, Рахман и Зомер—приметили су да се у бројним случајевима уз политичку поларизацију јављала и шира, друштвена (социјетална) поларизација. Под овим појмом, следствено, аутори подразумевају *ситуацију у којој се политичка поларизација*

⁴⁸ Alan I. Abramowitz, Kyle L. Saunders, “Is Polarization a Myth?”, *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 2, 2008, p. 549.

прелива односно шири на друге аспекте друштвених односа тј. долази до процеса групне категоризације и поларизације у контексту друштвеног сукоба који се шире на просторе друштвене коегзистенције (попут породица, школа, црква и других заједница) и који преузимају исту искљученост, ригидност и конфронтацију које су присутне у политичкој борби (у случају политичке поларизације)⁴⁹. Не би било погрешно закључити да постоји више од неколицине заједничких карактеристика између ова два термина (увећан степен непријатељства између табора, постојање „ехо комора“ и „ми насупрот њих“ наратива, умањен степен сарадње, општа стагнација и све чешће ескалације и тензије), међутим, термин друштвена поларизација представља појам ширег обима и фокуса, трајнијих и теже искорењивих последица као и својеврсне окупације јавног дискурса од стране специфичног (конфликтног) наратива. Оно што такође раздваја ова два термина јесте и могућност да се под друштвеном поларизацијом обухвате и случајеви не само идеолошке и политичке, већ и културне или друштвене линије расцепа. Различити погледи на свет, вредности, веровања или обичаји такође могу бити разлог за настанак и развијање друштвене поларизације. У поређењу са ранијим тумачењем појма (погубне) политичке поларизације, случајеви друштвене поларизације у јужној Азији се карактеришу друштвеним сукобљавањем мањег интензитета али имају тенденцију да трају дуже у односу на стриктно политичке поларизације.

О свему овоме ће бити више речи у наредним поглављима, када кроз призму практичне провере ваљаности овако дефинисаног теоријског оквира буде указано на постојање бројних формативних пукотина у региону јужне Азије чије интензивирање и прерастање у погубне политичке поларизације могу изазвати политике идентитета донете од стране владајуће структуре. У наредном поглављу, још једном ће фокус рада бити померен ка проблематици дефинисања самог региона јужне Азије.

4. Проблематика дефинисања региона јужне Азије

Већ на првом кораку истраживаче затичу и први проблеми—како уопште обухвати читав регион јужне Азије? Где он почиње, где се завршава и где су најважнија чворишта? Једина константа у овом процесу јесте немогућност избегавања свих контроверзи.

Широм јужне Азије, на свега 4,568,229 квадратних километара, живи готово четвртина светске популације (23.1%). Гигантски број становника, њих готово две милијарде, расподељен је на само седам различитих политичких система, чинећи ову област најгушће насељеним регионом света. Чиме се може објаснити опстајање седам држава овог региона у готово непромењеним границама од Другог светског рата, када се на уму има чињеница да је просечна величина једне државе јужне Азије чак осам пута већа од просечне величине државе која се налази изван јужне Азије?

Иако је овај географски простор несразмерно подељен, како површински тако и демографски, а упркос вишеструкој доминацији једне државе—Индије—друштвена и политичка стварност су изузетно живахне и у преосталих шест политичких система овог региона—у Пакистану, Бангладешу, Непалу, Бутану, Шри Ланки и на Малдивима. Којим је то друштвеним и политичким силама овај регион успео да се одупре глобалним тенденцијама

⁴⁹ Jennifer McCoy, Tahmina Rahman, Murat Somer, “Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities” ... pp. 20–21.

уситњавања државних територија и којим методама, на које начине и са којим циљевима су друштвени делатници успели да од јужне Азије начине најпостојанији регион света?

Ова студија налази своје место управо у поменутој академској и друштвеној празнини. Она ће послужити указивању на деловање једне од тих сила, оне која доводи до појаве једног специфичног типа друштвених догађаја а успешно спречава појаву другог типа. Њоме ће аутор покушати да анализира на које начине политичка и друштвена јавност седам држава региона јужне Азије живи свој политички живот, у каквим условима га је започела и на које начине свој друштвени организам одржава у животу. Политике идентитета, у рукама вештих креатора јавних политика, могу представљати оружје на један начин убојитије од сваког другог конвенционалног. Утицањем на религијске, етничке и језичке димензије колективног идентитета, властодржац је способан да уђе у све домове читавог мањинског етоса без потребе да крочи изван својих обезбеђених палата и институција. Исто тако, способан је и да мобилише читав већински етос и окрене га ка насиљу, дискриминацији, митоманији и разбојништву великих размера, али и да спречи да се то исто деси његовом, већинском етосу. Студија ће показати да су и мањинске заједнице умногоме прихватиле правила игре, методологију владања и политичког и друштвеног понашања већинске заједнице те да не презају од коришћења истих метода и циљева који су некада коришћени и спровођени над њима.

Један регион се може дефинисати на основу одређених специфичних индикатора који потврђују његово постојање. У том смислу, скуп земаља које се налазе у блиском географском положају једна са другом може се категорисати као регион онда када те државе деле одређене заједничке (националне) интересе а ови интереси би могли да обухвате читав спектар друштвених, економских, политичких, културних, историјских и других фактора, и друго, овај скуп земаља треба да буде довољно просветљен да би разумео значај стављања сарадње изнад сукоба у вођењу међудржавних односа⁵⁰. Сасвим је легитимно поставити питање „да ли јужна Азија уопште испуњава неки од ових услова“? На још нека од важних питања упутио је и Диксит (Jyotindra Nath Dixit), дајући, у фрагментима, и одговоре на њих:

„Који су фактори који доприносе и ефикасно стабилизују регионалну сарадњу? [...] Први је елементарни феномен географије. Физичка близина неизбежно резултира интеракцијом. Ово, међутим, не мора нужно бити позитивно по садржају; интеракција може бити негативна и супротстављена, као што је показало искуство јужне Азије. [...] Географски фактор говори у прилог јужноазијске сарадње. Такође поставља питања о дефиницији региона. Где би требало да почне јужна Азија? Да ли треба да почне од Дуранд линије, или треба да почне од Оксуса да би и Авганистан укључио у SAARC? Где би требало да се заврши SAARC регион? Да ли би требало да се заврши на североисточним крајевима Индије који се граниче са Мјанмаром? Или би требало да се заврши на најјужнијој тачки граница Мјанмара, да би укључио и сам Мјанмар? Оно што треба напоменути је да географски параметри регионалне или суб-регионалне сарадње нису одређени

⁵⁰ Chandra D. Bhatta, “Regional integration and peace in South Asia: An analysis”, *Peace, Conflict and Development Journal*, Vol. 5, 2004, p. 6.

логиком или перцепцијом јавности о националним или регионалним границама, већ политичким склоностима и економским императивима.“⁵¹

Историјски, овај регион је обухватао територију осам данашњих држава—Авганистана, Пакистана, Индије, Бангладеша, Непала, Бутана, Шри Ланке и Малдива. Ипак, ни уколико се пође од географије—чињенице попут оне да се копненом и морском границом Индија граничи са свих осталим земљама јужне Азије, док ниједна од њих није директан сусед ниједној од осталих земаља⁵²—не долази се до значајног олакшања.

Друга проблематична ситуација се јавља при одређивању регионалне позиције Авганистана. Ова држава се, потписавши Мир у Равалпиндију односно Англо-авганистански мир (Anglo-Afghan Treaty) 1919. године, ослободила протекторатске продужене руке британске круне те постала нова суверена држава на азијском континенту. Идентитетски, културно, религијски и етнички—Авганистан не може припадати јужној Азији. Најраспрострањенија етничка група у Авганистану—Паштуни—води порекло из источног Ирана, а велика већина других доминантних етничких група (попут Таџика, Узбека и Туркмена) води порекло из централне Азије, домовине бивших совјетских република. Близина Совјетском савезу, Блиском истоку и светим местима ислама, условила је оријентисање Авганистана ка западном и централном делу Азије, тамо где и даље живе њихова историјска, етничка, културолошка и религијска браћа и сестре.

За разлику од ове државе, 40% становника Пакистана чине Пенџапци, индо-аријевска етничка група која насељава јужну Азију а превасходно Пакистан и Индију (91 односно 29 милиона становника). Иако је више него доминантна религија у овој држави ислам, чињеница да је Пакистан био део Британске Индије до 1947. године и да имај етничку, културолошку и расну структуру становништва у великој мери идентичну као што је има Индија—према свим друштвеним анализама, политиколошким теоријама и међународним телима—Пакистан је део јужне Азије.

Случајеви Индије, Бангладеша, Непала и Бутана су мање контроверзни. Иако Индија представља стожер овог региона (донедавно је био у широкој употреби и назив „индијски супконтинент“) а Бангладеш једну од две територије настале поделом Пакистана 1971. године, чак и унутар ових држава постоје струје које заговарају њихово чланство у другим регионалним политичко-економским телима, пре свега АСЕАН-у (ASEAN; Association of Southeastern Asian Nations). Ипак, осим заједничких економских питања, проблема и аспирација, не постоје дубље културолошке, религијске или етничке везе између ових држава и других региона Азије.

Непал је држава са дугом традицијом суштинске независности, чврстим етно-религијским везама за Индијом (више од 81% становништва себе сврстава међу хиндуисте различитих провенијенција) и индо-гангском низијом коју такође дели са суседном Индијом. С обзиром на тешко проходни венац хималајских планина, везе са Кином, још једним од

⁵¹ Jyotindra Nath Dixit, “Problems and prospects of regional cooperation and security in south Asia: An Indian view”, *Pacifica Review: Peace, Security & Global Change*, Vol. 9, No. 1, 1997, p. 73.

⁵² *Ibidem*, p. 77.

географски блиских гиганата, су увек остајале мање развијене од оних са Индијом па самим тим и остатком јужне Азије.

Питање (не)формалног чланства Мјанмара (Бурме) региону јужне Азије је, уз авганистанско, најживље и најконтроверзније. Како је Бурма била део Британског раца у периоду од 1886. до 1937. године, поставило се сасвим легитимно питање њеног будућег геополитичког опредељења. Међутим, етнички посматрано, народи пореклом са истока и југоистока Азије чине преко 90% становништва данашњег Мјанмара, уз које обитава тек око 2% Индијаца и других јужноазијских етничких заједница. Придруживањем организацији АСЕАН 1997. године, Мјанмар је јасно дао до знања да ће његова будућа геополитичка оријентација бити искључиво југоисточно-азијска, с обзиром на етничку, религијску, историјску и географску блискост са народима југоисточне Азије. Међутим, до данас постоје гласови како из унутрашњости јужноазијског региона тако и широм мјанмарског друштва о потенцијалу који би он могао да искористи (1) пуноправним учлањењем у SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation) чија је тренутно држава-посматрач односно (2) искоришћавањем географске близине Бангладеша са којим дели неколико важних геополитичких питања (нпр. миграције Рохинџа народа, проблем са недостатком пијаће воде или правно-политичким положајем подручја Читагонга (Chittagong Hill Tracts)).

Коначно, последње две чланице јужне Азије јесу и две острвске државе које, независно од чињенице да су великом воденом површином одељене од копненог дела јужне Азије, са државама тог дела региона деле велики број историјских, етничких, религијских и других карактеристика важних за питања њихове будуће гео-политичке и регионалне оријентације. Са једне стране се налази Шри Ланка (Џејлон), одељена од Индије манарским заливом (Gulf of Mannar) и Палк мореузом (Palk Strait). Географска, историјска, етничка, религијска и језичка блискост са језгром јужне Азије—Индијом—али и географска удаљеност од свих других региона, условила је Шри Ланку да се у потпуности укључи у политичко-економска питања региона јужне Азије, како самостално тако и чланством у најважнијим организацијама (SAARC, BIMSTEC и SASEC). Са друге стране се налазе Малдиви, држава удаљена око 750 километара од копненог дела Азије, површински најмања држава Азије и једна од најмањих држава на свету. Малдиви би се, идентитетски посматрано, компактније уклопили у блискоисточно или западноазијско идентитетско језгро, међутим значајна географска дистанца између ове државе и наведених региона је условила вишевековно оријентисање према најближим копненим површинама односно Шри Ланки и Индији.

Тиме остаје указано на чињеницу о проблематици дефинисања граница и суштине региона јужне Азије. Иако ће услова за трвењима по овом питању увек бити, језгро региона чини седам политичких система—Пакистан, Индија, Бангладеш, Непал, Бутан, Шри Ланка и Малдиви—и та структура ће и у овом истраживању бити коришћена. Ради лакшег и сврсисходнијег кретања овим пољем истраживања, ових седам политичких система ће номинално бити подељено у три под-групе: (1) државе наследнице Британске Индије (Индија, Пакистан и Бангладеш), (2) хималајске државе (Непал и Бутан) и (3) острвске државе (Шри Ланка и Малдиви). У наредним сегментима ће бити изложене историјске, географске, демографске и друге карактеристике ових сложених друштвено-политичких система.

II ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ ПОЛИТИЧКИХ СИСТЕМА ЈУЖНЕ АЗИЈЕ

Јужну Азију насељава нешто мање од две милијарде људи. Међу њима, могу се пронаћи представници неколико стотина различитих етничких заједница и десетина различитих религија. Може се чути на хиљаде различитих језика, одиграти партија готово стотину различитих спортова и уочити онолико раса колико их постоји широм планете. За јужну Азију се са правом каже да се не зна ни где почиње ни где она завршава. Политичке границе никада нису биле довољне да обухвате цео диверзитет овог дела планете, а како и би када су их најчешће исцртавали колонизатори, имајући на уму будуће експлоатације некадашњих колонија, сада у перфиднијем и привидно пријатељском маниру. Исцртавали су их они који су, некада и по више векова, екстрактовали сировине и рудна богатства из ових богатих равница, поља и планина, стварајући и задржавајући вишак вредности и капитала за себе, а онима којима је ова земља припадала према историјском наслеђу остављали тек онолико да би преживели до новог радног дана. Колонизатори и привидни пријатељи колонизованих су најчешће успевали у својим намерама—јужна Азија је у XIX и XX век ушла као потконтинент богат историјом, који познаје сопствени идентитет али и мултикултуралност и принципе поштовања људских и мањинских права, док је из њих изашла као подељена територија, углавном према политичким а ређе према етничким, језичким и религијским линијама, са неколико држава које ни данас, дубоко у XXI веку, не знају да ли би себе пре сврстале са осталим државама јужне, централне, западне или југоисточне Азије. Колонизатори су успели да од компактног, богатог и успешног региона, највећег извозника робе и капитала током XVI и XVII века, формирају најнеразвијенију и најсукобљенију област на планети. То су услови у којима они, другим средствима и методама, могу наставити спровођење својих експлоататорских политика. *Divide et impera* принцип владавине никада није изашао из моде⁵³. Популарно је мишљење да су, током периода колонијализма, касте као строги систем друштвене хијерархије присвојили и у многим аспектима поново измислили (*reinvented*) и ре-актуелизовали Британци⁵⁴. Међутим, како су деценије пролазиле, број становника ове регије убрзано приближио бројци од две милијарде, идеја економске и политичке аутономије рапидно раширила регионом а у добу планетарног ширења утицаја масовних медија и

⁵³ Званична историја Пакистана је углавном била свесрдно везана на теорију о постојању *две нације* према којој су индијски муслимани одувек чинили посебну и одвојену друштвену заједницу која се опирала асимилацији у своје индијско окружење. Са друге стране, уврежено мишљење историчара индијског национализма истиче да је империјализам основни кривац за раздвајање две заједнице које су историја и традиција спајале (Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy*, 2nd edition, Routledge, New York/London, 2004, p. 135). Ова пракса није била непозната ни индијској премијерки Индири Ганди (Indira Gandhi) током 1980-их и њеног обрачуна са сецесионистичким захтевима у северним покрајинама, о чему ће бити више речи у наставку студије. Прочитати: Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* pp. 112–115 и Nevena Šekarić, „Kašmirski konflikt kao determinanta indijsko-pakistanskih odnosa“, *Međunarodna politika*, Vol. LXIX, No. 1172, 2018, pp. 84–103.

⁵⁴ Nicholas B. Dirks, *The Original Caste: Power, History, and Hierarchy in South Asia*, CSST Working Paper #10 & CRSO Working Paper #367, The University of Michigan, Ann Arbor, 1988, p. 5.

друштвених мрежа многе истине више нису могле сакрити—до значајних друштвених промена је морало доћи. Јужна Азија је дом десетине међународних политичких и економских удружења, најмноогољудније демократије на свету те има своју чланицу у Г5 (G5), Г20 (G-20) и БРИКС (BRICS) планетарним савезима, дајући свима на знање да је у току спор али константан политички развој најмноогољуднијег региона планете. У наредним поглављима ће бити начињен осврт на најважније одлике политичких система региона јужне Азије—од њихове географске позиције и развијености, преко историјског развоја, па све до настанка, генезе и организације државе, политичког друштва и институција.

1. Географија и историја у региону јужне Азије: аутохтоно *versus* увезено

„Али док ју је странац називао Индијом, или земљом Инда, наглашавајући тиме само њене необичне физичке особине, њена сопствена деца од давнина су је познавала и волела под другим именом. Никада је нисмо звали Индија. Много пре грчке инвазије и чак пре него што су Вавилонци и Асирци дошли у било какав близак контакт са нама, дали смо ово име нашој земљи. То име је Бхаратаварша.“⁵⁵

—Bipin Chandra Pal

Три државе-наследнице Британске Индије деле много тога заједничког у погледу историје и географије те би требало искористити шансу и макар у овом случају их посматрати равноправно и недељиво иако је јасно да диверзитет од готово 3.7 милиона квадратних километара, приближно 1.8 милијарди становника, на десетине религија и стотине језика и етничких заједница не може тако лако бити обухваћен нити подведен под било који заједнички садржалац.

Географски посматрано, међа држава-наследница Британске Индије креће се линијом западне границе (граница Пакистана са Ираном и Авганистаном), северне границе (граница Индије са Кином, Непалом и Бутаном), источне границе (границе Бангладеша са Индијом и Мјанмаром) и јужне границе (границе Индије са Шри Ланком, Малдивима и британским територијама у индијском океану).

У географском смислу, Индију одликују плодне индо-гангске равнице (све до Делхија), Тарске (Великоиндијске) пустиње на западу и планина Аравали (670 километара) те Хималаји у областима Химачал Прадеш, Утарканд, Сиким и Аруначал Прадеш (Himachal Pradersh, Uttarakhand, Sikkim, Arunachal Pradesh). Обала Индије протеже се од Арапског мора у федералној држави Гуџарат (Gujarat) до границе са Бангладешом у дужини од 7,517 километара. Најдуже реке Индије су Ганг и Брамапутра а највећи залив је Бенгалски. Хималајске планине и Тарска пустиња умногоме утичу на климу Индије резултирајући изузетно топлим летима али и снажним зимским ветровима—монсунима. Климатске промене, повлачење и топљење глечера и бројне суше утицале су на то да се просечна температура у Индији, у периоду од 1901. до 2018. године подигне за 0.7 степени Целзијуса⁵⁶.

⁵⁵ Bipin Chandra Pal, *The Soul of India: A Constructive Study of Indian Thoughts and Ideals*, Choudhury and Choudhury, Calcutta, India, 1911, p. 87.

⁵⁶ The Tribune, “Average temperature over India projected to rise by 4.4 degrees Celsius: Govt report on impact of climate change in country“, 15/06/2020. Доступно на:

Држава Пакистан покрива територију сразмерну територији спојених држава Француске и Велике Британије. Од Оманског залива до Арапског мора, Пакистан поседује излаз на море дужине 1,046 километара а копнену границу дели са Авганистаном (2,430 километара), Кином (523 километара), Индијом (2,912 километара) и Ираном (909 километара) док се са Оманом граничи морском границом а од Таџикистана га раздваја Вакански (Wakhan) коридор⁵⁷. Пакистан се може похвалити готово свим врстама терена на својој територији—од пустиња, преко шума и планина, до висоравни и највиших врхова Каракорума, Хинду Куша и Памира (5 од 14 светских врхова изнад 8,000 мнв се налази у Пакистану)⁵⁸. Клима Пакистана варира од тропске до умерене уз смене монсунских и сушних сезона.

Бангладеш са три своје административне јединице излази на Бенгалски залив, делећи омању границу са Мјанмаром и бивајући, готово у потпуности, окружен Индијом, иако је веома близу Непала, Бутана и Кине. Подељен је у три географске области којима доминира делта реке Ганг, највеће ушће на свету. Бангладеш се може похвалити надимком „земља река“ с обзиром да чак 57 река прелази границу између ове земље и њена два суседа⁵⁹. Као једна од држава са најнижом просечном висином, већи део плодног земљишта Бангладеша налази се на испод 12 мнв док би, према неким проценама, чак 10% Бангладеша било поплављено уколико би се ниво Индијског океана подигао за само један метар⁶⁰. Највиши врх ове државе, Сака Хапхонг (Saka Harphong), висок је нешто више од 1,000 метара.

Историјски посматрано, могу се уочити три фазе развоја ових трију држава—(1) пред-колонијални период, током кога су све три државе биле независне и подељене на велики број мањих територијалних јединица, (2) колонијални период—током ког су све три државе биле део Британске Индије и (3) пост-колонијални период—када ове три државе коначно постају независне те опстају у давно-одређеним границама, без обзира на погранична трвења а посебно на Џаму-кашмирски сукоб.

Прва урбана култура у овом делу јужне Азије, такозвана цивилизација долине Инда, настала је и развијала се на територији данашњег Пакистана и западне Индије у период од 2500. до 1900. године пре нове ере. Крајем шестог века пре нове ере, мале државе у долини Ганга су се консолидовале у 16 већих олигархија и монархија те формирале махаџанападе

<https://www.tribuneindia.com/news/nation/average-temperature-over-india-projected-to-rise-by-4-4-degrees-celsius-govt-report-on-impact-of-climate-change-in-country-99583>, приступљено 4. јуна 2024. Погледати и: The Times of India, “Global warming: Mumbai to face the heat”, 03/02/2007. Доступно на: <https://timesofindia.indiatimes.com/india/global-warming-mumbai-to-face-the-heat/articleshow/1556662.cms>, приступљено 4. јуна 2024.

⁵⁷ CIA, The World Factbook, “Pakistan”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/pakistan/>, приступљено 4. јуна 2024.

⁵⁸ FAO, “Pakistan at a Glance”, n.d. Доступно на: <https://www.fao.org/pakistan/our-office/pakistan-at-a-glance/en/>, приступљено 4. јуна 2024.

⁵⁹ EJF, “Bangladesh: Land of Rivers”, n.d. Доступно на: <https://ejfoundation.org/films/bangladesh-land-of-rivers>, приступљено 4. јуна 2024.

⁶⁰ Ali A., “Vulnerability of Bangladesh to climate change and sea level rise through tropical cyclones and storm surges”, *Water, Air, and Soil Pollution*, Vol. 92, 1996, 171–179.

(mahajanapadas)⁶¹. У овом периоду, долази до зачетка будистичке и ђаинистичке религије, што је обогатило друштвени живот читавог региона. Све до половине првог миленијума нове ере стваран је комплексан административни систем широм области. Владавина краља Ашоке, развој хиндуизма и литературе на санскриту, успон индијске науке, астрономије, медицине и математике основне су одлике овог периода⁶². Наредних 7 векова обележиле су поделе на етно-религијском нивоу и оснивање бројних краљевстава и култура. Већ почетком XIII века долази до оснивања султаната у Делхију који је под својом влашћу држао читаву данашњу северну Индију а током чијег постојања је забележен значајан уплив и продор муслимана и про-исламских идеја до срца Индије, док се, са друге стране, хиндуизам такође развијао. У периоду од XVI до XIX века, већи део ових територија био је део Могулског царства (Mughal Empire), које је основано 1526. године, нарастало је до 1707. а опстало све до 1857. године⁶³. Персијанизована култура током власти Мухамеда Акбара (Muhammad Akbar), знатно виши степен толеранције него што би се можда очекивало од једне типично исламске власти и централизовање државе, кумулативно су довели до стварања искре данашњег индијског државног и друштвеног система. Средином XVII века Индија (Могулско царство) је постала највећи макро-трговац на планети. Оснаживање ђаинистичких, хиндуистичких и будистичких заједница, касти и племена било је евидентно током читавог XVIII века. Већ почетком истог века, на обале Индије пристигла је енглеска Источноиндијска компанија (East India Company) која је до 1765. године толико нарасла да је контролисала читав бенгалски регион истиснувши друге компаније из трке за огромним рудним богатством, контролом војске, трговине и развоја овог дела света. До треће деценије XIX века Источноиндијска компанија је анектирала или потчинила већи део Индије. У деценијама након 1757. године, Компанија, која је започела своје присуство у овом делу света једноставном „Повељом за трговину у Азији“, успоставила је разрађен државни апарат за управљање својим индијским територијама а суштина компанијске државе била је војни деспотизам⁶⁴. Од тог периода па све до коначне независности извојеване након завршетка Другог светског рата, Индија је постепено али циљано деградирана у земљу трећег света, спуштена је за преко 20 позиција ниже на лествици највећих светских трговаца и готово све што је производила—давала је Великој Британији. Тек под британском влашћу Индија је први пут у својој историји почела да осећа да је освојена⁶⁵. Чак је и Кох-и-Нор (Koh-i-Noor), један од највећих дијаманата икада пронађених на читавој планети, завршио уграђен у британску аристократску круну коју данас носи краљ Чарлс III. У том периоду, Компанија је почела да шири свој утицај са војно-политичке и економске сфере на поља образовања, друштвене реформе и културе⁶⁶. Ипак, већ 1857. године

⁶¹ Upinder Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*, Pearson Education India, 2008, pp. 260–265. Доступно на: https://books.google.rs/books?id=H3IUIYxWkEC&redir_esc=y, приступљено 4. јуна 2024.

⁶² Ibidem.

⁶³ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 27.

⁶⁴ Ibidem, p. 53.

⁶⁵ Ibidem, p. 8.

⁶⁶ Catherine B. Asher, Cynthia Talbot, *India Before Europe*, 1st edition, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2008, p. 289.

долази до великог индијског устанка након увођења неподношљивих пореза, спровођења друштвених реформи те настанка других социјалних проблема, што ће већ 1858. године довести до укидања владавине Источноиндијске компаније и преласка полуга власти у руке Велике Британије. Убрзо је држава добила унитарни карактер а уведен је и парламентарни систем, временом формирајући погодне услове за формирање Индијског националног конгреса односно Конгресне партије (1885). У Првом светском рату, Индија је послала готово један милион војника на страну Велике Британије, међутим, с крајем овог рата долази до неизбежног повлачења Британаца са чела своје најмногољудније колоније. Реформе, прилагођавања и ненасилни покрет вођен Махатмом Гандијем (Mohandas Karamchand Gandhi), довели су до етаблирања Конгресне партије, јачања сепаратистичких покрета и успона муслиманског национализма и фундаментализма, посебно у источним и западним деловима Индије. Већ 1947. година је означила прекретницу у историји овог региона, деобом супконтинента на Индију и Пакистан, који је током наредне 24 године био састављен из територија данашње две државе—Пакистана и Бангладеша. Три године касније, Индија је добила свој први устав, уздижући принципе секуларизма и демократског републиканизма на највиши ниво. Лондонском декларацијом, Индија је постала прва република чланица Комонвелта (Commonwealth) који данас броји чак 56 држава британског колонијалног порекла. Насиље на комуналном (религијском, културном, етничком и др.) нивоу, развој Боливуда, популаризација индијске кухиње, крикета и велике миграције у државе западног света обележили су другу половину XX и прву половину XXI века. Иако успева да опстане окарактерисана као демократска, Индија се данас суочава са бројим проблемима наслеђеним из прошлих времена, подељеног друштва и јавног мњења, поларизованог становништва и њихових религија, нација/ и култура али и поларизоване визије заједничке будућности. О свему томе ће детаљно бити писано у поглављима која следе.

Као што је већ поменуто, једна од најранијих урбаних цивилизација, Цивилизација долине Инда, насељавала је територије данашњег Пакистана и западне Индије. Просторима данашњег Пакистана, вековима касније су владали и Александар Велики и Ашока Велики, али је највећу територијалну експанзију начинио Менандер (Menander I), половином другог века пре нове ере, ширећи несвакидашњу синкретичку грко-будистичку културу регионима данашњег Пакистана. Почетком осмог века нове ере, арапски освајач Мухамед ибн Касим (Muhammad ibn Qasim) осваја Синд (једну од пет великих области Пакистана). Одигравши кључну улогу, исламски мисионари су помогли при проверавању великог броја будиста и Хиндуса у ислам⁶⁷. У наредним вековима је на челу ове области смењено неколико исламских

⁶⁷ Учење пророка Мухамеда дозвољавало је толеранцију и асимилацију регионалних и локалних култура. Један од најспектакуларнијих примера овог процеса прилагођавања било је обликовање индо-исламске културне традиције на јужноазијском потконтиненту (Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 17). С обзиром на значајне разлике између народа који су, надахнути исламом, опкољавали, заробљавали или освајали делове територија данашње јужне Азије, многи аутори су сложни у томе да се не може говорити о јединственом и монолитном утицају ислама на развој политичке и друштвене културе широм региона. Шилпа (N. Shilpa) додаје да су општеприхваћени митови који обрађују идентитетску поделу по верским линијама усредсређени на присилне верске конверзије, општи анти-хиндуистички, а тиме и анти-индијски став мањинских

султаната и краљевстава да би Могулско царство коначно освојило и ове крајеве (1526. године) те опстало на њиховом челу више од 330 година. Утицај Могула био је пресудан с обзиром да је у том периоду формиран специфични исламски (са великим примесима персијског) идентитет становника овог региона, што ће у каснијим деценијама бити одлучујући критеријум при њиховом присаједињењу са Источним Пакистаном након распада Британске Индије и завршетка Другог светског рата. За разлику од огромних индијских пространа, ниједан део територије данашњег Пакистана није био под британском влашћу све до 1839. године. Након неколико англо-авганистанских ратова, 1893. године се цела територија данашњег Пакистана нашла под влашћу Британског Индијског Царства (британског Раџа), остајући под његовим покровитељством све до 1947. године. Већ 1857. године, када је избила Бенгалска (сипојска) побуна (*Sepoy Mutiny*), почеле су се увиђати одређене разлике и сукоби између хиндуистички и исламски оријентисаног дела народа Британске Индије⁶⁸. Разлике између ислама и хиндуизма те хинди и урду језика само ће се временом појачавати те последично довести до краха ове заједничке државе. Обе стране забележиле су периоде процвата интелигенције која је са муслиманске стране резултирала надалеко прихваћеном теоријом о две нације (*two-nation theory*), касније коришћеном од стране Мухамеда Али Џине (*Muhammad Ali Jinnah*), вође покрета за независност Пакистана и првог гувернера-генерала нове државе. Џина је наступао као вођа Свеиндијске муслиманске лиге (*All-India Muslim League*), покрета о коме ће бити више речи у наставку студије. Највећа разлика између ове две интелигенције садржана је у њиховом односу према британској власти—док је хиндуистичка интелигенција наступала са апсолутно анти-британском агендом, пакистанска интелигенција је пригрлила многе британске идеје и вредности те била углавном про-британски оријентисана⁶⁹. С обзиром да је британска администрација формирала одвојене изборне системе за Хиндусе и муслимане још почетком XX века⁷⁰, Муслиманска лига је освојила 90%

верских група, хегемонистичке аспирације већинских група и ускраћивање социо-културног простора мањинским групама (N. Shilpa, “Identity Politics in India: It’s Various Dimensions” ... p. 38).

⁶⁸ Побуни је дат назив *сипојска* по сипојима односно индијским војницима који су ратовали на страни Компаније. Сама побуна је отпочета након што су сипоји одбили да користе нове патроне за пушке а за које се сматрало да су подмазане машћу која је садржавала мешавину свињске и кравље масти те је била, у религијском смислу, нечиста и за муслимане и за хиндуисте (Britannica, “Indian Mutiny summary”, n.d. Доступно на: <https://www.britannica.com/summary/Indian-Mutiny>, приступљено 4. јуна 2024). Колонијални званичници и историчари су били ти који су обично овај устанак називали сипојском побуном, док су националистички коментатори раног XX века са поносом описивали овај догађај као први рат за независност Индије (Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy* ... p. 70).

⁶⁹ Naeem M. Qureshi, *Pan-Islam in British Indian Politics: A Study of the Khilafat Movement, 1918–1924*, Brill, Leiden, The Netherlands, 1999, pp. 57 & 245.

⁷⁰ Одвојени изборни системи су укључени у такозване Морли-Минто (Morley-Minto) реформе из 1909. године (Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy* ... p. 138). Погледати: BYJU’s Exam Prep, “Morley-Minto Reforms 1909 [NCERT Notes For Modern Indian History For UPSC]”, n.d. Доступно на: <https://byjus.com/free-ias-prep/ncert-notes-morley-minto-reforms/>, приступљено 4. јуна 2024.

гласова на изборима 1946. године, борећи се пре свега за напуштање заједничке државе. Након напуштања индијског супконтинента од стране британске администрације, Пакистан је добио своју независност средином августа 1947. године, спајајући већински-муслиманске територије у једну државу (тадашњи Пакистан а данашњи Пакистан и Бангладеш). У немирима који су уследили након дељења провинције Пенџаб, између 200,000 и 2,000,000 људи је изгубило живот⁷¹. У својеврсној размени становништва, око 6.5 милиона муслимана је пребегло из Индије у (Западни) Пакистан а око 4.7 милиона Хиндуса и сика је прешло из (Западног) Пакистана у Индију, учинивши овај догађај највећом масовном миграцијом у историји човечанства⁷². Међутим, насиљу није био крај и оно ће обележити индо-пакистанске односе до дан-данас. Усмани (Shabbir Ahmad Usmani) и ал-Мевдуди (Syed Abul A'la al-Maududi), представници Исламског џемата (Jamaat-i-Islami), су већ од 1949. године захтевали доношење исламског устава, тражећи испуњење многих исламских правних норми, између осталог давања апсолутног суверенитета Богу те доминантне позиције шеријатском праву наспрам земаљског. Такозвана Резолуција о циљевима (Objectives Resolution) којом се суверенитет даје Богу, постала је део преамбуле устава доношених 1956., 1962. и 1973. године. Након избора 1970. године на којима је Источно-пакистанска Авами Лига (Awami League) победила, војна власт Пакистана је одбила да мирно преда власт и земљом је брзо завладао хаос који се претворио у ослободилачки односно грађански рат, у зависности из ког угла се посматра овај сукоб. Између 500,000 и 3,000,000 цивилних жртава касније⁷³, у рат је ушла и Индија, по трећи пут се сукобивши са Пакистаном, те је својом победом осигурала шансу Источном Пакистану за коначно достизање независности. Неколико година демократске власти је наследила ауторитарна владавина генерала Зије ул Хака (Zia-ul-Haq), радећи на подизању нивоа нуклеарног наоружања и константној исламизацији државе и друштва. Један од првих конкретних модерних цихадистичких потеза било је и савезништво са америчком обавештајном службом и муџахединима Авганистана на сузбијању совјетских комунистичких снага које су још увек биле моћне у овој суседној земљи⁷⁴. Крајем последње деценије XX века дошло је до новог сукоба између Индије и Пакистана, такозваног Каргилског рата (Kargil War), а до данас је улога ислама у пакистанској политици остала изузетно важна, уз тесну сарадњу

⁷¹ Dawn, “Murder, rape and shattered families: 1947 Partition Archive effort underway”, 13/03/2015. Доступно на: <https://www.dawn.com/news/1169309>, приступљено 4. јуна 2024.

⁷² BBC, “The Hidden Story of Partition and its Legacies”, 03/03/2011. Доступно на: https://www.bbc.co.uk/history/british/modern/partition1947_01.shtml, приступљено 4. јуна 2024.

⁷³ BBC, “Bangladesh war: The article that changed history”, 16/12/2011. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-asia-16207201>, приступљено 4. јуна 2024.

⁷⁴ Sana Haroon, “The Rise of Deobandi Islam in the North-West Frontier Province and Its Implications in Colonial India and Pakistan 1914–1996”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 18, No. 1, 2008, 66–67. Улога Пакистана у убеђивању Талибана да уђу у преговоре са САД и авганистанским властима ради постизања мира такође је потврђена од стране Скота Смита (Scott Smith), бившег званичника УН у Авганистану. Према његовим запажањима, Пакистан је готово натерао талибанско руководство да прихвати понуду тј. разговор (Siegfried O. Wolf, Jivanta Schöttli, Dominik Frommherz, et al., *Politics in South Asia: Culture, Rationality and Conceptual Flow*, Springer, Berlin/Heidelberg, Germany, 2015, p. 127).

са америчким обавештајним службама у склопу прокламованог Рата против тероризма (Global War on Terrorism).

Историја Бангладеша има своју посебну димензију с обзиром на демографску, географску, етничку и језичку структуру ове државе. Према многим легендама, снажне, слоновима вођене легије војника са обала Ганга успеле су да зауставе чак и Александра Великог у његовим пустоловинама широм супконтинента а старовековне будистичке и хинду државе настајале су и нестајале широм долине реке Ганг, остављајући бројне трагове о живахном друштвеном животу својеврсног чворишта неколико заједница повезаних језиком, нацијом и религијом. Најранија форма бенгалског језика се појављује у осмом веку, у периоду када културе обогачене будизмом и хиндуизмом доминирају читавом регијом. Између осмог и дванаестог века долази до снажног уплива ислама у друштво Бангладеша, имајући у виду јаке поморске везе између Арабијског полуострва, Персије и Бенгала. Након тог периода, уследило је неколико векова владавине муслиманских династија, почевши већ 1204. године са пробојем Гуридске (Ghurid) експедиције све до Тибета. Смењивале су се династије, градови-државе, владари и управни системи док 1352. године Шамсудин Илијас Шах (Shamsuddin Ilyas Shah) није ујединио три града-државе, формирајући Бенгалски султанат. До почетка XVI века, исламски освајачи су успели да присвоје и неколико држава које данас чине муслимански-већинске делове суседних држава (нпр. области Асам (Assam) у Индији односно Аракан (Rakhine) у Мјанмару) а град Гаур (Gaur) је постао пети највећи град на свету тога доба са око 200,000 становника⁷⁵. Међутим, Бабур (Zahīr ud-Dīn Muhammad Babur) је након оснивања Могоулског царства започео нападе на Бенгал. Коначно освајање спровео је у дело Акбар (Abu'l-Fath Jalal-ud-din Muhammad Akbar), из династије Карани (Karrani), владајући Бенгалом све до седамнаестог века. Имајући у виду лак и нашироко прихваћен прелазак са хиндуизма и будизма у ислам, научници су открили да се у сржи овог процеса крило незадовољство хиндуистичким кастинским системом односно привлачност егалитарне социјалне доктрине коју је нудио ислам⁷⁶. Битком код Пласија (Battle of Plassey), Источноиндијска компанија је започела колонијалну владавину над делом територије тадашњег Могоулског Бенгала. Била је то прва територија коју је Компанија заузела, а прикупљањем пореза на овој територији она је финансирала освајање остатка потконтинента у наредним годинама. Након индијског устанка 1857. године и територија данашњег Бангладеша се налазила унутар Британског Индијског Царства као колонија британске круне. Као што је то био случај са Пакистаном и Индијом, и у Бангладешу је, у другој половини XIX века, почела да се шири агенда бенгалске ренесансе са зачетком нове бенгалске интелигенције. Струја, биоскопи, плантажна економија, белетристика, железница, феминистичке организације—све је процветало у овом периоду и то широм Бенгала⁷⁷. Друштво Бангладеша било је, током треће деценије XX века, подељено и према томе да ли подржава даљу исламизацију друштва или се приклања секуларизацијским

⁷⁵ Scroll.in, “Gujarat’s medieval cities were once the biggest in the world – As a viral video reminds us”, 30/03/2019. Доступно на: <https://scroll.in/article/917929/medieval-cities-in-gujarat-were-once-the-biggest-in-the-world-their-culture-deeply-influential>, приступљено 4. јуна 2024.

⁷⁶ Roy Samaren, *The Bengalees: Glimpses of History and Culture*, Allied Publishers, 1999, p. 72.

⁷⁷ Sengupta Nitish, *History of the Bengali-Speaking People*, UBS Publishers Distributors, 2001, p. 211.

(пре свега Ататурковим⁷⁸) тенденцијама. Иако је бенгалско становништво дочекало 1947. годину са усхићењем—оно није дуго трајало. Ова држава је те године поражена на два начина: (1) јесте се ослободила британске круне али није извојевала независност већ је суштински једног надређеног заменила другим и (2) није успела да задржи целу област Бенгала под својом влашћу већ је трећину територије морала да уступи Индији. Већ пет година касније, први знаци будућих поларизација били су на видику. Покрет за бенгалски језик (Bengali Language Movement) је основан ради препознавања бенгалског као званичног језика у тадашњем Пакистану. Само три године касније, ова држава је променила назив и од Источног Бенгала постала Источни Пакистан. Бивајући константно дискриминисани и под-представљени у институцијама, Бенгалци су добијали све више легитимитета у својој отвореној борби против власти Пакистана, корак-по-корак се приближавајући политичкој независности. Кап која је прелила чашу била је састављена из три погрешна потеза односно фазе: (1) уклањање бенгалске литературе и музике из јавног живота (Источног) Пакистана, (2) готово непостојећа реакција врховне власти на циклон који је усмртио око 500,000 људи и (3) непризнавање победе Авами Лиге на изборима за Западнопакистански парламент 1970. године упркос освајању 167 од 169 мандата на овим изборима. На организоване устанке широм Даке, власти Пакистана су реаговале отпочињањем акције Рефлектор (Operation Searchlight) која је резултирала геноцидом над бенгалским народом, убијањем између 300,000 и 3,000,000 Бенгалаца, киднаповањем Шеика Муџибура (Sheikh Mujibur Rahman) те приморавањем неколико милиона Бенгалаца на миграње у Индију. Мукти Бахини (Mukti Bahini), национална ослободилачка армија основана током овог рата, узвраћала је жестоко. Само пар месеци касније ће ова организација, уз помоћ бенгалске гериле, основати војску Бангладеша. Како је већи део Источног Пакистана био ослобођен до краја 1971. године, у децембру је Пакистан напао Индију. Пети изборни циклус у Индији одвијао се паралелно са првим општим изборима у Пакистану у децембру 1970. и војним ударом у марту 1971. године, што је довело до сецесије његовог источног дела већ крајем исте године а овај крајњи резултат несрећне уније између два пакистанска крила разбио је мит о исламу као јединој основи постојања Пакистана⁷⁹. Након девет месеци рата, пакистанска војска се предала удруженој војсци Индије и Бангладеша а Муџибур је пуштен на слободу. До половине наредне године, Бангладеш је

⁷⁸ У том смислу, индикативна је изјава амбасадора Бангладеша у Анкари (Турска), мајора-генерала Резакула Хаидера (Rezaqul Haider): „Однос између Турске и Бангладеша не почиње 1971. године када је Бангладеш стекао независност већ датира из 1920-их. У прошлости је потконтинент био један. Након Првог светског рата када је велики вођа Мустафа Кемал Ататурк започео свој рат за независност, народ Бенгала је био веома спонтан у пружању сваке врсте подршке—у мери у којој постоје докази да су жене поклањале своје нарукнице и златне украсе, а средства била утрошена за оснивање банке, изградњу зграде парламента и набавку наоружања и муниције за помоћ у ослободилачком рату“ (Diplomat, “Ambassador Rezaqul Haider: Mediating for commerce”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20210612230606/http://diplomat.com.tr/sayilar/s14/yazilar/s14-3.htm>, приступљено 4. јуна 2024).

⁷⁹ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* pp. 175–176.

званично признало 86 држава света⁸⁰ а исто је урадио и Пакистан 1974. године под снажним притиском већине муслиманских држава. Након доношења устава 1972. године, Бангладеш је постао секуларна, вишепартијска и парламентарна демократија. Међутим, већ почетком 1975. године, Муџибур је започео једнопартијску социјалистичку власт БаКСАЛ-а (Bangladesh Krishak Sramnik Awami League). Једнопартијски пројекат је заживео али је Муџибур убијен у државном удару већ средином августа исте године. Полицијски час, владавина војне хунте и председавање Зиаура Рахмана (Ziaur Rahman) обележили су наредни период историје Бангладеша. Током његове владавине је ре-успостављен вишепартијски систем, приватизована је индустрија и отпочет је нови изборни циклус, међутим, он је убијен 1981. године а наследио га је Абдус Сатар (Abdus Sattar) који је смењен након још једног државног удара, наредне године. Парламентарна ера је започета 1991. године, уз честе бојкоте опозиције, сукобе на релацији секуларизам–исламизам, успон ЈМБ-а (Jamaat-ul-Mujahideen), повремене полицијске часове и ванредна стања као и све већи проблем са муслиманским избеглицама из Мјанмара.

О важности, укоренености али и сличности проблема са којима су се сусретале представници власти у ове три државе а који је индикативан за разумевање политичких процеса у читавом региону, најбоље сведочи цитат из књиге *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy*, у коме аутори, Сугата Босе (Sugata Bose) и Ајеша Џалал (Ayesha Jalal), закључују да је:

“историја претколонијалне Индије препуна примера раца, махараца и махарацадхираца, шаха и шах-ен-шаха, који су владали у релативном миру и делили суверенитет дуж различитих слојева потконтиненталног поретка. [...] Јужноазијци су модерни концепт унитарног, недељивог суверенитета научили од својих британских колонијалних господара. Током 1947. године, пошто нису успели да поделе суверенитет, завршили су процес поделом земље.”⁸¹

Другу групу земаља чине две хималајске државе—Непал и Бутан—које не деле само доиста сличну топографску мапу већ и специфичне услове у којима су се њихове културе, међународни односи, економије и сл. развијали под утицајем близине Кине, Индије и будистичких земаља југоисточне Азије, пре свега Мјанмара и Тајланда.

Готово трапезоидног облика (са дужином од 800 километара и ширином од 200 километара) Непал је двотрећински захваћен хималајским масивом а једну трећину заузима плодна катмандушка (имена изведеног од имена главног града, Катмандуа) долина и индо-гангска низија. На северу земље, близу границе са Кином, налази се и највиши врх света Монт Еверест (Sagarmatha) са 8,848 мнв а још седам врхова виших од осам километара такође се налази у Непалу, углавном на његовој граници са Тибетом. С обзиром на гео-морфолошку позицију (у односу на највеће тектонске плоче у околини), Непал се налази на погодном тлу за подрхтавања различитих амплитуда и велики број истих је забележен у претходним вековима. Због своје висинске разноврсности, широм Непала се може уочити чак пет

⁸⁰ Eyal Benvenisti, *The International Law of Occupation*, 2nd edition, Oxford University Press, Oxford, UK, 2012, p. 190).

⁸¹ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 205.

различитих климатских зона, од тропских и суптропских па све до арктичких зона (изнад 4,000 мнв).

Са друге стране, Бутан је такође земља која нема излаз на море (landlocked country) и налази се на јужним обронцима Хималаја, омеђен тибетском аутономном облашћу на северу и индијским савезним државама Сиким, Западни Бенгал, Асам и Аруначал Прадеш на западу, југу и истоку. Већи део територије покривају једва-проходни планински масиви док између њих теку снажне реке које снабдевају водом читаву северозападну Индију и њене плодне равнице. С обзиром на велике разлике у надморским висинама између југа и севера те постојања више климатских зона, Бутан (као и Непал) представља дом за велики број биљака, животиња и уопште екосистема. Са друге стране, иако се не може похвалити ниједним врхом вишим од 8,000 мнв, Бутан је дом највишег неосвојеног врха на свету—Гангкар Пуенсум (Gangkhar Puensum, 7,570 мнв).

Најстарији пронађени археолошки предмети са територије данашњег Непала датирају и до 30,000 година у прошлост. Први стални насељеници територије Непала били су, као што је то случај са територијама држава-наследницама Британске Индије, чланови Цивилизације долине Инда. Прву династију—Гопала—наследила је династија Киратас која је овим територијама владала готово 1,600 година. Већ крајем VII века п.н.е., у нижим деловима Непала формирана су краљевства и конфедерације кланова а из једног од њих (Shakya) се уздигао принц познат под именом Гаутама Буда (Gautama Buddha) који је, водећи аскетски начин живота, зачео нову религију, названу по њему—будизам. Краљ Ашока је ширио утицај будизма и градио храмове широм земље (све до Тибета) док је у наредним вековима већи део Непала био под утицајем царства Гупта (Gupta). До краја XIV века, смењивале су се династије и владари, завршивши се династијом Кас (Khas) током чије владавине је формиран непалски језик. Крајем истог века, у једном делу Непала је уведен и кастински систем, чиме су отпочели процеси санскритизације и хиндуизације не-хинду племенске популације Непала. Непал (тада Катманду) је убрзо подељен на четири области али је крајем XVIII века снажним централистичким идејама уједињен у модерну државу Непал. Занимљиво је да, осим преживљавања бројних напада и не-владања једним делом катмандушке долине током XIV века, Непал није провео дужи временски период под муслиманском влашћу⁸², оставши својеврстан бастион нетакнутог хиндуизма током много векова. Притви Нарајан Шах (Prithvi Narayan Shah) је до 1769. године освојио већи део данашњег Непала али је, због сукоба са Тибетом око контроле планинских пролаза, натерао кинеског цара из династије Ћинг (Qing) да отпочне кинеско-непалски рат, чиме је овај вратио Непалце назад на своју северну границу. Неколико деценија касније ће Непал заратити и са Источноиндијском компанијом око контроле околних територија. Рат је окончан миром у Сугаулију (Sugauli Treaty) којим је Непал припојио освојене територије. Династија Рана (Rana) која је владала Непалом у периоду од 1846. до 1951. године, дала је свесрдну подршку Великој Британији током индијског устанка 1857. године и током оба Светска рата. Након уздизања про-демократских снага и учествовања дела Непалаца у процесу индијског осамостаљивања, Индија је помогла Непалу да свргне са власти аутократски режим династије Рана те успостави парламентарну

⁸² Luciano Petech, *Medieval History of Nepal*, 2nd edition, Fondata Da Giuseppe Tucci, Italy, 1984, p. 125.

демократију. Међутим, већ 1960. године Непал потпада под апсолутну власт монарха, прво Махендре (Mahendra) а касније Бирендре (Birendra), а политички систем којим су доминирале политичке партије заменио је систем панчајата (panchayat system) којим се постигао значајан економски успех али уз велику ерозију људских права и слобода. Уз велике напоре, Народни покрет је 1990. године успео да натера краља Бирендру да прихвати уставне реформе и успостави вишестраначку демократију⁸³. Само шест година касније, маоистичка партија је започела борбу за оснивањем народне републике, насупротив монархистичком парламентарном систему, што ће убрзо прерасти у грађански рат који је однео више од 16,000 људских живота⁸⁴. Првог јуна 2001. године, девет чланова краљевске породице, укључујући краља Бирендру и његову супругу, краљицу Аишварију (Aishwarya), убијени су у својој палати. Бирендру је наследио његов брат Гјанендра (Gyanendra) као последњи непалски краљ (2001–2008). Демократском револуцијом 2006. године Непал је постао секуларна држава а две године касније и федерална република, преставши да буде хинду краљевина. Новим уставом с краја 2015. године, Непал је дефинисан као федерална демократска република са седам провинција.

Историја Бутана има своје специфичности и обрте. Иако значајно млађа у односу на Непал, пре свега због неприступачнијег терена, прва налазишта трагова људских заједница на територији данашњег Бутана од великог су значаја. Већ током VII века нове ере у Бутан је стигао и будизам, ширењем територија тибетског царства под патронатом владара Гампа (Songtsän Gampo). Ипак, већи део историје Бутана неповратно је изгубљен у пожару који је уништио град Пунаку 1827. године. Под утицајем монголских племена и кинеске династије Јуан, Бутан се развијао све до XIV века, а до XVII века, територија Бутана је била подељена на велики број феудалних посела, када их уједињује тибетански лама и војни лидер Намгјал (Ngawang Namgyal). Занимљиво је да је вест о Намгјаловој смрти чувана као тајна више од пола века. Почетком XVIII века Бутан је ратовао против краља из индијске области Кох Бихар (Koch Bihar) а Тибетанци су неуспешно напали Бутан три године касније (1714)⁸⁵. Након читавог века трвења између Бутанаца и Британаца, дошло је и до Дуарског⁸⁶, англо-бутанског рата (1864–1865). Мир који је потписан након пораза Бутана од Британске Индије зауставио је даље конфликте између ове две стране. Крај XIX века обележили су бројни грађански ратови и побуне који ће, следствено, довести до крунисања Вангчука (Ugyen Wangchuck) за новог краља 1907. године, само три године пре него што ће Британија „преузети бригу“ о спољно-политичким питањима Бутана, претварајући исти у индијску кнежевску државу (princely state) односно територију којом није владао директно изасланик из Лондона већ локални, индијски владар. Средином XX века, Бутан је добио своју нову законодавну власт (Народну Скупштину са 130 чланова) а 1971. године је примљен у Уједињене Нације. Напуштен је хинди језик а

⁸³ BBC, “Nepal profile–Timeline”, 19/02/2018. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12499391>, приступљено 4. јуна 2024.

⁸⁴ BBC, “Nepal raises conflict death toll”, 22/09/2009. Доступно на: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8268651.stm>, приступљено 4. јуна 2024.

⁸⁵ Robert L. Worden, *Bhutan: A Country Study, Administrative Integration and Conflict with Tibet, 1651–1728*, Andrea Matles Savada (ed.), Federal Research Division, 1991.

⁸⁶ Дооарс (Dooars) или Дуарс (Duars) су алувијалне поплавне равнице у источној и североисточној Индији а налазе се јужно од подножја Хималаја и северно од слива реке Брамапутре.

популаризован је дзонгка (Dzongkha). Већ 1990. године дошло је до великог кршења људских права када су сви уџбеници написани на непалском језику (Nepali) избачени из школа, занемарујући чињеницу да јужнобутански народ Лотшампа (Lhotshampas) има јаке историјске везе са Непалом те да говори непалским језиком⁸⁷. Број Бутанаца који говоре непалским језиком (међу којима бројчано доминирају Лотшампе) се процењује на око 250,000 људи широм јужног дела Бутана а њихов удео у укупном становништву је 32%. Борба власти Бутана са илегалним миграцијама народа са југа открила је праву нарав владајућег режима. Након формирања спискова илегалних миграната, војска и остале службе безбедности су принудно депортовале између 80,000 и 100,000 Лотшампи уз нашироко коришћено насиље, тортуру, силовања и убиства⁸⁸. Бутан је, упркос етничким немирима, једина јужноазијска земља која се може похвалити политичком стабилношћу, али је и једина земља у региону са монархијском владавином⁸⁹.

Шри Ланка и Малдиви су последње две државе у јужној Азији које ће бити обрађене кроз призму географског положаја и историјског приказа развитка политичког система. Обе државе су острвске, обе имају засебне политичке и друштвене идентитете и обе су умногоме окренуте Индији с обзиром да им она чини најближи копнени део Азије. Исто онолико колико поседују заједничког, толико поседују и различитог, међутим, географски и историјски развој их ипак могу у значајној мери повезати.

Шри Ланка је острво које визуелно може подсетити на сузу, капљицу или поједине врсте воћа. Налази се југозападно од Бенгалског залива и одвојена је од Индије манарским заливом и Палк мореузом. Углавном се састоји од ниских и равних долина са планинама присутним искључиво у централном делу јужне половине државе. Највиши врх је Пидуруталагала (Pidurutalagala) са висином од 2,524 мнв. Богата је водом а њена обала је дужине чак 1,585 километара. Може се похвалити и бројним естуарима, лагунама, увалама и заливима, што је чини погодном за развој егзотичног туризма и риболовства.

Са друге стране, Малдиви су држава која се састоји од 1,192 корална острва груписана у 26 атола од чега је тек око 298 м² насељено односно налази се на претежно сувом терену. Због великог броја острва и ниске дубине мора, пловидба овим територијама за веће бродове није могућа. Атоли су груписани у 21 административну јединицу а највеће острво је Ган (Gan). Малдиви су најнижа држава на свету према просечној надморској висини која износи тек 1.5 метара док је највиша тачка острва на само 2.4 мнв. Оваква географска позиција чини их најрањавијом земљом на свету поводом растућег нивоа мора и океана. Клима је тропска-монсунска а просечна температура током читаве године је око 29 степени Целзијуса уз постојање варијација сходно сезонама монсуна.

⁸⁷ Michael Hutt, "Ethnic Nationalism, Refugees and Bhutan", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 9, No. 4, 1996, 397–420.

⁸⁸ Michael Hutt, "The Bhutanese Refugees: Between Verification, Repatriation and Royal Realpolitik", *Peace and Democracy in South Asia*, Vol. 1, No. 1, 2005, 44–55.

⁸⁹ Ishtiaq Jamil, Steinar Askvik, Tek Nath Dhakal, "Understanding Governance in South Asia", in: *In Search of Better Governance in South Asia and Beyond: Public Administration, Governance and Globalization*, Jamil I. et al. (eds.), Springer, New York, NY, USA, 2013, p. 15.

Историја и праисторија Шри Ланке је изузетно богата и разноврсна. Ере палеолита, мезолита и гвозденог доба веома су плодноне и сматра се да је Шри Ланка, тачније Балангода (Balangoda), једна од првих насеобина пра-човека. Током старе ере, територија Шри Ланке је била културно сједињена са јужном Индијом а још у индијском епу Рамајана (Rāmāyana) постоје записи о краљевству под називом Ланка (Lanka) које је узвишени вајар Вишвакарма (Vishvakarma) створио за Кубера (Kubera), бога богатства⁹⁰. Синхалешка историја почиње са доласком принца Вицаја (Vijaya) из Бенгала, половином VI века старе ере⁹¹. Период Анурадхапура (Anuradhapura) је трајао од IV века старе ере до XI века нове ере. У III веку старе ере, доласак будизма из Индије у значајној мери је променио друштвену структуру Шри Ланке. Средином истог века, Махинда (Mahinda), син легендарног цара Ашоке, стигао је на планину Михинтале (Mihintale) доносећи будистички начин живота у ову државу. Тадашњи краљ Деванампија Тиса (Devanampiya Tissa) је прихватио будизам и експресно га пропагирао широм синхалешке популације⁹². Синхалешко краљевство је функционисало током 2,500 година, бивајући угашено тек 1815. године са доласком колонизатора из Велике Британије. Такође, Шри Ланка је позната и као прва земља која је имала женског владара, краљицу Анулу (Queen Anula of Anuradhapura; први век пре нове ере)⁹³. Током ових 2,500 година, Шри Ланка је нападана и заузимања више десетина пута али је синхалешки идентитет и даље опстајао. Модерна историја Шри Ланке започела је доласком португалских војника и истраживача почетком XVI века и њиховом изградњом луке у граду Коломбу. До краја века је локални краљ потписао споразум са холандском Источноиндијском компанијом која је победила португалску страну у рату и Коломбо је већ 1656. године био под влашћу Холанђана. Како су Холанђани остали на острву дуже од периода предвиђеног раније потписаним уговором, временом се родила и нова етничка група—Бургери (Burgher)—мешавином Португалаца, Холанђана, Британаца и других Европљана са локалним становницима. Током Наполеонових ратова, Британци су заузели тадашњи Цејлон (1796. године). До 1815. године је и Канди (Kandy), последња независна територија и престоница, пао под власт британске Источноиндијске компаније. У наредном, колонизаторском периоду, кафа и чај су постали главни извозни производи и средство опстанка локалног народа. Синхалешке и тамилске политичке вође су живеле и радиле сложено све до краја Првог светског рата. Независност је

⁹⁰ Sant Keshavadas, *Ramayana at a Glance*, Motilal Banarsidass, 1988.

⁹¹ Данашњи Синхалези сматрају да су они „синови земље“ а њихово веровање је засновано на мито-историјском тексту под именом Махавамса (Mahavamsa, Велика хроника), којим се документује порекло земље почевши од 543. године пре нове ере (иако научници верују да су књигу саставили будистички монаси током VI века нове ере). Према Махавамси, Синхалези потичу из области око данашњег Западног Бенгала/Бангладеша а Буда их је изабрао и послао да живе у Шри Ланки и штите своје dhamme (учења). Ово је основа за синхалешке будисте који посматрају Шри Ланку као sihadipa-u (острво Синхалеза) и dhammadipa-u (острво будизма) (Thomas Carothers, Andrew O’Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 168).

⁹² The Mahavamsa, “King Devanampiya Tissa (306 BC–266 BC)”, n.d. Доступно на: <http://mahavamsa.org/2008/05/king-devanampiya-tissa-306-bc/>, приступљено 4. јуна 2024.

⁹³ SLTDA, “The History Of Ceylon”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20140808014733/http://www.slttda.gov.lk/history>, приступљено 4. јуна 2024.

проглашена 4. фебруара 1948. године а Сенанајакe (D. S. Senanayake) је постао први премијер Цејлона. С. В. Р. Д. Бандаранаикe (S. W. R. D. Bandaranaike) је постао премијер 1956. године а исте године је прогласио важећим Sinhala Only Act којим се синхала језик признаје као једини званични језик дипломатије. Односи између синхала и тамилског становништва су неповратно покварени. Будистички монах је усмртио Бандаранаикe већ 1959. године. Премијерка је, наредне године, постала удовица убијеног С. В. Р. Д.-а—Сиримаво (Sirimavo)—преживевши покушај државног удара 1962. године. Десет година касније, држава је променила име у Шри Ланка, уклањајући још један подсетник на колонијалну прошлост. Убиство градоначелника незваничног главног града северног дела острва 1975. године од стране Тамилских тигрова (Liberation Tigers of Tamil Eelam; ЛТТЕ) продубило је поларизацију. Већ 1983. године започео је грађански рат између двају супротстављених страна, резултирајући избеглиштвом 150,000 тамилских цивила⁹⁴. С обзиром на чињеницу да је читава јужна покрајина Индије—Тамил Наду—била вековна домовина Тамила, Индија је свесрдно помагала развој и деловање Тамилских тигрова. Подједнако је важна и чињеница да је Индија 1987. и 1990. године слала мировне мисије на север и југ острва, понашајући се као гарант безбедности локалног становништва. Тамилски тигрови су спровели етничко чишћење над муслиманским становништвом северног дела острва тако што су насилно иселили 72,000 муслимана у октобру 1990. године. Тек 2009. године, под влашћу Махинде Раџапаксе (Mahinda Rajapaksa), војска Шри Ланке је поразила ЛТТЕ, стављајући тачку на грађански рат 19. маја исте године⁹⁵. Између 60,000 и 100,000 људи је преминуло током двадесетшестогодишњег грађанског рата⁹⁶. Међутим, већ са 2019. годином (према неким индицијама и раније од тога) почели су самоубилачки напади исламистичке организације National Thowheeth Jama'ath. Са етно-религијским идентитетом који је чинио основу за политику која је утицала на насиље у Шри Ланки, земља просперитетне демократије се убрзо претворила у етнократију⁹⁷. Муслимани Шри Ланке углавном говоре тамилским језиком, иако већина муслимана млађих од 40 година сада говори и синхалешки. Муслимани, међутим, користе ислам као свој примарни идентитет јер их то ефективно разликује од тамилских заједница⁹⁸. Средином 2021. године, премијер Шри Ланке Викремесинге (Ranil Wickremesinghe) је прогласио општи колапс економије ове државе поводом несташице хране, двоцифрене инфлације, огромног спољног дуга, недостатка

⁹⁴ BBC, “Remembering Sri Lanka's Black July”, 23/07/2013. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-asia-23402727>, приступљено 4. јуна 2024.

⁹⁵ The Guardian, “Sri Lanka declares end to war with Tamil Tigers”, 19/05/2009. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2009/may/18/tamil-tigers-killed-sri-lanka>, приступљено 4. јуна 2024.

⁹⁶ ABC News, “Up to 100,000 killed in Sri Lanka's civil war: UN”, 20/05/2009. Доступно на: <https://www.abc.net.au/news/2009-05-20/up-to-100000-killed-in-sri-lankas-civil-war-un/1689524>, приступљено 4. јуна 2024.

⁹⁷ Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 178.

⁹⁸ Ibidem, p. 168.

енергената и других разлога⁹⁹. Протестанти су приморали председника Готабају Радапаксу (Gotabaya Rajapaksa) да потпише оставку половином 2022. године те да пребегне у Сингапур.

Историја Малдива је имала другачији ток у односу на историју Шри Ланке. Први становници ових острва највероватније су били Индијци који су успели да се отисну са обала Гуцарата и доплове до наредног копна, средином првог миленијума старе ере. Због географских услова пре свега, стара малдивска историја није умногоме очувана—материјали који су коришћени за изградњу насеобина, палата, храмова и сл. нису били дуготрајни и брзо би нестајали под наслагама песка а након снажних удара ветрова и таласа. Малдивски језик, рана писана историја Малдива, архитектура, институције власти, обичаји и манири Малдиваца потичу из времена четрнаестовековне владавине будистичких краљева¹⁰⁰. У периоду између III века пре нове ере и XII века нове ере, малдивски краљеви су активно промовисали развој будизма. Последњи будистички краљ Малдива, Дховеми (Dhovemi), је конвертирао у ислам у другој половини XII века преузевши муслиманску титулу Sultan Muhammad al-Adil и започео је низ од шест исламских династија које су владале овим острвима све до 1932. године када је султанат изложен општенародним изборима. С обзиром на мишљење исламских учењака да је период пре заснивања исламске религије означавао период незнања (Jahiliya), деца Малдиваца у школама уче да је историја њихове државе започела тек крајем XII века са устаљивањем ислама на овом простору. У међувремену је арапски језик постао доминантан, потпуно избацивши персијски и урду. У другој половини XVI века, спустивши се из њиховог колонизаторског центра (савезна држава Гоа (Goa) у Индији), Португалци су покушали да наметну хришћанство на Малдивима. Петнаест година касније, бивају у потпуности протерани са острва. Португалце су наследили Холанђани средином XVII века а њих су збацили Британци крајем XVIII века, додавши и Малдиве на списак својих протектората. Британци су временом охрабрили развијање уставне монархије и први устав је донет 1932. године. Тек 1953. године ће Малдиви успети да се реше британске власти и оснују прву републику. Током 1957. године, министар Ибрахим Назир (Ibrahim Nasir) је истакао да би договор са Британцима (према коме су они могли оставити свој гарнизон војске и аеродром у граду Ган) требало преиспитати а локални сецесионистички покрет је, на територији три најјужнија атола, основао сопствену државу (United Suvadive Republic) с обзиром на економске бенефите које су уживали док је на тим атолима било приметно британско присуство. Овај пројекат је угашен 1963. године а Британци су напустили своје базе 1976. године. Република је проглашена већ у новембру 1968. године, приводећи крају осам и по векова монархије. Туризам је започео са експанзијом почетком 1970-их а према попису спроведеним 1977. године, на Малдивима је живело око 143,000 људи. Након што се британска војска повукла са јужних атола, економска криза је уздрмала земљу а Ибрахим Назир је, са милионима долара, побегао у Сингапур. Исте године (1978), Маумон Абдул Гајом (Maumoon Abdul Gayoom) је започео свој тридесетогодишњи председнички мандат, освојивши шест везаних мандата без постојања икакве опозиције. Преживео је три државна удара, од којих га је трећи (1988. године) натерао

⁹⁹ India Today, “Sri Lanka declares food emergency as forex crisis worsens”, 31/08/2021. Доступно на: <https://www.indiatoday.in/world/story/sri-lanka-declares-food-emergency-forex-crisis-1847478-2021-08-31>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁰⁰ Clarence Maloney, *People of the Maldivian Islands*, Orient Longman, 1980.

да се скрива све до интервенције индијске војске која је слетела у главни град и повратила ред и мир. Тек 2008. године је усвојен нови устав и одржани су први директни председнички избори на којима је победио Мохамед Нашид (Mohamed Nasheed), новинар и оснивач Малдивске демократске партије (МДП). Међутим, након великог броја немира током наредних година, Нашид је дао оставку у фебруару 2012. године. Касније је ухапшен и оптужен за терористичке акте те осуђен на 13 година затвора. Иако је на изборима 2023. године наступио и освојио највише гласова у првом кругу, Врховни суд је анулирао те податке и у поновљеном гласању победу је однео Абдулах Јамен (Abdulla Yameen), полу-брат бившег председника Маумона¹⁰¹, који је преживео атентат крајем 2015. године. Током 2019. године је осуђен на пет година затвора због прања новца а његовог пријатеља и потпредседника Ахмеда Адеба (Ahmed Adeen) је задесила слична судбина. Пуштен је из затвора 2021. године.

2. Верско-национална и етно-лингвистичка структура државе

У овом поглављу ће укратко бити изложена најважнија демографска категорија када се у виду имају тема и поље истраживања ове студије а она представља статистичке податке везане за (1) број верника и њихову званичну афилијацију, (2) најзаступљеније етничке групе широм територије покривене границама седам држава региона јужне Азије и (3) најзаступљеније језике широм овог региона односно број становника који се њима служи. Такође, биће указано на статусе појединих религија, нација и језика с обзиром да у одређеним државама неки од њих уживају специјалне статусе, попут заштићених језика, језика администрације и дипломатије, државних језика и религија или државотворних нација. Коначно, биће указано и на друге индикативне демографске категорије.

Имајући у виду етничку, религијску и језичку разноликост индијског супконтинента, јасна је комплексност задатка који је пред било киме ко жели да исту тему анализира и верно представи. Проблеми се нижу почевши од великој броја друштвених категорија које треба узети у обзир, преко још увек недефинисаних граница између појединих држава региона, до саме ваљаности спровођења пописа становништва, њихове редовности, легитимности и објективности.

Индија је земља доминантно хиндуистичке религије у којој живи велики број муслимана, будиста и ђаиниста. Говори се преко стотину језика, од којих су многи угрожени, дискриминисани или заборављени. Према проценама, у Индији тренутно обитава 1,399,179,585 становника. Од етничких група, индо-аријеваца је 72%, Дравида 25% а осталих нешто преко 3% (2000). Језичка подела је заиста комплексна и шаренолика: хиндијем се служи 43.6% становништва, бенгалским 8%, Маратијем 6.9%, телугу језиком 6.7%, тамилским 5.7% а осталим језицима 29.1% грађана. Енглески језик ужива статус помоћног службеног језика и представља најважнији језик националне, политичке и комерцијалне комуникације. Постоје 22 званична језика и то су: асамежански, бенгалски, бодо, догри, гуџаратски, хинди, канада, кашмирски, конкани, маитхили, малајаламски, манипури, марати, непали, одиа, пенџабски, санскрит, сантали, синдски, тамилски, телугу и урду а хиндустани је популарна варијација

¹⁰¹ Brown Political Review, "Autocracy and Back Again: The Ordeal of the Maldives", 22/04/2015. Доступно на: <https://brownpoliticalreview.org/2015/04/autocracy-and-back-again-the-ordeal-of-the-maldives/>, приступљено 4. јуна 2024.

хинди/урду језика који се користи углавном у северној Индији иако није препознат као званичан (2011). Чак 79.8% становништва себе описује као хиндусе или хиндуисте, муслимана је 14.2%, хришћана 2.3%, сика 1.7% а осталих и неодређених је 2% (2011). Четвртина становништва је млађа од 15 година, око 70% становништва има између 15 и 64 године а око 7% становништва је старије од 65 година (2023). Просечна старост је 28.7 година а степен раста становништва је 0.7% (127. место у свету). Највећи град је Њу Делхи (32.9 милиона становника) а прате га Мумбај или Бомбај (21.3 милиона становника), Колката или Калкута (15.3 милиона становника) и Бангалор или Бенгалуру (13.6 милиона становника). Око три четвртине становништва је писмено (82% мушкараца и 66% жена)¹⁰².

У Пакистану живи 247,653,551 становник (2023; пето место у свету) а најраспрострањеније етничке групе су пенџапци (44.7%), паштуни/патани (15.4%), синђани (14.1%), сараики (8.4%), мухацири (7.6%), балоцистанци (3.6%) и други (6.3%). Језици који су у широкој употреби у Пакистану су: пенџапски (48%), синдски (12%), сараики (верзија пенџапског; 10%), паштунски (8%) и урду (званичан језик; 8%) док енглески језик ужива статус званичног језика елите и већине министарстава. Чак 96.5% становништва је исламске вероисповести (сунити чине између 85 и 90% а шиити између 10 и 15%) док осталих верника има око 3.5% (2020). Становништво млађе од 15 година чини 35% од укупног броја становника, оних од 15 до 64 године је 60%, а преко 65 година нешто мање од 5%. Просечна старост је 22 године, степен раста становништва је 1.91% а највећи градови су Карачи (17.2 милиона становника), Лахоре (14 милиона становника) и Фаисалабад (3.7 милиона становника) док у главном граду, Исламабаду, живи 1.2 милиона људи. Свако четврто дете млађе од 5 година је неухрањено, чак 22% жена млађих од 19 година је удато (на супрот 4.7% мушкараца), 58% становништва је функционално писмено а свака 12. особа је гојазна¹⁰³.

Бангладеш насељава 167,184,465 становника (2023) од чега бенгалска етничка група чини 98.9% а осталих етничких група је 1.1%. Најзаступљенији језици су бангла/бенгалски (званичан језик; 98.8%) и остали језици (1.2%) док муслимани чине 88.4% популације уз 11.6% осталих религија (2020)¹⁰⁴. Свака четврта особа је млађа од 15 година, средње старосне доби је 67% становништва а старијих од 65 година је око 7.5%. Просечна старост је 27.9 година, степен раста становништва је 0.91% а најнасељенији градови су Дака (главни град; 23.2

¹⁰² Сви демографски подаци везани за Индију наведени су према: CIA, The World Factbook, "India", n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/india>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁰³ Сви демографски подаци везани за Пакистан наведени су према: CIA, The World Factbook, "Pakistan", n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/pakistan>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁰⁴ Премијерка Бангладеша Шеик Хасина је, 23. марта 2014. године, изјавила да ће се земљом управљати у складу са *Мединском повељом*, документом који датира из 622. године нове ере, а који фаворизује исламске принципе управљања и последње проповеди пророка Мухамеда, додавши да неће бити донет ниједан закон који је супротан Курану и сунету. [...] Не само да је то био показатељ трансформације владајуће Авами лиге, донедавно секуларистичке странке, већ је дошло и до трансформације саме државе која је 4. новембра 1972. године усвојила секуларизам као државни односно уставни принцип те забранила деловање религијских странака и употребу религије у политици (Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 76).

милиона становника) и Читагонг (5.4 милиона становника). Чак 51.4% малолетних жена је удато (15.5% млађих од 15 година) док је ниво писмености на око 75%¹⁰⁵.

Демографски подаци за хималајске земље се умногоме разликују од прве групе држава. Према последњим подацима, укупан број становника Непала је 30,899,443 а најбројније етничке групе су: четри (16.6%), брахмани брда (12%), магари (7.1%), тару народ (6.6%), таманзи (5.8%), невари (5%) и остали (46.9%) (2011). Званичан језик је непалски односно непали (44.6%) а говоре се још маитхали (11.7%), бојпури (6%), тару (5.8%), таманг (5.1%) и остали (14.7%) док енглески бива коришћен у званичним дијалозима и раду институција (нема законом заштићен статус). Хиндуиста је 81.3%, будиста 9%, муслимана 4.4%, киранта 3.1%, хришћана 1.4% и осталих 0.7% (2011). Према попису из 2001. године, евидентирано је 100 етничких група и касти и 92 језичке заједнице¹⁰⁶. Свака четврта особа је млађа од 15 година, становништво средње старосне доби чини 67% становништва а старијих од 65 година је нешто преко 6%. Просечна старост је 25.3 године, степен раста становништва је 0.74% а највећи (и главни) град је Катманду са 1.57 милиона становника. Свако четврто дете млађе од 5 година је неухрањено а проценат малолетница које су удате је 32.8% док је степен писмености 67.9% (код мушкараца 78.6% а код жена 59.7%)¹⁰⁷.

Територију државе Бутан насељава 876,181 становник и она је 165. најнасељенија држава света. Етничку структуру становништва чине нгалопи/бхоте (50%), непалци (35%, преобладајуће у Лотшампе) и страна и имигрантска племена (15%). Бутанци користе шарчопка језик (28%), дзонгка (званичан језик, 24%), лотшамка (22%) и остале језике (26%) (2005). Религијска структура становништва је следећа: ламаистичких будиста је 75.3%, хиндуиста (пореклом Индијаца и Непалаца) је 22.1% а осталих је 2.6%. Нешто више од 23% становништва је млађе од 15 година, становништва средње старосне доби је 70% а старији од 65 година чини 6.54% од укупног броја становништва. Просечна старост је 29.1 годину, степен раста становништва је 0.96% а највећи (и главни) град је Тимпу са 203,000 становника. Око две трећине становништва је функционално писмено (75% мушкараца и 57% жена) а свака шеснаеста особа је гојазна¹⁰⁸.

Демографске карактеристике Шри Ланке и Малдива откривају неколико изузетно важних чињеница и тенденција. Шри Ланку насељава 23,326,272 становника (2023) што је смешта на 58. место у светским оквирима. Народ Синхалези чини 74.9% становништва, шриланчанских Тамила је 11.2%, Мора је 9.2%, индијских Тамила је 4.2% а осталих 0.5% (2012). Званичан и национални језик је синхала а говори га 87% становништва док се тамилским (такође званичним и националним језиком) служи 28.5% становника, а језик бившег колонизатора, енглески, говори и користи 23.8% становништва (2012). Становништво

¹⁰⁵ Сви демографски подаци везани за Бангладеш наведени су према: CIA, The World Factbook, "Bangladesh", n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bangladesh>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁰⁶ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... p. 142.

¹⁰⁷ Сви демографски подаци везани за Непал наведени су према: CIA, The World Factbook, "Nepal", n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/nepal>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁰⁸ Сви демографски подаци везани за Бутан наведени су према: CIA, The World Factbook, "Bhutan", n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bhutan>, приступљено 4. јуна 2024.

ове острвске земље је изузетно религиозно и они припадају будистичкој заједници (званична религија; 70.2%), хиндуистичкој заједници (12.6%), муслиманској заједници (9.7%), римокатоличкој заједници (6.1%), другим хришћанским заједницама (1.3%) док је других верских заједница тек 0.05% (2012). Око 22% становништва је млађе од 15 година, средње старосне доби је око 66% становништва а старијих од 65 година је нешто више од 2.8 милиона људи односно 11.83% становништва (2023). Просечна старост је 33.7 година, степен раста становништва 0.59% а најзначајније урбане зоне су Коломбо (главни град, 633,000 становника), Канди (130,000 становника), и Сри Јајеварденепура Коте (седиште законодавне власти, 103,000 становника). Свако пето дете млађе од 5 година је неухрањено, око 10% малолетних жена је удато а степен писмености је 92.3% (2019)¹⁰⁹.

Малдивски архипелаг насељава 389,568 становника што га сврстава на 176. место на свету. Најзаступљеније етничке групе су Синхалези, Дравиди, Арапи, Аустралазијати и Африканци који говоре дхивехи (званичан језик, дијалекат синхала језика са писмом изведеним из арапског) или енглески језик (углавном га користе владини званичници и функционери). Званична религија, којој припадају готово сви становници ових 1,100 острва јесте сунитски ислам. Становништво млађе од 15 година чини 22.25% укупног становништва, у средњој старосној доби се тренутно налази 72% становништва а старијих од 65 година је нешто мање од 6%. Просечна старост је 29.5 година, природни прираштај је негативан (-0.17%) а највећи (уједно и главни) град је Мале са 177,000 становника. Око 15% деце млађе од пет година је неухрањено, нешто више од 2% малолетника је у браку а писменост је на 97.7%¹¹⁰.

3. Природа и карактер политичке културе

„Централни проблем политичког развоја у државама јужне Азије односи се на развој кохерентне и стабилне политичке културе која ће заменити постојеће обрасце лојалности, афинитета и оријентације према политичком систему, посебно зато што су интегративне способности јужноазијских политичких система смањене због сложеног обрасца и међупрожимања етничких и друштвено-политичких веза.“¹¹¹

—Pramod K. Mishra

Политичка култура уочљива широм региона јужне Азије обликована је током неколико миленијума постојања старовековних, средњевековних и нововековних држава, независних и полу-зависних територија те протектората, доминиона и других облика владавине. Свођење политичке културе једног тако широког појаса, што у географском и историјском што у

¹⁰⁹ Сви демографски подаци везани за Шри Ланку наведени су према: CIA, The World Factbook, “Sri Lanka”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/sri-lanka>, приступљено 4. јуна 2024.

¹¹⁰ Сви демографски подаци везани за Малдиве наведени су према: CIA, The World Factbook, “Maldives”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/maldives>, приступљено 4. јуна 2024.

¹¹¹ Pramod K. Mishra, “Nation-Building and Ethnicity in South Asia: With Special Emphasis on Sri Lanka & Bangladesh”, *Indian Journal of Asian Affairs*, Vol. 1, No. 2, 1988, p. 34.

политичком и економском погледу, на неколико заједничких чинилаца не представља нити једноставан нити у потпуности остварљив задатак. Анализа међусобних односа између појединаца, затим између појединаца и власти али и између различитих грана и нивоа власти ипак дају наду да се овај задатак може испунити са одређеним успехом. Друштва ових земаља прошла су кроз неколико различитих периода друштвеног развоја у историји током којих су се указале бројне заједничке црте политичке културе.

Почевши од Цивилизације долине Инда чији су чланови у вековним сеобама прелазили огромна пространства индијског потконтинента ширећи своје насеобине, културе и цивилизацију, преко средњевековних златних (или мрачних, у зависности из чијег угла се посматра) доба током којих је дошло до склапања данас непојмљивих друштвених заједница и суживота неколико међусобно искључивих заједница (најчешће етничких, религијских и језичких) па све до нововековних колонизаторских времена током којих су слободе и права аутохтоног становништва сведени на минимум а политичко и економско благостање замењено пуким преживљавањем ради добробити колонизатора. Однос према сопственим властима, којима народи ових седам држава дају легитимитет повременим изласком на изборе и учествовањем у контроли и надзору те исте власти у потпуној је супротности са односом између тих истих становника према колонизаторској, иностраној, наметнутој, непријатељској и експлоататорској власти. Тамо где се могу уочити и најблажи трагови колонијализма, на том месту људска права и слободе, тековине готово свих великих политичких револуција, полако напуштају територију, остављајући будућност домицилног становништва у рукама нових владара. Индикативан је цитат из књиге Алија Ријаза (Ali Riaz):

„Можемо се запитати зашто би тако далека историја била важна у разумевању савременог развоја. Одговор је двојак. Прво, претходници стварају традиције на којима се гради политичка архитектура. Пост-колонијална историја јужне Азије није се у потпуности одмакла од прошлости; уместо тога, на много начина представља наставак колонијалних пракси и то не само у смислу да су државе наследнице наследиле колонијалне државне структуре, јер политичке културе ових земаља такође носе обележја колонијалних традиција. Чак и у оним земљама које нису искусиле колонијалну власт (нпр. Авганистан и Непал), историјске тенденције су екстраполиране из прошлости у садашњост. Друго, ови претходници су постали део колективног сећања и доприносе историјској свести чланова дотичних друштава.“¹¹²

Али и позиција односно схватање власти је дихотомна—у првој, она је схваћена меритократски, као продужена рука самог становништва док је у другој виђена као нужно зло, као власничка структура и као нешто непроменљиво и готово судбински. У циклусима у којима су народи ових седам држава региона прелазили из прве у другу визију политичке власти смењивала се и мењала облик и општенародна политичка култура. Од поданичке преко парохијалне па све до заметака демократске и назад. Историјске околности су те које су обликовале однос становника Индије, Пакистана, Бангладеша, Непала, Бутана, Шри Ланке и

¹¹² Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 15.

Малдива према политичкој власти, заједници, правима и слободама, ратовима, разарањима, освајањима и миру.

Народи јужне Азије могу се, уколико се као репер за разумевање тог концепта узме дефиниција и дескрипција начињена од стране Ји-Хуа Јианга (Yi-Huah Jiang) препознати као типични представници већине такозваних азијских вредности: (1) нагласком на значају породичних односа (породичних дужности и веза али и бриге према старијим члановима фамилије), (2) поштовањем ауторитета и хијерархије (као продужетком породичних односа на ширу заједницу), (3) марљивим радом (у шта се може убројити читав спектар индикатора, од предузимљивости до нивоа и способности штедње), (4) нагласком на договору и консензусу (избегавање конфликта и понизност до крајњих граница), (5) снажним нагласком на образовању, (6) преферирањем власти морала над влашћу закона (процедурализма), (7) већом приврженошћу заједници у односу на појединца (интереси породице, заједнице, нације или човечанства су важнији од индивидуалних и себичних интереса) односно (8) нагласком на важности јединства и реда (превише разноликости ствара претњу по заједницу а сви чланови исте би требало да поштују законе)¹¹³. И заиста, позамашан део историје политичке културе јужноазијских друштава био је прожет овим вредностима, некада лакше а некада теже уочљивим и препознатљивим. Рационалност, онако како је схваћена на Западу, заснована на принципима неутралности, универзализације, непристрасности и формализма, није заживела у јужноазијском контексту већ, уместо тога, бива развијена снажна лојалност према породици, касти и сродству или према људима из истог региона или политичке партије¹¹⁴. Међутим, не само да се ове вредности више могу повезати са друштвима источне и југоисточне Азије већ је и природа саме политичке културе становништва јужне Азије мењана више пута у претходних неколико векова. Холандски, португалски, француски и други европски колонизатори на челу са Источноиндијском компанијом а касније и самом Великом Британијом, оставили су дубок траг у сржи схватања политике широм индијског супконтинента. Ставови, осећања, наклоности и вредности које према политици и политичким дешавањима гаје појединци били су, у једном периоду историје овог дела света, потпуно комплементарни са верским доктринама будизма, хиндуизма, сикизма и ђаинизма да би их убрзо угрозило, променило и прилагодило исламско виђење политичке сфере а са доласком првих Европљана у јужну Азију додата је и нота нововековне политике са тла Европе, пре свега западне. Међутим, иако је идеја колонизатора била да у потпуности промени политичку свест колонизованог становништва, како то обично бива—дошло је до контра ефекта. Политички идентитети су се развијали у односу према (против) колонизатору стога и према (против) политичким вредностима које је он са собом доносио и пропагирао те је тако у већем делу јавности формиран дискурс о непожељности иностраних идеја, идеологија и политичких

¹¹³ Међутим, чак и сам аутор сугерише да се чини велика грешка називајући те исте вредности азијским с обзиром на политички и друштвени диверзитет развијен широм Азије: „Азија није географско подручје где се заједнички систем вредности може универзално применити. Има много више смисла говорити о конфучијанским вредностима, муслиманским вредностима, будистичким вредностима итд., него о азијским вредностима” (Yi-Huah Jiang, *Asian Values and Communitarian Democracy*, Academia Sinica, Program for Southeast Asian Area Studies, 2000, p. 7 & 18).

¹¹⁴ Ishtiaq Jamil, Steinar Askvik, Tek Nath Dhakal, “Understanding Governance in South Asia” ... p. 16.

ставова. Ове дискурзивне тактике су посебно развијане кроз деловање хиндутве, индијске националистичко-религијске идеологије и доктрине, о чему ће бити више речи у наставку. Развој политичке културе широм јужне Азије је прошао неколико етапа: (1) исконску јужноазијску, (2) исламску колонизаторску, (3) европску колонизаторску и (4) савремену јужноазијску. У овом студији, посебан значај ће бити дат последњој односно актуелној и најзаступљенијој. Међутим, ваља напоменути да ни она није подједнако развијена широм читавог региона. У оним подручјима у којима су колонизатори протерани још током XIX века она је знатно заступљенија него тамо где и данас постоје јаке про-колонизаторске струје (као што су поједине заједнице и организације Шри Ланке, Пакистана и Индије). Савремена политичка култура јужне Азије представља амалгам вредности које су биле поштоване и вредноване пре доласка (прво исламских а затим и европских) колонизатора, затим оних које су оригинално јужноазијске али и оних које се могу назвати савременим јужноазијским. Неке од вредности које се у њој могу прочитати су следеће: (1) јак нагласак на политичким династијама (династицизам¹¹⁵); (2) снажни ауторитаризам (често поткрепљен верским атрибутима); (3) велики допринос популизма и популистичких идеја (најчешће у пару са (ултра-)национализмом); (4) идеолошке несугласице између заговорника кастизма и политичке једнакости и партиципације; (5) снажно и распрострањено друштвено организовање, заступање и деловање; (6) хијерархија, дисциплина и послушност; (7) моралност као политички идеал и веза са религијом. Међутим, чак ни овај списак не може у потпуности обухватити највећи део региона јер—колико постоји типова политичке културе, толико постоји и под-типова развијених широм овог региона.

У претходним пасусима је указано на значајне разлике у политичкој култури код земљорадника у долини Брамапутре, туристичких водича из Малеа, свештеника из Пешавара или сточара из катмандушке долине. *Значај религије за развој политичких деловања и покрета, доминација ауторитарних мисли, осећања и сентимената, нагласак на националном, језичком и религијском уједињењу* и сл. су категорије које се налазе у сржи политичке културе широм региона. Главни инструмент који су многи гувернери (chief minister) индијских федералних јединица/држава користили у прошлости ради одржавања или подизања нивоа сопствене популарности и лакшег управљања федералним јединицама/државама била је дистрибуција покровитељства (роба, услуга, средстава и утицаја) кључним интересним групама односно клијентелизам¹¹⁶. То се и даље дешава, али у последње време и неки други

¹¹⁵ Један од упечатљивијих примера чини Бангладеш у коме је од почетка 1990-их одржано неколико општих изборних циклуса који су довели до формирања владе од стране Авами лиге под вођством Муцибурове ћерке, Шеик Хасине Вајид (Sheikh Hasina Wajid) и Бангладешке националне партије (БНП) коју је предводила удовица Зије Ул Хака, Каледа (Khaleda). Дакле, евидентна је доминација политичким животом двају фамилија—Рахман и Ул Хак (Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* pp. 197–198).

¹¹⁶ Siegfried O. Wolf, Jivanta Schöttli, Dominik Frommherz, et al., *Politics in South Asia: Culture, Rationality and Conceptual Flow ...* p. 77. Посебно је индикативан случај Бангладеша, где се о вези између клијентелизма и политичког насиља истиче следеће: „четири су главна фактора иза интензивирања политичког насиља у Бангладешу: први—природа политике Бангладеша погодује насиљу уз постојање династичког и „победник односи све“ политичког система те дубоко укореваних односа патрон-

приступи добијају на значају. Међу њима се посебно истакао популизам односно формулисање и спровођење иницијатива које би требало да буду широко популарне а (као контра-приступ) многи гувернери су отпочињали развојне програме како би кроз бирократију испоручили добра и услуге бирачима знајући да су ови програми у великој мери или у потпуности заштићени од шефова патронажних мрежа који желе да преусмере ресурсе за сопствену употребу (пост-клијентелистичке методе)¹¹⁷. У овом региону је навелико развијен патронско-клијентелистички однос што доводи до појава попут тражења ренте (rent-seeking), непотизма, кронизма, арбитрности и тајновитости¹¹⁸.

Такође, у овој регији се могу уочити и неки други симптоми амалгамиране политичке културе: (1) политички и изборни клијентелизам, (2) развој патерналистичких¹¹⁹ и (3) хијерархијско-поданичких односа као и (4) доминација олигархије, бирократије, војске и других структура (мада они чешће бивају повезани са политичким системима земаља југоисточне Азије¹²⁰). Басу (Subho Basu) је, у том маниру, истакао како је непалско друштво—друштво које карактерише клијентелизам у политичкој култури, заостајање у развоју и присуство великих агенција за помоћ (aid agencies)¹²¹.

Чини се да је сада, на моменте про-демократска али чешће ауторитарна и ауторитативна политичка култура у јужној Азији, у довољној мери анализирана, систематизирана и разумљива, с обзиром да представља природни продужетак историјско-географских и политичко-економских односа у друштву.

4. Генеза јужноазијске државе: осамостаљење и уставност

Јужна Азија и конституционализам немају дугу историју суживота. Пре него што ће њихов однос постати веома живахан, морали су бити испуњени одређени предуслови, почевши од формирања самосталне власти на делу територије некадашњег индијског супконтинента, затим доласка до одређеног степена политичке зрелости вођства тих истих

клијент; други—неслагања око суштинских и основних принципа државе, као што су национални идентитет и улога религије у друштву, стварају окружење за напредовање и интензивирање политичког насиља; трећи—груб приступ владе опозицији, принудна реакција државе и „затварање“ политичких прилика вероватно ће бити важан фактор за подстицање политичког насиља; четврти—Бангладеш се још увек бори да пронађе поштен и прихватљив начин за спровођење избора (Ali Riaz, Zobaida Nasreen, Fahmida Zaman, *Political Violence in South Asia*, Routledge, London/New York, 2019, p. 56).

¹¹⁷ Siegfried O. Wolf, Jivanta Schöttli, Dominik Frommherz, et al., *Politics in South Asia: Culture, Rationality and Conceptual Flow ...* p. 77.

¹¹⁸ Ishtiaq Jamil, Steinar Askvik, Tek Nath Dhakal, “Understanding Governance in South Asia” ... p. 19.

¹¹⁹ У случају јужне Азије, политичке странке су сасвим сигурно шампиони патернализма—све водеће политичке партије које су биле на власти имају јаку основу у породичном руководству односно код њих се патернализам и династизам у потпуности преклапају. На пример, породица Нехру–Ганди у Индији, породице Муџиб и Ул Хак у Бангладешу, породица Буто у Пакистану, породица Бандаранаике у Шри Ланки и породица Коирала у Непалу (Ibidem, p. 17).

¹²⁰ Zoran Krstić. 2007. *Savremeni politički sistemi zemalja Jugoistočne Azije*. Beograd: Službeni glasnik, pp. 68–74.

¹²¹ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 162.

држава, па све до добијања легитимитета у остваривању и спровођењу овог задатка. Облик владавине, подела власти, однос између различитих нивоа и грана власти—пуно отворених питања, пуно опција и један једини субјективни додатак—специфична друштвено-политичка историја, политичка култура и образац. Када су пост-колонизаторске силе побеђене, створени су услови да се крене у правцу кодификовања основних правила политичке и друштвене заједнице, њеног функционисања, ширења, деловања и заштите.

Прва међу њима била је Индија. Коначним осамостаљењем 1947. године, отпочели су процеси изградње темеља нове-старе државе на новим-старим принципима власти. Три године касније, 26. јануара 1950. године, Индија је добила свој први пост-колонијални устав. Овај устав је заменио такозвани Government of India Act донет 1935. године, чиме је Доминион Индија прерастао у Републику Индију. Такође, 26. јануар је постао државни празник—Дан Републике. Сам устав дефинише Индију као суверену, социјалистичку, секуларну и демократску републику, гарантујући сопственом становништву правду, једнакост и слободу, те настоји да промовише братство широм бројних друштвених заједница. Устав је Индији дао могућност да се представља као федерална, парламентарна и конституционална република, први пут у њеној дугој историји. Написан је под снажним утицајем британског и америчког устава, али уз одређене доприносе и идеје преузете из устава Аустралије, Француске, Јапана, Ирске и других држава. С обзиром на чињеницу да је исти устав на снази већ 73 године, јасна је његова моћ и легитимитет који ужива у народу. Он представља најдужи устав једне суверене државе на читавом свету. При ратификацији, имао је 395 чланова подељених у двадесет и два сегмента и, занимљиво је додати, са 145,000 речи то је други најдужи устав уопште, након устава америчке савезне државе Алабаме¹²². У данашњем обиму, устав има 470 чланова који су груписани у 25 целина а до сада је био измењен амандманима чак 106 пута, од којих је последњи ратификован крајем септембра 2023. године. Структурално, устав најпре дефинише територију Индије, промене у границама, права грађана, фундаментална права, дужности и политике, затим нивое вертикалне и хоризонталне власти и њихове односе, односе према преосталим племенима и племенским територијама, државне финансије, власништво, трговину и судове, коначно дефинишући опште услове извођења изборног процеса, затим политике језика и одредбе за хитне случајеве¹²³. Питања и правила везана за вертикалну и хоризонталну организацију власти као и партије и партијски систем ће бити у фокусу наредна два поглавља.

Прича о односу између државе Пакистан и конституционализма се састоји од много више контроверзи, драме, писања и преписивања. Током првих година након освајања (делимичне) независности од стране Британије, Пакистан је и даље на челу државе имао британског монарха. Већ 1949. године, уставна скупштина је усвојила Резолуцију о циљевима (Objectives Resolution) на ургирање свештеника (улеме) и покрета Исламског џемата (Jamaat-e-Islami) који су захтевали да се уставом загарантује врховна сувереност Алаха над читавим космосом.

¹²² UN Academy, “Lengthiest Written Constitution”, n.d. Доступно на: <https://unacademy.com/content/bpsc/study-material/polity/lengthiest-written-constitution/>, приступљено 4. јуна 2024.

¹²³ Legislative Department, “Constitution of India”, n.d. Доступно на: <https://legislative.gov.in/constitution-of-india>, приступљено 4. јуна 2024.

Пакистан је постао република са првим уставом (1956. године) али он је поништен већ 1958. године након војног удара. До овог устава, документ са највишом правном снагом је био Government of India Act из 1935. године. Други устав је донет 1962. године и њиме је сва извршна моћ прешла у руке председника а место премијера је искључено из политичког система. Такође, сасвим у складу са тиме што је донет након војног удара, други устав је војсци гарантовао велике ингеренције које су ишле до тих висина да се један од чланова односио на то да у наредне две деценије председник или министар одбране морају бити појединци са чином генерал-пуковника или вишег¹²⁴. Овај устав је суспендован 1969. године, након отпочињања устанка у Источном Пакистану (данашњем Бангладешу) а након отцепљења ове територије, 1972. године, он је и укинут. Наредне године донет је устав који је и данас на снази. То је први ненаметнути устав и он је дао Пакистану епитет парламентарне демократије са извршном влашћу концентрисаном у рукама односно канцеларији премијера док је председнику (шефу државе) ограничио моћ на саветодавну у односу на премијера. У складу са општом атмосфером, устав наглашава усклађеност са исламским правним нормама и потврђује да се ослања на свете изворе исламске религије. Тумачењем правоваљаности судских и државних одлука од тада се баве шеријатски судови и Исламски идеолошки савет (Council of Islamic Ideology; СИ). Након још једног државног удара, 1977. године, извршена је суспензија овог устава, да би након 8 година било настављено са његовом применом. Ипак, једна промена је била кључна—нови (осми) амандман је пренео већи део власти са парламента и премијера на председника. Тек 2010. године ће, осамнаестим амандманом, бити смањена овлашћења председника Пакистана, враћајући држави епитет парламентарне републике. Дан Републике се широм Пакистана обележава 23. марта, на дан проглашења првог устава—оног који је овој држави дао парламентарни облик власти и једнодомну законодавну власт. Основне карактеристике овог устава јесу: (1) давање Пакистану статуса исламске републике, (2) инкорпорирање Резолуције о циљевима, (3) формирање облика власти (парламентарни систем), (4) конституисање једнодомне законодавне власти (Народна Скупштина коју чини по 150 чланова из Источног и Западног Пакистана), (5) условљавање позиције председника—мора бити муслиман и он је церемонијални шеф државе, (6) давање примата исламском праву, (7) независно судство, (8) фундаментална грађанска права, (9) званични језици—енглески, урду и бенгалски¹²⁵. Након неколико турбулентних година, генерал Ајуб Кан (Ayub Khan) је именовао уставну скупштину која ће до 1961. године саставити нову верзију устава, коју је сам Кан у потпуности изменио и октроисао га средином 1962. године. Сасвим у складу са реченим, устав је увео председнички систем и дао много више овлашћења председнику и Исламском идеолошком савету. Само осам година касније, након отпочињања немира широм Источног Пакистана, Ајуб Кан је позвао председника генералштаба Јахју Кана (Yahya Khan) да уведе ванредно стање. Дошавши на место председника државе, Јахја Кан је укинуо заједничку државу Источног и Западног Пакистана и прогласио опште изборе широм

¹²⁴ OCD, “The Constitution of The Republic of Pakistan 1962”, n.d. Доступно на: https://ocd.lcwu.edu.pk/cfiles/Pakistan%20Studies/Maj/pak-st-301/Constitution_of_Pakistan_1962.pdf, приступљено 4. јуна 2024.

¹²⁵ History Pak, “Constitution of 1956”, n.d. Доступно на: <https://historypak.com/constitution-of-1956/>, приступљено 4. јуна 2024.

територије ове државе односно држава. Националистичка Авами лига (Awami League; AL) је освојила највише гласова у Источном Пакистану (Бангладешу) а Народна партија Пакистана (Pakistan's People Party; PPP) у Западном Пакистану. Након избора је дошло до великих немира широм источних провинција (уставна криза) с обзиром да су представници источне власти сматрали да би морали сами да сачине и прогласе свој устав и независност од Западног Пакистана те да формирају сопствену власт. Након неуспешног договора око отпочињања деловања уставотворне скупштине, насиље се прелило на улице читавог Источног Пакистана, стога је војска морала да се умеша и спроведе операцију Рефлектор (Operation Searchlight). Индија је стала на страну Источног Пакистана и грађанска непослушност се проширила читавим друштвом. Крајем године, Јахја Кан је предао власт ППП-у чији је председник Зулфикар Али Бутто (Zulfikar Ali Bhutto) проглашен за председника државе. Након успешног осамостаљења Бангладеша, Пакистан (ППП) је формирао владу и делимично ре-активирао устав из 1962. године¹²⁶. Наредне, 1972. године, представници исламских, конзервативних, социјалистичких и комунистичких партија су делегирани и формирана је уставна конвенција. Уставом који је ступио на снагу половином августа 1973. године, успостављен је дводомни парламент (са Народном Скупштином и Сенатом). Такође, прокламовао је парламентарни систем власти са премијером као шефом владе, док је Скупштина требало да представља вољу народа¹²⁷. Питања верских слобода, фундаменталних грађанских права, позиције мањина и сл. су коначно добила своје уставно решење и гарант. С обзиром на демографију земље, ислам је проглашен државног религијом. У погледу вертикалне организације власти, Пакистан је постао федерација четири провинције—Балоџистан (Balochistan), Кибер Пактунква (Khyber Pakhtunkhwa), Пенџаб (Punjab) и Синд (Sindh), уз Исламабад као престоничку територију. Истог дана када је устав званично ступио на снагу, 14. августа 1973. године, Парламент Пакистана је изгласао Зулфикара Али Бута за премијера, након што је овај претходно поставио Фазала Илахија (Fazal-u-Ilahi) на место председника¹²⁸. Сматра се да је овај устав један од најбоље написаних устава у јужној Азији у претходних осам деценија, с обзиром да је успео да инкорпорира најсавременије технике и организацију власти (попут механизма кочница и равнотежа (checks and balances), поделе власти и федералног устројства) али да је успео да успешно регулише однос између државне религије и функционисања религијских, етничких и језичких мањина, с обзиром на специфичну демографију у односу на Бангладеш и Индију. Осим фундаменталних права и слобода, устав је допринео оснивању још неколико независних финансијских и политичких институција. Са својих 280 чланова подељених у 12 целина, овај устав спада у групу дугих то јест опширних устава, иако није ни близу индијском уставу (395/471 члана).

¹²⁶ Ghazali, "The Third Islamic Republic", n.d. Доступно на: http://ghazali.net/book1/chapter_7.htm, приступљено 4. јуна 2024.

¹²⁷ Henry J. Korson (ed.), "Islam and the New Constitution of Pakistan", In: *Contemporary Problems of Pakistan*, Brill, Leiden, The Netherlands, 1974, p. 30.

¹²⁸ The New York Times, "Fazal Elahi Dies at 78; Pakistani Ex-President", 02/06/1982. Доступно на: <https://www.nytimes.com/1982/06/02/obituaries/fazal-elahi-dies-at-78-pakistani-ex-president.html>, приступљено 4. јуна 2024.

Акт највише правне снаге у Бангладешу је документ сачињен и озваничен пре тачно пола века. Први и једини устав аутономног Бангладеша донет је након неколико турбулентних година које су уследиле након победе Авами лиге на изборима, Операције Рефлектор, устанка и широко-народних немира против доминације Западног Пакистана над Источним и након полицијског часа, ванредног стања, војне интервенције и много политичких и друштвених недела почињених у име јединства Источног и Западног Пакистана. Након успешно окончаног рата, привремена влада Бангладеша је прогласила независност 10. априла 1971. године. Током израде новог устава, грађанским херојством највише се истакао Манабendra Нарајан Ларма (Manabendra Narayan Larma), посланик који је ургирао да будуће држављанство буде дефинисано термином бангладешко (становник Бангладеша) а не бенгалско (припадник бенгалске етничке и језичке заједнице)¹²⁹. Већ 16. децембра 1972. године, политички систем вестминстерског кова је озваничен. Фундаментални принципи прокламовани овим уставом били су национализам, социјализам, демократија и секуларизам. Уз њих, устав је прокламовао и општа начела везана за грађанска права и слободе. Међутим, Авами лига је већ 1975. године унела амандман којим је озваничен једнопартијски систем са председничком влашћу који је умногоме заташкао раније прокламована начела једнакости, независности и институционалне аутономије бројних институција, грана власти и начелних принципа владања. Са убиством председника Муџибура средином 1975. године дошло је до суспензије устава и проглашења полицијског часа, који је трајао све до 1979. године када је вишепартијски систем обновљен а политици враћен темпо развоја којим се кретала пре 1975. године. Међутим, нови државни удар и нови полицијски час десили су се крајем марта 1982. године. Све до 1986. године, Бангладеш није могао тврдити да је највиши правни акт—устав—на снази. Већ 1988. године, осим амандманом, ислам је проглашен државном религијом, чиме је независност (световног) судства у значајној мери ограничена. Након избора 1991. године и великог броја амандмана који је тадашњи сазив изгласао, премијер је постао глава извршне власти а у савезништву са својим кабинетом је био потчињен скупштини. Такође, институт везаног или бланко мандата био је представљен широј јавности. Овај устав, као и многи други уставни широм региона, понајвише принципа је пренео из британског некодификованог устава, америчког устава али и устава Ирске, Аустралије, Француске и других држава.

Имајући у виду специфичне политичко-историјске и географско-економске развоје две хималајске државе, важно је представити и њихов допринос конституционалном развоју јужне Азије. У том смислу, пет (седам) устава који су проглашени важећим на територији Непала и један на територији Бутана од значаја су за овај сегмент истраживања.

У периоду од 1948. до 2015. године, становници Непала су присуствовали свечаностима поводом проглашења важећим чак пет различитих устава и два такозвана Government Act-а, различите важности, обима, садржаја и трајности. Први од њих био је The Nepal Government Act донет 1948. године, којим су у политички живот Непала, након дуге династичке владавине монарха, унети демократски принципи владавине. Међутим, након револуције 1951. године, отпочете против династије Рана, донет је Interim Government of Nepal Act којим је ојачана позиција краља али су унете и неке промене у правни и политички живот ове државе—

¹²⁹ The Daily Star, “Our constitution”, 05/09/2010. Доступно на: <https://www.thedailystar.net/news-detail-153616>, приступљено 4. јуна 2024.

оснивање врховног суда, давање већег значаја фундаменталним правима и слободама појединаца и др¹³⁰. Осам година након обелодањивања овог акта, донет је први устав Непала у правом смислу те речи. Те, 1959. године, краљевина Непал је добила дводомни парламент, иако је позиција краља остала неприкосновена у политичком систему. Први акт је имао 68, други 73 а трећи 77 чланова. Овај демократски експеримент је био кратког трајања јер је већ након три године донет нови устав којим је укинута (више)партијски систем и који је широј јавности представио систем панчајата (panchayat system; „panch“ = пет а „ayat“ = скупштина) односно владавине петочланих локалних већа, који својом логиком постојања подсећа на делегатске системе у неким другим, социјалистичким и комунистичким системима. Позиција краља била је додатно ојачана (ван)институционалним инструментима моћи. Три деценије касније, 1990. године, Непал добија и трећи устав након деловања снажног Јана Андолан (Jana Andolan) грађанског покрета за повратак вишепартизма. Покрет је у томе успео, додатно ојачавајући демократске тенденције након пада комунизма широм света. Фундаментална грађанска права и слободе као и имплементација демократског система представљања су умногоме ограничили ингеренције краља. Иако је значајно поправио опште стање демократије у Непалу, према мишљењу многих стручњака овај устав није успео у значајној мери да поправи статус мањинског становништва. Након још једног демократског покрета, Непал је добио нови привремени устав 2007. године. Значајно обимнији (167 чланова) и свеобухватнији од претходних устава, он је обухватио готово сва фундаментална политичка и друштвена али и економска и безбедносна питања. Међутим, 20. септембра 2015. године, донет је и последњи а тренутно активни устав Непала. Он се састоји из чак 308 чланова подељених у 35 поглавља а хронолошки је донет након априлског земљотреса у коме је страдало готово 9,000 људи, око 22,000 је повређено а чак 3,500,000 људи је остало без крова над главом. Једине политичке партије које су бојкотовале гласање за нови устав биле су оне које су подржавале територијалну аутономију Терајске долине (Terai/Tarai Lowland Region) односно покрета Тару, Димал и Мадхес народа (Tharu, Dhimal и Madheshi). Неке од најважнијих одредница овог устава су следеће: (1) Непал је постао федерална република са 7 провинција те је тако прошао пуну транзицију од уставног монархизма до републиканизма односно прелаз са унитарног на федерални систем; (2) извршена је вертикална подела власти на три нивоа (федерални, провинцијски и локални); (3) Непал је окарактерисан као независна, недељива, суверена, секуларна, инклузивна, демократска, социјалистички оријентисана, федерална, демократска, републиканска држава (члан 4); (4) дводомни парламентарни систем је усвојен на федералном нивоу са једнодомним парламентарним системом у свакој од седам провинција; (5) мешовити већински и пропорционални изборни систем је уведен за прилике изгласавања чланова доњег дома; (6) права мањина су заштићена и уставом и специјализованим законима док су (7) права жена посебно заштићена а (8) насилна конверзија из једне у другу религију и (9) смртна казна изричито забрањени¹³¹. Непал је тако постао демократизована, секуларна и правдојемчива

¹³⁰ Country Studies, “The Interim Constitution, 1951”, n.d. Доступно на: <https://countrystudies.us/nepal/48.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

¹³¹ My Republica, “Constitution’s Nepal”, 16/08/2018. Доступно на: <https://myrepublica.nagariknetwork.com/amp/constitution-s-nepal/>, приступљено 4. јуна 2024.

држава са бројним новоформираним институцијама и широким корпусом грађанских права која ће гарантовати и штитити.

Бутан је још једна држава, уз Индију и Бангладеш, која је од свог осамостаљења до данас ратификовала тек један устав. Међутим, грађани Бутана су на свој први устав чекали много дуже у односу на своје комшије—Индија је то учинила 1950. године, Бангладеш крајем 1972. године а Бутан тек 18. јула 2008. године, сто и једну годину након успостављања Вангчук династије. Почетком XXI века, са растућом глобализацијом и експанзијом пријемчивости демократске владавине, Бутан је ушао у процесе демократске транзиције, од којих је сачињавање историјског првог устава био један од корака. Сматра се да су морални и политички узорци овог устава били будистичка филозофија, међународне повеље о људским правима, компаративна анализа двадесет других модерних устава, јавно мњење и већ постојећи закони¹³². Краљ Јигме Вангчук (Jigme Singye Wangchuck) је један од иницијалних покретача идеје о сачињавању устава Бутана, што није планетарно популарна традиција, макар не у смислу да краљ предлаже сачињавање устава којим се његове ингеренције или смањују или уопште кодификују. Он је, стога, издао краљевску наредбу¹³³ највишим политичким и правним званичницима, са циљем сачињавања прво нацрта а затим и коначног текста устава. До тада, сматрало се да је правни систем заснован на законима и судским пресудама довољно разгранат и уверљив да би на њему почивао читав правни систем, обухватајући његове најразличитије области, од заштите грађанских права и слобода, преко институционалних ингеренција, па све до изборног, законодавног и других процеса. Мир и стабилност, безбедност и суверенитет, као и географске и историјске специфичности територије и народа који насељавају Бутан—били су основни мотиви и идеје водиле аутора овог устава. Са озваничењем устава, Краљевина Бутан је постала демократска и уставна монархија, подељена у 20 дистриката или дзонгхага (dzongkhags) од којих се сваки састоји од различитог броја округа (gewogs) и општина (thromdes). Званични језик у Бутану је дзонгка, представник сино-тибетанске породице језика којим се служи око 650,000 људи¹³⁴. Устав је легализовао улогу и функцију краља односно шефа државе и симбола јединства краљевства и народа Бутана. Он је главнокомандујући оружаних снага и ужива суверенски односно крунски имунитет а његова личност је неповредива (sacrosanct). Његов имунитет ипак није безграничан, с обзиром да постоје процедуре принудне абдикације када дође до повреде устава од стране краља (члан 2). Култура Бутана, будистичко-бутанска културна баштина, услови за добијање и губљење статуса држављанина, фундаментална права и слободе као и друге опште одредбе су такође део овог устава.

¹³² Constitution Drafting Committee, “Background”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20100715193437/http://www.constitution.bt/html/sources/background.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

¹³³ Constitution Drafting Committee, “Royal Command”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20100716124452/http://www.constitution.bt/html/sources/royal.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

¹³⁴ Language Comparison, “How many people speak Dzongkha?”, n.d. Доступно на: <https://www.languagecomparison.com/en/how-many-people-speak-dzongkha/model-136-7>, приступљено 4. јуна 2024.

Две острвске јужноазијске земље могу се похвалити двоцифреним бројем устава донетим од почетка XX века. Правници Малдива били су нешто вреднији у овом погледу, формулишући шест различитих устава, док су њихове колеге из Шри Ланке четири пута присуствовале проглашењу нових устава.

Први писани устав Шри Ланке било је заправо Доноуморов устав (Donoughmore Constitution), написан 1931. године а замењен 1947. године. Иако је био под снажним утицајем британског (неписаног) устава и правног система, овај устав је потрајао дуго и донео је неколико важних промена у политичком и правном животу Шри Ланке. Њиме су уведени општи избори са општим правом гласа, створен је систем комитета који су се бавили мултиетничким проблемима што је довело да успостављања система кочница и равнотежа у коме ниједна етничка група не би доминирала друштвеним животом већ су све добијале понешто и међусобно се контролисале а политички представници су мотивисани да освоје гласове већег броја етничких заједница што је резултирало блажим јавним политикама. Међутим, 1947. године је власт Шри Ланке усвојила нови устав према коме је држава променила име у Цејлон (она ће 1972. године постати Слободна, Суверена и Независна Република Шри Ланка а 1978. године Демократска Социјалистичка Република Шри Ланка) односно избацила је британску над-власт са своје територије. Овај устав, познат под називом Солбури (Soulbury Constitution), донео је Шри Ланки парламентарни систем власти, подигао је степен заштите мањинских права, пренео је законодавну власт у руке гувернер-генерала (представника британске Круне), сената (101 члан од којих је 95 бирано на изборима а 6 је постављао гувернер-генерал) и представничког дома. Четврт века касније, 1972. године, Шри Ланка је добила нови устав, трећи по реду. Прва жена-премијер у историји, Сиримава Бандаранаике, отпочела је процес писања новог устава две године раније. Овим уставом, законодавна власт је постала једнодомна (Народна државна скупштина) са шестогодишњим мандатом и била је у потпуности суверена. Председник је уживао четворогодишњи мандат а шефом државе га је проглашавао премијер односно шеф кабинета који је био под надзором Скупштине. Овим уставом је промењен и назив државе. Место председника је 1977. године, амандманом који је спровео Јајеварден (J. R. Jayewardene), прешло у грану извршне власти те је тадашњи премијер, поменути Јајеварден, *de facto*, постао први извршни председник Шри Ланке (фебруар 1978. године)¹³⁵. Иако је 1977. године организована комисија која би требало да ревидира устав донет 1972. године, производ њеног рада био је нови устав, озваничен 1978. године, исти устав који је на снази и данас. Једнодомни парламент и значајна улога председника у извршној власти, продужавање трајања мандата (председника и посланика) на шест година, увођење пропорционалног представништва и изборног система, независног судства и фундаменталних права, биле су само неке од специфичности овог устава, које су га, с обзиром на релевантност питања и проблема које је покушао да реши, одржале на снази до данас. Та чињеница сврстава Шри Ланку међу државе са најстаријим активним уставима.

Први писани устав који су становници Малдива прогласили важећим донет је крајем 1932. године, за време владавине султана Мухамеда Шамсудина Искандера трећег (Muhammad Shamsuddeen Iskander III). Уз помоћ неколико правних стручњака (између осталог и гувернера

¹³⁵ Constitution Net, "Constitutional history of Sri Lanka", n.d. Доступно на: <https://constitutionnet.org/country/sri-lanka>, приступљено 4. јуна 2024.

Цејлона) са Шри Ланке и из Индије, устав је донет 22. поменуте године. Њиме је први пут уведена представничка власт а такође је формулисан сет правила и услова које је краљ морао да испуни (осим што је морао бити из владајуће фамилије, морао је бити и припадник сунитског огранка ислама). Министарски кабинет и парламент са 47 чланова су такође формализовани. Неке од савремених идеја су биле имплементирани већ у овом уставу, почевши од једнакости пред законом до заштите од арбитрарног суђења и мучења, заштите приватне својине, слободе изражавања, окупљања и медија. Након бројних амандмана и уставних закона, друштвених нереда и незадовољства, устав је поништен недуго након почетка Другог светског рата. Већ 1942. године је дошло до озакоњења другог устава који је био сачињен од само 17 чланова, којим је право на вођење државне политике подељено између краља, министра спољних послова и скупштине (majlis) састављене од шест постављених и 27 изабраних чланова. Већ 1950. године је скупштина гласала за идеју напуштања монархистичког устројства власти и на референдуму је та одлука потврђена уз потврду свеопште атмосфере усвајањем новог устава почетком 1953. године којим је успостављен председнички систем власти по први пут у историји. Председник је биран на директним изборима а својим указом је именовао судије док је устав потврдио постојање дводомног законодавног тела, састављеног из сената (18 чланова) и представничког дома (47 чланова). Међутим, револуција спроведена средином 1953. године је укинула републикански систем власти и већ почетком наредне године Малдиви су поново постали султанат што је потврђено новим (четвртим) уставом почетком наредне године. С обзиром на промене које су се десиле у претходних пар година, Малдиви су окарактерисани као изборна монархија. Након 15 година, а непосредно након ослобађања од британске власти, оснивањем друге републике је четврти устав замењен петим (1968. године). Највећа промена коју је он донео тицала се избора председника ког је, према новој процедури, на тајном гласању, бирало педесет и четворо чланова скупштине (People's Majlis). Уз неколико важних амандмана, овај устав је потрајао све до прве деценије XXI века. Након што је скупштина по шести пут за редом изабрала за јединог председничког кандидата Маумона Гајома (Maumoon Abdul Gayoom), широм главног града Малеа су избили протести. Међутим, на изборима само месец дана након избора за кандидата, Маумон је освојио 90.3% гласова а његов ре-избор је пратило неколико важних обећања, између осталих и усвајање новог устава којим ће коначно доћи до поделе моћи између различитих грана власти те отпочињања реалне вишепартијске демократије¹³⁶. Након четири године писања и исправљања, нови устав је завршен у јуну а ратификован у августу 2008. године. Подела власти, заштита фундаменталних слобода и права и механизми транспарентности и одговорности су најважније новости донете овим уставом¹³⁷. Члановима

¹³⁶ OneWorld South Asia, "Presidential nod for a new constitution for Maldives", 08/08/2008. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20120313215904/http://southasia.oneworld.net/todaysheadlines/presidential-nod-for-a-new-constitution-for-maldives>, приступљено 4. јуна 2024.

¹³⁷ Constitute Project, "Maldives 2008", n.d. Доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Maldives_2008?lang=en, приступљено 4. јуна 2024.

9 и 10 се, примера ради, забрањује издавање држављанства за не-муслимане али и ислам бива проглашен државном религијом те му се даје и примат у правно-политичком смислу¹³⁸.

Табела 1. Развој конституционализма у региону јужне Азије. Символом * су означена два прото-устава (Government of Nepal Act) који још увек нису испуњавали све услове које један класичан устав мора испунити али се ипак сврставају у уставе с обзиром на њихову намену, форму и утицај. Курзивом су обележени уставни који су тренутно на снази.

Индија	<i>1950</i>						
Пакистан	1956	1962	<i>1973</i>				
Бангладеш	<i>1972</i>						
Непал	1948*	1951*	1959	1962	1990	2007	<i>2015</i>
Бутан	<i>2008</i>						
Шри Ланка	1931	1947	1972	<i>1978</i>			
Малдиви	1932	1942	1953	1954	1968	2008	

5. Вертикална и хоризонтална организација власти

С обзиром на друштвени и политички контекст у друштвима региона јужне Азије, изузетно важну примесу том контексту дају вертикалне и хоризонталне гране власти, односно подела власти која је најчешће загарантована највишим правним актом једне земље—уставом. Пролазећи кроз неколико фаза развоја током више од три хиљаде година развоја ових друштава, системи унитарних и федералних, односно монархијских, краљевских, султанских, демократских, аутократских, ауторитарних, једнопартијских и др. власти били су више него евидентни широм региона. У појединим периодима, регион јужне Азије могао се похвалити постојањем и неколико десетина политичких система у истом тренутку, међутим, данас је тај број смањен на седам, што аналитичарима даје већу шансу да поједине одлике ових система супротставе једне другима односно да на мањем броју примера спроведу већи број дубљих истраживања. Колонизаторски систем и уопште период колонизације је оставио велике последице како на развој политичке културе тако и на настанак и развој институција пред-политичког система али и савремених политичких система. Чак двадесет и три устава донета су у распону од само осамдесет и четири године (рачунајући и два прото-устава донетих у Непалу) што довољно говори о несталности политичких прилика у овом региону. Смена републиканских и монархијских облика власти, са неретким појавама султана, царева, гувернера, гувернер-генерала и других властодржаца, редовна су појава у случају овог политички нестабилног региона. Иако су међусобне разлике веома изражене а некад и лако уочљиве, ово поглавље ће послужити као кратки подсетник на уставом и законом дефинисане и загарантоване поделе власти, како на вертикалном (територијалном) нивоу, тако и на хоризонталном (суштинском) нивоу односно кроз постојање поделе власти на федералном, провинцијском и локалном нивоу те три гране власти.

Политички систем и организација власти у Индији су умногоме условљени њеном величином и бројем становника. У тако великом политичком систему, федерални систем власти наметнуо се готово сам по себи. Према политиколошкој квалификацији, Индија је окарактерисана као федерална, парламентарна и уставна република. Територијално или

¹³⁸ Ibidem.

вертикално посматрано, нивои власти у Индији су (1) федерални (републички), (2) ниво федералних јединица/држава (28 уз 8 територија уније), (3) дивизије, (4) дистрикти, (5) суб-дистрикти и (6) блокови. Важно је напоменути да нису сви нивои власти заступљени у свакој од федералних јединица/држава као и да постоји и много других нивоа власти који се, углавном због језичких разлика, сведе на шест наведених. Такође, актуелна је и зонска подела на северну, централну, западну, источну, јужну и североисточну Индију. Зонска већа су успостављена 1956. године Актом о реорганизацији држава, с тим да североисточна зона поседује још једно статутарно тело, основано 1971. године¹³⁹. Осим географских, постоје и културне зоне, тачније њих 7. Територије уније уживају посебан статус с обзиром на историјске (уколико су постојале као кохерентна целина под заставом неког од колонизатора), географске (острва) и политичке (територија главног града) специфичности. Једна од одредби устава Индије гарантује регионима право на формирање аутономних административних подела и таквих је на десетине широм Индије. Чак 18 федералних јединица/држава и три територије уније су подељене у дивизије (102) од којих свака има званични административни управни статус а њима руководе дивизијски комесари. Државе и територије/дивизије су даље рашчлањене на дистрикте (766) којима руководе дистриктни магистрати а они су даље подељени на суб-дистрикте (6,057) док у руралним подручјима постоје и блокови (2,720) а најнижи ниво чине села (256,000) док чак и она неретко имају своје суб-поделе на насеобине (1,700,000). Са друге стране, највеће конурбације су Мумбај или Бомбај, Њу Делхи, Колката или Калкута, Ченај, Бангалор или Бенгалуру, Хајдерабад и Ахмадабад.

¹³⁹ North Eastern Council, “About”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20120415001111/http://necouncil.nic.in/>, приступљено 4. јуна 2024.

Табела 2. Списак федералних јединица/држава и територија уније у Индији. Извор: Know India, “States and Union Territories”, n.d. Доступно на: <https://knowindia.india.gov.in/states-uts/>, приступљено 4. јуна 2024.

Федералне јединице/државе				Територије уније
Андра Прадеш	Химачал Прадеш	Мизорам	Трипура	Андаманска и Никобарска острва
Аруначал Прадеш	Џарканд	Нагаланд	Утар Прадеш	Чандигар
Асам	Карнатака	Одиша	Утарканд	Дадра и Нагар Хавели и Даман и Диу
Бихар	Керала	Пенџаб	Западни Бенгал	Џаму и Кашмир
Чатисгар	Маджа Прадеш	Раџастан		Ладак
Гоа	Махараштра	Сиким		Лакшадвип
Гуџарат	Манипур	Тамил Наду		територија главног града Делхија
Харијана	Мегалаја	Телангана		Пудучери

Са друге стране, Индија је парламентарна и вишепартијска република са осам националних и више од четрдесет регионалних партија. Према њеном уставу, федерално устројство је такво да се моћ управљања друштвом дисперзира широм највишег нивоа (федералног), нижих нивоа (федералних јединица/држава) и најнижих нивоа (од дистриката наниже) сходно њиховом обиму, броју становника, природним ресурсима, историјском наслеђу и другим особеностима. Неретко се истиче доминација федералног нивоа над федералним јединицама, карактеришући овај систем као квази-федерализам¹⁴⁰. Три су гране власти у хоризонталној подели—извршна, законодавна и судска. Председник Индије је церемонијални шеф државе, биран на индиректним изборима од стране изборног колеца (кога чине представници законодавних тела Индије и њених федералних јединица/држава) на петогодишњи мандат. Премијер Индије је шеф владе и у његовим рукама се налази највећи део извршне власти. Поставља га председник а подржан је од стране партије (или коалиције) која има парламентарну већину. Извршну власт Индије деле председник, потпредседник и савет министара уније (Union Council of Ministers), са кабинетом као извршним комитетом којим председава премијер¹⁴¹. Извршна власт је потчињена законодавној а премијер и његов савет најчешће одговарају доњем дому парламента. Законодавну власт у Индији, бикамералну или дводомну, чине горњи дом—Раџа Сабха (Rajya Sabha) или Државни савет и доњи дом—Лок Сабха (Lok Sabha) или Народни дом. Горњи дом је тело сачињено од 245 представника чији је мандат шестогодишњи а углавном бивају бирани индиректно путем државних и федералних законодавстава у оном броју који пропорционално одговара величини федералне јединице/државе из које долазе. Доњи дом је састављен од 545 чланова од којих 543 бива

¹⁴⁰ Kenneth C. Wheare, *Federal Government*, 4th edition, Oxford University Press, Oxford, UK, 1980, p. 28.

¹⁴¹ India.gov, “Governance & Administration”, n.d. Доступно на: <https://www.india.gov.in/topics/governance-administration>, приступљено 4. јуна 2024.

бирано на директним изборима и представља једну гласачку јединицу током петогодишњег мандата. Судска власт Индије састоји се из унитарног али трослојног судства, где први слој представа врховни суд, затим следи двадесет и пет високих судова и, на крају, велики број првостепених судова (trial courts). Врховним судом председава врховни судија и он је фокусиран на случајеве у којима долази до повреде фундаменталних права, територијалних спорова и других случајева од нарочитог значаја.

Исламска република Пакистан се може окарактерисати као федерална, исламска и парламентарна република. Ислам је најважнија друштвена сила а уједно и државна религија. Сматра се да данас постоји јасна подела дужности између вертикалних и хоризонталних грана власти те да постоје делимично активни системи кочнице и равнотеже. Иако је демократија у Пакистан стигла тек недавно, макар у номиналном смислу—статус људских права, слобода, поделе власти и уопште правде је на завидном нивоу. У реалности то изгледа значајно другачије и томе ће бити придато доста пажње у наредним поглављима. С обзиром да је Пакистан федерална парламентарна република, територија државе је подељена на четири провинције (Пенџаб, Кибер Пактунква, Синд и Белуџистан) и три територије (главни град Исламабад, Гилгит-Балтистан и Азад Кашмир). Величина ових територијалних јединица се креће од 110,000,000 (Пенџаб) до 1,800,000 становника (Гилгит-Балтистан). Пакистан има *de facto* власт над 6 пограничних регија и западним делом кашмирског региона (некадашње Северне области а данашњи Азад Кашмир и Гилгит-Балтистан). Локална власт се састоји од система дистриката, техсила (суб-дистрикти) и синдикалног савета (union council). Укупно постоји око 130 дистриката над којима власт Пакистана има јурисдикцију. Са друге стране, имајући у виду хоризонталну организацију власти, председник је шеф државе а бира га изборни колеџ. Он је главнокомандујући војске Пакистана иако веће ингеренције и у овој сфери поседује премијер. Законски, председник готово за сваку одлуку мора добити својеврсно одобрење премијера. Законодавна власт се налази у рукама Сената (104 члана, горњи дом) и Народне скупштине (336 чланова, доњи дом). Већинским системом, грађани Пакистана бирају чланове доњег дома, сваког у својој изборној јединици. Минимум од 70 места је резервисан за представнике верских мањина али и жене. Чланови сената су изабрани од стране провинцијских законодавних тела (све провинције бирају једнак број представника). Извршна власт се налази у рукама премијера и његовог кабинета, док је он најчешће подржан од стране странке (или коалиције) која има већину у доњем дому парламента. Судска власт у Пакистану се састоји од две категорије судова: вишег (високог) правосуђа и подређеног (нижег) правосуђа. Врховни судија надзире рад свих осталих судова. Врховно (више) правосуђе се састоји из Врховног суда, Федералног шеријатског суда и пет Високих судова (са Врховним судом као највишим судом у Пакистану). Провинцијске власти су састављене од директно изабране провинцијске скупштине на чијем челу се налази начелник провинције који је уједно и шеф провинцијског кабинета.

Бангладеш је унитарна парламентарна република са преобладавајућом партијом Авами лигом. Грађани Бангладеша уживају опште бирачко право а политички систем се уопштено може окарактерисати као репрезентативно-демократски, иако постоје бројне ауторитарне нише о којима ће више речи бити у наставку. Шеф владе је премијер са петогодишњим мандатом а на место долази тако што председник позива лидера највеће партије у парламенту да приступи функцији премијера и формира владу. До 2014. године Бангладеш се могао

похвалити двопартијским системом и константним политичким двобојем између Авами лиге и Националистичке партије (БНП). Законодавна власт је лоцирана у једнодомном парламенту (Jatiya Sangshad), телу које чини 350 чланова од којих је 300 изабрано на већинским изборима а 50 места је резервисано за жене. Такође, уставом је мандат посланика везан за партију односно постоји одредба према којој посланик не сме гласати против предлога странке чији је представник. Овим телом председава говорник (speaker) и у случају спречености председника државе да обавља функцију, замениће га управо говорник. Извршна власт Бангладеша је стационарирана у кабинету премијера Бангладеша чији мандат траје пет година. Са друге стране, председник је церемонијални шеф државе и он, као у многим другим системима, потписује законе који су претходно изгласани у скупштини¹⁴². Петогодишњи мандат му отпочиње након што га чланови скупштине прогласе председником. Као и у случају Пакистана, председник делује на наговор односно савет премијера а налази се и на позицији главнокомандујућег војно-безбедносних снага. Врховни суд Пакистана је највиши суд у земљи, одмах изнад високог суда и апелационих судова, а на његовом челу седи врховни судија. Такође, судови постоје и на нивоу дистриката и метропола и подељени су на грађанске и криминалне.

Према последњем ратификованом уставу, Непал спада у групу федералних парламентарних република. Административно је подељен на седам провинција (Коши, Мадхес, Багмати, Гандаки, Лумбини, Карнали и Судурпашчим). У свакој од ових провинција могуће је идентификовати од 8 до 14 дистриката као наредног (нижег) нивоа вертикалне организације власти. Још нижи ниво власти чине општине (460 руралних и 293 урбане). Најнижи ниво чине одељења (wards) којих има 6,743. Локална власт ужива одређен степен самосталности и ограничен ниво извршних, законодавних и судских ингеренција а провинције имају једнодомни парламентарни (вестминстерски) систем владавине¹⁴³. Федерални парламент чине представници седам највећих политичких партија. Три су основне гране власти: (1) извршна, коју чине премијер (кога поставља председник државе и он је обично вођа већине у доњем дому парламента) и његов кабинет, (2) законодавна, коју чине Представнички дом (275 чланова бирањих по мешовитом изборном систему на мандат од пет година) и Народна скупштина (59 чланова изабраних провинцијским изборним колецима (трећина чланова се бира на сваке две године)) и (3) судска, коју чине три нивоа независног судства (Врховни суд—највиши суд земље којим председава Врховни Судија, 7 високих судова—по један у свакој од провинција и 77 судова дистриката—по један у сваком дистрикту).

Бутан је, према првом и активном уставу декларисан као унитарна парламентарна полу-уставна монархија¹⁴⁴. Актуелни краљ је Јигме Вангчук (Jigme Khesar Namgyel Wangchuck) а

¹⁴² Commonwealth of Nations, “President”, n.d. Доступно на: <https://www.commonwealthofnations.org/sectors-bangladesh/government/president/>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁴³ Asia Foundation, “Diagnostic Study of Local Governance in Federal Nepal”, n.d. Доступно на: <https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2018/07/Diagnostic-Study-of-Local-Governance-in-Federal-Nepal-07112018.pdf>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁴⁴ Одредница „полу-уставна монархија“ указује на то да је, у реалности, овај систем такав да постоји ратификовани писани устав али је краљ задржао значајна овлашћења односно она су у рангу са председником у председничком или полу-председничком систему.

лидер Друк Нјамруп Тшогпа партије (Druk Nyamrup Tshogpa Party), Лотај Тшеринг (Lotay Tshering), је актуелни премијер ове државе. Змај-краљ (Dragon King; Druk Gyalpo) је шеф државе. Национални савет (горњи дом) се састоји од 25 изабраних чланова а Народна скупштина (доњи дом) се састоји од 47 изабраних законодаваца, чланова политичких партија. Извршну власт спроводи Министарско веће на челу са премијером Бутана. Законодавну власт деле влада и Народна скупштина а судска власт припада судовима Бутана. Правни систем потиче из полу-теократског Ца Јиг (Tsa Yig) законика али је модернизован под дејством британског обичајног права док је врховни судија административни шеф правосуђа¹⁴⁵.

Уставом из 1978. године, Шри Ланка је дефинисана као унитарна полу-председничка република. У административном смислу, Шри Ланка је подељена на провинције (9) и дистрикте (25)¹⁴⁶. Тек тринаести амандман (1987) на устав из 1978. године дао је правни статус провинцијама. Овим амандманом, основана су провинцијска већа (савети) након снажних, вишедеценијских захтева за децентрализацијом политике¹⁴⁷. Провинције су, у погледу расподеле становништва, равномерно формиране (највећа је Западна, у којој се налази главни град Коломбо, са 5,800,000 становника а најмања Северна у којој живи нешто више од 1,000,000 становника). Сваки дистрикт се налази под влашћу секретаријата дистрикта а сами дистрикти су даље подељени на дивизионе секретаријате (256) и тзв. Грама Ниладхари (Grama Niladhari) дивизије (14,008). Постоје и друге јединице локалних власти, као што су градски савети, урбани савети и *pradeshiya sabha* или *pradesha sabhai*. Не би требало заборавити и чињеницу да је Шри Ланка најстарија демократија у читавој Азији¹⁴⁸. Имајући у виду хоризонталну поделу власти, као и другде широм јужне Азије и у Шри Ланки постоји подела власти на три гране—извршну, законодавну и судску. Извршну власт у својим рукама држи председник, који је шеф државе, главнокомандујући војске и бива биран на петогодишњи мандат¹⁴⁹. Он води кабинет те именује министре који морају бити чланови скупштине. Поседује правни имунитет док је на тој позицији а од 2015. године је уведено правило о могућности бивања на овој функцији у дужини од максимално два мандата. Законодавна власт лежи у рукама једнодомног парламента Шри Ланке ког чини 225 чланова од којих 196 бива изабрано у вишечланим изборним јединицама а 29 бива бирано пропорционалним изборним системом. Њихов мандат траје пет година. Судска власт се налази у рукама Врховног суда (највишег и коначног), затим Апелационог суда, Високих судова и низа нижих судова.

¹⁴⁵ WikiWand, “Tsa Yig”, n.d. Доступно на: https://www.wikiwand.com/en/Cha_Yig, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁴⁶ PRIU, “1978 Constitution: First Schedule”, n.d. Доступно на: https://web.archive.org/web/20141016025819/http://www.priu.gov.lk/Cons/1978Constitution/Schedle_1_Amd.html, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁴⁷ PRIU, “1978 Constitution: Provincial Councils”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20090220143240/http://www.priu.gov.lk/ProvCouncils/ProvincialCouncils.html>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁴⁸ James H. K. Norton, *India and South Asia*, McGraw-Hill, USA, 2001.

¹⁴⁹ PRIU, “The Executive Presidency”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20140921054039/http://www.priu.gov.lk/execpres/Indexep.html>, приступљено 4. јуна 2024.

Британско и холандско, као и синхалешко обичајно и шеријатско право надахњују правни систем у многим областима. Председник државе именује судије Врховног, Апелационог и Виших судова.

Према уставу који је ратификован пре петнаест година, Малдиви се могу окарактерисати као унитарна председничка уставна република. С обзиром на број острва који чини овај архипелаг, у административном смислу држава је подељена на 21 област (17 административних атола или група острва и 4 града—Мале, Аду, Фавамула и Кулхухуфуши)¹⁵⁰. Сваки атол је под управом атолског савета а острва су под управом изабраног острвског савета. У погледу хоризонталне поделе власти, истиче се председник као шеф владе и шеф државе. Он се налази на челу извршне гране власти и поставља кабинет који одобрава парламент (Народни Меџлис). Поред тога, он је, попут свих осталих председника држава региона јужне Азије, главнокомандујући оружаних снага и заједно са посланицима бива изабран на мандат од пет година. Законодавна власт се налази у рукама 80 изабраних чланова парламента (Народног Меџлиса) мада број посланика варира од избора до избора с обзиром на промене у укупном броју становника. Судови на Малдивима су подређени уставу а у специфичним случајевима они морају консултовати шеријатски законик. Иако је ислам државна религија и у неким другим државама региона, само на Малдивима је практиковање било које друге религије строго забрањено¹⁵¹. Претходно наведено правило је супротно свим повељама и декларацијама о људским правима донетим у претходна два века, а чији је потписник и Република Малдиви.

Табела 3. Организација власти у државама региона јужне Азије. * С обзиром да је Непал краљевина, наведен је актуелни краљ, док је код осталих држава наведен актуелни председник. ** У случају једнодомне легислативе, једини дом је смештен у категорију доњег дома законодавне власти. *** У првом граду се налази седиште законодавне власти а у другом седишта извршне и судске власти.

	Индија	Пакистан	Бангладеш	Непал	Бутан	Шри Ланка	Малдиви
Територијална организација	федеративна држава	федеративна држава	унитарна држава	федеративна држава	унитарна држава	унитарна држава	унитарна држава
Облик власти	парламентарна република	парламентарна република	парламентарна република	парламентарна република	полу-председничка монархија	полу-председничка република	председничка република
Актуелни шеф/шефица државе	Droupadi Murmu	Asif Ali Zardari	Mohammed Shahabuddin	Ram Chandra Poudel	Jigme Khesar Namgyel Wangchuck *	Ranil Wickremesinghe	Mohamed Muizzu
Доњи дом законодавне власти	Лок Сабха (543 члана)	Народна скупштина (342)	Парламент (Jatiya Sangshad) (350)	Народна скупштина (59)	Народна скупштина (47)	Национални парламент (225)	Народни Меџлис (80)
Горњи дом законодавне власти	Раџа Сабха (245)	Сенат (100)	/ **	Представнички дом (275)	Национални савет (25)	/ ***	/ ***
Укупан број становника	1,375,586,000 (2022)	242,923,845 (2022)	165,158,616 (2022)	30,666,598 (2022)	777,486 (2021)	22,156,000 (2020)	579,330 (2022)
Главни град/градови	Њу Делхи	Исламабад	Дака	Катманду	Тимпу	Сри Јаварденапура Коте и Коломбо ***	Мале

¹⁵⁰ Statoids, “Atolls of Maldives”, n.d. Доступно на: <http://www.statoids.com/umv.html>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁵¹ US Department of State, “International Religious Freedom Report for 2015”, n.d. Доступно на: <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper>, приступљено 4. јуна 2024.

6. Положај и улога партија и партијског система

Партијски системи јужноазијских држава крију велики број специфичности и (не)правилности, посебно у односу према другим друштвеним и политичким институцијама. Посматрано из угла теорије, однос политичких партија према демократији је остао донекле неизванстан упркос чињеници да су се оне међусобно помешале (*intermingled*) а неизвесност је укореењена пре свега у одсуству демократије унутар политичких партија које се, са друге стране, ипак чине неопходним за функционисање саме демократије¹⁵². Оно о чему ће посебно бити важно причати у наставку ове студије јесте чињеница да су и научници приметили значајне промене у партијским системима у, на пример, Индији, односно трансформацију система са преминацијом једне партије (Конгресни систем) у вишепартијске системе, појаву партијске фрагментације, пораст значаја регионалних партија, промену начина функционисања политичких партија од консензуалног до коалиционог, смањење удела гласова националних партија и њихов неуспех да освоје већину у парламенту од касних 1980-их, значај политике идентитета за политичке партије (курзив В.Ћ.), али и опадање значаја идеологије и пораст значаја прагматизма¹⁵³.

Партијски систем Индије је веома живахан и доживео је велику експанзију након осамостаљења ове државе. Према последњим проценама, на федералном нивоу оперише девет партија, на нивоу федералних јединица/држава педесет и четири, а такозваних непризнатих партија је око 3,000. У доњем дому, према последњем сазиву, седе 543 посланика који су на те позиције изабрани на општим изборима према већинском изборном систему, следствено, из 543 различите изборне јединице. Са друге стране, у горњем дому седи 245 чланова од којих је 233 изабрано кроз индиректне изборе (кроз појединачни преносиви глас; *STV system*) од стране чланова законодавних тела док 12 преосталих чланова номинује председник Индије. Мандати чланова законодавних тела трају пет година а владу формира партија (коалиција) која иза себе има већину у доњем дому парламента или у Видхан Сабхи (*Vidhan Sabha*), њиховом пандану на нивоу федералне јединице/државе. Избори се у Индији одржавају од 1951. године, када је на чело власти дошла партија Индијског Националног Конгреса (Конгресна партија, ИНК/КП), доминирајући партијским и политичким животом Индије све до 1977. године. У последњој деценији XX века на кратко је дошло и до трансформације партијског система у једнопартијски али и до успона коалиционих влада. Ипак, према последњим изборима, одржаним у периоду између 11. априла и 19. маја 2019. године, систем са доминацијом једне партије је поново постао реалност. Овога пута то је била Баратија Џаната Партија (*Bharatiya Janata Party*; БЦП), о чијем ће деловању, идеологији и циљевима бити више речи у наставку ове студије. Још једна од специфичности индијског партијског система јесте и изражен династицизам односно појава својеврсне окупације највиших позиција у политичким партијама од стране припадника исте породице или фамилије. Разлога за појаву династицизма је много, од којих се најчешће истичу (1) успех првог и/или другог представника који се преноси кроз генерације, (2) непостојање чврсте партијске структуре и (3) лидеризација

¹⁵² Siegfried O. Wolf, Jivanta Schöttli, Dominik Frommherz, et al., *Politics in South Asia: Culture, Rationality and Conceptual Flow ...* p. 3.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 5.

политике у којој лице и порекло партијског лидера играју значајнију улогу од идеологије, политичког деловања и партијског манифеста. У последњој деценији, партијским животом Индије господаре две партије, поменута БЦП као најважнији представник десног пола партијског спектра (мешавина национализма, фундаментализма и популизма) и Конгресна партија као најважнији представник центро-левице. Да би политичка партија добила статус званичне или регистроване партије, она мора имати макар једног представника на федералном нивоу или нивоу федералне јединице/државе. Такође, партија која жели да буде призната као национална партија мора (1) осигурати макар 6% гласова у најмање четири федералне јединице/државе те мора (2) обезбедити макар 4 места у доњем дому федералног парламента (или 2% гласова односно 11 места у доњем дому и то на изборима у макар три различите федералне јединице/државе)¹⁵⁴. Партијска фрагментација, пролиферација и сегментација чине још једну од специфичности индијске политике. Трећу специфичност чини вишедеценијско постојање две снажне партијске коалиције. Једне—Националне демократске алијансе—коју у претходних 25 година предводи БЦП и која је однела победу на изборима 2014. и 2019. године, и друге—Уједињене прогресивне алијансе—коју у претходних 19 година предводи ИНК/КП и која је побеђивала на изборима 2004. и 2009. године. Кампањска оријентација током последњих избора била је углавном фокусирана на неколико кључних (ван)институционалних проблема: рад институција, економски напредак, национална безбедност и тероризам, незапосленост, функционисање аграрног сектора и династичка политика. Резултати избора (2019) биће приказани у наредној табели.

Табела 4. Резултати избора за Лок Сабху (2019). Посебан осврт начињен је ка пет партија које су освојиле највећи број гласова као и две партије које су биле у пет најуспешнијих (према укупном броју мандата) партија а то су две последње наведене. Извори: The Times of India, “Lok Sabha Election Result 2019”, n.d. Доступно на: <https://timesofindia.indiatimes.com/elections/results> и Lok Sabha, “Party-wise Representation of Members”, n.d. Доступно на: <https://loksabha.nic.in/members/PartyWiseStatisticalList.aspx>, приступљено 4. јуна 2024.

Назив партије	Број освојених гласова	Процент освојених гласова	Број освојених мандата	Разлика у односу на претходне изборе
Баратија Џаната партија	229,000,000	37.3	303	+21
Индијски национални конгрес	119,500,000	19.46	52	+8
Свеиндијски тринамолски конгрес	24,900,000	4.06	22	-12
Бахујан Самај партија	22,200,000	3.62	10	+10
независни кандидати	16,500,000	2.68	4	+1
Дравида Мунетра Казхагам	14,300,000	2.34	24	+24
Јувајана Схрамика Ритху конгрес	15,500,000	2.53	22	+13

За разлику од партијског система Индије који је прожет хиндуистичким идејама у претходних десет година, партијски систем Пакистана у потпуности је оријентисан ка исламу,

¹⁵⁴ Election Commission of India, “Press Note”, 02/12/2000. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20160305090629/http://eci.nic.in/archive/press/current/PN05122k.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

сопственој жили-куцавици. Након деобе територије, из које је Бангладеш изашао као суверена држава а Пакистан са другим именом и једном половином пређашње територије, двопартијски систем се наметнуо као логично решење с обзиром на друштвену и политичку ситуацију у пост-конфликтном суб-континенту. Пакистанска народна партија са једне стране и Муслиманска лига са друге стране односно центро-левица и социјал-демократија са једне и десница са друге стране, обележили су политичку борбу у наредним деценијама. Успон других партија и партијских коалиција, уплитање других институција (превасходно војске), уплив петро-долара и снажан утицај исламске револуције, рата у Авганистану, сарадње са САД-ом и други догађаји су спорадично детектовани у друштвеном деловању партија. Мишљење једног од најрелевантнијих аутора у области међународних односа и политичке стварности јужне Азије, Кристофа Жафрелоа (Christophe Jaffrelot), јесте да је, након бројних државних удара и снажног утицаја војске на политички живот Пакистана, изборима 2013. године направљен коначан отклон од милитаризације политичке стварности. Пакистан је, атмосфером која је створена пре, током и након ових избора, недвосмислено дао до знања светској јавности да се налази на путу ка либералној демократији¹⁵⁵ уз бројне специфичности о којима ће касније бити више речи. Ипак, ни деценију касније, Пакистан није много ближи групи друштава у којима су постулати правде, једнакости и слободе на највишем могућем месту. Као што је већ речено, дводомну законодавну власт Пакистана чине горњи дом (Сенат) и доњи дом (Народна скупштина) а заједно са председником државе, ова два тела чине такозвано Саветодавно веће (Council of Advisers, Majlis-e-Shoora). Сенат има 100 чланова, једнако су представљене све провинције а према последњем сазиву, Народна скупштина броји 342 члана. Од овог броја, највећи удео чине чланови који су изабрани на директним и општим изборима, док је 70 места резервисано за жене и верске мањине. За већинску власт је потребно прикупити 172 мандата. Чланови су бирани према *first-past-the-post* методи у којој победник односи све, представљајући изборне дистрикте или јединице. Преосталих 70 места је додељено политичким партијама сходно њиховој пропорционалној заступљености у Скупштини. Мандат посланика траје пет година а Скупштину може распустити искључиво председник (што је донедавна председник Ариф Алви (Arif-ur-Rehman Alvi) и учинио у априлу 2022. године, иако је Врховни суд поништио ову одлуку само 4 дана касније¹⁵⁶), не и премијер. Тренутни, шеснаести сазив Народне скупштине, чине представници 14 политичких партија и коалиција. Пакистански Техрек-е-Инсаф (Tehreek-e-Insaf; ПТИ) је освојио 93 мандата, Муслиманска лига (Pakistan Muslim League (Nawaz); ПМЛ(Н)) 75 мандата, Народна партија (Pakistan People's Party; НП) 54 мандата, Мутахида Кауми покрет (Muttahida Qaumi Movement) 17 мандата а осталих 10 партија је освојило између 1 и 4 мандата¹⁵⁷. Гласање које је одржано крајем јула 2018. године донело су победу ПТИ-ју али без освајања већинског броја мандата.

¹⁵⁵ Christophe Jaffrelot, *A History of Pakistan Origins*, Anthem, London, UK, 2004.

¹⁵⁶ Dawn, "Supreme Court restores National Assembly, orders no-confidence vote to be held on Saturday", 07/04/2022. Доступно на: <https://www.dawn.com/news/1683857/supreme-court-restores-national-assembly-orders-no-confidence-vote-to-be-held-on-saturday>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁵⁷ Al Jazeera, "Pakistan election results 2024 updates: National Assembly results come in", 08/02/2024. Доступно на: <https://www.aljazeera.com/news/liveblog/2024/2/8/pakistan-election-results-2024-live-counting-of-votes-under-way>, приступљено 4. јуна 2024.

По други пут у историји Пакистана, власт једне демократски изабране партије прешла је у руке друге демократски изабране партије¹⁵⁸. Бивши крикет играч, Имран Кан (Imran Ahmed Khan Niazi), постао је крајем августа исте године премијер Пакистана. Почетком априла 2022. године, он је саветовао председника Пакистана да распусти Скупштину, што је овај и учинио, да би само 4 дана касније Врховни суд Пакистана поништио ову одлуку због изражене сумње да премијер Кан овим чином спроводи такозвани конституционални или уставни удар. Седам дана касније, 123 посланика ПТИ-ја је поднело оставке на своје функције. До кризе је дошло због тога што је потпредседник Скупштине Касим Кан Сури (Qasim Khan Suri) одбацио захтев за изгласавање неповерења премијеру на наговор многих посланика с обзиром на наводе да је умешаност стране земље у промену режима била у супротности са чланом 5 устава Пакистана¹⁵⁹. Након одржаног гласања о неповерењу, са 174 гласа „за“, Имран Кан је смењен, поставши тако први премијер Пакистана који је смењен овом методом¹⁶⁰. Готово годину дана касније, криза и даље није преброђена, с обзиром на привођење бившег премијера, кућни притвор, укидање истога и друге догађаје које су пратили велики немири и насиље широм Исламабада¹⁶¹.

С обзиром да је у периоду од 1975. до 1990. године Бангладеш искусио бројне последице војне власти, партијски политички живот почиње са развијањем тек пре нешто више од три деценије. Основане 1978. односно 1949. године, Бангладешка националистичка партија (БНП) и Авами Лига (АЛ) чине окосницу партијског живота у овој држави. Након избора 2018. године, Шеик Хасина (Sheikh Hasina Wazed) је положила заклетву као премијерка по трећи пут заредом те је постала најдуже владајући шеф владе у историји ове земље а многи аналитичари су закључили да је Бангладеш постао *de facto* једнопартијска држава¹⁶². Поред њих, Јатија партија (Jatiya Party) такође бележи добре резултате на неколико претходних изборних циклуса. Рођени брат последњег председника Хусеин Мухамед Ершада (1983–1990)—Кадер—налази се на челу треће најзначајније партије, поменуто Јатија партије. Нису ретке ситуација када Врховни суд мора да забрани рад милитантним исламистичким политичким партијама¹⁶³, након чега обично следе освете у виду бомбашких и самоубилачких напада. Од избора за Народну скупштину 1970. године на којима је Авами лига освојила

¹⁵⁸ Dawn, “328 MNAs sworn in to 15th National Assembly”, 13/08/2018. Доступно на: <https://www.dawn.com/news/1426761>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁵⁹ The News, “ISPR, other state institutions endorsed NSC’s decision, says Qasim Suri”, 09/04/2022. Доступно на: <https://www.thenews.com.pk/latest/948749-ispr-other-state-institutions-endorsed-nscs-decision-qasim-suri>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁶⁰ Tribune, “Imran Khan becomes Pakistan's first premier to be unseated by parliamentary revolt”, 09/04/2022. Доступно на: <https://tribune.com.pk/story/2351683/imran-khan-becomes-countrys-first-pm-to-be-ousted-through-no-trust-vote>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁶¹ The Guardian, “Court cancels Imran Khan’s arrest warrant after clashes in Pakistan capital”, 18/03/2023. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/18/pakistani-police-enter-imran-khan-home-court>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁶² Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 83.

¹⁶³ SATP, “Jagrata Muslim Janata Bangladesh (JMJB)”, n.d. Доступно на: <https://www.satp.org/satporgrp/countries/bangladesh/terroristoutfits/JMJB.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

приближно 75% гласова до избора 2018. године када је Авами лига освојила 74.5% гласова, протекло је 10 изборних циклуса а број гласова које је иста партија освојила попео се са 12.3 милиона на 63.5 милиона, с обзиром да је укупан број становника Бангладеша порастао са 64.2 милиона (1970) на 169.1 милион (2023)¹⁶⁴. На изборима 2018. године, поред Авами лиге (63.5 милиона гласова, 74.63% гласова, 302 мандата), више од пет мандата освојиле су само још БНП (11.1 милион гласова, 13,06% гласова, 7 мандата) и Јатија партија (4.4 милиона гласова, 5.22% гласова, 26 мандата)¹⁶⁵. Дакле, најзначајнија одлика партијског система Бангладеша јесте одсуство икакве праве опозиције Авами лиги и њен утицај на померање партијског система са компетитивног и потенцијално дво/тропартијског на систем са преобладавајућом партијом. Снажан утицај исламских идеја у политичку арену (скок са 11 исламских партија током 1970-их на преко 35 у другој деценији XXI века), донео је велики значај и партији Исламског џемата (ЈИ) која је остала позната по противљењу отпочињања Рата за независност почетком 1970-их из стриктно верских разлога¹⁶⁶. Имајући у виду резултате избора 2014. године на којима је Авами лига освојила 79.14% гласова (иако је због свеprisутног насиља излазност била тек 22%¹⁶⁷), може се закључити да је преминање поменутих партија обележила претходних 10 година партијског живота у Бангладешу.

Табела 5. Изборни резултати Авами лиге. * Приказани су подаци везани за изборе за Пакистанску Народну скупштину, на изборима за Источнопакистанску Скупштину резултати су били подједнако убедљиви (288/300 мандата). ** Авами лига је на овим изборима наступила као део шире коалиције (Grand Alliance).

Изборна година	Број освојених гласова	Процент освојених гласова	Број освојених мандата	Статус
1970 *	12.3 милиона	74.9%	160/162	власт (самостално)
1973	13.8 милиона	73.2%	293/300	власт (самостално)
1979	4.7 милиона	24.56%	39/300	опозиција
1986	7.4 милиона	26.16%	76/300	опозиција
1988	/	/	/	бојкот (ванпарламентарна)
1991	10.3 милиона	30.1%	88/300	опозиција
1996 (фебруар)	/	/	/	бојкот (ванпарламентарна)
1996 (јун)	15.8 милиона	37.4%	146/300	власт (коалиција)
2001	22.3 милиона	40.02%	62/300	опозиција
2008	33.9 милиона	49%	230/300	власт (самостално) **
2014	36.2 милиона	79.14%	234/300	власт (самостално)
2018	63.5 милиона	74.63%	257/300	власт (самостално)

Партијски систем Непала углавном бива обликован деловањем двају супротстављених кампова—демократског и комунистичког. Историјска и географска близина некадашњих и

¹⁶⁴ World Data, “Population growth in Bangladesh”, n.d. Доступно на: <https://www.worlddata.info/asia/bangladesh/populationgrowth.php>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁶⁵ The Daily Star, “Election Result 2018”, n.d. Доступно на: <https://www.thedailystar.net/bangladesh-national-election-2018/results>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁶⁶ Упоредити са: Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* pp. 87–88 & 166–172.

¹⁶⁷ The New York Times, “Low Turnout in Bangladesh Elections Amid Boycott and Violence”, 05/01/2014. Доступно на: https://www.nytimes.com/2014/01/06/world/asia/boycott-and-violence-mar-elections-in-bangladesh.html?_r=0, приступљено 4. јуна 2024.

савремених социјалистичких и комунистичких али пре свега ауторитарних држава умногоме је условила и развој политичких институција у овој хималајској републици. Специфичност овог система јесу и неретке ситуације у којима долази до отворене сарадње између ових кампова у зависности од проблема чијим се решавањем бави законодавно тело. Први, демократски камп, предводи Непалски конгрес, главна опозициона партија у овој држави. Све партије из овог кампа су центристичке а већина њих нагиње ка идеолошкој левици. Непалски конгрес је основан 1950. године и према последњим изборима има освојених 88 мандата (25 више него на претходним изборима). Друге партије овог блока су Народна социјалистичка партија Непала, Локтантрик Самајвади партија, Раштрија Прајатантра партија, Народна прогресивна партија и друге. Са друге стране, Комунистичка партија Непала–Уједињени Марксистички-Лењинисти (КПН-УМЛ) и Комунистичка партија Непала–Маоистички центар (КПН-МЦ) предводе комунистички блок. Поред њих делују још и Комунистичка партија Непала–Уједињени социјалисти (КПН–УС), Раштрија Јанаморча, Непалска Мајдор Кисан партија и друге партије. Према последњим изборима, одржаним крајем 2022. године, пет партија је освојило више од 5% гласова: (1) КПН–УМЛ (26.95% гласова, 78 мандата), (2) Непалски конгрес (25.71% гласова, 89 мандата), (3) КПН–МЦ (у коалицији са Социјалистичком партијом; 11.13%, 32 мандата), (4) Раштрија Сватантра партија (10.7% гласова, 20 мандата) и (5) Раштрија Прајатантра партија (5.58%, 14 мандата) док је КПН–УС освојила 10 мандата иако је успела да добије само 2.83% гласова, изузетно добро концентрисаних а Народна социјалистичка партија је успела са 3.99% гласова да освоји 12 мандата. Осталих шест партија је расподелило преосталих 20 мандата. Мандати посланика у Непалу трају пет година а освајају их тако што победе на изборима у својој изборној јединици (укупно 275). Непал је прошао кроз неколико политичких криза од доношења устава 2008. и 2015. године, укључујући и три мадхешка покрета. О овим поларизаторским питањима ће бити више речи у наредним поглављима. Други проблеми односно чворишта партијске политике Непала јесу династицизам, аболиција монархије, транзиција након завршетка грађанског рата, два распуштања скупштине и два поништавања те одлуке од стране Врховног суда 2020. године, формирање коалиционе (мањинске) владе након што је премијер Оли изгубио на гласању о поверењу влади и др.

Бутан је 18. јула 2008. године постао уставна монархија. Двodomна легислатива састављена је из Националног савета и Народне скупштине. Краљевским указом је, 22. априла 2007. године, уклоњена забрана учествовању политичких партија на изборима а ратификацијом устава и одржавањем првих вишепартијских избора је јасно дато до знања да Бутан, макар номинално, тежи демократском начину владања. До ових избора, Бутан је имао једномодну легислативу оличену у Тшогдуу (Tshogdu) који је имао 150 чланова од којих је 106 бирано на изборима, 34 су били изабрани чланови а преосталих 10 је припадало краљевској породици. Такође, изборни систем је био такав да нису гласали појединци већ је свака фамилија имала по један глас. Политичке партије могу номинovati своје чланове за изборе за Народну скупштину мада су они најчешће независни представници. Партија која освоји највише мандата има право да номинује премијера. Избори се одржавају на националном и локалном нивоу а право гласа имају сви становници старији од 18 година. Народна скупштина има 47 места (тај број је променљив али никада не прелази 55) и сваки посланик представља изборну јединицу у којој је победио. На првим изборима, Бутанска партија мира и напретка

(ДПТ) је освојила 45 места а преостала два су припала Народној демократској партији (ПДП). Национални савет има 25 места од којих 20 заузимају ванстраначке личности изабране од стране локалних власти (dzongkhag) а 5 чланова бира краљ Бутана¹⁶⁸. Законом о изборима из 2008. године, партије су у обавези да промовишу демократију и забрањено је оснивање партија на основу регије, рода, језика и религије¹⁶⁹. На последњим изборима, одржаним крајем 2023. и почетком 2024. године, Народна демократска партија је освојила 133,000 гласова (42.5%, 30 мандата) а Бутанска Тендрел партија је освојила 61,000 гласова (19.5%, 17 мандата). Због специфичности изборног процеса, око 120,000 гласова су освојиле три партије (ДПТ, ДНТ и ДТТ) које нису освојиле ниједан мандат.

Парламент Шри Ланке има 225 места а посланици бивају изабрани на општим изборима на петогодишњи мандат и то 196 посланика бива изабрано у вишемандатним изборним јединицама а 29 посланика бива изабрано према пропорционалном систему. Такође, партија која победи у одређеној изборној јединици добија бонус од једног места на конто те победе. Као и у многим другим државама региона, тако и политичка реалност Шри Ланке обилато бива династицизована, углавном кроз владаре из династије Раџапакса и њихове политичке партије Шриланчанског народног фронта (ШЛНФ, СЛПФ или СЛПП). Са друге стране, политичка дешавања након завршетка етничког рата у Шри Ланки средином 2009. године јасно указују на ерозију либерално-демократског система управљања у земљи¹⁷⁰. На председничким изборима 2019. године, нови председник је постао још један представник ове породице—Готабаја Раџапакса—а победом ШЛНФ-а чак пет чланова ове породице се окитило посланичким мандатом¹⁷¹ док је Махинда постао нови премијер. Са друге стране, на парламентарним изборима одржаним 5. августа 2020. године, Шриланчанска народна слободарска алијанса (Sri Lanka People's Freedom Alliance) је освојила чак 145 мандата док је једини достојни пратилац била партија Самаги Јана Балавегаја (Samagi Jana Balawegaya) са освојених 54 мандата. Преосталих тринаест партија је међусобно расподелило 26 мандата. Победничку алијансу је чинило 15 малих партија, Шриланчанска слободарска партија (СЛФП) и Шриланчански народни фронт (СЛПП). Већ почетком 2022. године ова коалиција је распуштена с обзиром на то да је велики број чланова СЛПП-а напустио коалицију током економске и политичке кризе у Шри Ланки (2019–2022). Освајањем 145 мандата, СЛПП је дошао на само 5 мандата од могућности да, легалним путем, врши уставне промене. Партије које су заступале интересе тамилске популације су изгубиле неколико мандата, сасвим

¹⁶⁸ ECB, “Election Act of Kingdom of Bhutan, 2008”, n.d. Доступно на: <https://www.ecb.bt/wp-content/uploads/2013/04/ElectionActEnglish.pdf>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Siegfried O. Wolf, Jivanta Schöttli, Dominik Frommherz, et al., *Politics in South Asia: Culture, Rationality and Conceptual Flow ...* p. 61.

¹⁷¹ То су Махинда, његов син Намал, његов најстарији брат Чамал, Чамалов син Сашиндра и његов братанац Нипуна Раџапакса (Mahinda, Namal, Chamal, Sashindra & Nipuna Rajapaksa) (Al Jazeera, “Mahinda Rajapaksa sworn in as Sri Lanka’s PM after record victory”, 09/08/2020. Доступно на: <https://www.aljazeera.com/news/2020/8/9/mahinda-rajapaksa-sworn-in-as-sri-lankas-pm-after-record-victory>, приступљено 4. јуна 2024).

сигурно смањујући шансе да адекватно представе и нагласе тежње за већом аутономијом унутар ове федералне државе¹⁷².

Једнодомно законодавно тело Малдива—Меџлис—је 87-члано тело чији посланици бивају изабрани на мандат у трајању од пет година. Укупан број посланика који даје свака изборна јединица је пропорционалан броју становника који живе у њој а последњи изборни циклус је завршен изборима 6. априла 2019. године. Становници Малдива бирају председника и посланике на општим изборима. До избора 2005. године, политичке партије на Малдивима нису постојале а до тада су грађани гласали за индивидуалне односно независне кандидате уместо за партијске листе. Према резултатима избора 2019. године, Малдивска демократска партија је освојила 45.83% гласова и 65 мандата, Јумхури партија је освојила 11.15% гласова и 5 мандата, Прогресивна партија Малдива је освојила 9.12% гласова и 5 мандата а преосталих 12 мандата је подељено између Народног националног конгреса (3), Малдивске развојне алијансе (2) и независних кандидата (7). Још четири партије су учествовале на изборима али нису успеле да прикупе довољно гласова за свој први мандат.

III НАСТАНАК И РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ У ЈУЖНОЈ АЗИЈИ

Како је претходним поглављем направљен кратак увод у најважније демографске категорије држава региона јужне Азије, ово поглавље ће послужити даљем проницању у тему овог истраживања—настанак и развој феномена политичке поларизације. Најпре ће бити указано на то шта за тему овог рада представља политичка поларизација, како долази до њеног формирања, колико ју је лако уочити и дефинисати али и оделити од других релевантних и блиских појмова, колико је (без)опасна и ко су њени најважнији заступници и гласноговорници. Дубоке и све дубље поделе, које често подстичу саме већинске политике, покрећу демократску регресију у кључним земљама широм региона¹⁷³. Процес изградње државе-нације постао је још компликованији онда када су уведени верски концепти националног идентитета као један од њихових стожера, а војни режими у Пакистану после 1977. године и Бангладешу после 1975. године, као најбољи примери ове тенденције, ојачали су улогу исламског идентитета као националног обележја како би унапредили свој политички легитимитет¹⁷⁴. Утицај на демократски квалитет владавине није био ни изблиза позитиван, иако ислам односно религија уопште, није био једини кривац.

Имајући у виду неколико миленијума протеклих од настанка првих цивилизација и држава овог региона па све до XXI века нове ере, трима најважнијим поларизацијама овог региона—религијској, етничкој и језичкој—ће бити дато највише места у овом поглављу. Међутим, и другим поларизацијама ће бити дат одређени простор, у складу са циљевима ове студије и потенцијалом који ова тема поседује. У том смислу се, пре свега, мисли на опште-друштвену, кастинску, медијску, расну, друштвено-мрежну и друге поларизације.

¹⁷² Ada Derana, "General Election 2020", n.d. Доступно на: <https://election.adaderana.lk/general-election-2020/>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁷³ Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 3.

¹⁷⁴ Christian Wagner, "Democracy and State in South Asia: Between Fragmentation and Consolidation?", *Asian Survey*, Vol. 39, No. 6, 1999, p. 922.

1. Појам политичке поларизације

“Политичка поларизација је ретко када елитна игра без ширих друштвених последица.”¹⁷⁵

—Thomas Carothers and Andrew O’Donohue

Уколико бисмо феномен поларизованог друштва, или друштва које поседује висок поларизациони потенцијал, покушали да објаснимо кроз поларизаторски-важне друштвене појмове—оне поделе које захватају најшири слој друштва чиниле би најшири круг истих, обухватајући оне разлике унутар тог друштва које формирају раседе тектонских размера између минимално два табора. Политичка друштва која су толико интензивно раслојена по бројним линијама поделе чине високо нестабилна, неодржива и несигурна друштва, односно она друштва којима је рок трајања одавно истекао, чије друштвене споне су истрошене и близу су кидања односно она друштва чији распад је готово неминован, неизбежан и у потпуности се назире. О оваквим друштвима се најчешће говори када се на уму имају заједнице настале пре, током или непосредно након колонизаторског периода, имајући виду и нескривено непријатељске намере бившег колонизатора. Ове намере манифестују се у случају када колонизатор мора напустити свој некадашњи извор енергената, богатства и капитала остављајући иза себе друштво које ће максимално поделити како би потенцијално могао, кроз деловање разних других политичких, економских и војних тела, да се врати и настави где је једном стао. Друштва у којима постоји неколико у потпуности различитих и искључивих етоса осуђена су на пропадање и она чекају једну врсту коначног обрачуна.

Ово су друштва бројних афричких, азијских и јужноамеричких држава током већег дела XX века.

Ово су и друштва јужне Азије.

1.1. Основно значење термина и категорије

Најважнија међу општим друштвеним поларизацијама јесте она кроз коју се најчешће и изражавају економски, религијски, језички и др. идентитети—политичка. Политичке поларизације поседују, у зависности од угла посматрања, огроман стваралачки или рушилачки потенцијал. Деценије и векови изградње једне политичке заједнице могу бити урушени или у потпуности избрисани деловањем политичке поларизације настале по самој једној идентитетској линији. Оне сложеније, настале деловањем више линија друштвених расцепа, по правилу поседују висок ниво рушилачког потенцијала. Међутим, само неке од њих ће заиста и довести до промене граница или власти унутар политичке заједнице и то брзо и ефикасно. Те појаве и последице деловања политичке поларизације, условљене су великим бројем чинилаца—односом између већине и мањине, сложеношћу политичке и друштвене ситуације у земљи, региону и свету, односом према околним државама и великим силама, економском ситуацијом, зрелошћу политичке елите, снагом младих и етаблираних партија и индивидуалних политичких делатника и др. О постојању политичке поларизације може се

¹⁷⁵ Thomas Carothers, Andrew O’Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 101.

говорити чак и када на изглед постоји висок степен уједињености читавог народа, међутим те ситуације су ретке и оне представљају онај пол политичке поларизације о коме неће бити пуно речи у овој студији.

Са друге стране, политичка поларизација може бити схваћена на неколико начина и у зависности од тога—може се говорити о *партијским* поларизацијама (од којих су најважније уско-везане за модел левица-десница) или се може говорити о једној области истраживања која нагласак ставља на *идентитете* односно различитим идентитетима даје већи потенцијал за развој политичке поларизације од строго-политиколошких одредница (ставови према пореској политици, јавним давањима, устројству судске власти, односу између слободе и једнакости итд.). Ова грана упоредне политике, иако млада, до сада је произвела значајан број студија на тему настанка политичке поларизације деловањем примарно не-политичких идентитета. Овом студијом ће посебан значај бити дат политикама идентитета (*identity politics*) у трима областима са највећим поларизаторским потенцијалом у јужној Азији—пољу религије, нације и језика односно религијским, етничким и језичким политикама идентитета. У Шри Ланки, на пример, поларизација укореењена у етничком и религијском идентитету подстакла је понављајуће нападе већинске политике од 1930-их, па чак и деценијама дуг грађански рат (1983–2009)¹⁷⁶. Дакле, иако се и кроз анализу *партијске* политичке поларизације заправо говори о постојању својеврсног *партијског идентитета* и *партијских вредности*, ипак вредности којима је овом студијом дата предност не остварују директну везу са политиком али доводе до значајних последица по политичку заједницу у виду потпомагања формирања политичких идентитета на други, перфиднији начин, о чему ће бити више речи у наставку.

Иако постоје и бројне друге поделе, класификације и типологије политичке поларизације, сходно раније анализираним политичким, друштвеним, географским и историјским специфичностима овог региона, највећи значај, потенцијал и улогу има политичка поларизација настала деловањем религијских, етничких или језичких политика идентитета односно деловањем табора (полова) формираних око различите религијске, етничке или језичке припадности. Имајући у виду комплексну друштвену и демографску слику јужне Азије, у посебно значајној мери ће фокус студије бити померен на вишеструке политичке поларизације односно оне у којима долази до преклапања двају или више идентитета (на пример у случају Шри Ланке и Непала).

До краја овог поглавља остало је још одредити шта се подразумева под појмом политичке поларизације односно како се она одређује, мери, дефинише и разликује у односу на неке суштински сличне појмове.

У том смислу, уз дефиницију политичке поларизације која је изведена у Поглављу I (2.2. Политичка поларизација), може се додатно нагласити да се под политичком поларизацијом подразумева *постојање двају супротстављених и међусобно искључујућих табора (кланова) унутар једне политичке заједнице чија супротстављеност је условљена (1) постојањем различитих религијских, етничких или језичких група и идентитета и (2) деловањем политика идентитета заснованих на постојању ових колективних идентитета чији је циљ њихово додатно удаљавање*. Под *доношењем политика идентитета* у овом смислу се има на уму

¹⁷⁶ Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 6.

деловање политичке већине и њихових политичких представника. Циљ ових деловања јесте даље раслојавање друштва и његово *хомогенизовање кроз хетерогенизацију* то јест искључивањем других заједница које се, у идентитетском смислу, разликују од већинске заједнице. Доносиоци ових политика имају за циљ: (1) потпуно правно-политичко искључење супротног идентитетског табора из политичког живота заједнице (путем укидања права на држављанство, забране јавног испољавања сопственог идентитета, протеривањем изван граница политичке заједнице и др.) или (2) постепено укидање политичког деловања и потенцијала другог идентитета (унификањем идентитетских образаца мањине са идентитетским обрасцем већине). Методе извођења ових политика се неретко преклапају те умножавају и формирају нове обрасце деловања против другог табора, чему ће бити посвећена наредна два поглавља ове студије.

1.2. Поларизација, фрагментација, подељеност и политизација

Пре него што се пређе на идентификацију и анализу настанка и развоја политичке поларизације у јужној Азији деловањем трију група политика идентитета, важно је укратко се осврнути и на термилошко разлучивање самог појма политичке поларизације од значења неколико других, термилошки блиских али суштински различитих појмова, као што су: (1) политичка или друштвена фрагментација, (2) подељено друштво и (3) политизација.

Политичка фрагментација може бити прочитана у оним друштвима у којима је друштвено раслојавање толико изражено да је дошло до формирања више од два табора који не морају нужно бити међусобно искључујући али међу њима постоје евидентне системске и структурне или идеолошке и вредносне разлике које омогућавају постојање више друштвених фрагмената. Политичка фрагментација је уочљива готово у свим поларизованим друштвима, међутим, у неким случајевима два табора толико доминирају у односу на остале да се читав систем пре посматра као поларизован то јест као да постоје само два међусобно искључујућа табора. Дакле, политичка фрагментација упућује на постојање већег броја релативно утицајних политичких групација које истовремено делују, мењају своју величину и у одређеној мери спроводе своје одлуке пратећи циљеве, начела и вредности које пропагирају. Могуће су и ситуације у којима један табор доминира политичким животом али, с обзиром на постојање већег броја других табора који нису сасвим ирелевантног значаја за друштвени живот, ово друштво пре бива окарактерисано као политички фрагментирано него као друштво са предоминантним табором. Уколико би се пошло ка дефинисању стриктне разлике између партијске и политичке фрагментације, ова друга би се могла дефинисати и као процес којим политичке институције прогресивно показују да нису у стању да спроводе своје одлуке у оквиру својих територијалних јединица а таква фрагментација може довести до ситуације у којој се демократски процес одвија у условима латентне де-институционализације у областима изградње државе и нације¹⁷⁷.

Епитет подељеног друштва носе она друштва у којима, према друштвено-релевантним критеријумима, постоје озбиљне разлике у деловању неколико најважнијих друштвених групација. Подељено друштво је појам ширег обима од поларизованог друштва али они се

¹⁷⁷ Christian Wagner, "Democracy and State in South Asia: Between Fragmentation and Consolidation?" ... p. 918.

некада могу али не морају међусобно преклапати. Политичка ситуација у подељеним друштвима може се манифестовати и кроз постојање два правна поретка, двопартијског система, двојезичне јавне управе и сл. међутим тек након спровођења дубљих истраживања и анализа може се, за појединачно друштво, утврдити домашај друштвене подељености. У корену речи поларизација налази се именица *пол* која упућује на постојање искључиво два супротстављена пола (табора), док је основа глагола поделити реч *део* односно, у смислу који је важан за ову студију, могућност постојања више друштвених сегмената. Стога, бројна друштва јужне Азије могу бити у исто време и подељена и фрагментирана, али су пре свега поларизована, на шта ће бити указано у наставку студије.

Појмом *политизација* може се означити теоријски концепт односно процес којим се различитим идејама, ентитетима, чињеницама, процесима и сл. даје политички предзнак, карактер, боја и тон, чиме се могу увести у политичку сферу, што је погодно за касније деловање према овим концептима као равноправним сегментима политичке утакмице. У том смислу, политизоване могу бити и оне категорије које нису изворно политичке нити је према иницијалној идеји требало да буду предмет политичких расправа, попут расе, језика, уметности, историје и сл. Политизовањем ових идеја, ентитета или чињеница, отвара се могућност њиховог додељивања одређеној групацији (политичкој, етничкој, религијској и др.) којом она постаје примамљива мета политичког напада, оспоравања и искоришћавања у различите сврхе. Честе су ситуације у којима процес политизације прате процесе политичке поларизације друштва и као такви доприносе њеном јачању и оснаживању. Оваквим понашањем, дошло је до значајног ширења сфере политичког (као подскупа сфере јавног) деловања те остаје мало тога у сфери приватног (не-политичког).

Из наведеног се јасно да закључити да је појам и процес политичке поларизације у блиској вези са терминима политичке фрагментације, подељеног друштва, политизације и др. У наредним поглављима ће бити указано на значај постојања свих ових појмова односно њихов друштвени допринос, теоријску вредност и практичну применљивост.

2. Хомогенизација и хетерогенизација политичког друштва

Иако су пределе јужне Азије насељавале бројне националне и етничке групације током последњих неколико миленијума, њихов број почиње експоненцијално да се увећава и множи тек од краја средњег века, са убрзаном разменом добара, капитала и људи. Колонизатори су у нове крајеве доносили и довозили нове предмете, храну, оружја, људе, културу и језик, док се аутохтоно становништво бранило налету иностране силе тиме што је додатно хомогенизовало своје заједнице, покушавајући да сачува своје наслеђе, обичаје, језик, нацију и религију. У том смислу, могу се разликовати аутохтоне нације, колонизаторске (иностране) нације али и оне нације и расе које су настале мешањем иностраног и аутохтоног становништва. Међу њима, англо-Индијци предњаче, најчешће имајући индијске и британске/португалске/француске претке, у зависности од тога између којих нација је дошло до мешања током XVIII и XIX века. Процеси хомогенизације једног дела становништва увек су праћени процесом хетерогенизације другог и обрнуто. Са последњим деценијама XIX и првим деценијама XX века, јужну Азију је населио велики број иностраног становништва, доводећи до великих промена у демографској слици самог региона. Данас ова подручја насељава неколико стотина етно-лингвистичких група, класификованих према језичкој припадности на: андаманску,

аустроазијатску, аустронеизијску, дравидску, индо-аријевску, иранску, нуристанску, семитску, таи, тибетско-бурманску, туркијску, афро-азијску, европску, евроазијску и источно-азијску групу и четири језички изоловане групе (Хунза, Кусунда, Нахали и Веда)¹⁷⁸. Значајан број ових народа броји тек неколико десетина хиљада људи, остварујући минималан утицај на политичко друштво чији су део. Са друге стране, неретко се дешава да и бројчано велики народи трпе последице репресивних већинских политика идентитета широм региона јужне Азије. Оваква ситуација је навела многе ауторе да се сложе у оцени друштвеног стања у најмногољуднијој демократији на свету—поларизација у Индији је данас више токсична него што је била током претходних деценија и она не показује знаке јењавања¹⁷⁹. Логика којом се воде властодршци у овом региону у највећем броју случајева јесте постојање већинског и доминантног етничког, религијског и језичког етоса и свака аберација представља велику потенцијалну опасност по будућност, стање и напредак већинске заједнице. Политике идентитета које они доносе имају за циљ да умање утицај религијских, етничких и језичких група које не припадају већинском односно доминантном етосу. Политички окршаји између Тамила и Синхалеза¹⁸⁰, Бенгалаца и Пакистанаца или Индијаца и становништва Индије неиндијског порекла само су неки од примера на које ће бити указано у наредна два поглавља.

У овом тренутку је важно указати на четири најчешћа процеса којима се, са једне стране, врши хомогенизација доминантног етоса а са друге стране хетерогенизација оног на потчињеној позицији. Између осталих, то су процеси етницизације, рацијализације, кастизације и санскритизације. Сви процеси су превасходно повезани са процесом хомогенизације (већине) и хетерогенизације (мањине). Ове процесе, чије су манифестације политике идентитета, могу покренути како чланови доминантног етоса тако и чланови малобројних етничких заједница, намерно или ненамерно, ређе или чешће, са већим или мањим степеном успеха и политичким дометом.

2.1. Друштвени и политички значај процеса етницизације и рацијализације

Процеси етницизације и рацијализације, у случају јужне Азије, одвијају се истовремено. Етницизација означава процес односно чин у коме се одређене одлике, праксе или дејства друштвене заједнице приписују или постају етничким (на неким местима се може пронаћи и

¹⁷⁸ James B. Minahan, *Ethnic Groups of South Asia and The Pacific: An Encyclopedia*, ABC-Clio, Santa Barbara, CA, USA, 2012, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁷⁹ Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 9.

¹⁸⁰ Независност Шри Ланке извојевана 1948. године је добар пример мирне транзиције из британске колонијалне владавине ка самоуправи кроз уредно спроведен уставни процес. Међутим, док је етничка подела између тамилске мањине и синхалешке већине постала најспорније политичко питање, јаз је постао већи због *јавних политика* (курзив В.Ђ.) које су донете након стицања независности (Siegfried O. Wolf, Jivanta Schöttli, Dominik Frommherz, et al., *Politics in South Asia: Culture, Rationality and Conceptual Flow*, Springer ... p. 62). Етно-лингвистички сегрегирани школе у свим деловима земље јачале су раније постојеће, исконске, етно-религијске идентитете, чинећи производе државног образовног система углавном пријемчивим за поруке које потичу из етно-националистичких покрета (Ibidem, pp. 70–71).

термин етнизација). Са друге стране, у социолошким наукама, рацијализација (или расизација) и етнизација (етнизација) јесу политички процеси приписивања етничких или расних идентитета односу, друштвеној пракси или групи која се није идентификовала као таква у циљу доминације и друштвене искључености¹⁸¹. Над муслиманима је, на пример, спровођен специфичан процес рацијализације на шта је упозорио социолог Захир Бабер (Zaheer Baber) сматрајући да сукоби на линији хиндуисти–муслимани нису само комунални то јест религијски већ је у току много дубљи процес давања знатно већег значаја непремостивим културним разликама између ових заједница што је уздигнуто на такав ниво да је попримило појавне облике културног расизма¹⁸². Проширујући границе и разлике између хинду и муслиманског колективног идентитета, снаге надахнуте хиндутвом створиле су од Индије плодно тле за отпочињање наредног етно-религијског грађанског рата¹⁸³. Велики број симбола, пракси, организација али чак и сегменти јавног дискурса су, у протеклих неколико деценија, означавани етничким и расним појмовима од стране већинског етоса како би се сви они на перфидан начин увели у поље политике у коме владају друга правила игре. Овим потезима, већински етос и његови политички представници су оспособљавани за спровођење сопствених политика идентитета односно мајоритаризације (majoritarianism). У тим ситуацијама, нападнуте мањине морају да промене свој *modus operandi* с обзиром да деловање у политичким и изван-политичким сферама захтева од учесника различите тактике, методе деловања и циљеве. У таквој атмосфери, представници религијских, етничких, језичких и других мањина, бивају увучени у другачије борбено поље док представници већине, који иза себе имају готово све расположиве ресурсе, добијају „топовско месо“ уместо достојног политичког противника.

Процеси рацијализације и етнизације нису оригинална нити искључива одлика региона јужне Азије. Међутим на овом простору обитава више религијских, националних и језичких мањина него у било ком другом кутку света, стога остаје изузетно изражена потреба за истраживањима овог типа тј. оних која ће анализирати утицај политика идентитета на формирање (и продубљивање) политичке поларизације у региону. Оно што даје посебан значај региону јужне Азије у овом смислу јесте ситуација у којој се једна нација или религија могу наћи као део већинског етоса у једној држави, док већ у суседној држави над њима може бити спровођена нека од политика идентитета кроз процесе рацијализације или етнизације с обзиром на положај мањине и својеврсне одбачености од већинског етоса.

2.2. Социјални и политички контекст развоја процеса кастизације и санскритизације

Друга два процеса која је изузетно важно уврстити у арсенал власти која представља већински етос јесу везани за државе некадашње Британске Индије а у највећој мери за

¹⁸¹ Користи се термин рацијализација да би се означило *проширење расног значења на претходно расно неклассификован однос, друштвену праксу или групу* (курзив В.Љ.) (Michael Omi, Howard Winant, *Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1980s*, Routledge & Kegan Paul, 1986, p. 64).

¹⁸² Zaheer Baber, “‘Race’, Religion and Riots: The ‘Racialization’ of Communal Identity and Conflict in India”, *Sociology*, Vol. 38, No. 4, 2004; цитирано у: Balmurli Natrajan, “Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 45, No. 2, 2022, p. 307.

¹⁸³ Вељко М. Ђогатовић, Зоран Ж. Крстић, „Место хиндутве у савременој индијској политици“, *Међународна политика*, Vol. 74, No. 1188, 2023, стр. 67.

данашњу Републику Индију, али се могу очитати у свим деловима региона у којима постоје представници индијске и хиндуистичке политике, језика санскрита, кастинског система или где је власт у неком временском периоду спроводила политику такозваног кастизма—*вертикалног сегрегирања друштва на групације чије је појединачно чланство одређено самим рођењем*. Сасвим је јасно да у процесима кастизације и санскритизације велику улогу играју индске религије односно врло је ретка појава ових процеса у државама и областима у којима не постоји макар значајна мањина представника индских религија или народа пореклом са индијског супконтинента. Ови процеси чине, попут етницизације и рацијализације, комплементаран пар. Са једне стране—кроз кастизацију се друштво додатно сегрегира, сегментише и фрагментише, дајући појединцима никакву или мизерну шансу за вертикалном мобилношћу у току свог живота, док се са друге стране, кроз санскритизацију—под којом се подразумева *прихватање вредности и пракси виших касти од стране нижих касти*¹⁸⁴—покушава указати на процесе током којих припадници најнижих друштвених слојева изузетно стратификованих друштава јужне Азије покушавају да изборе место међу вишим нивоима друштва, прибављајући за себе све бенефите које те позиције носе са собом. Ови процеси се налазе у односу дијаметралне супротности то јест њихови циљеви су међусобно искључујући—док се кастизацијом покушава створити стриктно и вертикално раслојено друштво у коме ће свакој касти припасти одређен скуп (светих) дужности, санскритизацијом се покушавају, у коначном циљу, укинути кастинске поделе и вертикална стратификација доласком свих неповлашћених касти на позицију брахмана, због чега се овај процес некада назива и *брахманизацијом*. Променама у понашању, облачењу, говору, култури и ритуалима, ниже касте покушавају да се уздигну на друштвеној лествици, омогућавајући себи и својој породици додире са напреднијим технологијама, квалитетнијим животом и тековинама XXI века. У деловима држава-наследница Британске Индије у којима је и даље веома утицајан кастински систем, санскритизација се спроводи на масовном нивоу. Са друге стране, притиснута религијским, етничким, кастинским и језичким политикама идентитета, власт ових држава покушава да, кроз процесе ре-фрагментације, додатно удаљи ове слојеве становништва од начина живота којим они живе у XXI веку.

Сва четири наведена процеса представљају важне катализаторе политичке поларизације, појављујући се и делујући искључиво у пару са одговарајућом политиком идентитета у случају када их спроводи организација која је на челу власти. Њихов потенцијал огледа се и у томе да од неприметних и историјских разлика формирају нове друштвене расцепе и линије подела те додатно фрагментишу и поларизују већ крхка и непотпуно формирана политичка друштва региона јужне Азије. У пару са популизмом, политике идентитета које потичу из сфере религије, нације и језика, представљају својеврстан „поларизаторски коктел“ чије су последице и донети готово неизмерни, понајвише због способности да изазову потпуно нове последице, о чему ће бити више речи у наредна два поглавља.

¹⁸⁴ Последице санскритизације су двојаке—са једне стране се покушава указати на *кастинску флуидност* односно коначно рушење кастинског система кроз друштвене промене, док, са друге стране, долази до *учвршћивања пракси виших касти као основних или примарних хинду пракси* (курзив В.Ђ.) (Seth Schoenhaus, “Indian Dalits and Hindutva Strategies”, *Denison Journal of Religion*, Vol. 16, 2017, p. 60).

3. Опште одлике међу-религијских сусрета у региону јужне Азије

„Хиндуизам, са својим древним коренима, модерним трансформацијама и вишеструким тумачењима игра виталну улогу у култури и политици потконтинента.“¹⁸⁵

—Sugata Bose & Ayesha Jalal

Религија представља изузетно моћну друштвено-покретачку силу. Све већи значај религије као носиоца идентитета и оруђа политичке мобилизације преобликовао је политички пејзаж јужне Азије на начине који раније нису забележени и нигде то није очигледније него у јужној Азији—једном од најнасељенијих региона на свету¹⁸⁶. Већ је много пута указано на мањкавости свих облика секуларизацијске парадигме, коју су пре само пола века са поносом представљали про-западно оријентисани политиколози, социолози и остали друштвени научници. Врло брзо су, чак и они сами, схватили о колико значајној грешци се ради. Да ли се тенденциозно хтела прелити матрица западног света, у коме заиста долази до значајног опадања броја верника и уопште верујућег становништва¹⁸⁷, или се једноставно истраживања нису могла спроводити над становништвом изван два такозвана западна континента, чини се да сада није ни важно. Секуларизацијска парадигма је пропала и то спектакуларно—сада се мора пронаћи нова парадигма која ће свима помоћи да боље разумеју сложеност односа између религије и демократије¹⁸⁸. У том смислу, оно што јесте важно—неупитно и недвосмислено упућује на изузетну жилавост и живост религије у готово свим регионима света а нарочито у Азији те њеном најјужнијем региону. Индикативна је и изјава Џефрија Хејнса (Jeffrey Haynes), о томе како широм света религија напушта или одбија да прихвати своје додељено (наметнуто) место у приватној сфери¹⁸⁹. Повратак религије у главне токове политике је евидентан у читавом региону: (1) у Индији смо били сведоци метеорског успона и наставка моћи Баратија Џаната партије (БЦП) последњих деценија, посебно од 2014. године и последичних систематских насилних кампања против муслиманске заједнице уз наклоност државе, (2) у Пакистану, Мутахеда Мецлис-е-Амал (ММА) је постала важна политичка снага још 2001. године, а новонастале тврдолинијашке исламистичке странке су се појавиле као значајна снага на изборима 2018. године, (3) Исламски Џемат (ЈИ) је дошао на власт у Бангладешу 2001.

¹⁸⁵ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy* ... p. 4.

¹⁸⁶ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... p. 1.

¹⁸⁷ Упоредити са: Pew Research Center, “Global Christianity—A Report on the Size and Distribution of the World’s Christian Population”, 19/12/2011. Доступно на: <https://www.pewresearch.org/religion/2011/12/19/global-christianity-exec/> и Pew Research Center, “Americans are in the middle of the pack globally when it comes to importance of religion”, 23/12/2015. Доступно на: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/12/23/americans-are-in-the-middle-of-the-pack-globally-when-it-comes-to-importance-of-religion/>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁸⁸ Jean Bethke Elshtain, “Religion and Democracy”, *Journal of Democracy*, Vol. 20, No. 2, 2009, p. 16.

¹⁸⁹ Jeffrey Haynes, *Religion in Global Politics*, Longman, London, UK, 1998; цитирано у: Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... pp. 9–10. Упоредити са изјавом да чак и у најразвијенијим деловима света, попут Сједињених америчких држава, религија никада није била *искључиво приватна ствар* (Jean Bethke Elshtain, “Religion and Democracy” ... p. 8.; курзив В.Ђ.).

године као коалициони партнер а Хефазат Ислам (ХИ) је ојачао од 2013. године, (4) радикална исламизација Малдива са расколом између конзервативаца и тврдолинијаша током протекле деценије, посебно уочи избора 2018. године, је још један пример, док (5) Раштрија Працатантра партија (РПП) из Непала води кампању за повратак Непала под званичан хиндуистички државотворни карактер¹⁹⁰.

У претходном поглављу су дати егзактни подаци о броју и процентуалном уделу верника у укупном броју становништва јужне Азије. Мора се дати на знање да постоје огромне разлике у религијској структури становништва ових држава—од Бутана и Шри Ланке у којима будисти чине преко 70% становништва, преко Непала и Индије у којима удео хиндуиста прелази 80%, до Малдива, Пакистана и Бангладеша у којима број муслимана прелази 90%. Поред тих бројки, још је важно истаћи и да број хришћана (6.2% у Шри Ланки, 2.3% у Индији и преко 1% у Пакистану и Непалу), киратиста (3% у Непалу) и сика (1.7% у Индији) није занемарљив, имајући ограничени утицај на религијску слику ових седам друштава¹⁹¹. Имајући у виду контекст којим се бави студија, ово поглавље ће послужити кратком уводу у историју религијских сусрета на тлу јужне Азије, превасходно различитим исходима до којих су доводили својеврсни друштвени амалгами индских религија (хиндуизам, будизам, ђаинизам и сикизам)¹⁹², односно, са друге стране, њихово мешање са присталицама аврамовских религија (ислам, хришћанство и јудаизам)¹⁹³. Вишерелигијски карактер друштва је готово увек доводио до великих друштвених немира, почевши од средњег века а ескалирајући у другој половини XX века—чинећи један од основних друштвених токова овог региона. Вишерелигијски карактер утиче на појаву и неких позитивних, демократских врлина, оплемењујући друштвени и политички карактер ових политичких система те утичући на формирање нових, амалгамираних верзија индских религија, раса и нација.

Ипак, како ће и наредна два поглавља показати, постоји велика разлика између два вида религијских сусрета: првог, између две или више религија које су потекле из долине реке Инд и другог, између неке од религија из долине реке Инд и неке религије (религија) са Блиског истока, такозваних аврамовских религија.

3.1. Међусобни сусрети индских религија

Настанком хиндуизма у периоду између 2300. и 1500. године пре нове ере, област плодних равница данашње Индије добила је прву организовану религију. То је чињеница која ће у многоне променити ток историје овог региона. Настанком друге религије, будизма,

¹⁹⁰ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... p. 4.

¹⁹¹ Department of Census and Statistics Sri Lanka, "Sri Lanka Census of Population and Housing, 2011", n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20200106095548/http://www.statistics.gov.lk/PopHouSat/CPH2011/index.php?fileName=SriLanka&gp=Activities&tpl=3>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁹² Неретко су у употреби и термини: религије дарме, индијске религије и источњачке религије, међутим, сматра се да је термин индске религије или религије долине Инда најпрецизнији при сврставању четири наведене религије у једну категорију.

¹⁹³ За преглед односа између религије и политике, али и разлике у верским праксама и верској демографији јужне Азије погледати: Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia*.

средином првог миленијума пре нове ере, и треће религије, ђаинизма, неколико векова касније, религијска слика региона се у многоме усложнила. На појаву четврте религије, сикизма, чекало се до XV века нове ере када ју је установио Гуру Нанак (Guru Nanak).

С обзиром на велику сличност у социјалним учењима ових религија¹⁹⁴ али и на велики број религијских праваца који су настали из четири набројане религије, оне се најчешће и не детерминишу као религије *per se* већ као социјална учења и својеврсни водичи за вођење моралног и дуговечног живота пуног врлина. Таква ситуација је створила плодно тло за постојање високог степена међусобног разумевања између ових религија тако да се њихови поштоваоци нису упуштали у, историјски посматрано, веће окршаје изазване верским питањима. Штавише, познато је да су на настанак две млађе религије велики утицај имали ходочасници две старе индске религије—хиндуизма и будизма. Њихова сличност на теоријском и практичном нивоу омогућила је вишевековни развој међусобно уважавајућег односа који је довео до стварања нових религијских праваца, спровођења миротворачких пракси и омогућавања несметаног развоја свих ових религија током већег дела историје.

Врхунац и најзначајнија институционална потврда овог, могло би се рећи чак и пријатељског односа, дошао је кроз формулисање правца, покрета и идеје *хиндутве*, политичке, религијске и националне идеологије која усмерава политички живот Индије у већој или мањој мери од њеног званичног настанка и књиге *Основе хиндутве* (Essentials of Hindutva¹⁹⁵) њеног творца Саваркара (Vinayak Damodar Savarkar) 1923. године. Идеја хиндутве није превасходно везана за дијалог између индских религија али посебно је индикативна чињеница да је њен творац, као и данашњих неколико стотина милиона следбеника, друштвене утицаје у овој држави поделио на *домаће*, у које спадају индске религије, и *иностране* или туђе, у које је уврстио утицаје аврамовских религија. Саваркар је заправо само забележио опште-индијско расположење поводом све више глобализованог света током дугог колонизационог периода од стране бројних Компанија и држава. Хиндутва коју данас, углавном кроз деловање Баратија Џаната партије (БЦП), поштује и следи више стотина милиона грађана Индије, представља продужену (политичку) руку овог друштвеног осећања—индске религије написане су уколико не истим онда много блиским језицима у поређењу са аврамовским, њихове најважније доктрине су доиста много ближе, клима у којој су настале и развијале се је истоветна и њихов начин деловања, методологија, поуке и поруке, готово да су идентичне. Индске религије међусобно деле много више тога заједничког неголи са аврамовским религијама. Иако су аврамовске религије у индијски потконтинент дошле половином првог миленијума нове ере, до данас овај однос није промењен нити је иоле ближи ступњу међуодноса који је постигнут између индских религија. Коначно, с обзиром на дисперзију индских религија широм Индије, Непала, Бутана, Шри Ланке и Бангладеша, у питањима која би могла укључити креирање политика идентитета, осећа се значајно топлији однос у односу на религије које су увезене односно донете са Блиског истока.

¹⁹⁴ Упоредити са: Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* pp. 11–12.

¹⁹⁵ Vinayak Davardar Savarkar, *Essentials of Hindutva*, Swatantryaveer Savarkar Rashtriya Smarak Trust, Dadar, Mumbai, India, n.d., originally published in 1923.

3.2. Сусрет индских и аврамовских религија

Имајући у виду каснији настанак хришћанства и ислама у односу на хиндуизам, будизам и ђаинизам, те готово непостојање и незаступљеност јеврејског становништва у региону јужне Азије, хиндуизам је током већег дела историје био преобладајућа религија у овој области, имајући довољно времена да допре до свих углова великог потконтинента. С обзиром на развој трговине у раном средњем веку, хришћански трговци, освајачи и морепловци су почели да пристижу на обале оманског залива и арапског мора. Деценијама и вековима касније, појавили су се и први исламски трговци, превасходно са територије Арабијског полуострва. Са првим освајањима ове територије, а већ је наведено да су муслиманске војне формације стизале и до Непала, дошло је до првих друштвених и политичких проблема. Исламизација и деисламизација извођени су упоредо. Хришћанске мисионарске групације су такође биле активне широм региона. Ипак, највеће последице по развој политичке поларизације оригинално изазване сукобљеним религијским идентитетима, оставио је период дуге, вишевековне колонизације већег дела јужне Азије од стране прво британске Источно-индијске компаније а затим и саме Велике Британије (Британски Раџ). Током овог периода, бројни институти и институције али и сам енглески језик су наметнути аутохтоном становништву, што су промене које нису свесрдно прихватане. Већи део данашње Индије је британски период колонизације дочекао тик након што је исламски освајачки поход завршен. Неколико векова доминације ислама овим територијама оставило је довело до тога да почетком XXI века јужну Азију насељава преко 600 милиона муслимана¹⁹⁶ и тек око 40 милиона хришћана¹⁹⁷. Освајачка политика бројних исламских владара и двестагодишњи колонијализам хришћанске Велике Британије (прво Компаније а затим и државе) у потпуности су умањили наду у несметани суживот индских и аврамовских религија на тлу јужне Азије. У државама у којима доминира ислам—индске религије су дискриминисане—и обрнуто. Идеологија хиндутва је послужила становништву Индије и бројним заговорницима друштвеног значаја индских религија широм региона јужне Азије као својеврстан подсетник на *туђост* и *увезеност* аврамовских религија и на другу важну дискрепанцу која постоји између ове две групе религија. Само схватање религије, затим верске праксе, однос према узвишеном бићу, (не)кодификација, однос према (не)верницима, теологија и уопште свеукупна разлика између монотеистичких религија и политеистичких и атеистичких социјалних доктрина насталих у подножју Хималаја у потпуности се разликују. Историју је немогуће поново написати али народи овог региона, оличени у свом политичког представништву и власти, покушавају на све начине и то понајвише кроз формулисање и имплементацију религијских политика идентитета, да преокрену точак историје у своју корист, укидањем свега онога што може подсећати на ислам или хришћанство. Стога није необично наићи на градове чија имена су промењена из оних која

¹⁹⁶ Pew Research Center, “Region: Asia-Pacific”, 27/01/2011. Доступно на: <https://www.pewresearch.org/religion/2011/01/27/future-of-the-global-muslim-population-regional-asia/>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁹⁷ Pew Research Center, “8 key findings about Christians in India”, 12/07/2021. Доступно на: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2021/07/12/8-key-findings-about-christians-in-india/>, приступљено 4. јуна 2024.

су била надахнута исламом у више хинди називе (тако је Алахабад постао Прајаграц¹⁹⁸), на правну дискриминацију овог становништва при спровођењу неких од исламом-загарантованих права попут права на полигамију, конзумирање крављег меса, оспоравања политеизма или нпр. института троструког талака (*triple talaq*) и никах халале (*nikah halala*)¹⁹⁹ као и бројне друге примере религијске дискриминације. Међутим, дискриминационе мере нису изостале ни у већински муслиманским државама. Већ је писано о томе како је на Малдивима забрањено практиковање било које религије осим ислама. Друштвени и политички живот не-муслимана је изузетно отежан широм Пакистана и Бангладеша такође. Са треће стране, Непал је држава која исказује одређене предрасуде према исламу. Државе у којима су маоистичке партије снажно естаблиране и усидрене у широкој друштвеној маси готово по дефиницији имају развијену анти-исламску и уопште анти-религијску атмосферу и наратив. Још један од важних чинилаца јесте и позиција ових религија у околним земљама, од чега су посебно индикативни случајеви (1) Мјанмара (Бурме) у коме су на посебном идентитетском и политичком удару муслимани (Рохинџе) и хришћани (Качини, Чини и Кајини)²⁰⁰ и (2) Кине где су на мети муслимани из области Синђанга (Ујгури)²⁰¹.

Имајући у виду претходно наведено, јасно је да постоје непомирљиве разлике између ових религија те да, у случају ескалације политика идентитета, може доћи до насиља у коме ће се нападнутим осетити више стотина милиона људи. У јужноазијским државама, политичко насиље на националном нивоу је обележено политикама идентитета које даље експлоатишу политичке елите²⁰². У том маниру, не могу се а не поменути (1) тензије и сукоби између будистичких екстремиста и етно-религијских мањинских заједница у Шри Ланки, (2) наставак напада на муслимане и хришћане у Индији а посебно након успона БЦП-а, (3) дугогодишња маргинализација домородачке заједнице у области Chittagong Hill Tracts и хиндуистичке заједнице широм Бангладеша те (4) насиље над заједницама Мохацира, Ахмедија и Исмаилија у Пакистану²⁰³. Политике идентитета као покретачи насиља нису ограничене само на етничке заједнице, већ и међу-религијско насиље (комунализам), са једне стране, те унутар-религијско насиље (насиље међу различитим сектама унутар исте религије), са друге стране²⁰⁴.

¹⁹⁸ NPR, "India Is Changing Some Cities' Names, And Muslims Fear Their Heritage Is Being Erased", 23/04/2019. Доступно на: <https://www.npr.org/2019/04/23/714108344/india-is-changing-some-cities-names-and-muslims-fear-their-heritage-is-being-erased>, приступљено 4. јуна 2024.

¹⁹⁹ Ali M. Raja Saleem, "Hinduism, Hindutva and Hindu Populism in India: An Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties", *Religions*, Vol. 12, 2021, p. 20; Sudha Ramachandran, "Hindutva Violence in India", *Counter Terrorist Trends and Analyses*, Vol. 12, no. 4, 2020, p. 18.

²⁰⁰ Al Jazeera, "'A living hell': Churches, clergy targeted by Myanmar military", 14/10/2021. Доступно на: <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/14/a-living-hell-churches-suffer-in-myanmar-military-attacks>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁰¹ За више информација прочитати: Adrian Zenz, "China's Political Re-Education Campaign in Xinjiang", *Central Asian Survey*, Vol. 38, 2018, 1–29.

²⁰² Ali Riaz, Zobaida Nasreen, Fahmida Zaman, *Political Violence in South Asia ...* p. 3.

²⁰³ Ibidem, p. 4.

²⁰⁴ Ibidem, p. 24.

4. Улога, утицај и значај језика у региону јужне Азије

Језик је трећа веома важна категорија из које извире позамашан број политика идентитета осмишљених, формулисаних, донетих и имплементираних широм региона јужне Азије. Према закључку учесника „Међународне конференције језика и књижевности јужне Азије“ у Мисуру (Mysuru; Индија) одржаној почетком 2018. године, од 7,099 живих језика, јужна Азија је једно од језички најразноврснијих области на свету са четири језичке породице које се састоје од више од 650 појединачних језика²⁰⁵. Имајући у виду чињеницу да је тек неколико њих добило статус званичног државно-спонзорисаног и подржаног језика, јасно је колико њих се налази у мање фаворизованом те незавидном и дискриминисаном положају. Бројни језици, а пре свега енглески и арапски, су стекли пежоративне статусе с обзиром на то да су повезивани са окупаторским и освајачким властима, виђени као наметнути елемент иностране културе. Неки други су временом угашени или се данас могу чути у крајње руралним пределима. Они трећи су, упркос томе што их користи огроман број људи—свесно дискриминисани, делегитимизовани или чак забрањени. The Official Language Act (No. 33 of 1956) или како га чешће називају—Sinhala Only Act—је документ којим је парламент Шри Ланке озваничио језик Синхала заједнице, у потпуности скрајнувши улогу и утицај друге највеће заједнице—тамилске²⁰⁶. Иако је власт представила овај документ као позитивну новост и отклон од енглеског језика као дела културе донедавног колонизатора, он је суштински дискриминаторан према тамилској заједници, која је у том тренутку чинила 29% од укупног броја становништва²⁰⁷. Идентитетске политике председника С. В. Р. Д. Бандаранаикеа од самог почетка су указале на чињеницу да читаво државно руководство

²⁰⁵ The Hindu, “South Asia most diverse with 650 languages”, 08/01/2018. Доступно на: <https://www.thehindu.com/news/national/karnataka/south-asia-most-diverse-with-650-languages/article22399276.ece>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁰⁶ Упркос томе што су представљали бројчану мањину, Тамили су несразмерно били заступљени у државној служби, оружаним снагама, на универзитетима и у професионалним службама те су деловали као доминантна заједница. Оснаживање Синхалеца значило је развлашћење нарочито оних Тамила чија је елита сарађивала са синхалешким колегама у преговорима о независности а механизам који је при томе коришћен био је језик. Енглески је наставио да функционише као једини званични језик након добијања независности, што је значило да су дозволе, лиценце, петиције, телеграми, полицијске жалбе и судски поступци вођени на језику који 90% становништва није у потпуности говорило. Ова неодржива ситуација довела је до покрета чија је основна идеја била да синхалешки и тамилски језик постану званични уместо енглеског. У међувремену су Синхалези схватили да ће средина у којој је синхалешки језик уједно и једини национални језик оснажити њихову заједницу и то је довело до покрета „Само за Синхала“ (Sinhala Only Movement). Био је то покрет који је брзо погоршао односе између Синхалеца и Тамила и довео до отпочињања таласа друштвеног насиља (Thomas Carothers, Andrew O’Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* pp. 169–170).

²⁰⁷ Statistics, “Population by ethnic group, census years”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/2011113175023/http://www.statistics.gov.lk/abstract2010/chapters/Chap2/AB2-10.pdf>, приступљено 4. јуна 2024.

планира да од Шри Ланке, након ослобођења од британске круне, начини државу чији ће дух народа бити прожет синхала и будистичким етосом као спојем етничке, религијске и језичке компоненте. Са друге стране, однос између индијских власти и позиције, улоге и значаја санскритског језика, урду језика и хинди језика је врло плодносно поље истраживања. Иако су урду и хинди изведени из санскрита, формални урду изводи већи део вокабулара из персијског и арапског а хинди из санскрита. Највећа разлика између њих огледа се у погледу система писања—док урду користи наста лик (*nasta liq*), хинди користи деванагари (*devanagari*). Урду језик се, обилно позајмљујући из хиндавске (*hindavi*) синтаксе и граматике и персијског и арапског речника, развио у *lingua franca* Индије тек у шеснаестом и седамнаестом веку²⁰⁸ а језичке политике идентитета су се, у овом случају, јавиле веома рано, при првом отклону од колонизаторских (исламских) власти. У случају Индије, Пакистана и Бангладеша, врло брзо је једног колонизатора наследио други, уневши своје институције, правила игре и културу на велика врата у већ постојећу друштвену атмосферу широм пространстава индијског супконтинента.

Термини бенгалски и бангладешки—како терминолошки тако и према својој улози—уносили су много немира у заједницама у којима су коришћени. Док термин бенгалски превасходно означава етницитет, бангладешки означава националност. Бенгалци из Индије су у око 70% хиндуисти а преосталих 30% муслимани док су Бенгалци из Бангладеша 90% муслимани а остатак сачињавају хришћани и будисти. Ни на овом простору није забележено ништа мање језичких политика идентитета са значајним политичким последицама по настанак и развој политичке поларизације. У Бутану је раздор настао након замене хинди језика језиком дзонгка крајем 1960-их, када је значајна заједница Лотшампа народа остала без могућности да у јавним институцијама користи свој—непалски језик. О историјском развоју ове ситуације и данашњем стању ће бити више речи у наредним поглављима.

Иако су наведени само неки од случајева дискриминаторних јавних политика идентитета, атмосфера се даје наслутити сама по себи. Широм јужне Азије језик представља репрезентативан пример и праксу плодног тла за развој најразличитијих политика идентитета које су помагале у (1) настајању свеопште друштвене кризе (Шри Ланка), (2) продубљивању међу-таборског непријатељства (Бутан), (3) де-колонизовању масовне културе (Индија) и (4) ре-конфигурацији широко-друштвеног идентитетског обрасца (Бангладеш). Као изузетно снажан чинилац културе једног народа, језик је постао изузетно важна карика у настанку, дисеминацији и експанзији оних политика које циљају на етницизацију и рацијализацију односа већине према мањини. Ове политике умеју да доведу и до кастизације, санскритизације и брахманизације друштвене стварности са обе стране и неретко једну од страна стављају на стуб срама или им се, најчешће арбитарно, укидају или ограничавају одређена права. Језик је категорија која уједињује људе који могу живети на потпуно различитим крајевима јужне Азије, баш као и нација и религија. Управо из тог разлога, често се налази на мети рушилачких снага већинске политике (*majoritarianism*), кастизма и политика идентитета, неретко повезујући две или три наведене методе.

У наредним поглављима ће бити указано на то како су управо ове јавне политике то јест политике идентитета деловале на настанак и развој политичке поларизације у политичким

²⁰⁸ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 25.

системима земаља јужне Азије. Ипак, пре тога је неопходно одговорити на још једно питање—шта заправо доводи до појаве политичке поларизације и које услове једно друштво али и власт која се служи политикама идентитета као својеврсним оружјем, мора испунити како би се могло говорити о дефинитивном постојању политичке поларизације као последице деловања политика идентитета формираних, донетих и имплементираних од стране политичке власти.

5. Узроци и поводи политичке поларизације у региону јужне Азије

Појам политичке поларизације је, у великој мери, термилошки и према друштвеним последицама које може изазвати, одређен. Међутим, када су у питању услови које је потребно конфигурисати у самом друштву односно константе понашања двају супротстављених страна, мало тога је речено и у овој студији али и широм политиколошких и социолошких наука. Још мање, сасвим очекивано, широм корпуса наука које се баве политичким дискурсом широм региона јужне Азије. Катализатори појаве политичке поларизације у овом региону најчешће јесу политике идентитета, произникле из постојања различитих и међусобно искључујућих етоса двају супротстављених страна. Међутим, зашто конкретно долази до појаве политичке поларизације? Које су то методе, који циљеви а која средства којима се служе супротстављене стране?

Крене ли се од почетка, неке елементе је врло лако уочити и дефинисати. Дакле, да би дошло до формирања новог или интензивирања постојећег раседа на основу деловања политика идентитета, основни услови морају бити испуњени:

1. мора постојати јасно дефинисана и уочљива политичка власт на једној територији,
2. мора постојати довољно релевантна друштвена група која се у кључним идентитетским карактеристикама (у овој студији су то религија, етницитет и језик) разликује у односу на етос који представља и штити власт,
3. мора постојати узајамни однос између ове две стране односно однос већине или власти према мањини односно противнику,
4. мора постојати јасно дефинисан простор у коме ће се овај сукоб (а његов интензитет може варирати од дискурсне расправе па све до међусобног искључења) одвијати и
5. мора постојати јасно уочљив (или макар јасно изнет од стране већине или мањине) критеријум односно идентитетска карактеристика која разликује ова два тора—власт и њеног противника.

У различитим друштвеним ситуацијама и различите компоненте долазе у први план. Заједничко им је то да свих пет услова мора бити испуњено како би се могло говорити о настанку и развоју политичке поларизације. У супротном, била би то битка са невидљивим непријатељем или чист популизам, иако није искључено његово деловање и важна улога у неким случајевима политичке поларизације. Са друге стране, важан је и однос угрожене друштвене групе, концентрисане око нападнутог идентитета, према нападачу односно власти. У случајевима потпуног повинувања политикама власти, што веома ретко долази у потпуности на миротворан начин, могло би доћи (као нпр. при иселјењу 72,000 муслимана из Шри Ланке

почетком последње деценије XX века²⁰⁹ или протеривању 80,000–100,000 припадника народа Лотшампа из Бутана²¹⁰) до брзог разрешења сукоба те ситуација не би стигла да ескалира на ниво политичке поларизације. Друге опције, попут потпуног истребљења супарничке групе, до сада нису у потпуности спроведене у дело иако нису ретке акције етничког чишћења или такозване операције чишћења (cleansing operation), посебно евидентне у Мјанмару, области Цаму и Кашмир и широм Шри Ланке током грађанског рата. У свим овим случајевима, утицај нових или постојећих друштвених расцепа на настанак политичке поларизације и доласка до својеврсне кризе политичког легитимитета који је власт претходно уживала је кључан. Међутим, историјски посматрано, додатна отежавајућа околност јесте и улога коју су саме религије, нације и језици имали при формирању и изградњи државе-нације, најчешће у току првих деценија након завршетка колонизаторског периода. У случајевима држава у региону јужне Азије, ова компонента је од изузетне важности. Друштвене групе које су успеле да се наметну као промотори де-колонијације, формирању покрета отпора, јавном подривању легитимитета колонизаторске власти и слично, могле су уживати готово неограничени легитимитет, друштвени и материјални капитал али и могућности избора формирања својеврсне друштвене атмосфере, етоса и већинског идентитета новоослобођеног друштва. Идентитети који су формираны деценијама и вековима пре коначног осамостаљивања у XX веку, врло брзо су избили у први план, што је било сасвим очекивано с обзиром на снагу традиције, друштвене и политичке културе али и етичког кодекса који је обогаћен учењима четири индске религије, међу којима су будизам и хиндуизам предњачили. С обзиром на изузетно висок ујединитељски потенцијал који поседују религије, нације и језици, исте категорије су се веома брзо издвојиле као три основне карактеристике такозваних нових држава-нација. Међутим, чињеница која аналитичарима и истраживачима често промиче јесте значај ових категорија код угрожене стране односно код оне групације која је циљана политикама идентитета које долазе из правца власти. Управо овде лежи велика научна празнина—идентитет који напада и идентитет који је нападнут деле неколико заједничких одлика—осим што су формираны око исте основе (била то религија, нација, језик или пак каста, географски простор или нешто друго), они то препознају и циљају код друге стране. Неретко, ова загонетка бива одгонетнута увидом у методе којима већина или власт покушава да неутралише друштвени утицај мањине—оне својим политикама идентитета циљају само одређене сегменте идентитета друге заједнице. Ипак, неретко се дешава и да тај сегмент чини огромну већину читавог идентитета друге заједнице тј. он може представљати жилу-куцавицу око које је формирана читава нападнута група. Дакле, не само да мора бити активно пет набројаних елемената, већ мора бити испуњена и неколицина других услова:

²⁰⁹ Colombo Telegraph, “Northern Muslim Expulsion & Tamil Leadership”, 02/11/2016. Доступно на: <https://www.colombotelegraph.com/index.php/northern-muslim-expulsion-tamil-leadership/>, приступљено 4. јуна 2024.

²¹⁰ Michael Hutt, “The Bhutanese Refugees: Between Verification, Repatriation and Royal Realpolitik” ... pp. 44–55.

6. мора постојати различити варијетет истог сегмента идентитета код обе стране (у овом случају су то религије, националности и језици),
7. мора постојати одлучујућа намера већине или власти да утиче на промену тог сегмента идентитета код друге групе или мањине и
8. мора постојати специфична метода којом се покушава изазвати једна тако колосална промена (у случају ове студије су то политике идентитета).

Испуњењем свих осам услова, може се говорити о постојању политичке поларизације коју су произвеле политике идентитета са стране политичке власти а која се односила на заштиту идентитета већине односно на штету или уштрб идентитета мањине. Поред ових услова, неретко се могу пронаћи елементи још неколицине различитих индикатора, на пример: (1) постојање страха већине од друштвеног деловања мањине које је инспирисано неким од раније навођених сегмената идентитета исте, (2) постојање сумње у намере друштвеног и политичког деловања мањине у политичкој ацени (нпр. потенцијално фрагментисање територије кроз одређени вид политичке независности, напад на уставни поредак или деловање на друштво неком од терористичких метода) или (3) постојање сумње у друге краткорочне и интензивне методе деловања. Оваквих случајева јесте било у историји региона јужне Азије међутим они излазе из обима студије превасходно због њиховог кратког деловања, експлозивног појављивања и нестајања са друштвене и политичке сцене те немогућности спровођења квалитетне анализе самих случајева.

Сада када је јасније на шта се конкретно мисли под настанком и развојем политичке поларизације као последицом деловања политика идентитета, наредним поглављем ће анализа отићи корак даље те изнети круцијалне податке уско везане за питања конкретног деловања политика идентитета на настанак, развој, дисперзију и ескалацију политичке поларизације у региону јужне Азије.

IV ДЕЛОВАЊЕ ПОЛИТИКА ИДЕНТИТЕТА НА НАСТАНАК И РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ У ЈУЖНОЈ АЗИЈИ

У претходна два поглавља је указано на актуелну демографску и политичку ситуацију у јужној Азији као и на најважније процесе, поступке и тенденције када се на уму има политичка поларизација у овом региону, мислећи пре свега на концепте рацијализације, етницизације, санскритизације и кастизације. Овим поглављем, студија се упушта у саму срж поља истраживања којим се тежи доказати да политике идентитета имају снажан утицај на настанак и развој политичке поларизације у јужној Азији. На самом почетку ове целине, биће указано на основне елементе амбивалентног односа између политика идентитета и демократије (поглавље 1), потом ће бити анализиран развој специфичног религијског и националистичког ауторитаризма у региону јужне Азије (поглавље 2), након чега ће бити указано на деловање религијских политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације (поглавље 3), а онда и етничких политика идентитета (поглавље 4) и, напослетку, језичких политика идентитета (поглавље 5). Теоријска анализа настанка и развоја политичке поларизације у јужној Азији под дејством политика идентитета биће употпуњена адекватним примерима из прошлости али и савременог доба, као и укрштањем друштвених и политичких услова, циљева и достигнућа ових политика. С обзиром на широк спектар последица успешне имплементације

политика идентитета, ово истраживање ће бити посвећено превасходно религијским, етничким и језичким политикама идентитета, њиховом (уже-посматрано) деловању на настанак и развој политичке поларизације односно (шире-посматрано) њиховом деловању на настанак и развој великог броја других релевантних друштвено-политичких последица.

1. Опште одлике односа између политике идентитета и демократије

Однос између политике идентитета и демократије стар је онолико колико и политички системи сами по себи. Чим је први политички владар желео да заштити један сегмент већинског етоса коме је и сам припадао на начин на који је тај исти етос фаворизован у односу на неке друге, мањинске етосе, рођене су политике идентитета. Међутим, иако коришћење ове методе у циљу очувања већинског и владајућег етоса у ауторитарним, диктаторским, аутократским и другим недемократским режимима није новост, њихов утицај на демократске режиме, њихов легитимитет, политичку снагу и наслеђе новије је природе и није истражен у оној мери у којој се њему придаје значај у раније поменутих режимима насиља²¹¹. Евидентирана је читава плејада разлога зашто је то тако:

1. те политике су у складу са природом функционисања недемократских режима,
2. те политике су у складу са методологијом настанка и развоја недемократских режима,
3. те политике уживају апсолутни легалитет и легитимитет када су донете у условима недемократске политичке борбе и
4. те политике служе сврси са којом је недемократски режим и отпочео своје постојање.

Истраживања о последицама деловања политика идентитета на најважније актере, процесе и институције демократских држава нису бројна али зато долазе из бројних научних дисциплина попут политичке социологије, политичке теорије, упоредне политике, политичке историје и сл. Овим поглављем ће бити указано на бројне димензије односа између политика идентитета и демократије, последице овог односа као и сфере међу-деловања. Са друге стране, биће дати одговори на питања попут: (1) на које то *сфере демократског режима* утичу политике идентитета, (2) на који начин политике идентитета утичу на *друштвене односе* (групне и међу-групне) као и (3) који су *главни актери* процеса доношења, изгласавања и спровођења политика идентитета, са посебним освртом на регион јужне Азије. С обзиром на теоријску и практичну испреплетаност ових сфера деловања, на њих ће бити дат допуњујући одговор односно у исто време ће бити указано и на актере и на сфере деловања и на потенцијалне последице деловања на демократију, демократске процесе, политички режим, односе између друштвених група итд. са јасним нагласком на доминантне носиоце процеса доношења и имплементирања ових политика.

На доношење и имплементацију политика идентитета утиче велики број историјских и савремених тенденција и разлога односно евидентан је широк спектар повода и узрока. Страх од губљења сопственог идентитета, агресивни наступ одређене друштвене групе, друштвена хомогенизација или отклон од колонијалних примеса доминантном етосу и идентитету само

²¹¹ За више о савременим недемократским режимима погледати: Zoran Krstić, *Moderni nedemokratski režimi nasilja*, Čigoja štampa, Beograd, 2008.

су неки од њих. Овим политикама, власт може (1) отклонити (или покушати) неке од историјских неправди или процеса и димензија идентитета који јој не иду у прилог или може (2) формулисати потпуно нове праксе те створити потпуно нове друштвене односе којима може на практичнији и прагматичнији начин да обликује јавну сферу. Друштвени идентитет је онолико флуидна колико и ригидна категорија у погледу његовог формирања, промене и напуштања а на њега утиче велики број историјских и савремених друштвених тенденција, од локалних преко националних до глобалних. Ове идентитете формирају како грађани једне државе тако и сама власт, оба актера са своје стране друштвене једначине.

Основни актери политика идентитета јесу, са једне стране, њихови доносиоци (политичка власт) и, са друге стране, они на које се политике односе (религијске, етничке или језичке групе). Ни јужна Азија не представља регион отпоран на вештачки изазване друштвене поделе, биле оне пред-колонијалне, колонијалне или пост-колонијалне. Фиктивне разлике између два (или више) друштвених идентитета, од којих је један носилац власти а другим се обележава један сегмент друштвене мањине, нису ни непознаница али ни неустаљена пракса овог региона. Најдубљи траг у овом погледу оставио је период колонизације јужне Азије од стране Источноиндијске компаније а затим и Велике Британије. Мишљења су подељена када се разматра питање домашаја односно последица ових подела те њиховог утицаја на демократску владавину. У том погледу, развијене су бројне научне струје, међу којима доминирају две које су, иронично или не, такође поларизоване. Према једној, Компанија и Британија су помогле распламсавању већ постојећих друштвених расцепа и подела а према другој, одговорност колонизатора је много већа и односи се на пре свега формирање друштвених расцепа тамо где они нису постојали раније или нису уживали онај степен друштвеног значаја који уживају данас. С обзиром на монопол који у многим сферама поседује владајућа структура, односи између већине и мањине су увек узрочно-последични те хегемонско-потчињавајући.

На овом месту је потребно направити још један отклон у погледу обухватности различитих друштвених и политичких ситуација овом студијом. Наиме, све оне политике идентитета власти чији је циљ својеврсна *афирмативна акција* или *политике позитивне дискриминације*, излазе из оквира посматрања овог рада тј. значај политика идентитета на који ће се ова студија фокусирати се огледа у њиховом деструктивном (поларизаторском) потенцијалу, стога политике којима се теже приближити поларизовани етоси не потпадају под поље истраживања ове студије.

Када се говори о циљевима политика идентитета и њиховом односу према демократском начину владања, они такође могу бити готово безбројни. Од намере власти зависи у којој мери и који сегмент идентитета мањине ће бити нападнут и угрожен политикама идентитета, а од тога, последично, зависе и циљеви али и домашаји ових политика. Од зачетка модерних држава региона јужне Азије, преко колонијалног доба па све до настанка и развића данашњих седам политичких система, успостављен је широк варијетет политика идентитета из угла доминантног и владајућег етоса уперен против мањинског етоса и идентитета. Ове политике су сезале од (1) потпуног физичког уклањања једног сегмента мањине (различите форме физичког, правно-политичког и институционалног насиља), затим (2) потискивања одређених манифестација мањинског идентитета (уклањање неодговарајућих аутора из уџбеника, мањинских језика, практиковања одређених верских ритуала или не-вегетаријанске исхране)

па све до (3) снажне правне, политичке и друштвене дискриминације и (4) укидања уставом, законима и међународним конвенцијама загарантованих права на практиковање сопственог идентитета односно изјашњавања као припадника одређене друштвене (идентитетске) групе. Методе којима се власт користи при спровођењу политика идентитета, сежу од стриктно-правних, затим насилних (физичких) па све до симболичких и оних које се односе на укидање одређених манифестација мањинског идентитета. Њихова брзина и продорност деловања такође варирају од случаја до случаја и од стратегије до стратегије.

Када се говори о циљевима који се покушавају постићи политикама идентитета, њих је онолико колико је и самих политика идентитета. Међутим, могуће их је свести на две уже групе, односно оне циљеве којима се (1) манифестације мањинског идентитета покушавају ограничити или умањити и оне којима се (2) мањинских идентитет покушава трајно елиминисати коришћењем раније наведених метода. Дакле, политике којима ће се ова студија бавити јесу оне којима се

покушава утицати на религијски, етнички или језички сегмент идентитета мањине (неретко и на више од једног сегмента одједном) у циљу ограничавања његовог деловања, јавне видљивости, могућности за прозелитске тенденције и угрожавања доминације већинског етоса и идентитета.

Сви ови сегменти анализе политика идентитета доводе до одређених последица по стање демократије, легитимност режима, односа између већинске и мањинске популације, позицију државе на међународном нивоу и др. Сврха овог поглавља јесте да *укаже на значај и снагу деловања политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације унутар седам друштава јужне Азије*, што представља најважнију и најевидентнију последицу успешног имплементирања ових политика. Међутим, са формирањем и развојем политичке поларизације тешко да се и изблиза завршава круг потенцијалних и реалних последица деловања политика идентитета. У овом сегменту рада, аутор ће се осврнути на неколико изузетно важних питања односно ситуација и тенденција на чију кулминацију утичу успешно спровођење политика идентитета.

I—*Политике идентитета остварују снажан утицај на рад институција политичког и друштвеног система*: од рада судова и осталих институција трокраке поделе власти па све до нижих институција попут школа, универзитета, болница и саме администрације. Као што је јасно да неће сваком политиком идентитета доћи до промене у свим сферама друштва за све друштвене групе, тако је јасно и да једна (један сет) политика идентитета не може остварити подједнаки утицај на све институције тј. увек је нека од последица деловања одређене политике израженија и евидентнија од других. У овом случају, последице деловања политика идентитета могу се манифестовати и кроз (1) увођење система у својеврсну *кризу политичког легитимитета* продубљивањем постојећих или формирањем нових друштвених расцепа и поларизација, затим кроз (2) стварање или продубљивање проблема *неадекватне политичке репрезентације* када одређеним групама бива ускраћено право на политичку представљеност и заступање²¹² или чак кроз (3) промену читавог политичког система односно његовог

²¹² Индикативно је навести чињеницу да, и поред тога што муслимани чине 14.2% становништва Индије, у Лок Сабхи седе само 23 посланика, од укупно 543 колико их је према последњем сазиву, који

карактера и интерно-екстерне препознатљивости. Навођењем ова три примера списак последица није ни изблиза завршен, стога ће рад на том задатку бити настављен у наредним поглављима.

II—Друга сфера на коју неповратно делују политике идентитета јесу и *међу-групни односи односно релације између припадника већинског етоса тј. оног који подржава политику власти и припадника мањинског етоса тј. оног који је под својеврсним нападом и дискриминацијом на различитим нивоима*. С обзиром да су све актуелне власти у јужној Азији на своје позиције дошле више или мање слободним изборима, сматра се да оне уживају легитимитет да доносе одлуке у име свих оних грађана који су за њих гласали али, што је можда и важније, и оних који нису. Последице доношења политика идентитета уперених против мањинског етоса највише осећају они појединци који не учествују у политици на начин на који то чине креатори јавних политика и њихов однос према мањинском етосу је често под снажним утицајем који остварују донете политике идентитета владајуће структуре власти. На овом месту би требало нагласити да се ретко дешава да власт донесе и спроведе одређену политику идентитета без икаквог утицаја народа односно цивилних припадника већинског етоса. Штавише, најчешће долази до пажљивог ослушкивања пулса народног (не)задовољства те конструисања одређених политика управо ради лакшег управљања тим истим курсом, његовог претварања у политичке поене и остваривања краткорочних, средњорочних и дугорочних циљева власти. Случајно или намерно, политике идентитета могу веома лако довести до појаве комунализма (communalism), интра-религијског насиља (насиља унутар различитих грана исте религије), етничког насиља и других виолентних форми испољавања друштвено-политичког незадовољства²¹³. У многим случајевима то и јесте циљ властодржаца с обзиром на лакоћу и брзину имплементирања јавних политика у време спровођења масовног насиља широм државне територије. Такође, отвара се и могућност за имплементацију многих радикалних решења без испуњавања одређених процедура и уплитања одувек верног партнера власти—војске—у друштвене послове власти и њених најважнијих структура. С обзиром да успешно спровођење политика идентитета може довести до опште маргинализације, издвојености и угрожавања мањинског етоса, насиље добија на значају и легитимитету.

III—Трећа важна област на коју политичка поларизација изазвана деловањем политика идентитета остварује снажан утицај јесте *међународно-регионални контекст односно могућност довођења до промене правца међународне и регионалне политике према и од државе у којој долази до спровођења ових политика*. С обзиром на постојање много већег броја религијских, етничких и језичких заједница у односу на број етаблираних политичких система у јужној Азији, јасно је да се етничке, религијске и језичке линије не налазе у апсолутном подударању са политичким границама унутар региона. Стога, доношење и спровођење

се декларишу као муслимани, што је најнижи удео (4.23%) још од 1952. године (Katharine Adeney, “A move to majoritarian nationalism? Challenges of representation in South Asia.”, *Representation*, Vol. 50, No. 1, 2015, p. 8).

²¹³ Наведено према: Ali Riaz, Zobaida Nasreen, Fahmida Zaman, *Political Violence in South Asia ...* p. 24. Занимљиво је да Ријаз под комунализмом подразумева верски одређен суб-национализам (religiously defined sub-nationalism), упућујући на његову неизоставну повезаност са националним (етничким) идентитетом (Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 1).

политика идентитета према друштвеној групи која у иоле значајнијем броју постоји и у другој држави (државама) региона или у некој од чланица међународне заједнице, врло вероватно ће довести до својеврсног ефекта лавине или грудве (snowball effect), преливања из једног у други политички систем или ескалације у једном од два политичка ентитета. Последице по државну политику могу бити разорне и то су на сопственом случају осетиле бројне државе Азије, Африке и Јужне Америке, континента код којих је до цртања политичких граница дошло током периода напуштања територије од стране колонизатора, најчешће веома мотивисаног да иза себе остави што већи број дубоких друштвено-политичких расцепа.

Поред ова три тематски доминантна поља утицаја, политике идентитета остављају трагове и на друге важне политичке процесе и дешавања у земљама региона, било да су оне циљане или нису. У том маниру, оне могу (1) утицати на најважније савремене политичке процесе широм региона, (2) утицати на интегритет формирања и изградњу државе-нације, (3) утицати на промену система *power-sharinga* између доминантних и значајних група унутар друштвено-политичког система али и (4) утицати на шансе за остваривање трајног, дубоког и опсежног економског и политичког регионалног повезивања. Бројни регионални проблеми, сукоби и поларизације (Индо-пакистански сукоби, деловање Тамилских тигрова, статус Рохинџа муслимана, деловање Ал Каиде, терористички акти, грађански рат у Непалу, војне диктатуре и државни удари, територијални спорови итд.) настали су или се развијају под евидентних дејством дискриминаторних политика идентитета насталих на релацији већина–мањина а по религијским, етничким и језичким линијама. Утицај на развој цивилног друштва, промену деловања партија и партијских система, појаву и развој популизма, развој недемократског карактера власти, отпочињање масовних миграција, позицију и деловање војске, активност мултинационалних компанија, степен развијености нуклеарног и другог наоружања, здравље уставног система и др. су само назнаке плејаде тема о којима ће бити више речи у наставку овог поглавља.

За сада је довољно закључити да је *однос између политике идентитета и демократије у најмању руку амбивалентан* те да тек један мали сегмент последица које по друштво могу имати политике идентитета може бити окарактерисан као позитиван. Са друге стране, велики број негативних ефеката је разлог због кога политике идентитета углавном бивају смештене у шпил карата политичког вођства недемократских режима.

2. Религијски и националистички ауторитаризам у региону јужне Азије

У овом поглављу ће се посветити пажња једном феномену који није специфична појава везана за политичке системе региона јужне Азије али јесте веома важан чинилац унутрашње и спољне политике ових држава. Наиме, с обзиром на специфичан сплет историје, географије, политичке културе и политичког понашања, током последњих пет деценија се може читати раст броја религијских и националистичких ауторитарних режима широм региона. О чему се овде заправо ради? Имајући у виду раније изложену анализу друштвеног и политичког значаја и утицаја религије и нације у овим државама, неће бити погрешно одвојити неколико параграфа на дубљу анализу њиховог односа према политичкој власти. Специфичан амалгам религије, нације и политике који се може читати у овим друштвима, чињеница је на коју треба обратити посебну пажњу. Потенцијал које ове друштвене силе поседују умногоме долази до изражаја у јужној Азији, нарочито када се има на уму актуелна комбинација индских и

аврамовских религија, десетина аутохтоних и иностраних нација и исто толико језика. Посебно је важно уочити оне елементе у овим друштвеним силама који су комплементарни једни са другима. Овде се пре свега мисли на ставове према најважнијим друштвеним категоријама попут других религија, поштовања мултикултурализма, односа према оностраном и оностраном али и уопште све идеолошке поставке ових доктрина.

Настанак и развој религијског и националистичког ауторитаризма у региону јужне Азије је такође потентно поље истраживања. Корени овог начина владања могу се пронаћи у (1) колонијалној прошлости региона—када је катализатор било раздвајање региона према верским и етничким линијама од стране колонизатора, затим (2) националним ослободилачким покретима—идеје самоопредељења и националног и религијског ослобођења потичу још из XVIII и XIX века, позивајући се на заједнички колективни религијски и национални идентитет и коначно (3) политичкој нестабилности—с обзиром на бројне изазове са којима су се сусретале младе државе индијског супконтинента, посебно у виду економске неједнакости, етничких сукоба и политичке нестабилности. Неки од фактора који су утицали на њихов настанак и развој укључују и историјски контекст (пре свега економски, друштвени и политички фактори из прошлости), затим улогу политичких лидера (додатно промовисање религијских и националистичких друштвених и политичких идеја и идеологија) као и утицај друштвених медија као својеврсног катализатора друштвене поларизације, ширења (дез)информација и мржње те стварања погодног тла за отпочињање примене политика идентитета.

Са друге стране, до развоја ових тенденција дошло је и међусобним надопуњавањем неколико других фактора: (1) успон ауторитарних режима широм света (други повратни талас демократизације и увођење ауторитарних мера како би се очували друштвени ред и јединство), (2) инструментализација религије и национализма (кроз мобилизацију бирача и остваривање политичких циљева користећи се религијским и националним идентитетима) и (3) деловање екстремистичких организација и покрета (успон исламизма, хиндутва покрета и политичког будизма предњаче у овом погледу).

Међутим, мора се истаћи да су ова политичка устројства власти изузетно сложена (она се могу понашати и као иницијатори друштвених промена али и као одговор на већ инициране друштвене и политичке промене) и њихов развој се разликује од политичког система до политичког система. Ипак, може се издвојити неколико заједничких карактеристика религијског и националистичког ауторитаризма, присутних у већој или мањој мери у свим државама региона. Прва међу њима тиче се *утицаја религије на друштвена и политичка питања* од великог значаја. Поред тога, *улога верских лидера* је умногоме појачана у претходним деценијама, посебно након Иранске исламске револуције и великог демографског успона хиндуиста и будиста. Са друге стране, политичке манифестације религијског ауторитаризма су бројне, иако се истичу три најчешће: (1) промовисање државне религије (што аутоматски доводи до дискриминације верских мањина, посебно у државама са више од 90% припадника једне религије), (2) ограничавање верских слобода (као комплементарна последица прве манифестације религијског ауторитаризма а посебно су популарне идеје ограничавања права на окупљање, изградњу верских објеката или употребе верске симболике) и (3) коришћење религије за достизање политичких циљева (мобилизација бирача,

оправдавање дискриминације, оспоравање легитимитета политичких противника, прикупљање међународне подршке итд.).

У случају националистичког ауторитаризма (који се неретко преклапа са религијским, формирајући својеврсни идеолошки амалгам), методологија анализе је веома слична. С обзиром на значај национализма за друштва региона јужне Азије, место овог чиниоца у идеологијама власти је при врху приоритета. Националистички покрети се најчешће залажу за етничку хомогеност и доминацију једне етничке групе над другима, што је посебно важно при извођењу корелације са основних хипотезама ове студије. Овај вид ауторитаризма се може манифестовати на разне начине, од којих су најважнији већ поменута идеја промовисања етничке хомогености (фаворизовање једне етничке групе у односу на друге), затим ограничавање права етничких мањина (посебно у погледу дискриминације на пољу образовања, запослења и учешћа у политичким процесима) и, коначно, путем коришћења национализма за достизање политичких циљева (као и код религијског ауторитаризма, најчешће се ови импулси користе ради мобилизације бирача и оспоравања легитимитета политичких противника али се користе још и ради оправдавања отпочињања свих видова друштвеног насиља које је засновано на етничким разликама).

Религијски и националистички ауторитаризам углавном остављају негативне последице по економски развој, људска права, регионалну и међународну сарадњу и стање демократије. У зависности од интензитета деловања ових типова владавине, последице по читаво друштво могу бити разнолике—од дискриминације, преко арбитрарног спровођења закона па све до отпочињања таласа комуналног и етничког насиља и сукоба. Хиндуистички националистички покрет односно идеологија хиндутве је најбољи показатељ утицаја који амалгам религијског и националистичког ауторитаризма може имати по шире друштво или мањинске религијске и националне заједнице. Етнички и верски сукоби су нова константа друштвених односа. Пакистан је, са друге стране, исламска република чији законски оквир (световни и шеријатски) није прилагођен постулатима мултикултурализма, уважавања различитости, религијског плурализма и др. Идентична ситуација је у Бангладешу и на Малдивима. Утицај оваквог начина вођења политике оставља значајне последице на (а) образовање (формирање и промена доминантног наратива те искоришћавање религијске и националистичке идеологије ради промоције одређених вредности унутар образовног система), (б) слободу говора (посебно у погледу питања која су уско везана за религију и национализам) и (в) права жена (а посебно у областима образовања, запослења и наслеђивања).

Последице оваквог вођења политике јесу и персонализација политике као и развој патернализма и династицизма²¹⁴. Довођењем у директну везу личности лидера са позицијом на којој се он налази долази до лидеризације партијске и државне политике те губљења процедуралних и суштинских вредности демократије из вида. Бангладеш, Индија, Шри Ланка и Непал су посебно индикативни примери стапања владајућих породица са позицијама на којима се налазе. Династицизам не мора *per se* представљати негативну страну владања, међутим у јужној Азији он готово са стопроцентном прецизношћу указује на недостатак добрих пракси у функционисању демократских институција.

²¹⁴ Погледати фн. 115 и 119.

У супротним тенденцијама, онима којима се омогућава популаризација међусобне толеранције и приближавање религијских и етничких група једних другима, најважнију улогу имају друштвени медији, организације цивилног друштва, међународна заједница али и, незаобилазно, управо пропагатори идеја религијског и националистичког ауторитаризма.

У коначноме, последице и јавно испољавање религијског и етничког ауторитаризма добра су фасада за суштинско практиковање такозване *вођене демократије* (guided democracy). Као и многи други концепти, вођена демократија представља политички систем који комбинује елементе демократије и ауторитарности. Основне карактеристике овог система тичу се (1) јаког лидера са широким овлашћењима, (2) ограничења слободе говора и окупљања, (3) политичких партија које су на неки начин ограничене или чак забрањене те (4) власти која се фокусира на економски развој и ред, без значајног утицаја јавности на процесе од суштинске важности за макро-политички развој. Међутим, иако вођене демократије обично одликује (вештачки изазвана) стабилност и економски раст, државе региона јужне Азије не могу се похвалити овим одликама. Стабилност и раст обично бивају обезбеђени као последица масовне маргинализације и дискриминације те ограничења друштвених и политичких слобода док транспарентност, одговорност и ограничење ингеренција појединаца на власти суштински нису видљиви. Државе јужне Азије су стекле своју независност у XX веку а њихови лидери су се суочили са тешким задатком изградње нових држава и стабилног економског развоја. У погледу постојања друштвене нетрпеливости, вође политичких система региона јужне Азије узимају за сходно да једну друштвену групу фаворизују на штету свих осталих, како би обезбедили довољно простора за спровођење сопствених политика (најчешће економских). Многе од ових земаља су имале развијене зачетке друштвених и политичких институција и као такве нису биле спремне за пуну демократију. Управо у тој друштвеној и политичкој празнини се појавила *вођена демократија* као један од варијетета и потенцијално решење за многе политичке проблеме са којима су се сусретали политички лидери ових новоослобођених држава.

Примери функционисања вођене демократије углавном су историјски или долазе из региона југоисточне Азије. Међутим, сматра се да на овом месту могу бити издвојени и неки примери из јужне Азије и то (1) Пакистан под Мухамедом Ајуб Каном (1958–1969), (2) Шри Ланка под Јајеварденом (1977–1989) и (3) Бангладеш под Шеиком Муцибуром Рахманом (1972–1975).

3. Религијске политике идентитета

„Фиктивно раздвајање религије и политике на колонијалним територијама је нарушено оног тренутка када су Британци донели важну одлуку да уведу верско пописивање како би дефинисали „већинске“ и „мањинске“ заједнице. Колонијалне уставне иницијативе дале су верски заснованој комунитарној припадности већи над-локални значај него што би то иначе могле оправдати регионалне, језичке, класне и секташке разлике.“²¹⁵

—Sugata Bose & Ayesha Jalal

Религијска димензија идентитета народа јужне Азије апсолутно се издваја у односу на све друге, иако често делује комплементарно са етничком и језичком. С обзиром на трајност религије као друштвене појаве и последице њеног активног деловања на идентитет појединаца и друштвених група, сасвим је јасно да она, као својеврсна друштвена сила, поседује огроман ујединитељски и разјединитељски потенцијал. Легитимно је поставити питање—зашто је баш религија кључна за процес формирања политичке поларизације у друштвима јужне Азије? Одговор на ово питање није једноставан и захтева мултидисциплинарни приступ као и преглед релевантне стручне литературе и анализу друштвених процеса широм овог региона у претходном периоду.

Почевши од друге половине првог миленијума пре нове ере, колективни идентитети народа јужне Азије почели су да гравитирају око заједничке религијске основе, пре свега у виду две религије настале у долини реке Инд (хиндуизам и будизам). Освајачи који су у јужну Азију долазили са других простора и из других региона, са собом су носили примесе других идентитета, најчешће уочаваних кроз културолошке разлике—од језика, начина облачења и хране коју су конзумирали до светих текстова, обреда и односа према оностраном. Дефанзивна тактика још увек непотпуно формираних етничких група јужне Азије углавном се састојала из повратка хиндуизму, анимизму, локалним традицијама и начину живота. Уосталом, као што заштита сопственог идентитета најчешће и функционише. Векови у којима су ове традиције опстајале упркос бројним утицајима са свих страна света а понајвише из Европе (морепловци, трговци, истраживачи и мисионари) и са Арабијског полуострва (освајачи, трговци и мисионари), уткале су у регионално схватање појма нације снажну религијску димензију колективног идентитета. Током средњег века је дошло до великог броја обрачуна између надирућих племена и народа са Блиског истока, који су са собом носили шеријатске институте и, са друге стране, народа индијског супконтинента. Видевши долазак исламских и хришћанских војски на њихове „свете“ територије те видевши апсолутну неусклађеност религијске теорије и теологије и религијских пракси које су ови освајачи са собом доносили у поређењу са локалним, индско-религијским теологијама и праксама, народи овог региона су настојали да очувају свој регионални, религијски, национални и језички идентитет, у мери у којој је то било могуће током неколико векова интензивне колонизације од стране муслиманских и хришћанских освајача, од Акбара и Бабура, преко Источноиндијске компаније па све до Велике Британије и коначног отклона од колонизације половином XX

²¹⁵ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* pp. 87–88.

века. Хорде ратника и освајача долазиле су и из правца југоисточне и источне Азије односно средње Азије и северне Азије, али у знатно мањем интензитету и војном и политичком успеху.

Коначним отклоном од колонијалне власти и утицаја, јужна Азија је себе затекла у демографски знатно другачијим условима него што је то био случај пре почетка средњег века и активног уплива монотеистичких религија са запада овог континента и Европе. Од седам политичких система региона, чак трима (Пакистан, Бангладеш и Малдиви) апсолутно доминира политички утицај ислама—кроз успостављање шеријатског правног система, оснивање све већег броја исламских универзитета и медреса, кроз арабизацију и исламизацију јавног простора, извршавање свакодневних верских дужности и, у најенергичнијој форми, подршци коју терористичке и друге политички-друштвено насилне групације уживају код власти и народа ових трију држава²¹⁶. Осим тога, значајне мањине представљају и друштвене групе чији су преци (мисионари) населили пределе јужне Азије, па тако данас постоје бројне заједнице хришћана, сика и других верских мањина. Хиндуисти и будисти доминирају у само по два политичка система, указујући на јасан ривалитет који се може појавити између хиндо-будистичких држава (Непал и Индија односно Шри Ланка и Бутан) и муслиманских/исламских држава (Пакистан, Бангладеш и Малдиви).

Сукоби из прошлости су оживели током XX века када је дошло до појаве различитих покрета и претензија ка освајању ре-аутономије ових политичких система и бројне власти су на себи својствене начине покушале да заштите сопствени етос којим је најчешће доминирала једна од три наведене религије. Политичка маштовитост у случају великог броја њих није изостала, те су се припадници мањинских друштвених група односно не-већинске религије, налазили у необичним и неочекиваним ситуацијама—од тога да им је ускраћено држављанство или су насилно протерани из државе у којој су десетинама генерација уназад обитавали, до тога да су им одређене верске праксе, политичка представљеност и изражавање бројних димензија сопствене религиозности забрањени, дискриминисани или обесхрабрани. Векови отопљавања међуљудских односа су у потпуности поништени бројним политикама идентитета о којима ће бити више речи у наставку поглавља.

С обзиром да се у овом делу света број верника налази у константном и рапидном успону, јасно је да религија представља плодно тло за формулисање политика идентитета, посебно из угла прагматичне политике власти, имајући у виду популарност и значај коју религија ужива широм поља друштвеног деловања. У свим овим друштвима, као и гдегод широм света, религије су толико утицале на настанак, развој и конституисање нације-државе да их је немогуће избећи у било којој од сфера на изглед профаног сегмента живота—од избора хране и одевних предмета, преко образовања и медицинских прегледа, па све до спољно-политичког оријентисања, ре-дизајнирања правног система и јавних политика. Веганизам, Боливуд, троструки талак, осмоструки пут, светост краве, бурке и хиџаби, политичке врлине,

²¹⁶ Острвска држава Малдиви је такође постала жариште активности појединаца и група које су пријатељски настројене према Исламској држави (ISIS). Малдиви су, мерено по глави становника, даровали више регрута ИСИС-у него било која друга земља, са до 450 њених грађана за које се зна да су се придружили овој организацији (Shyam Tekwani, “Political Violence in South Asia, 1995–2020”, in: *Hindsight, Insight, Foresight: Thinking about Security in the Indo-Pacific*, Daniel K. Inouye Asia-Pacific Center for Security Studies, 2020, p. 100).

Будајајанти (Buddha Jayanthi), спорт, култура, политика и друге манифестације односно сфере друштвеног живота—све је под очигледним утицајем религије, а тај утицај сваким даном бива све интензивнији. Након отклањања колонизаторске власти с крајем Другог светског рата а коначно 1971. године осамостаљењем Бангладеша, дошло је до снажне потребе за редефинисањем сопственог доминантног етоса унутар свих седам држава региона. Страх од губљења сопственог идентитета, од потенцијалних захтева за аутономијом (територијалном, суштинском, идентитетском и др.) и балканизацијом читавог региона, али и страх од надирања глобализацијом донетих (увезених) вредности, културе и навика, резултирали су радикализацијом, национализацијом и строгим политикама политичке власти широм региона.

Најважнија метода која је коришћена у правцу заштите сопственог идентитета доминантног етоса у овим државама биле су политике идентитета односно, с обзиром на доминантну димензију колективног идентитета и значаја који религија ужива у друштвима јужне Азије—религијске политике идентитета. Последице ових политика су бројне и свеобухватне али су најснажније оне које су успеле да обнове давно потиснуте или да формирају нове политичке поларизације и расцепе. Окретање једног етоса насупрот другог обично не доводи ситуацију пред свршен чин већ отпочиње нову традицију укидања или ограничавања димензија идентитета, потреба, слобода и права, најчешће загарантованих међународним повељама, пактовима и конвенцијама, а које су исто тако често уживане у потпуности у периоду власти претходног владара (колонизатора). Тек када су на власт дошле домаће политичке странке, осетиле су колика је моћ али и одговорност у њиховим рукама. Њихово етаблирање у шире друштвене слојеве је морало бити спроведено брзо, ефикасно и убедљиво, иначе би њихова политичка каријера била готова и пре него што је отпочета. Политике идентитета су се издвојиле као брзо средство стишавања (или интензивирања) друштвених несугласица у новонасталим и новообновљеним друштвима јужне Азије. Пре свега, требало је решити верске несугласице те „утишати“ мањинске верске групе да би њихово деловање и прозелитизам постали безначајни и лако контролисани.

3.1. Религијска припадност као линија друштвених подела

У наставку ће бити анализирано пет примера формирања нових и обнављања постојећих политичких поларизација успешно, имплементацијом религијских политика идентитета. Ове политике ће, према ширем теоријском оквиру и пољу истраживања којим се студија креће, у наредном поглављу, бити детаљно испитане, ре-анализиране и постављене у одговарајући контекст. Наредни део овог поглавља има за циљ да укаже на велике међусобне разлике у погледу варијетета религијских политика идентитета, иако се све оне, у самој суштини, уопште не разликују, нападајући исту идентитетску димензију мањинског етоса са тежњом да се његова виталност угрози, напредак спречи а опстанак доведе у питање. Сходно изабраним примерима, јасно је да до доношења и имплементирања религијских политика идентитета најчешће долази у Индији и Шри Ланки. Насупрот томе, у Пакистану, Бангладешу, Шри Ланки и Непалу чешће долази до појаве етничких и језичких политика идентитета.

I—Случај: *Ayodhya–Ram Janmabhoomi*. У федералној држави Утар Прадеш налази се град Ајодја у коме је, према веровању једне гране хиндуизма, рођен Рама, седми аватар божанства Вишну. Све до 1992. године, у месту на коме је, према епу *Рамајана*, рођен Рама, постојала је велика џамија посвећена оснивачу Могулског царства, једног од наследника

Тамерлана и Цингис Кана, Захиру уд-Дину Мухамеду, познатог као Бабур (тигар). *Babri Masjid* или Бабурова џамија, демолирана је почетком децембра 1992. године од стране активиста ВХП-а (Vishwa Hindu Parishad; Светско веће Хиндуса) и других придружених организација. Према испитивањима Индијске археолошке агенције (Archaeological Survey of India), утврђено је да је на самом месту на коме се налазила џамија, постојала не-исламска структура у периоду пре изградње џамије²¹⁷. Међутим, одлука Високог суда (након испитивања од стране Агенције), према којој се од хиндуистичке заједнице тражи да нађе око два хектара земље за ре-изградњу џамије и да ускоро може отпочети са изградњом светилишта посвећеног Рами, донета је тек 2019. године, готово три деценије након руинарања поменуте џамије²¹⁸. Поставља се питање— зашто је дошло до напада на џамију крајем XX века, који су поводи (осим раније наведеног) и како то да се овај догађај није догодио раније, с обзиром да је сама џамија изграђена још у XVI веку? Неопходно је осврнути се на најважније политичке догађаје из историје Индије током 1980-их од којих су (1) напад на Златни храм (Golden Temple) у јуну 1984. године, (2) убиство Индире Ганди у октобру исте године, (3) анти-сикски немири (anti-Sikh riots) у Њу Делхију у новембру исте године, (4) регионални немири у Пенџабу и (5) случај Шан Бано (Shah Bano) само неки од најважнијих. Друштвена и политичка атмосфера је била толико узбуркана да је влада Раџива Гандија (син Индире Ганди и премијер Индије у периоду између 1985. и 1989. године) на мала врата дала шансу хинду националистима (поштоваоцима идеологије хиндутве о којој ће бити више речи у наставку поглавља) да спроведу свој вишедеценијски план у дело те само пар година касније у потпуности демолирају џамију у Ајодји без икаквих правних последица²¹⁹. Када је власт у држави Утар Прадеш прешла у руке Баратија Џаната партије, велики број хиндуистичких волонтера је, у присуству лидера БЦП-а, РСС-а (Rashtriya

²¹⁷ Business Today, „Babri Masjid not built on vacant land, artefacts reveal non-Islamic structure: Supreme Court“, 09/11/2019. Доступно на: <https://www.businesstoday.in/latest/economy-politics/story/babri-masjid-not-built-on-vacant-land-artefacts-reveal-non-islamic-structure-supreme-court-236957-2019-11-09>, приступљено 4. јуна 2024. Са друге стране, иако је закључак Агенције такав да није могуће са сигурношћу утврдити које је порекло првобитних структура, спорадично се спомиње да су то биле хиндуистичке или будистичке сакралне грађевине (погледати: Sharam Ram Sharma, “The Ayodhya Issue”, у: Robert Layton, Thomas Julian (eds.), *Destruction and Conservation of Cultural Property*, Routledge, 2003, pp. 127–137. и Burjor Avari, *Islamic Civilization in South Asia: A History of Muslim Power and Presence in the Indian Subcontinent*, Routledge, New York/London, 2013, pp. 231 & 247.)

²¹⁸ Погледати случај: “M siddiq (D) Thr Lrs VS Mahant Suresh Das & Ors”. 27/05/2020. Доступно на: <https://lawlex.org/lex-bulletin/case-summary-m-siddiq-d-thr-lrs-vs-mahant-suresh-das-ors/20823>, приступљено 4. јуна 2024.

²¹⁹ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 186. Већ крајем 1990. године дошло је до првих окупљања широм Индије поводом популаризовања идеје изградње храма посвећеног Рами. У такозваном Ram Rath Yatra (Ram chariot journey) догађају под који потпада турнеја тадашњег лидера БЦП-а, Л. К. Адванија (Lal Krishna Advani) индијским федералним јединицама/државама, покушало се са прикупљањем подршке овом подухвату кроз митинге у стотинама градова и села. Сматра се да су ови догађаји означили почетак развоја најважнијег хинду покрета са краја XX века—*Ram Janmabhoomi* покрета (BJP, “Ram Rath Yatra”, n.d. Доступно на: <https://www.bjp.org/ram-rath-yatra>, приступљено 4. јуна 2024).

Swayamsevak Sangh) и ВХП-а, срушио џамију а затим и отпочео масовне нападе на муслимане и сам ислам широм бројних федералних јединица/држава²²⁰. Влада Индије, на челу са В. П. Сингом (Vishwanath Pratap Singh), је 1990. године одлучила да спроведе неке од препорука Мандалове комисије (Mandal commission) и објавила да ће 27% државних послова бити резервисано за људе из такозваних *других заосталих класа* (Other Backward Class) а како је ова најава угрозила изборну јединицу БЦП-а, она је одлучила да искористи спор у Ајодји те да уједини хиндуистичке гласове мобилизацијом анти-муслиманског расположења²²¹. Овим догађајем, поларизација је достигла врхунац а у крвавим нередима широм земље је погинуло више од 2,000 људи²²². Претходно наведеним догађајима је постављен темељ настанка покрета *Ram Janmabhoomi* (Рамино место рођења) чија је популарност од тог тренутка у константном успону. Насилна политика према муслиманима се наставила погромом у Гуџарату 2002. године и до дан данас се спроводи различитим средствима. До овог насиља дошло је након напада на воз који је превозио хинду активисте управо из Ајодје²²³. Активним учествовањем у рушењу џамије и неспровођењем истраге након догађаја из 1992. и 2002. године, политика Индије ушла је у фазу потпуне поларизације између хиндуистичког и муслиманског становништва, која ће се у наредним деценијама додатно продубити новим политикама идентитета. Већ 2019. године, нова влада БЦП-а је обавестила јавност о својим намерама да на месту Бабри Масцида подигне хиндуистички храм²²⁴ а Врховни суд је ову одлуку одобрио те властима наложио да пронађу ново земљиште за ре-изградњу џамије. Иако је ова поларизација формирана још средином XIX века када је дошло до првих позивања на Рамајану и истицања да је Рама рођен управо на месту на коме се налазила Бабурова џамија²²⁵, снага ове друштвене подвојености није расла све до доласка БЦП-а на власт у Утар Прадешу при крају XX века. БЦП је видео мобилизацију хиндуиста око спора у Ајодји као начин да уједини своје бирачко тело, отварањем питања око којег би се сви хиндуисти могли ујединити против муслимана²²⁶. Већ 1989. године је БЦП, на крилима своје анти-муслиманске политике идентитета, освојила 86 места у Лок Сабхи, чиме је успешно политизовала овај проблем те пробудила старе комуналне проблеме који ће ескалирати у наредним деценијама. Политике идентитета и политичко и друштвено понашање усталасано истима у потпуности је променило друштвену атмосферу која је гајена деценијама уназад, неповратно променивши ток односа званичне индијске политике надахнуте хиндутва идеологијом према муслиманима који у

²²⁰ Ibidem, p. 189.

²²¹ Christophe Jaffrelot, "The Hindu nationalist reinterpretation of pilgrimage in India: The limits of Yatra politics", *Nations and Nationalism*, Vol. 15, No. 1, 2009, pp. 1–19.

²²² Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 11.

²²³ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 191.

²²⁴ Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* pp. 12–13.

²²⁵ За више, прочитати: S.P. Udayakumar, "Historicizing Myth and Mythologizing History: The 'Ram Temple' Drama", *Social Scientist*, Vol. 25, No. 7, 1997, pp. 11–26.

²²⁶ Christophe Jaffrelot, "The Hindu nationalist reinterpretation of pilgrimage in India: The limits of Yatra politics" ... pp. 1–19.

огромном броју насељавају најмногољуднију државу региона. Исламски институт вакуфа (wakf) као и други сегменти доктрине исламског права, јасно забрањују муслиманима да одустану од територије који је у неком тренутку у историји била под влашћу исламских владара. Колико ће се решење Врховног суда Индије уклопити у ову теорију, али и колико ће последица из тога произаћи, нико не може са сигурношћу да тврди.

II—Случај: *Bodu Bala Sena*. Опште је мишљење и прва асоцијација на помен будизма— пасивност, моралност, повученост и аскетизам. Одсуство насиља, достизање консензуса, миран суживот и преживљавање у скромним условима су такође честе одреднице будизма за просечног човека Запада. Међутим, политички будизам и будистички национализам су у потпуности другачије оријентације. Синхалешки будистички национализам добио је на захвату са уласком у XXI век и глобализацијом политика идентитета, преливеним пре свега из оближње Индије али и других држава региона. Мешавина синхалешке културе (етно-национална димензија), синхала језика (језичка димензија) са посебним нагласком на утицај теравада будизма (религијска димензија) довела је до формирања плодног тла за настанак неких од најнасилнијих религијско-политичких организација у јужној Азији, пре свега *Jathika Hela Urumaya* групе (ЈХУ; Национална партија наслеђа) већ 2004. године а затим и *Bodu Bala Sena* (ББС; Будистичка сила или, дословно, Будистичка снага моћи), као ултра-националистичке фракције ЈХУ-а. Настанак ових али и других организација будистичко-националистичке идеологије у потпуности је подрио уставност и законитост деловања многих институција у већ располућеној Шри Ланки а нарочито војске, политичких и образовних институција. Међутим, давање дозволе за рад овим организација није дошло као одговор на растући тамилски национализам већ на (фигуративни или реални) успон исламске и исламистичке политичке мисли широм острва. У периоду када долази до раста трећег идентитета широм ове острвске државе, владајући етос је одлучио да на кратко пацификује свој однос према тамилској заједници те своје ресурсе и потезе, нарочито оне отпочете и мотивисане религијским политикама идентитета, усмери ка потискивању муслиманске заједнице. Напади на џамије, радње чији су власници муслимани и образовне институције које у свом раду користе арапски језик, Куран и друге сегменте исламске културне баштине, постају све чешћи и у њима предњачи ББС²²⁷. Широм Шри Ланке, уобичајено је чути појединце како кажу да би синхалешки будисти могли да живе са Тамилима с обзиром на њихове заједничке цивилизацијске везе, али да коегзистирање са муслиманима постаје неподношљиво с обзиром на изолованост њихове заједнице, неспремности да се она асимилиује и очигледно већим степеном привржености и лојалности ка претежно муслиманским земљама, значајно више него према Шри Ланки²²⁸. Анти-муслиманско расположење додатно су погоршавале тврдње да су муслимани обично поткрадали синхалешко становништво при обављању трговине са њима и да су њихове веће стопе природног прираштаја и повећана побожност поткопавали синхалешки будистички карактер острва²²⁹. Са друге стране, ББС, који се показао вештим у усвајању исламофобичне реторике сродне индијским хиндутва

²²⁷ Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 62.

²²⁸ Ibidem, p. 176.

²²⁹ Ibidem.

снагама и Покрету 969 у Мјанмару, у почетку је добио на значају кампањом против халал (дозвољених) производа који се пласирају на тржиште²³⁰. Опште прихваћено је и мишљење да је ББС подржао и бивши председник Готабаја Раџапакса (2019–2022) а последица деловања ББС-а је и стварање колективног страха међу религијским мањинама, укључујући муслимане, различите хришћанске деноминације, као и одређене не-ортодоксне будистичке групе²³¹. Реакције на насиље које изазива и спроводи ББС углавном изостају, или се чак намерно дозвољава његово спровођење, док је и сам председник Раџапакса (тада Махинда) са великим бројем владиних министара одржао састанак са челницима ББС-а чији сажетак је, симболично, објављен само на енглеском али не и на Синхала језику, чиме је избегнут долазак до икакве реалне промене у деловању организације²³². За 15-ак напада ББС-а на муслимане у периоду април 2012—фебруар 2013. године изостанак адекватне реакције у потпуности указује на степен прећутне подршке коју је ова организација добила од стране врха власти. Исте године, на скупу у Коломбу, ББС је издао саопштење у коме, између осталог, налаже укидање халал сертификата, налаже забрану Шриланчанкама да одлазе у земље Блиског истока, налаже забрану изградње џамија од стране фондова са Блиског истока и др²³³. Иако је ББС на изборима 2015. године, на којима је наступила под називом *Bodu Jana Peramuna Sri Lanka* (БЈП), освојила тек 0.18% гласова, она ужива велику подршку власти и народа. Шри Ланка није ни први ни једини предео у јужној Азији у коме гласачи фаворизују саму религију али не и вођење званичне државне политике од стране религијских партија²³⁴. Сродне организације у другим земљама, попут Покрета 969 у Мјанмару, такође уживају велику подршку власти и локалног становништва при деловању против муслиманске мањине. Атмосфера у којој власт прећутно подржава (или активно учествује у истима) акције ултра-националистичких и религијских партија и организација довела је до формирања нове друштвене поларизације између будиста и муслимана у ком случају на страну будиста чак стају и донедавни непријатељи—Тамили. Понашање у складу са Махавамсом и раније поменутих улогама које наводно будисти са Шри Ланке према овом епу поседују, подржано је од локалних лидера шриланчанске политичке сцене. Иако идеја будистичког ревивализма у Шри Ланки није новијег датума (корени савременог покрета сежу још у рани XIX век), тек са почетком XXI века, уз (ин)директно (не)уплитање политичке врхушке, овај покрет је себи створио новог противника, поларизујући већ довољно поларизовано друштво Шри Ланке. Однос према не-будистичком становништву

²³⁰ Ibidem.

²³¹ Ibidem, p. 198.

²³² Minority Group Rights International, “Islamophobia and attacks on Muslims in Sri Lanka”, 18/03/2013. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20130418234027/http://www.minorityrights.org/11808/briefing-papers/islamophobia-and-attacks-on-muslims-in-sri-lanka.html>, приступљено 4. јуна 2024.

²³³ Daily FT, ““This is a Sinhala country, Sinhala Government”: Bodu Bala Sena”, 18/02/2013. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20150924040221/http://www.ft.lk/2013/02/18/this-is-a-sinhala-country-sinhala-government-bodu-bala-sena/>, приступљено 4. јуна 2024.

²³⁴ „Они више воле политичке лидере са верским уверењима, али не пружају подршку верским лидерима који тврде да представљају одређену религију у јавној сфери“ (Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 40).

сликовито је описао један од деветнаестовековних пропагатора поновног уздизања будизма на овом острву—Анагарика Дармапала (Anagarika Dharmapala):

“Ово светло, прелепо острво су аријевски Синхалези претворили у рај пре него што су га уништили варварски вандалаи. Његов народ није познавао не-религију... Хришћанство и многобоштво су одговорни за вулгарне поступке убијања животиња, крађу, проституцију, развратност, лажи и пијанства... Древни, историјски, префињени људи, под дијабололизмом опаког паганства доведеног од стране британских администратора, сада полако пропадају.”²³⁵

У сржи Дармапалиног говора није било ни назнака односа према другим религијама осим према хришћанству, што је сасвим очекивано с обзиром на улогу коју су хришћански колонизатори имали у добу када је овај писац и идеолог држао своје говоре. Двадесет и први век је донео новог противника, на таласу глобализације, ефекта преливања из других држава, муслиманске демографије и примера из прошлости (Малезија, Мјанмар и други). Подржани од стране председника и бројних министара, припадници ББС-а и других будистичких етно-националистичких и ревивалистичких покрета имају одрешене руке да у пракси спроводе прећутно донете политике идентитета и да на готово све начине очисте територију Шри Ланке од не-припадника већинског етоса²³⁶.

III—Случај: *Khalistan*. Опадање изборне снаге Конгресне партије у ефективно унитарном све-индијском центру 1980-их настојало се надокнадити заменом популизма имплицитним, а неретко и експлицитним, религијским већинским политикама и религијским политикама идентитета према Сикима²³⁷. На другом полу ове политике, екстремнији елементи верских мањина су набавили софистицирано оружје и покренули насилну кампању ради оснивања засебне домовине Сика—Калистана. Преговори између индијске државе и представника Сика били су мучни, споразуми нису спроведени и Пенцаб се нашао у таласима терора и контра-

²³⁵ Anagarika Dharmapala, *Return to Righteousness: A Collection of Speeches, Essays and Letters of the Anagarika Dharmapala*, Ananda Guruge (ed.), The Anagarika Dharmapala Birth Centenary Committee, Ministry of Education and Cultural Affairs, Ceylon, 1965.

²³⁶ На овом месту би требало нагласити да су сукоби између Тамила и муслимана започети неколико деценија раније а да је насиље кулминирало у октобру 1990. године када су, у чину етничког чишћења, Тамилски тигрови (*Liberation Tigers of Tamil Eelam*), из северног дела Шри Ланке протерали 72,000 муслимана као чин одмазде за наводну сарадњу коју су у источним деловима државе муслимани остварили са армијом Шри Ланке. Упркос томе што су муслимани у овом делу земље заправо тамилско-говорећи, они користе свој религијски идентитет као примарни и тако делују као различита етно-политичка групација у односу на етничке Тамиле (видети: А. Р. М. Imtiyaz, М. С. М. Iqbal, “The Displaced Northern Muslims of Sri Lanka: Special Problems and the Future”, *Journal of Asian and African Studies*, Vol. 46, No. 4, 2011, pp. 376–379. Упоредити са: Colombo Telegraph, “Northern Muslim Expulsion & Tamil Leadership”, 02/11/2016. Доступно на: <https://www.colombotelegraph.com/index.php/northern-muslim-expulsion-tamil-leadership/> и UTHR, “The Social Fabric and Communal Relations”, n.d. Доступно на: <https://uthr.org/Reports/Report7/chapter6.htm>, приступљено 4. јуна 2024).

²³⁷ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 186.

терора²³⁸. Дубоко психолошко отуђење код Сика су изазвали (1) напад индијске војске на Златни храм у јуну 1984. године (Операција Плава Звезда), (2) убиство Индире Ганди од стране њених телохранитеља Сика у октобру 1984. године и (3) немири уперени против Сика у Њу Делхију у новембру исте године²³⁹. Проблеми који су настали у покрајинама Пенџаб, Асам и Кашмир су били директне последице политика идентитета политичког центра којим је доминирала Конгресна партија²⁴⁰. Ово није био први пут да је верска мањина Сика тражила неку врсту политичке независности, али је дефинитивно означила отпочињање нове (регионалне) политичке поларизације изазване религијским политикама идентитета власти под доминацијом Конгресне партије и Индире Ганди. Политичке махинације Индириног режима у циљу подривања деловања противника Конгресне партије у Пенџабу користећи се религијском заједницом Сика су резултирале у побуњеништву изазваном религијом те је коштале и живота²⁴¹. Изазивање снажних одговора од стране заједнице Сика у потпуности се, попут бумеранга, вратило Гандијевој и њеној партији, уводећи читаву земљу у нову поларизацију насталу по религијском расцепу. Иако је ова поларизација убрзо попримила мање насилне облике, остао је горак укус у устима на обе стране—оставши празних руку а уједно и без својих политичких вођа—што може указивати на још једну групу последица религијских политика идентитета у јужној Азији.

IV—Случај: *Хиндутва*. Идеја о општем уједињењу хиндуса на територији Индије, касније названа хиндутва (припадништво хинду идентитету; hindu-ness), стара је колико и борба Индије за независност од вишевековних колонизатора—Могула, Источноиндијске компаније и Велике Британије. Међутим, институционализовање ове идеје долази тек с крајем Првог светског рата, када њен најпознатији пропагатор, Винајак Дамодар Саваркар, објављује раније поменути књигу „Основи хиндутве“. Међутим, иако је ова идеја била пријемчива великом делу становништва Индије (јер је међу поклоницима хиндутве Саваркар видео и остале припаднике индских религија), на њено устоличење на власти чекало се готово сто година, све док 2014. године Баратија Џаната партија (БЦП) није успела да дође на власт а затим и да је потврди на изборима одржаним 2019. године. Свако ко је за Индију тврдио да је домовина њених очева оснивача (pitribhumi) али и света земља (punyabhumi) могао је постати припадник овог покрета и поклоник ове идеологије. Основне идеје хиндутве је, током претходних 100 година, индијским друштвом проносио конгломерат организација које су заједно чиниле Санг Паривар (Sangh Parivar). Ипак, најзначајније међу њима јесу поменута БЦП, затим РСС као милитаристичко крило БЦП-а и Светско веће Хиндуса (ВХП). На основне идеје, које је формулисао Саваркар током треће деценије XX века, новоосноване организације су придодале своје сопствене, не одступајући од аксиома уједињења Индијаца односно хиндуса према језичким, религијским, етничким и територијалним основама а међу њима предњаче идеје већинских политика (majoritarianism), кастизма (casteism) односно монополизације богатства и моћи кроз статусне захтеве, етницизације и расијализације

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ Ibidem.

²⁴¹ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* pp. 112–113.

(racialization)²⁴². С обзиром да је окренута супротно монотеистичким (увезеним) религијама, идеологија хиндутве је постала плодно тло власти Индије за имплементацију религијских политика идентитета. Понашајући се као посредник између власти и самих јавних политика, хиндутва подсећа на сито кроз које велике идентитетске идеје које доноси власт Индије на челу са БЦП-ом долазе до локалног становништва, функционера, следбеника и супротног етоса. Хиндутва сама по себи представља једну од форми политика идентитета, односно читав сет политика кодификован и поштован од стране великог броја Индијаца. Долазак на власт Нарендре Модиа 2014. године омогућио је и званично институционализовање политика хиндутве и међуверских односа које она пропагира, са освртом на различито тумачење односа према другим индским религијама у односу на однос према аврамовским религијама. Политике идентитета које је индијска (БЦП) власт успела да имплементира током своје деветогодишње владавине (али и у одређеним периодима касног XX и раног XXI века) могу се тентативно груписати у три под-области: (1) политике идентитета којима је покушана реконфигурација *кастинског система, позиције Далита и процеса санскритизације*, затим (2) политике идентитета којима се утицало на промене у *међуверским односима тј. односима између хиндуиста и припадника других религија* и (3) политике идентитета актуелног премијера *Нарендре Модиа и Баратија Цаната партије*. Питање компатибилности и усклађености кастинског система и хиндутве поново буди поларизовану јавност. Питање правно-политичке и друштвено-кастинске позиције Далита (некадашње касте тзв. недодирљивих) такође је високо потентно када се на уму има утицај на формирање и, у већој мери, распламсавање, политичке поларизације. Како кастински систем потиче из религијских текстова а његови највећи губитници јесу управо Далити, ово питање добија снажну религијско-идентитетску ноту. Пре свега, идеолози хиндутве су активни на пољима присвајања далитске културе, промени наратива о богу или божанству Рам, али и уопштавању хинду културе на местима на којима она није била присутна до појаве хиндутве²⁴³. Ове политике су довеле, уз обострано јавно или латентно прихватање, до појаве санскритизације²⁴⁴. Са друге стране, онако како пропагирају следбеници хиндутве, хришћани, муслимани, Далити и друге хинду касте нижег реда представљају знатно већу опасност према већинском етосу у поређењу са утицајем који остварују друге три религије настале у долини реке Инд. Стога су политике идентитета власти у огромној већини случајева управљене управо против монотеистичких религија и неких од каста унутар хиндуистичког друштвеног поретка. Једна од таквих политика била је и она током погрома у Гударату 2002. године, на чијем челу је тада био нико други до Нарендра Модиа, а многи аутори указују на то да је он прећутно одобравао овакве акције и да су у истима учествовали бројни високи званичници БЦП-а те је њему био и

²⁴² Balmurli Natrajan, "Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste" ... p. 308; наведено према: Вељко М. Ђогатовић, Зоран Ж. Крстић, „Место хиндутве у савременој индијској политици“ ... стр. 61.

²⁴³ Seth Schoenhaus, "Indian Dalits and Hindutva Strategies", *Denison Journal of Religion* ... p. 5; цитирано према: Вељко М. Ђогатовић, Зоран Ж. Крстић, „Место хиндутве у савременој индијској политици“ ... стр. 64.

²⁴⁴ Погледати фн. 184.

забрањен улазак у САД, Велику Британију и неколико других европских држава²⁴⁵. Штавише, реакција ВХП-а на овај догађај била је у складу са начелима хиндутве—захтевано је „понављање гударатског експеримента широм Индије“²⁴⁶. У погромима је живот изгубило више од две хиљаде људи а насиље је додатно поларизовало већ поларизовано друштво Индије. Случај под шифром „Mohd. Ahmed Khan v. Shah Bano Begum Case“ (Шах Бано случај) и рушење цамије у Ајодји неколико година односно деценија раније указују на дуготрајност примене ових идеја—некада давно у режији регионалних а данас у режији федералних власти, са, у оба случаја, БЦП-ом као доминантном политичком партијом²⁴⁷. Политике идентитета које су продубљивале постојећу религијско-политичку поларизацију индијског друштва су се наставиле и интензивирале током нових мандата БЦП-а, о чему ће бити речи у наредним пасусима (случајеви забране „троструког талака“ и „никах халале“, су спомињани у ранијим поглављима). Мењање имена градова, уплив у приватну сферу муслимана и права која гарантује важећи устав Индије, свеопшта рацијализација односа према верским мањинама и друге конкретне политике у потпуности су разоткриле право лице хиндутва покрета односно читаве хиндутва идеологије. Овим начином политичког понашања и обимом утицаја на читаво друштво, она добила статус *машинерије за фабриковање политика идентитета* те продубљивање постојећих и формирање нових друштвених поларизација у једном од два најмноогољуднија друштва на свету.

V—Случај: *NRC & CAA*. Нови кораци у правцу имплементације строгих религијских политика идентитета у Индији начињени су 2019. и 2021. године. Први од њих представља усвајање контроверзног Citizenship (Amendment) Act-а (CAA) крајем 2019. године којим је допуњен Закон о држављанству из 1955. године. Овим документом је утабан пут ка индијском држављанству религијским мањинама из Авганистана, Бангладеша и Пакистана. Међутим, Закон се односи само на припаднике шест религија: хиндуизма, сикизма, будизма, ђаинизма, парсизма (зороастријанизам) и хришћанства. Такође, односи се на припаднике ових религија који су у Индију дошли пре краја 2014. године. Овај документ чини први пример коришћења искључиво религије као критеријума за добијање држављанства Индије и као такав је привукао велику светску пажњу а реакције су углавном биле негативне²⁴⁸. Директна последица ове религијске политике идентитета било је продубљивање постојећих расцепа између

²⁴⁵ Eviane Leidig, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, *Patterns of Prejudice*, Vol. 54, No. 3, 2020, p. 230; цитирано према: Вељко М. Ђогоновић, Зоран Ж. Крстић, „Место хиндутве у савременој индијској политици“ ... стр. 65.

²⁴⁶ Chetan Bhatt, “Democracy and Hindu Nationalism”, *Democratization*, Vol. 11, No. 4, 2004, pp. 139–140; цитирано према: Вељко М. Ђогоновић, Зоран Ж. Крстић, „Место хиндутве у савременој индијској политици“ ... стр. 65–66.

²⁴⁷ На изборима 2014. и 2019. године, БЦП је била једина победничка партија која није имала ниједног муслиманског посланика у историји Индије (Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... p. 117).

²⁴⁸ За више информација прочитати: Washington Post, “Why protests are erupting over India’s new citizenship law”, 19/12/2019. Доступно на: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/why-indias-citizenship-law-is-so-contentious/2019/12/17/35d75996-2042-11ea-b034-de7dc2b5199b_story.html, приступљено 4. јуна 2024.

религијских група унутар индијског друштва²⁴⁹ док су се друге последице углавном тичале односа између Индије и других чланица међународне заједнице. С обзиром на чињеницу да је ислам државна и званична религија у Авганистану, Бангладешу и Пакистану, БЦП је сматрао да не би требало понудити држављанство оним појединцима који долазе из ових држава а декларишу се као муслимани иако припадници одређених под-група ислама заиста јесу жртве дискриминаторних религијских политика идентитета у овим државама, попут Хазара (Хазарејаца) и Ахмедија²⁵⁰. Други корак ка потпуном колапсу индијског друштва на конто религијско-политичке поларизације тиче се разматрања доношења још једног амандмана на Закон о држављанству из 1955. године. Овај документ се тиче формирања својеврсног националног регистра држављана (National Register of Citizens, NRC), којим би Индија желела, макар декларативно, да стане на пут бивствовању илегалних миграната, које би последично могла да идентификује и депортује назад у њихове земље порекла. Током 2013. и 2014. године ова идеја је заживела у федералној држави/јединици Асам а влада Индије је неретко истицала да ће до проширења круга деловања овог акта на читаву федерацију доћи 2021. године, што се још увек није десило. Имајући одређених дотичних тачака и са САА и са NPR-ом (National Population Register), делотворност NRC-а је у потпуности убедила ширу јавност у постојање сумње да ће исти послужити као ново дискриминаторно средство, попут тематски-сличног акта који је у Мјанмару донет почетком 1980-их. Последице најаве ширења опсега овог документа су саме по себи изазвале незадовољство јавности, немире етничких и религијских мањина као и осуду међународне заједнице.

Судећи према претходних пет случајева, чијим се навођењем ни којим случајем не претендује у давању целовите слике о односу између религијских политика идентитета и настанка и развоја политичке поларизације широм јужне Азије, направљен је конкретан и чврст увид у њихову делотворност, думет, последице и праве намере креатора ових политика. Шири слика њиховог дејства и последица по стање демократије и политичке институције широм региона јужне Азије ће бити представљена у наредном поглављу.

Наредна два сегмента овог поглавља ће послужити сачињавању анализе и увида у последице деловања етничких политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације у јужној Азији. Методе, циљеви и примери биће прилагођени пољу истраживања односно његовој временској, просторној и дисциплинарној одредници.

²⁴⁹ О насиљу отпочетом након доношења контроверзног регистра/закона, прочитати: Vox, “India just redefined its citizenship criteria to exclude Muslims”, 12/12/2019. Доступно на: <https://www.vox.com/future-perfect/2019/12/12/21010975/india-muslim-citizenship-bill-national-register> и CBC, “Why India’s controversial citizenship law has sparked violent protests”, 17/01/2019. Доступно на: <https://www.cbc.ca/news/india-citizenship-law-protests-1.5397915>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁵⁰ За више информација прочитати: India Today, “Citizenship Amendment Bill has public endorsement, was part of manifesto: Amit Shah”, 09/12/2019. Доступно на: <https://www.indiatoday.in/india/story/citizenship-amendment-bill-has-public-endorsement-was-part-of-manifesto-amit-shah-1626765-2019-12-09> и BBC, “Citizenship Amendment Bill: Are India's claims about minorities in other countries true?”, 12/12/2019. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-asia-50720273>, приступљено 4. јуна 2024.

4. Етничке политике идентитета

„Његова (мисли се на Џорџа Курзона, намесника/вицекраља Индије у периоду од 1899. до 1905. године—примедба В.Ђ.) далеко најконтроверзнија одлука била је да подели провинцију Бенгал 1905. године. [...] Отпор подели је означио почетак покрета Свадешија. [...] Свадеши покрет 1905–1908 често је посматран као почетно окупљање и потоњи растanak умерених и екстремистичких националиста.“²⁵¹

—Sugata Bose & Ayesha Jalal

Истим правцем деловања као и религијске политике идентитета крећу се и оне донете у сфери односа између већинске и мањинске нације. Уколико је политичко-поларизациони потенцијал религијских политика више него значајан, са етничким политикама идентитета он одлази и корак даље. Захтеви мањинских етничких заједница за добијањем неког вида политичке аутономије умногоме су сродни захтевима некада колонизованих друштава јужне Азије за коначним ослобођењем од наметнуте колонизаторске власти. Међутим, бројне етничке заједнице јужне Азије са одушевљењем су дочекале отклон од званичне колонизаторске власти и патроната из Лондона само да би неколико месеци или година након тих револуционарних догађаја нашли себе како поново бивају дискриминисана мањина у друштву којим доминира неки други етос. Борбе за ослобођењем су заустављене на неколико година, заставе су пригодно промењене и прилагођене новим условима, паролe прекројене а друштвени и политички захтеви дорађени. Односи између мањинског и већинског етоса неретко су бивали распламсани у изузетно кратком року. Такве догађаје су обично изазивале циљане политике идентитета. Оно што је ову ситуацију разликовало у односу на оне с половине XX века, јесте позиција у којој се налази садашњи узурпатор а некадашњи потчињени. Садашњи носиоци власти су оне структуре односно појединци и друштвене групе које су до пре само неколико деценија били на истим позицијама на којима се налазе етничке групе које сада бивају дискриминисане. Имајући то на уму, јасно је у колико тешкој позицији се налазе данашњи мањински етоси односно колико ће се чврсто држати монопола моћи припадници политичке власти. Још једна од специфичности овог вида политика идентитета јесте њихова потентност односно способност да од локалног проблема нижег интензитета врло брзо нарасту до федералног или чак међународног или регионалног проблема. У савременим условима комуникације и вођења међународне политике, уз посредство свих сегмената интернета и, у скорије време, вештачке интелигенције, умањити или прикрити значај етничких сукоба и последица етничких политика идентитета готово да је немогуће. Врло брзо—вести, информације, статистика, видео записи и сл.—бивају преношени друштвеним мрежама, порталима, специјализованим блоговима и интернет страницама и бивају доступни готово сваком појединцу широм планете. Но, о јасно видљивим последицама ових сукоба постоји већ позамашан број студија—али не и о узроцима и иницијалним политикама које су довеле до поларизовања друштва према етничким расцепима. Ипак, често није могуће одвојити ове политике од језичких или религијских те оне делују као дводимензионалне политике идентитета, о чему ће бити више речи у наставку. У јужној Азији је могуће препознати велики

²⁵¹ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 95.

број примера у којима су примарно етничке политике идентитета довеле до настанка или продубљивања политичке поларизације, нарочито на релацији доминантни етос—мањински етос.

4.1. Етнички идентитет у политичкој пракси

Имајући у виду велики значај етничке компоненте вишеслојног идентитета великог броја народа јужне Азије, у наредним параграфима ће бити представљена три репрезентативна случаја овог типа политика идентитета. Уз њих ће, у наредном поглављу, бити представљени још неки од значајних примера етничких политика идентитета које су утицале на настанак и развој политичке поларизације у седам политичких система региона јужне Азије. За почетак, биће представљени случајеви Лотшампа народа у Бутану, мадхешког покрета у Непалу и вишедеценијско сукобљавање и етничко-сегрегирајући захтеви тамилске заједнице у Шри Ланки.

I—Случај: *Lhotshampa*. Случај народа Лотшампа представља типичан пример вишедимензионалног дејства политика идентитета на једном народу у јужној Азији. У овом случају, под *вишедимензионалношћу* се истиче пре свега њихов утицај на етничку и на језичку димензију колективног идентитета. У овом сегменту рада ће бити указано на најважније одлике и последице деловања политика идентитета ка етничкој димензији колективног идентитета народа Лотшампа док ће један од сегмената наредног поглавља бити посвећен другачијем приступу власти Бутана према „лотшампском питању“ и његовој језичкој јединствености. Крајем претпоследње деценије XX века, широм јужног Бутана је спроведен попис становништва како би се ограничило друштвено деловање и утицај илегалне миграције из северозападних предела Индије. Ова ситуација представља проблем који и даље чини непремостиву препреку дубинском устоличењу демократије као „једине игре у граду“. Специфичност утицаја овог проблема на стање демократије у Бутану је двојака—са једне стране, она се огледа у самом постојању овог проблема односно мањкавости граничних контрола, рада бројних државних институција и јавне управе, док се, са друге стране, она огледа и у начинима на које је власт Бутана покушала да реши овај проблем, идејама које је она имплементирала и последицама до којих су ове политике заправо довеле. Власт Бутана се са проблемом масовне илегалне имиграције сусрела непосредно након делимичног отварања земље половином XX века, када је под упливом хинди језика и културе и отпочињања бројних петогодишњих планова дошло до развоја међудржавних односа и доласка великог броја мануелних радника из Индије. Још раније од тога, током 1940-их, британски политички службеник Сер Басил Гулд (Sir Basil Gould) је изјавио да је, када је упозорио Сер Раја (Sir Raja Sonam Topgay Dorji), бутанског посланика, на потенцијалну опасност од дозвољавања великом броју етничких Непалаца да се населе у јужном Бутану, добио одговор да „пошто су у питању нерегистровани појединци, они могу бити иселени када год се укаже потреба“²⁵². Убрзо након отварања граница, дошло је до појаве првих илегалних прелазака на нова тржишта рада што је последично довело до пренасељености јужне половине Бутана не-бутанским

²⁵² Sundana K. Datta-Ray, *Smash and Grab: The Annexation of Sikkim*, Vikas Publishing, New Delhi, India, 1984, p. 51.

становништвом, страхом од демографских (и политичких²⁵³) промена и превирања, на шта се морало адекватно и брзо одговорити. Међутим, различити теоретичари, политиколози и политичари имају другачије дефиниције и границе „адекватног“. Спровођење пописа становништва, озакоњење њиховог боравка унутар једне државе и гарантовање уставом и законом дефинисаних права сасвим сигурно би потпало у категорију адекватног. Са друге стране, масовно колективно насиље, противправно лишавање слободе протестаната, насилно протеривање између 80,000 и 100,000²⁵⁴ припадника ове нације које је завршено широко-распрострањеним демонстрацијама силе, насиља, силовања и убиствима—засигурно не би потпало под категорију адекватног. На неки начин, власт Бутана је успела да обједини обе ове категорије, са свим наведеним примерима и то за само неколико година. Доношење једне неспецифично етничке одлуке, попут отпочињања пописа становништва јужног Бутана, довело је до насиља катастрофичних размера којим су испољени сви видови насилних етничких политика идентитета, са вишедеценијским трауматичним последицама по циљану етничку заједницу—народ Лотшампа. У питању је хетерогени бутански народ непалског порекла а само њихово име се може дословно превести са дзонгка језика као „народ јужне границе“²⁵⁵. Овај термин је у употреби тек од половине XX века и њиме су означени народи непалског порекла који живе у јужној половини Бутана²⁵⁶, они који су почели са насељавањем ових предела током XIX века²⁵⁷. Као што многи аутори истичу уз јасну аргументацију²⁵⁸, највећи друштвени проблем Бутана током 1980-их и раних 1990-их је било питање друштвеног прилагођавања и укоренјивања хиндуистичке заједнице пореклом из Непала чију огромну већину чине припадници Лотшампи. Закон о држављанству из 1985. године такође је одиграо велику улогу у расељавању овог народа—њиме су уведени нови услови које је појединац

²⁵³ Један од таквих примера јесте и захтев за отцепљењем Непалаца у некадашњој независној краљевини Сиким током 1970-их (средином маја 1975. године ова територија је припојена Индији), што се, од стране појединих бутанских политичара могло очекивати и у Бутану у наредних 10 до 20 година (Andrea Matles Savada, „Bhutan: A Country Study“, Library of Congress, Washington, DC, USA, n.d. Доступно на: <https://countrystudies.us/bhutan/47.htm>, приступљено 4. јуна 2024).

²⁵⁴ До 1996. године, овај број је сасвим сигурно прешао 100,000. Погледати: RefWorld, “Chronology for Lhotshampas in Bhutan”, 2004. Доступно на: <https://www.refworld.org/country,,marp,,btn,,469f386a1e,0.html>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁵⁵ За више, погледати: Andrea Matles Savada, George Lawrence Harris, *Nepal and Bhutan: Country Studies*, Library of Congress, Federal Research Division, Washington, DC, USA, 1993. Доступно на: <https://www.loc.gov/resource/frdcstdy.nepalbhutancount00sava?r=-0.635,-0.01,2.27,1.784,0>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁵⁶ Andrew Nelson, Kathryn Stam, “Bhutanese or Nepali? The Politics of Ethnonym Ambiguity”, *South Asia: Journal of South Asian Studies*, Vol. 44, No. 4, 2021, pp. 772–789.

²⁵⁷ Photo Voice, “A Brief History of the Bhutanese Refugee Crisis”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20101010050607/http://www.photovoice.org/bhutan/index1.php?id=3#2>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁵⁸ Robert L. Worden, Andrea M. Savada, “Chapter 6: Bhutan—Ethnic Groups”. In: *Nepal and Bhutan: Country Studies*, 3rd edition, Federal Research Division, United States Library of Congress, Washington, DC, USA, 1991, p. 424.

морао испунити како би био уписан као држављанин Бутана, а они су углавном били у супротности са идентитетским појмовима везаним за етничке Непалце, од којих је већину чинио народ Лотшампи. Овај Закон је, као услов за успешно проглашавање Бутанцем, прописао услов да оба родитеља морају бити рођени Бутанци, што је у великој мери утицало на друштвену позицију Лотшампи²⁵⁹. Раније споменутим пописом становништва спроведеним 1988. године, значајан део овог становништва је означен као илегалан или мигрантски, на шта су Лотшампе одговориле протестима, негодовањем и друштвеним организовањем. Власт је у потпуности унизила друштвену специфичност овог народа, покушавајући да је стопи са већинским етосом кроз нову културолошко-етничку политику идентитета—чињењем националног кодекса облачења (*Driglam namzha*)—обавезним у току радних сати. У наредном периоду, током ког је дошло до великог броја физичких обрачуна између Лотшампи и снага безбедности Бутана, значајан број Лотшампи је пребегао у Непал. Исте године, Бутанска народна партија, чији највећи део чланства чине Лотшампе, отпочела је насилну кампању против власти Бутана²⁶⁰. У наредним месецима, седам прихватних кампова у Непалу попунило је више од 80,000 Лотшампи које су пребегле из Бутана. До 1996. године је преко 100,000 избеглица (чак 17% укупног броја становништва) живело у камповима широм државе²⁶¹. Две и по деценије касније, највећи број Лотшампи живи у Сједињеним америчким државама (92,323), Канади (6,773), Аустралији (6,204), западној Европи (око 2,000) и Новом Зеланду (1,075)²⁶². Оно што је посебно индикативно јесте чињеница да избеглицама до данас није загарантован миран повратак на своја некадашња огњишта, чинећи их и даље активно прогоњеним и дискриминисаним народом²⁶³.

II—Случај: *Madheshi*. Други пример утицаја етничких политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације у јужној Азији евидентан је кроз настанак и деловање покрета Мадхес (такође познатог и под именом „мадхешки покрет“ или „покрет Мадхеси 1/2/3“) у Непалу. Ово политичко удружење настало је спајањем већег броја политичких партија од којих највећи број делује широм територије југоисточне провинције Мадхес. Идеја око које је покрет настао јесте уско везана за стање у ком се налазе колективна права етничких мањина—Мадхес народа, Тарус, муслимана и Јањати група (*Madhesis, Tharus, Muslims & Janjati*) а у периоду од 2007. до 2016. године била су активна чак три Мадхес покрета (три таласа)—током 2007., 2008. и 2015. године. Овај покрет (покрети) се може похвалити несвакидашњом

²⁵⁹ Bernice Carrick, “The Rights of the Nepali Minority in Bhutan”, *Asia-Pacific Journal on Human Rights and the Law*, Vol. 9, No. 1, 2008, pp. 13–28.

²⁶⁰ BBC, “Bhutan Profile—Timeline”, 14/02/2018. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12641778>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁶¹ Michael Hutt, “Ethnic Nationalism, Refugees and Bhutan”, *Journal of Refugee Studies*, Vol. 9, No. 4, 1996, pp. 397–420.

²⁶² The Himalayan Times, “Where in US, elsewhere Bhutanese refugees from Nepal resettled to”, 06/02/2017. Доступно на: <https://thehimalayantimes.com/nepal/where-in-earth-have-been-bhutanese-refugees-from-nepal-resettled/>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁶³ Diane Griffiths, Christopher Loy, “Primary integration outcomes in a newly resettled Bhutanese refugee community”, *International Social Work*, Vol. 62, No. 4, 2019, pp. 1213–1229.

динамиком функционисања, имајући у виду политичко поднебље у коме је покренут. Деловање у строго политичкој арили, према политичким методама и ради постизања политичких циљева нису често виђена ситуација у било ком од крајева потконтинента. Стога овај покрет треба посматрати као оригиналну појаву али и добар показатељ политичке зрелости овог друштва. Први Мадхес покрет покренут је након што је прелазни Устав (Interim Constitution) из 2007. године потпуно игнорисао успостављање института федерализма, најпожељнијег устројства вертикалне организације власти с обзиром на распрострањеност маргинализованих заједница и јужних (мадхешких) народа. Само један дан након проглашавања овог устава, Мадхешки Форум (Madhesi Janaadhikar Forum-Nepal), веома утицајна НВО-партија у том тренутку, основала је односно покренула први Мадхес покрет. За отпочињање деловања овог покрета било је довољно потпуно игнорисање захтева за успостављањем федералног устројства. Овим игнорисањем би (фаворизовано) пропорционално представљање јужних народа у потпуности било замењено идејом већинског представљања а чиме би дошло до под-представљености ових народа у изборним телима. Масовни покрет је веома брзо увео питање етно-национализма у први план политике Непала у доба потпуног реструктурирања државе те успешно подигао ниво репрезентације, политичке моћи и уставног идентитета—деловао је као катализатор свих притужби етничких група према држави²⁶⁴. Већ наредне године дошло је до формирања другог Мадхес покрета, овога пута уз учествовање не само поменутог Мадхес Форума, већ и још две утицајне партије са југа (Terai Madhes Loktantrik Party и Sadbhawana Party). Нове-старе идеје које је покрет пропагирао тичале су се (1) федералног устројства, (2) пропорционалног представљања и (3) формирања изборних јединица према броју становника што је недуго затим укључено у прелазни Устав. Велики број бомбашких напада у Терајском (јужном) подручју јасно осликава стање на терену²⁶⁵. На нови званични устав (данас актуелни) се чекало све до 2015. године. Ипак, седам новоформираних федералних јединица (провинција) не прати ни етничку ни демографску структуру Непала, чиме ниједан од захтева Мадхес покрета није суштински испуњен. Настанак трећег Мадхес покрета изазван је новим административним аранжманом ког је читав народ посматрао као дискриминаторни јер је само осам округа у Тераи долини добило статус државе, док је преосталих четрнаест округа формирано широм брдског региона²⁶⁶. Штавише, нови устав је назадовао у многим питањима у односу на прелазни Устав из 2007. године, посебно имајући на уму пропорционалну представљеност и укљученост у органе управе²⁶⁷.

²⁶⁴ My Republica, “Nine years on, Madhes movement has lost what it gained”, 18/01/2017. Доступно на: <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/13278/>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁶⁵ За више прочитати: Asia Foundation, “The State of Conflict and Violence in Asia”, n.d. Доступно на: <https://asiafoundation.org/publication/state-conflict-violence-asia/>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁶⁶ Важно је имати на уму чињеницу да у само 20 од 75 дистиката који се налазе у области Терај живи више од половине становника државе. Следствено, проблематично је и питање под-представљености у законодавним телима с обзиром да брдско-планински предели, у којима живи мање од једне половине становника, делегирају 100 представника, док Терајски регион, у коме живи више од једне половине становника, делегира 65 представника.

²⁶⁷ Kathmandu Post, “Talk to the Terai”, 20/09/2015. Доступно на: <https://kathmandupost.com/opinion/2015/09/20/talk-to-the-tarai>, приступљено 4. јуна 2024.

Иако је устав допуњен амандманима непуна четири месеца након прокламовања, дискриминаторне етничке политике идентитета нису оповргнуте нити су њихове последице ублажене²⁶⁸. Иако је утицај овог покрета временом ослабио, најважнији проблеми попут демократичности устава, дефинисања права на држављанство, представништва и једнакости мањинских група остају изразито актуелни, нарочито у спрези са етничким заједницама јужног дела Непала. Са друге стране, припадници народа Мадхес су основали чак 29 насилних друштвених и политичких организација (уз сепаратистичку партију Janamat Party, осму по величини у читавој земљи) те сукоби настали и развијени политикама идентитета, међу којима доминирају етничке, у будућности могу само ескалирати²⁶⁹.

III—Случај: *LTTE*. Савремену политичку историју Шри Ланке је у потпуности обележио грађански рат између државе (војске) и сепаратистичких Тамилских тигрова (Liberation Tigers of Tamil Eelam; LTTE) који је тек 2009. године окончан победом војске над бројчано мањим и логистички слабије опремљеним противником. Већ 1956. године, С. В. Р. Д. Бандаранаике је прогласио важећим *Sinhala Only Act* односно контроверзни Закон о званичном језику чиме је многобројна тамилска заједница у потпуности дискриминисана с обзиром на (1) географску концентрисаност у источном и северном делу земље, (2) културолошку, религијску и етничку различитост у односу на већински (синхалешко-будистички) етос али и у (3) политичком и образовном смислу с обзиром да су политичко организовање и образовање сада „преведени“ на језик већине, онај којим су се Тамили изузетно ретко служили. Продужене притужбе мањина и употреба комуналног емоционализма (*communal emotionalism*) као главног оружја предизборне кампање од стране синхалешких и тамилских лидера, подстицало је настајање и развијање тамилског милитаризма на северу током 1970-их²⁷⁰. Само пар година касније, нападом на 15-члану војну патролу (такозвана *four-four-bravo* или *44B* јединица), 23. јула 1983. године, отпочео је један од најдужих грађанских ратова у савременој историји света. У наредне две и по деценије, Тамили су уживали помоћ од стране њихове матице—Индије—док су се обрачунавали и са синхалешком заједницом и са муслиманима истока и севера Шри Ланке. Тек крајем маја 2009. године, војска Шри Ланке је поново држала под контролом територију читавог острва. У рату је страдало између 60,000 и 100,000 људи а небројено много људи је повређено и расељено, док је нанета огромна економска, политичка и војна штета читавом острву.

Шта је и где је све кренуло по злу? Гориво за отпочињање овог сукоба долазило је из два правца. *Првог*, могло би се рећи теоријског, односно кроз етничке и језичке политике идентитета и *другог*, практичног, кроз повремене изливе насиља високог степена. Након проглашења важећим споменутог Закона о званичном језику, Тамили су претрпели чак пет масовних погрома у наредних 27 година (1956, 1958, 1977, 1981 и 1983). Пети је представљао

²⁶⁸ The Himalayan Times, “Nepal makes first amendment of its constitution four months after promulgation”, 23/01/2016. Доступно на: <https://thehimalayantimes.com/nepal/breaking-nepal-makes-first-amendment-of-its-constitution>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁶⁹ South Asia Terrorism Portal, “Madheshi Armed Outfits”, n.d. Доступно на: <https://www.satp.org/satporgtp/countries/nepal/terroristoutfits/mao.html>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁷⁰ Walter Nubin, *Sri Lanka: Current Issues and Historical Background*, Nova Publishers, New York, NY, USA, 2002, pp. 128–129.

кап која је прелила чашу. Две године пре њега, у незапамћеном етничко-библиокласном насиљу²⁷¹, синхалешка руља је запалила и до темеља уништила јавну библиотеку у граду Јафни са готово 100,000 књига и рукописа. Међутим, уништене су и бројне друштвене и политичке установе уско повезане са Тамилима (локалне новине, представништва политичких партија, важних трговаца итд.). Још 1948. године, одмах након освајања независности од Велике Британије, парламент Цејлона је озваничио Закон о држављанству (Ceylon Citizenship Act) који је намерно дискриминисао етничку заједницу индијских Тамила (њих око 780,000 односно 11.7% од укупног броја становништва) тиме што им је практично онемогућио да добију држављанство у овој земљи²⁷².

„1948 Ceylon Citizenship Act: овај закон је давао држављанство особама рођеним пре 15. новембра 1948. године али је захтевао да две претходне генерације породице те особе буду рођене у Шри Ланки. Ова одредба је суштински дискриминисала брдске Тамиле (Hill Tamils), од којих су се многе жене враћале у Тамил Наду (Индија) како би се породиле и од којих већина није могла да предочи документа која доказују да су две генерације породице рођене у Шри Ланки.“²⁷³

Тек 5,000 Тамила се, према овим условима, могло квалификовати за добијање држављанства, док више од 700,000 њих није могло²⁷⁴. У наредне три деценије, око 300,000 Тамила је протерано назад у Индију²⁷⁵. Тек 55 година након добијања независности, током 2003. године, свим Тамилима је омогућено добијање шриланчанског држављанства. Међутим, они су у том тренутку чинили само 5% од укупног броја становника острва, више него двоструко мање у поређењу са 1948. годином. Ова политика идентитета односно доношење контроверзног Закона о држављанству, у потпуности је поларизовала друштво Шри Ланке од кога се оно до данас није опоравило. У пару са Sinhala Only Act-ом, Тамили су били у потпуности обесхрабрани да учествују у јавним пословима своје сопствене државе. У великом броју доведени од стране Британаца како би радили на плантажама чаја, кафе и кокоса, Тамили су остали потпуно напуштени и од стране некадашњег колонизатора и од стране

²⁷¹ Термином библиокласно се означава намерно уништавање књига односно напад на културу највише магнитуде. За више, прочитати: Rebecca Knuth, “Destroying a Symbol: Checkered History of Sri Lanka’s Jaffna Public Library”, Presented at the “World Library and Information Congress: 72nd IFLA General Conference and Council”, 20–24 August 2006, Seoul, Republic of Korea, pp. 1–8. Доступно на: <https://archive.ifla.org/IV/ifla72/papers/119-Knuth-en.pdf>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁷² University Teachers for Human Rights (Jaffna, Sri Lanka), “Chapter I: Missed Opportunities and the Loss of Democracy”, n.d. Доступно на: <https://uthr.org/BP/volume1/Chapter1.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁷³ UNHCR, “Statelessness in Sri Lanka”, 29/08/2013. Доступно на: <https://archive.ph/20091023063136/http://www.unhcr.lk/protection/statelessness/>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁷⁴ International Center for Ethnic Studies, “Ethnic Conflict of Sri Lanka: Time Line—From Independence to 1999”, n.d. Доступно на: https://web.archive.org/web/20091212123102/http://www.ices.lk/sl_database/ethnic_conflict/time_line.shtml, приступљено 4. јуна 2024.

²⁷⁵ Ibidem.

дојучерашњих суграђана друге етничке припадности. Раздор који је комбинација етничке и језичке политике идентитета унела у јавни живот и политички дискурс Шри Ланке снабдевао је такмичаре у политичкој утакмици преко потребним горивом. Већ 1949. године донет је нови закон, нови пример етничке политике идентитета, у сврху легитимисања индијских Тамила на територији Шри Ланке—Indian and Pakistani Residents (Citizenship) Act No. 3—који је у реалности још више продубио јаз између два најбројнија етоса на острву, синхалешког и тамилског. Тек једна седмина Тамила могла је испунити оба услова (први—10 година константног живота на острву и други—одређени приход по глави становника) и добити држављанство. У наредним деценијама потписани су и Nehru-Kotelwala Pact (1954), Sirima-Shastri Pact (1964), Sirimavo-Gandhi Pact (1974), Grant of Citizenship to Stateless Persons Act (1988) и Grant of Citizenship to Persons of Indian Origin Act No. 35 (2003) у циљу решавања питања држављанства шриланчанских Тамила. Током готово читавог овог периода територијом Шри Ланке је тињао грађански рат а број Тамила се, миграцијама и ратним дејствима, смањивао и приближавао нивоу статистичке грешке. Шест деценија практиковања етничких политика идентитета је довело до двојакних последица: *прво* је већ подељено друштво Шри Ланке до крајњих граница поларизовано а *затим* је у потпуности уништен други пол—тамилски—кроз војна дејства, политичке притиске, присилне миграције и друга средства из дијапазона идентитетског и политичког наступа власти Шри Ланке—од Сенанајаке и Бандаранаике супружника па све до Махинде и Готабаје Раџапаксе.

У претходна три примера је указано како политике идентитета—формулисане, донете, методолошки изведене и имплементиране на различите начине—доприносе формирању нових и продубљивању постојећих друштвених и политичких раседа односно настајању и развијању политичке поларизације. Етничке политике идентитета јесу ређе коришћене широм јужне Азије у односу на религијске и језичке политике идентитета али овакве изјаве се увек морају узимати са резервом. Иако религијске и језичке политике идентитета циљају једну конкретну димензију комплексних друштвених идентитета бројних заједница региона јужне Азије, етничке политике идентитета најчешће долазе у спреси са другом политиком идентитета (или групом), на овај начин појачавајући ефекат свог деловања, проширујући сферу дејства и убрзавајући своје деловање истовременим циљањем више различитих димензија идентитета мањинског етоса. Дакле, може се закључити да, иако ређе практиковане, етничке политике идентитета нису мање учинковите у односу на религијске и језичке политике идентитета, о чијем утицају на настанак и развој политичке поларизације у јужној Азији ће бити више речи у наредном сегменту овог поглавља.

5. Језичке политике идентитета

Трећу групу политика идентитета које ће подробно бити обрађене овом студије чине језичке политике идентитета. Као што им и само име наговештава, овим политикама субјекат који поседује политичку власт на одређеној територији покушава да умањи значај језичке димензије колективног идентитета мањинског етоса и то у мери која је претходно одређена и прилагођена методологији деловања. Такође, политике су увек прилагођене и конкретним циљевима који се покушавају достићи, номиналном и реалном утицају друштвене групе чији идентитет и деловање представљају проблем за већински етос и др. Језик представља медиј комуникације унутар сваке од друштвених група али и комуникације између више њих, стога

је он важан елемент у свакодневном функционисању како појединца, као члана одређене друштвене групе, тако и читавих друштвених група. Јужна Азија није изузетак од правила да одређеним језицима могу бити дати специјални статуси у складу са њиховим степеном заступљености широм друштвене заједнице, затим историјског значаја, повезаности са светим текстовима, међународним значајем и др. Стога у Азији, као и у многим државама света, постоје језици дипломатије или јавних установа али и државни односно национални језици. У поглављу „Верско-национална и етно-лингвистичка структура државе“, говорено је, између осталог, и о статусу најзаступљенијих језика у региону јужне Азије. Неки од њих су мењали своје називе током XX века, неки су доживели реинкарнацију након де-секуларизовања друштава а неки су у потпуности напуштени, сходно реткости ситуација у којима се може чути њихово коришћење широм јавне сфере и дискурса. Међутим, онако како један језик може да интегрише друштвену и политичку заједницу, исто тако може да доведе и до раздора у тој заједници или у односу према другој, мањинској или већинској заједници. Давањем посебног статуса једног наспрам другог језика, некоришћење двојезичних формула на територијама где су оне неминовност, наметање учења у потпуности страних језика локалној заједници или забрана коришћења одређених језика у јавној или приватној сфери, само су неки од општих примера начина на који језичке политике могу утицати на миран суживот политичких заједница. Јужна Азија ни у овом случају, *au contraire*, није изузетак.

5.1. Језичке политике идентитета као оруђе моћи

Језичке политике идентитета, пажљиво одмерене и тактички изманеврисане од стране политичке власти на нивоу федералне јединице/државе или читаве државе, неретко су доводиле до друштвеног и политичког насиља различитих обима и врста. До ових резултата долазило се појавом нових или обновом старих захтева за језичком и политичком аутономијом, а неретко уплићући и регионалне актере, међународну заједницу, планетарне организације и друге наднационалне структуре у циљу заштите језичких заједница на овим просторима. У наредним редовима ће бити указано на то како су четири различите језичке политике идентитета довеле до појаве нових и обнове старих комуналних ривалстава које су последично довеле до појаве нових или јачања постојећих политичких поларизација. У наредном поглављу ће, заједно са религијским и етничким политикама идентитета, бити анализирани читави корпуси последица које ове политике могу изазвати или јесу изазвале широм региона јужне Азије, у складу са хипотезама студије.

I—Случај: *Lhotshampa*. О народу Лотшампа је писано у претходном поглављу, стога ће ово поглавље послужити као наставак то јест њиме ће бити описан још један вид колективне дискриминације коју поменути народ трпи путем политика идентитета, овог пута језичких. Паралелно са отпочињањем формирања пописних спискова ради умањења утицаја илегалних миграција на друштвене догађаје широм Бутана, власт ове државе је, путем вршења утицаја на званичне (дозвољене) верске и културолошко-етничке праксе у потпуности потчинила мањинске етосе једном једином већинском—бутанском. Кап која је прелила чашу представљена је језичком политиком идентитета тј. уклањањем непалског језика из свих школа и замена истога језиком дзонгка, новим националним језиком који је озваничен тек 1971. године а којим се служио изузетно мали број Лотшампи. С обзиром да је, након уласка у другу половину XX века и отпочињања периода „отварања“ државе према суседним државама, језик

хинди коришћен као посреднички између миграната и домаћег становништва, али је у исто време представљао и готово матерњи језик за све Лотшампе (хиндуисти), напуштање коришћења овог језика у корист компликованог и непопуларног језика дзонгка²⁷⁶ изазвало је бурне реакције код свих народа којима дзонгка није био матерњи језик. Већ почетком 1990. године, Непали језик (који је суштински веома близак хинди језику) је замењен дзонгка језиком широм јужног Бутана и читава трећина становништва државе сада није могла да користи свој сопствени језик у школама и другим институцијама²⁷⁷. Доминантна Нгалоп (Ngalop) култура је у потпуности потчинила већ бројчано окрњену групу Лотшампа народа. Они припадници овог народа који нису већ емигрирали у Непал или Индију, у потпуности су потчињени доминантном етосу Нгалоп етничке заједнице (уједно и Друкра будистичке заједнице), пре свега кроз кодекс облачења, језик и Законе о држављанству. У складу са општенародном стратегијом “One Nation, One People”, власт се свесрдно користила политикама идентитета, примарно етничким и језичким, како би у већински и доминантни етос у потпуности инкорпорисала мањинске заједнице, од којих су прве на реду биле етничке заједнице јужног Бутана. Последице ових политика јесу додатно удаљавање двају супротстављених етоса али и отпочињање оштријих тенденција ка отцепљењу овог дела територије Бутана. Такође, талас насиља се раширио читавим јужним делом државе²⁷⁸ и широм избегличких кампова у Непалу. Политичка поларизација и политичка нетрпељивост који су настали након 1971. године и увођења Дзонгка језика прво као националног а затим и као јединог званичног језика у држави, до данас су само нарастали. Како то обично бива— „обичан народ“ постаје све огорченији на власт коју све мање прихвата као легитимну, са сваком политиком идентитета заоштрава друштвене сукобе и подиже сопствени улог и циљ у овој непрегледној борби између већинског и мањинског етоса. Имајући као идеју решавање проблема илегалне имиграције, неадекватним политикама идентитета се дошло на само корак

²⁷⁶ George van Driem, “Language policy in Bhutan”, In: *Bhutan: Aspects of Culture and Development*, Michael Aris and Michael Hutt (eds.), Kiscadale Publications: Gartmore, Scotland, UK, 1994, pp. 87–105.

²⁷⁷ О прецизном уделу Лотшампа народа у укупном броју становника Бутана током 1980-их и 1990-их постоје различити подаци, од 17% према једној групи аутора, преко 33% становништва према другој групи аутора, па све до 25–51% процената према трећој групи аутора (прочитати: Bhutan News Service, “People & Population”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20111116201719/http://www.bhutannewsservice.com/people-population/>, приступљено 4. јуна 2024 и The World, “The Bhutan insurgencies”, 25/08/2009. Доступно на: <https://theworld.org/stories/2009-08-25/bhutan-insurgencies>, приступљено 4. јуна 2024). Према другим студијама, сваки шести припадник Лотшампа народа био је протеран пре 2000. године (прочитати: Human Rights Watch, “History of the Bhutanese Refugee Situation in Nepal”, n.d. Доступно на: <https://www.hrw.org/legacy/background/wrd/refugees/3.htm>, приступљено 4. јуна 2024). Сасвим сигурно, ради се о веома великом броју људи и значајном уделу у укупном броју становника, највероватније око 30% (прочитати: The World, “The Bhutan insurgencies”, 25/08/2009. Доступно на: <https://theworld.org/stories/2009-08-25/bhutan-insurgencies>, приступљено 4. јуна 2024), са већинским уделом у јужном Бутану.

²⁷⁸ The World, “The Bhutan insurgencies”, 25/08/2009. Доступно на: <https://theworld.org/stories/2009-08-25/bhutan-insurgencies>, приступљено 4. јуна 2024.

од новог грађанског рата у подножју Хималаја. Тенденције у погледу овог питања у претходних неколико деценија не уливају много вере у другачији исход.

II—Случај: *Marathi vs. Gujarati*. Други пример језичких политика идентитета води нас на сукобе отпочете унутар федералних јединица/држава Индије. У овом поглављу, као што ће бити описан случај федеративне државе Гуџарат, могао је бити описан и случај бројних других федералних држава данашње Индије, с обзиром на чињеницу да су језичке политике идентитета од стране власти унутар федералних држава навелико коришћене и да су оне најчешће доводиле до оштрог супротстављања мањинског етоса насупрот већинском.

У том погледу, важно је истаћи и да је:

„[Ј]ош током 1920-их Конгрес обећао федерално устројство читаве државе засновано на језичкој реорганизацији постојећих државних граница за које се исправно сматрало да су произвољне творевине чија једина сврха је било уподобљавање колонијалних властодржаца. Ипак, чим је стечена независност, Конгрес је, под Нехруом, покушао да блокира гласне захтеве за реорганизацијом државних граница дуж језичких линија. Дана 20. октобра 1952. године, Поти Срирамалу (Potti Sriramalu), Гандијевац, је отпочео штрајк глађу док се централне власти не буду сложиле са принципом стварања посебне државе Андхра (Andhra) на основу постојања чак једанаест округа унутар државе Мадрас (Madras) у којима је већински језик Телугу. Нехру је остао тврдоглав и Срирамалу је 15. децембра 1952. године преминуо од последица штрајка глађу. [...] Вест о смрти вође Телугу народа изазвала је nerede широм свих 11 округа. Централна влада је 18. децембра одлучила да створи државу Андру“²⁷⁹.

Пример Телугу заједнице изузетно је индикативан за разумевање језичких разлика широм Индије. Ипак, неке друге заједнице, попут оних о којима ће бити више речи у овом поглављу, нису имале такву „привилегију“ да њихови захтеви буду услишени. Иако је у наредним годинама основано неколико тела и комитета чији је једини задатак био да реорганизује Индију по језички прихватљивим линијама, сви захтеви да се провинција Мумбај (Бомбај) подели на две државе у којима ће доминантни језици бити марати (marathi) и гуџаратски/гуџарати (gujarati) су одбијени. Разлог за одбијање ових захтева налази се у чињеници да су присталице Конгреса које говоре гуџаратијем биле доминантне широм више класе док су у истом тренутку становници Бомбаја који говоре маратијем чинили бројчану већину, што је формирало плодно тле за експлоатацију већине од стране мањине²⁸⁰. Нарастајући проблем довео је до великих немира широм овог дела Индије у наредних 15 година. Становници Бомбаја који се користе марати језиком су успели да извојују победу и да присиле централне власти да Гуџарат одвоје од Махараштре, са све градом Бомбајем²⁸¹. Државе Пенџаб и Тамил Наду су такође примери комуналних супротстављања двају етоса према језичким поделама.

²⁷⁹ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 173.

²⁸⁰ Ibidem.

²⁸¹ Ibidem.

Политика која се налази у средишту овог поглавља тиче се одлуке Дарске комисије (Dhar Commission) с краја 1948. године да „формирање провинција засновано искључиво или углавном на језичким линијама није у интересу индијске нације“²⁸². Овакав став власти Индије довео је до сазивања Махагуџаратске (Mahagujarat) конференције са идејом да се сви становници околних области који говоре гуџарати језиком нађу под влашћу и територијом једне, гуџаратско-доминантне федералне јединице/државе. Поларизација која је постојала и раније, додатно је појачана тврдоглавошћу власти и њеним одбијањем формирања (најмање) две федералне државе/јединице уместо постојеће једне—двојезичне. Након пар година, догодио се и поменути случај штрајка глађу који је, последичним оснивањем федералне државе Андре, довео до дисперзије језичко-сепаратистичких идеја широм Индије²⁸³. Међутим, тадашња држава Бомбај је проширена за још неколико бивших територија/држава те је севером области доминирао гуџаратски језик а југом маратски. Највећа препрека подели територије јесте био вишемилионски град Бомбај (Мумбај). Северном територијом се проширио покрет Махагуџарат док је јужном, насељеном Марати народом, почео да делује Самиукта Махараштра тј. Самити покрет (Samyukta Maharashtra/Samiti). Ниједан од ових покрета није желео да одустане од идеје да се унутар њихове будуће државе налази град Бомбај. Првог маја 1960. године, марати-говорећи народ је извојевао победу и држава Махараштра је формирана, укључујући у себе и град Бомбај. Нехруову политику непризнавања нових држава односно одсуство мотивације за ре-дизајнирањем граница унутар Индије је, по први пут у историји, подржала и Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS), крајње милитантно десно крило хиндутва покрета, с обзиром на потенцијалне разјединитељске тенденције које би формирање језичких држава могло да произведе. Ипак, власт је поклекла пред друштвеним немирима 1960. године. Пре тога, половином 1956. године дошло је до насилног убиства неколико студената, припадника покрета Самити²⁸⁴, што је само раширило немире широм државе Бомбај. Исте године, власт је усвојила *The States Reorganisation Act* односно отпочела је велику реформу унутрашњих граница Индије, организујући их према језичким линијама²⁸⁵, међутим, 14 држава и 6 територија уније које су формиране овим актом—нису задовољиле многе актере индијске политике. Немири који су избили у граду Бомбају 21. новембра 1955. године у којима је полиција усмртила чак 106 људи²⁸⁶, уз поменуто страдање Самити студената, смрт вође Телугу

²⁸² Verinder Grover, Arora Ranjana, *Federation of India and States' Reorganisation: Reconstruction and Consolidation*, Deep and Deep Publications, New Delhi, India, 1994, p. 392.

²⁸³ Verinder Grover, Arora Ranjana, *Federation of India and States' Reorganisation: Reconstruction and Consolidation ...* p. 392.

²⁸⁴ Achyut Yagnik, Sheth Suchitra, *The Shaping of Modern Gujarat: Plurality, Hindutva, and Beyond*, Penguin Books, New Delhi, India, 2005, p. 226.

²⁸⁵ Optimize IAS, “The Gujarati and Marathi identities in cosmopolitan Mumbai”, 04/08/2022. Доступно на: <https://optimizeias.com/the-gujarati-and-marathi-identities-in-cosmopolitan-mumbai/>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁸⁶ DNA India, “Hutatma Chowk: Where peace was dealt a bloody blow”, 30/04/2010. Доступно на: <https://www.dnaindia.com/mumbai/report-hutatma-chowk-where-peace-was-dealt-a-bloody-blow-1377461>, приступљено 4. јуна 2024.

народа²⁸⁷, оснивање Самити покрета и његове победа на локалним изборима 1957. године у потпуности су умањили шансе власти да успешно настави да спроводи своју тврдолинијашку политику те је првог маја 1960. године формирала две федералне јединице/државе—Махараштру, у којој се говори доминантно Марати језик и Гуџарат, у коме живи превасходно становништво чији је матерњи језик гуџаратски.

Ипак, нису сви услови које је прокламовао Самити покрет услишени—држава Гоа (некадашња португалска колонија) али и области Белгаум, Карвар и околне територије нису укључене у новонасталу државу Махараштру. Пропуштање шансе да се од једне државе начине две формиране по стриктно језичким линијама условиле су формирање двају супротстављених друштвених покрета који, иако нису ратовали директно једни против других, јесу забележили људске губитке. У наредним годинама, ови губици су успели да им „помогну“ при испуњавања планова (знатно успешније је прошао Самити покрет), успешно окончавајући турбулентну половину XX века. Међутим, оно што је био крај за један регион, заправо је био само почетак за бројне друге регионе, отпочињући процес језичког реструктурирања који је завршен тек 2014. године²⁸⁸.

III—Случај: *Dravida Munnetra Kazhagam*. Најозбиљнији сецесионистички изазов у Индији током првих деценија након Другог светског рата дошао је из јужне федералне државе Тамил Наду. Анадурај (C. N. Annadurai), оснивач *Dravida Munnetra Kazhagam*-а (Прогресивна Федерација Дравида, ДМК), покушао је да уравнотежи доминацију хинди-говорећег народа на северу ове федералне јединице/државе промовисањем дравидске националности и културе, а затим заступањем идеје израженог тамилског национализма²⁸⁹. Комбинација етничке и језичке политике идентитета је довела до оштрих реакција централне власти. Специфичност овог примера огледа се и у томе што је реч о случају спровођења политика идентитета из угла власти федералне јединице/државе насупрот етосу који је доминантан у свеиндијским границама (хинду-тамилска насупрот хинду-хинди етничко-језичкој комбинацији). Анадурај је био четврти и последњи гувернер некадашње федералне државе Мадрас и први гувернер федералне државе Тамил Наду (у питању је најјужнија федерална држава чији су назив и границе промењени 1969. године). На тој функцији је остао тек 20 дана, с обзиром да је

²⁸⁷ За више о борби народа Телугу за оснивањем сопствене, на-језику-засноване државе Андра Прадеш, иначе прве „језичке“ државе у Индији, прочитати: N. Shilpa, “*Identity Politics in India: It’s Various Dimensions*” ... p. 37.

²⁸⁸ Већ 1960. године је (1) држава Бомбај подељена на Махараштру и Гуџарат, затим је (2) 1963. године држава Нагаланд настала од дела територије државе Асам, (3) 1966. године су од делова државе Пенџаб настале и Харијана и Химачал Прадеш, (4) 1972. године су основане Мегалаја, Манипур и Трипура, (5) 1975. године је Сиким постао део уније, (6) 1987. године су Гоа и Аруначал Прадеш постали федералне државе заменивши статус територија уније, (7) 2000. године су настале Утаранчал (из Утар Прадеша), Царканд (из Бихара) и Чатисгар (из Мадхје Прадеш) а (8) 2014. године је настала Телангана (из Андра Прадеша), чиме је постала 29. федерална држава/јединица. За више, погледати: DNA India, “*Hutatma Chowk: Where peace was dealt a bloody blow*”, 30/04/2010. Доступно на: <https://www.dnaindia.com/mumbai/report-hutatma-chowk-where-peace-was-dealt-a-bloody-blow-1377461>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁸⁹ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy* ... p. 174.

преминуо од последица болести. Његова популарност овековечена је проценом да је око 15,000,000 људи присуствовало његовој сахрани (поређења ради, Гандијевој сахрани је присуствовало шест пута мање а Нехруовој десет пута мање људи)²⁹⁰. ДМК је временом из покрета прерастао у политичку партију и данас је то водећа политичка сила ове федералне јединице/државе. Како је ова партија односно деловање Анадураја, користећи се језичким политикама идентитета, успела да формира и развије политичку поларизацију на делу територије Индије на којој делује? Пре свега, важно је напоменути да сами Дравиди представљају својеврсне прастановнике Индије односно индијског потконтинента (и енклаве Брахуи у Пакистану) који говоре дравидским језицима. Ова група језика, може се поделити на: А—јужни-дравидски међу којима доминирају тамилски и малајаламски, Б—јужно-централни-дравидски међу којима доминира телугу, В—централно-дравидски и Г—северно-дравидски. Дравиди данас чине изузетну друштвену и политичку силу с обзиром да их броји око 250,000,000 широм свих седам држава јужне Азије, Авганистана и др.²⁹¹ У етничком смислу, дравидским језицима се служе Телугу народи (85,100,000 људи), Тамили (78,000,000 људи), Малајалиси (45,000,000 људи), Канадигаси (43,700,000 људи) и други народи²⁹². Изразит језичко-етнички идентитет на југу Индије који је формиран у претходних 2,500 година неретко наилази на несугласице са већинским све-индијским хинду-хинди идентитетом што најчешће исходује политикама идентитета са обе стране. ДМК је настао изласком једне фракције из Дравидар Казхагам (Dravidar Kazhagam) покрета чија идеја-водиља јесте било стварање Дравида Наду федералне јединице/државе од некадашње Мадрас државе. Овај покрет је за многе тадашње чланове ипак био преопширног деловања—осим борбе за независну дравидску републику, прокламоване су и борбе против класних, кастинских, религијских, родних и других разлика у друштву, ударајући у темеље идентитета многих друштвених група широм Индије а не само њеног крајњег југа. Ипак, ако је овај покрет довео до нечег позитивног, то је сигурно упловљавање ширег круга Тамила у политичке воде у наредним годинама, чешће под дравидским него под тамилским заставама, истичући језички пре етничког идентитета. Чак је и идеја о оснивању независне дравидске републике напуштена 1963. године када је влада Индије, на челу са Џавахарлалом Нехруом, потписала акт којим се забрањује сваки покушај сецесионизма, управо због дравидске сецесионистичке и ревизионистичке струје²⁹³. Чак 35 година раније, отац Џавархалала Нехруа, Мотилал,

²⁹⁰ Погледати: Donald McFarlan, Norris McWhirter, *Guinness Book of World Records*, Bantam Books, New York, NY, USA, 1990, p. 400.

²⁹¹ Sanford B. Steever (ed.), *The Dravidian Languages*, 2nd edition, Routledge: Oxfordshire, UK, 2019, p. 1.

²⁹² Britannica, “Dravidian Languages”, n.d. Доступно на: <https://www.britannica.com/topic/Dravidian-languages>, приступљено 4. јуна 2024.

²⁹³ „Индијски парламент је 1963. године, на препоруку Комитета за националну интеграцију и регионализам Националног савета за интеграцију, једногласно усвојио шеснаести амандман Устава, којим је настојао да се спречи расцепкана, сецесионистичка тенденција у земљи коју су изазвали регионални и језички лојалности (regional and linguistic loyalties) и очува јединство, суверенитет и територијални интегритет Индије. *Ово је у суштини био одговор на сепаратистички покрет који је захтевао независни Дравидистан*“ (курзив В.Ђ.) (Rajni Kothari, *Politics in India*, Orient Longman, Hyderabad, India, 1994, pp. 333–343).

предложио је да хинди језик буде званични језик Индије с обзиром на одвијање комуникације са још увек присутним колонизаторима на енглеском и хиндију. Међутим, представници народа југа су видели овај потез као зачетак новог језичког угњетавања етничких група чији матерњи језик није хинди. Десет година касније, Тамили су се успротивили увођењу хиндија као обавезног језика у школама широм Мадрас федералне државе а Анадурај је (п)одржао демонстрације. Само месец дана касније, одржана је прва анти-хинди конференција у Канчипураму. Две године касније, власт у федералној држави Мадрас је повукла одлуку о увођењу хиндија као обавезног предмета у школама. Међутим, освајање независности 1950. године повукло је са собом и уставну одлуку да хинди, након 15 година, 1965. године, постане званичан језик широм државе. Анадурај је на ову одлуку реаговао сликовито:

Тврди се да хинди треба да буде заједнички језик јер га говори већина. Зашто бисмо онда тврдили да је тигар наша национална животиња уместо пацова који је много бројнији? Или паун као наша национална птица када је врана свеprisутна?... Човек је имао два пса—великог и малог. Желео је да његови пси слободно улазе и излазе из куће, а да он не мора да држи врата куће отворена све време. Тако је направио двоја „псећа врата“ – једна велика—за великог пса—и једна мала—за малог пса. Комшије које су виделе двоја врата су му се смејале и називале га идиотом. Зашто ставити велика врата и мала врата? Била су потребна само велика врата. И велики и мали пас би их могли користити! Аргументи индијске владе да хинди постане званични језик или „језик за повезивање целе Индије“ су смешни колико и потреба за великим вратима и малим вратима за великог пса и малог пса. Индијска влада се слаже да је енглески потребан за комуникацију са светом, а у свим школама у Индији се учи енглески језик након петог разреда. Затим индијска влада каже да сви треба да знамо и хинди како бисмо комуницирали међу собом, унутар Индије. Питам: „Пошто свака школа у Индији подучава енглески, зашто то не може бити наш језик за повезивање целе Индије? Зашто Тамили морају да уче енглески за комуникацију са светом, а хинди за комуникацију унутар Индије? Да ли су нам потребна велика врата за великог пса и мала врата за малог пса? Кажем, нека и мали пас користи велика врата!”²⁹⁴

Двадесет и две године након претходне конференције, у Ченају је током августа 1960. године одржана још једна анти-хинди конференција, сада у режији ДМК-а. Без обзира на уздржавања од ескалације са обе стране, до насиља је дошло 26. јануара 1965. године, на дан када је хинди постао званичан језик читаве Индије²⁹⁵. На таласу ових догађаја, ДМК је победио на локалним изборима 1967. године а Анадурај је постао нови гувернер државе Мадрас.

Са друге стране, Рамасами (Erode Venkatappa Ramasamy), друштвени активиста и зачетник покрета ДК је формулисао тро-националну доктрину према којој би једино било

²⁹⁴ Анадурај је ове речи изговорио 1962. године (цитирано према: Tamil Nation, “Remembering the 1965 Anti Hindi Struggle”, 10/06/2009. Доступно на: <https://tamilnation.org/forum/nandivarman/080127hindi.htm>, приступљено 4. јуна 2024).

²⁹⁵ Robert Hardgrave, “The Riots in Tamilnad: Problems and Prospects of India's Language Crisis”, *Asian Survey*, Vol. 5, No. 8, 1965, pp. 399–407.

могуће решити друштвене размирице широм Индије кроз стварање три државе уместо јединствене Индије—биле би то Дравида Наду, Муслиманска Индија (Пакистан) и Аријевска земља (Хиндустан)²⁹⁶. Крајем 1950-их и почетком 1960-их, покрет је направио заокрет и, одустајући од идеје дравидске државе, формулисао и пропагирао идеју тамилске државе, с обзиром на недостатак подршке не-тамилског дравидског живља широм јужне Индије²⁹⁷. Ипак, за разлику од идеје Калистана али и неких других сепаратистичких покрета широм Индије о којима је говорено, ДМК никада није размишљао о насиљу као о легитимном начину достизања свог циља независне Дравида Наду државе²⁹⁸. Од раног XX века и предлога Мотилала Нехруа о увођењу хиндија као званичног језика Индије, преко првог анти-хинди протеста 1937. године, великог броја сукоба у периоду од 1960. до 1967. године и последичних обнављања језички-мотивисаних сукобљавања (последњи током 2014. године након што је Министарство унутрашњих послова саветовало свим званичницима широм Индије да примат над локалним и енглеским језиком дају хинди језику), питање језика у најјужнијем крају Индије од изузетне је важности и његов друштвено-политички потенцијал варира од „важног“ до „примарног“ током претходних 100 година. Последице ових деловања јесу била обнављања старих друштвених и политичких поларизација насталих по језичким линијама. Оно што представља додатну специфичност у овом случају јесте формирање нових и обнављање старих супротстављања између друштвених и политичких представника одређених језика унутар исте језичке (дравидске) породице. Политичко ривалство између заступника двојезичне и тројезичне формуле (од 1968. године) такође није помогло разрешењу сукоба. Политичке идеје ДМК-а нису биле подржане од стране других језичких заједница, пре свега великог дела не-тамилског становништва. Језичким политикама идентитета односно формирањем једне нове и независне на језику засноване федералне државе хтело се искористити, како су то многи не-Тамили тумачили, само као формирање нове хегемонистичке структуре, настављајући низ вишевековног потчињавања становништва овог региона. Међутим, многе језичке заједнице су ипак одлучиле да би радије биле у незначајно подређенијем положају унутар федералне Индије, него у нејасно формулисаној положају унутар тамилско-доминирајуће квази-дравидске државе. Политике идентитета под-националних актера, у овом случају језичке (са примесама језичког национализма), показале су се као плодно тло за ширење сопствене идеологије и наметање нове врсте хегемонизма као и обнављање старих поларизаторских тенденција унутар исте породице језика. Са удаљавањем ДМК-а од концепта дравидске државе, расла је изборна подршка овом покрету-партији. Иако су се његове идеје ре-актуализовале још неколико пута у наредном периоду (посебно током 1980-их када је индијска војска послата у мировну мисију у Шри Ланку), последице њиховог залагања за оснивање засебне дравидске државе изазвале су појаву сумње у развој тенденције

²⁹⁶ Debi Chatterjee, *Up Against Caste: Comparative study of Ambedkar and Periyar*, Rawat Publications: Chennai, India, 1981, p. 42.

²⁹⁷ Govind Sadashiv Ghurye, *Caste, Class, and Occupation*, Popular Book Depot, India, 1961, p. 318.

²⁹⁸ Sten Widmalm, *Kashmir in Comparative Perspective: Democracy and Violent Separatism in India*, Routledge, Oxfordshire, UK, 2002, pp. 101–107.

балканизације Индије²⁹⁹ али су унеле и немире унутар синхалешких политичких кругова у Шри Ланки, с обзиром на значајну заједницу Тамила која живи на овом острву. О балканизацији су, на другом месту, говорили Босе и Џалал:

Касни колонијализам у Индији је такође предузео уставне маневре са циљем да се политичка пажња усмери ка локалним и провинцијским аренама како би централна државна власт била изолована од националистичких изазова. Тако су антиколонијални националисти постајали све више сумњичави према шемама које су претиле „балканизацијом“ у периоду деколонизације. Мањине су се сматрале само пијунима у завршној игри колонијалног царства. Ова перцепција, додуше, садржи једну велику ману. Тежње за јединством међу различитим језичким и верским заједницама у антиколонијалној политици сада су замењене тврдњама о јединствености, секуларној или композитној национализму³⁰⁰.

На трагу ових аутора, може се закључити да је Индија, због свог историјског и колонијалног искуства али и због своје неухватљивости поводом великих разлика између језичких, етничких и религијских заједница, представљала изузетно плодно тло за развој сецесионистичких покрета и идеја, нарочито средином XX века када је требало слити неколико миленијума политичке историје у свега двадесетак суб-националних ентитета (федералне јединице/државе). Ипак, институционалним наслеђем, правно-политичким искуством из доба дуге колонијализације и политичким врлинама које народи овог потконтинента поседују, Индија је успела да изађе из овог периода готово неокрњена и територијално-политички целовита (уз изузетак комадања Источног и Западног Пакистана, који је од самог почетка периода де-колонијализације представљао политичку неминовност). Иако је територија ове федералне јединице/државе преименована у „Државу Тамила“ (Tamil Nadu), политички проблеми изазвани и решавани језичким политикама идентитета остају један од најзначајнијих проблема савремене јужне Индије.

IV—Случај: *Urdu vs. Bengali*. Последњи пример језичких политика идентитета који ће бити представљен у овом поглављу тиче се заједнице припадника Бенгалског народа (Бенгали или Бенгалци) и обухватиће њихову историјску борбу за ослобођење од британске круне, затим од хегемоније Западног Пакистана али, понајвише, од доминације такозваног језичког колонијализма (language colonization) заједнице која говори урду језиком. У овом случају, ни друштво (Западног) Пакистана није остало нетакнуто друштвеним немирима поводом позиције и улоге урду и бенгали језика, о чему сведоче бројне студије о друштвеном животу у Пакистану 1980-их, посебно у вишемилионским градовима попут Карачија и Хајдерабада³⁰¹. Урду језиком се данас служи око 104,000,000 људи (0.99% планете) док бенгали користи њих око 215,000,000 (3.11% планете) а они су матерњи језици за 61,000,000 односно 196,000,000

²⁹⁹ Kodaganallur Ramaswami Srinivasa Iyengar, *Two Cheers for the Commonwealth; Talks on Literature and Education*, Asia Publishing House, Mumbai, India, 1970, p. 65.

³⁰⁰ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 203.

³⁰¹ За више информација прочитати: *Ibidem*, p. 196.

људи³⁰². Најзначајнији покрети за заштиту, експанзију и друштвени утицај бенгалског језика настали су половином XX века. Један од њих је и Bhasha Andolon односно „Покрет бенгалског језика“, настао на територији тадашњег Источног Бенгала а касније Источног Пакистана. Његова идеја-водиља јесте била борба за проглашење бенгалског језика званичним језиком читавог Доминиона Пакистана (Источни и Западни заједно) односно његово званично коришћење унутар образовних институција, медија, економских институција, правно-политичких институција и других друштвених сфера. Одвајање Пакистана од Индије 1947. године довело је до суживота бројног становништва у две географски удаљене а у погледу величине импозантне државе. Као земља великог броја етничких и језичких група, (Доминион) Пакистан није могао опстати уз константну доминацију једног етоса над другим, упркос доминантном утицају ислама на друштвене и политичке послове унутар обе половине ове државе. Већ 1948. године је влада Пакистана одредила, као део процеса исламизације и арабизације Источног Бенгала, да језик урду буде једини национални језик док су такође забележени предлози да у употреби буде и бенгалски језик писан арапским или римским писмом (процес романизације бенгалског језика) или само арапски језик као национални језик, на шта су најсрдачније негодовали становници чији је матерњи језик био бенгалски³⁰³. Након низа убистава студената широм главног града Источног Бенгала—Даке—дошло је до четворогодишњег сукоба између локалних снага и централне власти, из кога су као победници изашли Бенгалци, чији матерњи језик је постао званичан језик читаве државе 1956. године. Прави значај овог покрета огледа се у томе што је он послужио као катализатор за оснивање „Покрета шест тачака“ 1966. године (6-Point Movement) Шеика Муџибура, затим Ослободилачког рата/револуције из 1971. године и коначно акта којим је бенгалски постао званичан језик нове државе (Bangla Bhasha Procholon Ain односно Bengali Language Implementation Act) из 1987. године³⁰⁴. Током периода колонизације јужне Азије, народи који насељавају три државе-наследнице Британске Индије углавном су се користили хинди језиком (хиндуисти) односно урду језиком (муслимани). Међутим, муслимани источног дела потконтинента нису говорили урду језик већ је њихов матерњи језик био бенгали. Идентитет који је развијен коришћењем овог језика, уз неизоставно познавање арапског (фусхе) кроз константно изучавање Кур’ана, у великој мери је био различит и у односу на хиндуистички идентитет Индијаца и у односу на муслиманско-урдушки идентитет Пакистанаца. Два народа који су чинила Доминион Пакистан након поделе територије 1947. године сада су се наша лице-у-лице у борби за превласт у овој неприродној конфедерацији у којој је Западни Пакистан покушао да у потпуности и на све могуће начине доминира Источним Бенгалом то јест Источним Пакистаном. Већ у периоду када је настала Муслиманска Лига, британско-индијска

³⁰² Language Comparison, “How Many People Speak Urdu and Bengali”, n.d. Доступно на: <https://www.languagecomparison.com/en/how-many-people-speak-urdu-and-bengali/comparison-24-40-7>, приступљено 4. јуна 2024.

³⁰³ За више информација прочитати: Michael Edward Brown, Sumit Ganguly, *Fighting Words: Language Policy and Ethnic Relations in Asia*, MIT Press, Cambridge, MA, USA, 2003, p. 77 или Sajal Nag, *Nation and Its Modes of Oppressions in South Asia*, Taylor & Francis, Oxfordshire, UK, 2022.

³⁰⁴ Banglapedia, “Language movement”, n.d. Доступно на: https://en.banglapedia.org/index.php/Language_Movement, приступљено 4. јуна 2024.

политичка партија која је свесрдно подржавала формирање и поделу независног Пакистана (независног од Индије), дошло је до негодовања Бенгалаца поводом увођења урду језика као својеврсне *lingua franca* овог дела индијског потконтинента. Иако су у новоформираној држави Бенгалци чинили чак 44 од 69 милиона становника³⁰⁵ —политичким, војним, грађанским и другим сферама живота су у потпуности доминирале фигуре и структуре из Западног Пакистана. Први министар образовања уједињеног Пакистана, Фазлур Рахман (Fazlur Rahman), извршио је опсежне припреме да језик урду постане једини државни језик широм државе, на шта се јавност у источном делу државе истовремено побунила. Међу побуњеним покретима су предњачила удружена деловања студената, који су захтевали да бенгалски језик такође постане службени³⁰⁶. Убрзо су формиране и бројне организације, покрети и парламентарни комитети за заштиту бенгалског језика и његову промоцију у званичан језик државе, попут *Rastrabhasa Sangram Parishada*. Највиши политички званичници (по правилу из Западног Пакистана), редом су одбијали предлоге и петиције које су подносили и предлагали изасланици из источног дела државе. Сасвим очекивано, за Бенгалце није била прихватљива ниједна од предложених опција Западних Пакистанаца—било да се она тичала (1) увођења искључиво језика урду као националног, (2) увођења бенгалског језика као званичног уз отпочињање процеса његове исламизације и арабизације или пак (3) његове потпуне романизације. Ови предлози и контра-предлози су били веома актуелни широм друштвеног и политичког простора читаве државе све до 1958. године а и након те године у ограниченој мери. Физички напади, штрајкови глађу, обустава рада, писање петиција и формирање комисија—широк је спектар метода којима су Бенгалци давали до знања да се са језичким политикама идентитета које долазе са врха власти неће сложити и да су спремни да за своје идеале оду далеко. Дошло је до стварања анимозитета између дела становништва који примарно користи језик бенгали и дела становништва који говори урду језиком. У овом случају, власт се бранила од потенцијалног напада на јединство државе која је тек недавно успела да се ослободи хиндуистичке и социјалистичке власти Индије. Међутим, двојезичка, дводелна и двоидентитетска држава Пакистан није могла опстати као функционална држава на дуже стазе—ислам није био довољна веза између њена два идентитетски располућена крака, источног или бангладешко-бенгалског и западног или пакистанско-урдушког. Политичка поларизација је у периоду између 1947. и 1971. године нарастала, пре свега путем манипулације језичким политикама идентитета, доводећи државу са огромним бројем становника у највећу политичку кризу од њеног настанка. Владавина права, демократско управљање, подела власти, механизми кочница и равнотежа—сви системи, структуре и правила су у потпуности анулирани друштвеним дешавањима која су се тичала политичке представљености, званичног језика и координације власти с обзиром на велику географску и идентитетску разлику између два супротстављена етоса. Тек пред изборе 1954. године, на састанку између чланова парламента из Муслиманске Лиге, којим је председавао премијер Мухамед Али Бобра (Muhammad Ali Bogra), одлучено је да се бенгали језику призна статус

³⁰⁵ Bashir Al Helal, “Language Movement”, In: *Banglapedia: National Encyclopedia of Bangladesh*, 2nd edition, Sirajul Islam, Ahmed A. Jamal (eds.), Asiatic Society of Bangladesh, Dhaka, Bangladesh, 2012. (In Bengali).

³⁰⁶ *Ibidem*, pp. 227–228.

званичног језика³⁰⁷. Међутим, како је дошло до великог насиља широм обе територије, уз марш више од 100,000 следбеника идеје о озваничењу искључиво урду језика, Муслиманска Лига је била принуђена да одлуку поништи а на изборима ју је до ногу потукла опозициона коалиција Уједињени Фронт (United Front), предвођена Авами Лигом и сводећи је на историјски минимум у погледу изборног резултата³⁰⁸. Седмог маја 1954. године, уз подршку Муслиманске Лиге, обећано је давање статуса званичног језика за језик бенгали, што је правно потврђено две године касније, формулацијом Члана 214 новог Устава Пакистана:

„214—(1) Државни језици Пакистана ће бити урду и бенгалски—уз услов да се током првих двадесет година од дана доношења Устава енглески језик и даље користи у све службене сврхе за које је коришћен у Пакистану непосредно пре доношења устава, а Парламент може законом предвидети употребу енглеског језика након истека поменутог периода од двадесет година, у сврхе које могу бити наведене самим законом. (2) По истеку десет година од дана доношења Устава, председник ће именовати Комисију за давање препорука за замену енглеског језика.“³⁰⁹

Војна влада коју је формирао Ајуб Кан покушала је да поново уведе политику једног званичног језика—урду језика. Наредне године су све више потврђивале чињеницу да ће се за сваки вид аутономије или једнакости у погледу друштвених, политичких, економских и личних слобода и права, становници Источног Пакистана морати изборити сами за себе и то кроз насилну борбу, отпор тиранији мањине из Западног Пакистана и тражењем политичке аутономије за свој део државне територије. Интереси Западног Пакистана остали су важнији и уживали су већи приоритет код централне власти. Економске неједнакости, политичка под-представљеност и константан страх од новог таласа доминације из Карачија, Лахореа или Исламабада довеле су до раста нивоа незадовољства и страха међу становништвом а убрзо је дошло и до отпочињања са радом Покрета шест тачака (1966. године) који је од централне власти, између осталог, захтевао и да (1) озваничи постојање Федерације Пакистан према Резолуцији из Лахореа (1940), (2) озваничи коришћење две валуте за две територијалне целине те да (3) одобри оснивање посебне војне и паравојне структуре за Источни Пакистан. Последично, јавиле су се и идеје о промени назива државе у „држава Бенгала“ (Банг-ла-деш) а недуго затим је отпочео и ослободилачки рат тј. револуција. Народ данашњег Бангладеша је на крају успео да се избори за сопствено колективно политичко право на аутономију, добио је шансу да сам бира сопствене политичке представнике, да његови интереси буду на првом месту и да напослетку може да се осети као да живи у *сопственој* држави. Цена плаћена у периоду између 1947. и 1971. године није била безначајна. Осим што је Бангладеш изгубио чак четврт века у утакмици свеопште регионалне демократизације и процеса изградње државе-нације, он

³⁰⁷ The Republic of Rumi, “1954”, n.d. Доступно на: <http://www.therepublicofrumi.com/chronicle/1954.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

³⁰⁸ U.S. Library of Congress, “Country Studies: Pakistan Period, 1947–71”, n.d. Доступно на: <https://countrystudies.us/bangladesh/14.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

³⁰⁹ Constituent Assembly of Pakistan, *The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan*, 29th February 1956, p. 64, Article 214.

је изгубио и своју политичку везу са Блиским истоком али и шансу за значајније (пан-)исламско уједињење на територији јужне Азије. Аналитичари су различитих мишљења када се баве уложеним и добијеним у случају Бангладеша и поменутог 25-годишњег периода— док једни истичу да политичка аутономија и шанса за својеврсном самоуправом нема цену, други сматрају да је Индија морала у значајнијој мери да се укључи у ове процесе а трећи да је Бангладеш требало да буде задовољан чланством у својеврсној асиметричној унији са Пакистаном.

Намера и циљеви овог рада нису везани за анализу ових аспеката развоја Бангладеша у XX веку, али зато јесу важни утицаји које је остварила политика идентитета формулисана и спровођена од стране централне власти током пуних 25 година, од настанка Доминиона Пакистан па све до његове коначне поделе на Пакистан и Бангладеш. Још једним примером је указано на готово непрегледне последице политичке поларизације (1) настале након отпочињања са деловањем језичких политика идентитета односно (2) продубљене деловањем ових политика као посредника између власти (већинског етоса) и мањинских етоса. У случају Бангладеша је индикативно и то што чак није било у питању ни наметање већинског етоса мањинскоме, *au contraire*, језик који је наметан као једини званични није био језик којим је говорио највећи број људи у овој држави.

При анализи неколицине језичких политика идентитета на тлу јужне Азије, уочени су примери:

1. наметања језика већине локалном мањинском етосу (Lhotshampa);
2. проблема изазваних двојезичком структуром и последично сукоба унутар једне федералне јединице (gujarat-speaking vs. marathi-speaking);
3. сукоба на језичко-политичком нивоу између власти на нивоу федералне јединице и федералне власти уз активне сецесионистичке захтеве (Dravida Munnetra Kazhagam) и
4. језичко-политичког сукоба између демографске мањине и демографске већине (Urdu-speaking vs. Bengali-speaking).

Овим поглављем је учињен компаративни уплив у поље истраживања кроз неколицину најважнијих и најрепрезентативнијих примера религијских, етничких и језичких политика идентитета а наредно поглавље ће бити посвећено последњем степену анализе односно *општим друштвеним и политичким последицама и ефектима које остварују политике идентитета деловањем на процесе настанка односно развијања политичке поларизације*. Сасвим је јасно да се друштвено и политичко деловање политике идентитета не завршава на формирању нових односно распламсавању већ постојећих поларизација, већ да *политичка поларизација може чинити медијум преко кога се политикама идентитета утиче на стање демократије, друштвено-политичку стабилност, регионалне односе, међународни ред и поредак, степен друштвено-политичког насиља* и многе друге индикаторе здравља политичког живота и политичког процеса у једној држави односно региону. Управо ка овим индикаторима и/или последицама ће бити уперен фокус наредног поглавља, са посебним освртом на компаративно упоређивање ефеката деловања политика идентитета унутар пет политичких система региона јужне Азије—Индије, Пакистана, Бангладеша, Шри Ланке и Непала.

У ЕФЕКТИ ДЕЛОВАЊА ПОЛИТИКА ИДЕНТИТЕТА НА ПРОЦЕС ПОЛИТИЧКЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ У ИНДИЈИ, ПАКИСТАНУ, БАНГЛАДЕШУ, ШРИ ЛАНКИ И НЕПАЛУ

“У моралним питањима је најтеже постићи компромис.”³¹⁰

— Linda Skitka and Scott Morgan

„Оно што је овде важно напоменути јесте да, иако су верска разматрања у политичком маневрисању поделила неподељену Индију, на крају су језичке и културне сличности надјачале религију.”³¹¹

—Ali Riaz

Након преласка дугачког пута од формулисања истраживачког питања и хипотетичког оквира преко увида у основне одлике политичких система јужне Азије и настанка политика идентитета до утицаја политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације, ово поглавље би требало да послужи синтези постојећих сазнања те да нас упути у смеру одговарања на питања постављена у уводним поглављима.

У претходним сегментима студије је:

1. утврђено значења термина политика идентитета, политичка поларизација и других,
2. идентификована је појава ова два елемента друштвеног и политичког живота у региону јужне Азије и
3. указано је на њихову узрочно-последичну везу.

Овим поглављем, аналитичко-синтетички процес ће кулминирати указивањем на широк дијапазон последица које оставља деловање политике идентитета на процес настанка, развијања, кулминирања и замирања (погубне) политичке поларизације кроз пет политичких система односно студија случаја које ће бити унакрсно анализирани како би студија произвела што уверљивије, корисније и прецизније податке. Кроз ово поглавље ће бити искоришћен тематски приступ главном истраживачком питању кроз анализу ефеката деловања религијских, етничких и језичких политика идентитета широм пет друштава региона—Пакистана, Индије, Бангладеша, Непала и Шри Ланке. Круну овог рада чини последње његово поглавље („Закључна разматрања“) у коме ће фокус бити померен на међуоднос трију политиколошких стубова ове студије—политика идентитета, политичке поларизације и демократије односно њеног настанка, развоја и нестајања у овом региону.

Почеће се од најразвијенијих, религијских политика идентитета.

³¹⁰ Linda J. Skitka, Scott G. Morgan, “The social and political implications of moral conviction”, *Political Psychology*, Vol. 35, 2014, pp. 95–110, цитирано према: Jennifer McCoy, Murat Somer, “Toward a Theory of Pernicious Polarization and How it Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies” ... p. 241.

³¹¹ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... p. 111.

1. Последице и утицај религијских политика идентитета

„Верски и етнички идентитети чине најчешћу основу за поларизацију у овим регионима.“³¹²

—Thomas Carothers & Andrew O’Donohue

„Историја Индије је препуна међу-религијских сукоба због употребе религије и религијског идентитета у корист странака.“³¹³

— N. Shilpa

У овом поглављу ће се покушати са давањем одговора на раније постављена питања, између осталих и оних која се тичу односа између политичких поларизација насталих примарно према поделама (формативним пукотинама) насталим на религијској, етничкој или језичкој основи. Изабрана је тро-сегментна анализа утицаја религијских политика идентитета с обзиром на њихов општи друштвени утицај односно анализа њиховог деловања на (1) *друштвено-политичке институције*, (2) *међугрупне односе* и (3) *међународно-регионална питања од значаја*. У овом поглављу ће фокус истраживања бити померен на пет политичких система и то: Пакистан, Индију, Бангладеш, Непал и Шри Ланку односно пет раније анализираних конкретних политика идентитета: (1) Ајодја–Рам Јанмабуми, (2) Боду Бала Сена, (3) Калистан, (4) хиндутва и (5) НРЦ & ЦАА. Намера аутора је да се, користећи изабрану методологију и студије случајева, успе допрети до најважнијих друштвених последица деловања религијских политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације у посматраним друштвима те ће прецизна идентификација најважнијих тенденција, друштвених кретања, последица и образаца уско везаних за поље истраживања бити могућа.

Утицај религијских политика идентитета на рад и деловање друштвених и политичких институција у региону света у коме живи готово две милијарде људи и нешто мање од две милијарде верујућег становништва је, сразмерно овим цифрама, велики. У друштвима у којима чак и мањинске групе чине изузетно бројне заједнице, свака религијска политика која није пажљиво одмерена и чије последице нису унапред анализирани, представља потенцијалну рушилачку силу незамисливе друштвене и политичке снаге. На пример, сваком религијском политиком идентитета којом се регулишу друштвене последице исламских правних норми у Индији у истом тренутку бива извршен утицај на више од сто седамдесет милиона муслимана који живе у овој држави. Један од кракова друштвене моћи ових политика лежи управо у томе—огромној потенцијалној снази али и сразмерно значајним погубним/рушилачким последицама по демократију. С обзиром на велику диспропорцију између мањинских и већинског етоса у државама региона, религијске политике идентитета више не представљају само цокера у шпилу карата владајуће структуре већ једно од све легитимнијих оружја при сузбијању демографског и друштвеног раста мањинских етоса. У зависности од њиховог односа и бројчаног стања маргинализоване религијске групе зависе и интензитет и учесталост доношења политика идентитета које могу довести друштво у стање неравнотеже. Међутим,

³¹² Thomas Carothers, Andrew O’Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers* ... p. 96.

³¹³ N. Shilpa, “Identity Politics in India: It’s Various Dimensions” ... p. 37.

оне неретко могу бити подведене и под вео такозване *демократске процедуре, одржавања јавног реда и мира односно колективне једнакости*, затим *права јачег*, али и *легитимног спровођења политике од стране изабране власти*.

Нису последице свих религијских политика идентитета једнаке нити се могу очитати у истоветним областима. Иако до њиховог доношења и имплементирања долази заиста често, до разорних последица долази углавном у периодима пре и након избора односно када политичке партије које претендују на долазак на власт (или опстанак на њој), као сигурно решење за све своје проблеме изазивају комуналне нереде а код свог бирачког тела снажан колективни конзервативни одговор у виду збијања сопствених редова, високог нивоа мобилизације на изборима и свесрдне подршке партији/коалицији. Овај утицај је, са нивоа опште-друштвеног, могуће свести на три поменута сегмента, што има за циљ олакшавање анализе начина настанка, деловања и домета религијских политика идентитета односно типичних видова у којима се оне јављају.

1.1. Друштвене и политичке организације и институције

Утицај на друштвене и политичке институције најевидентнији је кроз последице које религијске политике идентитета остављају на партије и партијске системе, изборе и изборне системе, образовне системе³¹⁴, републичке/федералне судове и др. Последице ових деловања су бројне, крећу се у распону од краткотрајних до изузетно дуготрајних (непроменљивих), а могу се очитати кроз (1) *кризу или неадекватну политичку репрезентацију* мањинских етоса, (2) *изазивање насиља* унутар институција, (3) *негирање акција цивилног друштва* преко (4) *промене система power-sharinga*, (5) *тривијализације уставног система* и (6) *појаве популистичких образаца* па све до најдубљих последица попут (7) *опадања интегритета формирања и изградње нације-државе*, (8) *ре-адаптације читавог политичког система* и коначно (9) *кризе политичког легитимитета*.

Религијски идентитет представља ону димензију колективних вредности код које је најтеже доћи до компромиса. Управо ту лежи и његова потентност када се, у рукама властодржаца, понаша као још један од мноштва политичких адута и тактика. Заједно са популизмом, уколико тако налаже прагматичност владајуће структуре, религијске политике идентитета могу довести до разорних (погубних) последица по друштвене институције од

³¹⁴ На пример, у Бангладешу су, почетком 2017. године, ревидирани школски уџбеници и уклоњени су радови немуслиманских аутора на захтев Хефазат-ислама (организација исламских учењака повезаних са приватним традиционалним квами-медресама); у априлу исте године је влада званично признала сертификат о Даура-е-Хадису квами-медреса као еквивалент мастер дипломи исламских студија и арапског језика, а у мају је статуа богиње правде уклоњена из просторија Врховног суда, с обзиром да је доживљавана као неисламска од стране исламиста (Ibidem, p. 93). Једна од најконтроверзнијих одлука владе Бангладеша је одлука да се све песме и приче које су написали немуслимански писци изузму из бенгалских уџбеника за основно и средње образовање (исламизација образовног система) (Tahmina Rahman, "Party System Institutionalization and Pernicious Polarization in Bangladesh" ... p. 188). Чувајући „чистоћу своје нације“, на изглед сличне акције су спроведене и у неким државама југоисточне Азије (погледати: Christine Han, "History education and 'Asian' values for an 'Asian' democracy: the case of Singapore", *Compare*, Vol. 37, No. 3, 2007, pp. 383–395).

којих су неке (школе, универзитети, партијски и изборни систем, војска итд.) споменуте раније а у крајњој инстанци и по сам систем, доводећи до урушавања деценијама или вековима грађених политичких институција, укоревивања демократских политичких вредности као и прелазак са ауторитарних, патримонијалних, поданичких, парохијалних и других култура на демократску културу. Без жеље да се на овом месту уђе у дебату да ли су те вредности инхерентно стране друштвима (јужне) Азије, овим поглављем ће бити указано на савремене институте, од којих религијске политике идентитета представљају само један пример, којима се рад институција савремене демократије у значајној мери опструира.

Нападом на Бабурову џамију и рушење исте, у потпуности су промењене друштвене околности у држави од више стотина милиона становника. Власт у држави Утар Прадеш је, давањем дозволе за рушење овог светилишта, утицала на свест целокупног становништва, помажући стварање нове односно оснаживање постојеће друштвено-политичке поларизације на нивоу хиндуисти–муслимани која ће у наредним деценијама довести до вероватно најмасовнијег тињајућег верског сукоба у XXI веку с обзиром да у сукобу потенцијално може учествовати више од једне милијарде верујућег становништва. Партијски систем је у потпуности редизајниран деловањем тада неискусних политичких организација (БЦП, РСС и ВХП) које данас чине стожер индијске партијске политике, истиснувши некада секуларистички стуб партијског и друштвеног живота—Конгресну партију—са власти. Успон доминантних политичких партија (попут БЦП, комунистичких партија итд.) води директно порекло из политике идентитета у многим федералним јединицама/државама док је успон регионалних партија (попут AIADMK, BSP, Shiv Sena итд.) такође директна последица политика идентитета³¹⁵. Манифест БЦП-а из 1984. говори о томе да је „јединство у различитости“ основно обележје индијске културе која представља јединствену мултикултуралну синтезу културних доприноса које су током векова давали различити народи и религије³¹⁶. Ипак, све наведене потенцијалне последице религијских политика идентитета су се, у наредним деценијама, и обистиниле:

1. мањински етос (у овом случају муслимани) у потпуности је под-представљен³¹⁷,
2. дошло је од појаве насиља високог интензитета,
3. акције цивилног друштва су остале јалове,
4. систем power-sharinga је у потпуности унижен доласком на власт хиндутва идеологије,

³¹⁵ N. Shilpa, “Identity Politics in India: It’s Various Dimensions” ... p. 38.

³¹⁶ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... p. 117.

³¹⁷ Ово је важно јер су места резервисана посебно за верске мањине, попут муслимана, укинута након добијања независности, а муслимани су од тада константно под-представљени (Katharine Adeney, “A move to majoritarian nationalism? Challenges of representation in South Asia” ... p. 8). Осим муслимана у Индији, може се говорити и о под-представљености (1) Тамила у Шри Ланки—упркос чињеници да ова група чини 18% становништва, тек један припадник Тамила био је део 67-чланог већа (Ibidem, p. 13) те (2) хиндуса у Бангладешу—упркос чињеници да око 12% бенгалског становништва чине припадници ове религије (Howard B. Schaffer, “South Asia Faces the Future: Back and Forth in Bangladesh”, *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 1, 2002, p. 80).

5. дошло је до усвајања и доношења бројних споразума и закона који све више дају на значају политикама идентитета (посебно NRC и САА),
6. популизам је (сликовито изражен кроз синтагму *Моди-фикована Индија* или *Modi-fied India*) постао свакодневница индијске политике,
7. питање улоге религијских мањина при формирању нације-државе је доведено у питање,
8. политички систем је у потпуности ре-адаптиран како би одговарао потребама и политикама владајуће партије³¹⁸ а
9. читав управљачки систем је обележила криза политичког легитимитета, с обзиром на дискриминаторне политике којима се ускраћују раније загарантована права верским мањинама.

Мобилизација анти-муслиманског расположења донела је велики број политичких поена и, може се додати, десила се у правом тренутку с обзиром на историјски развој Индије. Политичка поларизација настала још средином XIX века је у потпуности пробужена и подигнута на највиши ниво. Политичке поене је прикупила Баратија џаната партија а индијски политички живот је попримао све више примеса наратива инспирисаног хиндутвом. Да ситуација буде драматичнија, потрудиле су се и друге институције—Високи судови, комисија за високо образовање и војска—заједно са организацијама инспирисаним хиндутвом, ове институције раде на потпуном редизајнирању друштвено-политичког простора како би он погодовао развоју хинду културе те доминацији над бројчано инфериорнијим религијским и другим мањинама. Од избора 2019. године, друга Модиева влада је погурала транзицију од *de facto* хиндуистичке већинске државе (Hindu majoritarian state) ка *de iure* хиндуистичкој већинској држави кроз усвајање контроверзних политика које утичу на неке од основних нормативних начела старог уставног поретка Индије, тако да је успон БЦП-а на власт трансформисао не само партијски већ и сам политички систем³¹⁹, о чему се може говорити као о једној од крајњих и најдубљих промена које религијске политике идентитета могу изазивати. Такође, улога религијског парохизма (religious parochialism) у политици је значајно порасла у Бангладешу, Индији, Пакистану и Шри Ланки те карактер њихове власти више не може бити окарактерисан као демократски, упркос испуњавању основних услова демократске владавине³²⁰.

Политички будизам и будистички национализам су, оличени кроз деловање организације Боду Бала Сена, оставили снажне трагове у политичком животу Шри Ланке формирајући нову политичку поларизацију на нивоу нетрпељивости између будиста и муслимана који су, до деловања ББС-а и сличних организација, живели у значајно више хармоничном друштву. Будистички фундаментализам и ревивализам прогресивно су трансформисани у будистички национализам а своју еволуцију завршавају као политички будизам³²¹. Глобализација политика идентитета и њихово ширење индијским потконтинентом довели су до

³¹⁸ У Бангладешу је овај процес пежоративно назван „талибанизацијом“ (Ibidem, p.78).

³¹⁹ Christophe Jaffrelot, Gilles Verniers, “A new party system or a new political system?” ... p. 1.

³²⁰ Rohit Kumar Nepali, *Democracy in South Asia*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, Sweden, 2009, p. 7.

³²¹ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... p. 11.

популаризације ове методе изазивања друштвених нереда и хомогенизовања нације. Будистичке политике идентитета условиле су долазак до масовних миграција муслиманског становништва, бојкотавање радњи чији су власници муслимани, успон политичких група и партија које су идеолошки блиске будистичком национализму, дошло је до преправљања уџбеника за основне и средње школе као што је дошло и до успона популистичких метода вођења политике. Мешавина теравада будизма, синхалешке културе и Синхала језика је довела до формирања пожељног друштвено-политичког обрасца који се политикама идентитета покушава наметнути и другим заједницама, превасходно муслиманима. Функционисање бројних друштвених институција (болница, школа, универзитета, војске, судова итд.) у потпуности је отежано с обзиром на некадашњи мешовити састав истих те напуштени мултикултурални приступ решавању спорних ситуација. Устав из 1978. године је у потпуности изгубио на значају и већ дуго се захтева од институција власти озваничење нових правила политичке игре у Шри Ланки, оних које би у потпуности одговарале друштвеном и политичком пулсу XXI века. Физички напади, упитан ниво легитимитета структуре на власти и методологије којом се на те позиције дошло, напади на исламске правне институте и праксе такође нису изостали, а све ове чињенице наводе на закључак да се друштвом Шри Ланке одвија *тихи грађански (верски) рат* у коме власт отворено подржава једну од страна, активно радећи на елиминацији друге стране. Двадесет и први век је доминантном етосу донео новог противника—ислам—против кога се води општа друштвено-политичка борба, чинећи читаво друштво изузетно располућеним и подвојеним. Процес изградње нације у мултиетничким друштвима много је тежи под демократским правилима јер се етничке групе могу сматрати посебном категоријом вето играча, а посебно у поређењу са војском³²² док је већински модел демократије неадекватан за плуралистичка друштва с обзиром да ће флексибилност неопходна за већинску демократију најчешће изостати³²³.

Раније истакнути случајеви Калистана, хиндутве и двају индијских закона (NRC и САА) су додатно потврдили хипотезе ове студије о (1) *предоминантом утицају политичке поларизације на стабилност, квалитет и функционисање институција широм јужне Азије*, (2) *фаворизовању одређених друштвених група од стране представника политичких институција*, (3) *политичкој поларизацији као директној последици хомогенизовања друштва у региону јужне Азије узимајући религијску, етничку и језичку припадност као „друштвени лепак“* и (4) *усложњавање друштвених односа кроз стварање нових политичких поларизација у претходних пола века*. Поменути три случаја су, сваки на свој начин, указали на различите модалитете друштвено-политичких борби унутар индијског друштва које се неретко преливају и преко граница ове државе на остатак региона.

У првом случају, названом Калистан према крајњем циљу једне од сукобљених страна, дошло је до општих друштвених последица изазваних сукобом на релацији централна власт–Сики, изазваних систематским насиљем над овом религијском мањином од стране власти. Прва половина 1980-их се завршила потпуним психолошким отуђењем Сика од већинског

³²² Christian Wagner, “Democracy and State in South Asia: Between Fragmentation and Consolidation?” ... p. 919.

³²³ Aurel Croissant, “Majoritarian and Consensus Democracy, Electoral Systems, and Democratic Consolidation in Asia”, *Asian Perspective*, Vol. 26, No. 2, 2002, p. 10.

етоса а политичка поларизација је у наредним деценијама паралисала Утар Прадеш, Пенџаб, Асам и Кашмир, онемогућавајући миран суживот двају (не)компатибилних социјалних учења—хиндуизма и сикизма³²⁴. Иако је ова поларизација убрзо изгубила на интензитету, обе стране су остале без својих лидера али и без достигнутог циља, чиме ниједна од страна у сукобу није била у потпуности задовољна па ће се његово трајање, на крају, додатно продужити. Шилпа (Shilpa N.) закључује да су политике идентитета у случају Калистана одговорне за изазивање сепаратистичких тенденција те да ови примери (уз Калистан, ова ауторка наводи и успон Нага и Корг народа) представљају пластичне примере сепаратистичких настојања мањинских етоса³²⁵.

Идеологија хиндутве је потенцијални одговор на многа питања поводом настанка, развијања и кулминације религијских политика идентитета и политичке поларизације широм простора које насељавају хиндуисти. Бивајући идеолошко гориво испрва једне уске скупине истомишљеника а данас неколико стотина милиона пратилаца, хиндутва је потпомогла настанак и развијање бројних религијских политика идентитета од којих су неке већ споменуте (два закона, рушење џамије у Ајодји као и погроми у Гуџарату). Иако је као идеја формулисана још почетком двадесетог века, хиндутва на замаху добија тек у последњих пола века када успоставља потпуно доминацију индијским друштвеним и политичким животом, изазивајући далекосежне последице. Стављајући формирање хомогене хиндуизоване нације на место највишег циља, хиндутва и њени гласноговорници су од индијског друштва начинили тест-полигон за спровођење великог броја религијских политика идентитета, од којих су неке извршене успешно а друге су на добром путу да им се придруже. Идеје већинских политика (majoritarianism), кастизма (casteism), етницизације и расијализације су, у прагматичном смислу, уродиле плодом и хиндутва је из позиције политичког аутсајдера (outsider) дошла у позицију са које може у потпуности да контролише друштвена и политичка збивања у овој држави. Управо то она и чини. Религијским политикама идентитета БЦП је, користећи хиндутву као својеврсно оправдање, реконфигурисала кастински систем и позицију Далита унутар њега, утицала на међуверске односе те потпуно подредила политички живот (партијски систем, изборни систем и највећи број јавних политика) сопственим политичким аспирацијама. Последица свега овога јесте *политичка поларизација са тенденцијом општег друштвеног раслојавања на заговорнике и противнике хиндутве*. Бројне друштвене и политичке институције (од здравственог система, преко одбрамбеног система до администрације и образовног система) су стављене на располагање представницима ове идеологије, уставни систем је и даље подређен вољи већине иако је сада та већина уједињена око националистичко-религијске идеологије, популизам и миграције су широко-раширене појаве а систем константно пролази кроз преиспитивања легитимитета власти с обзиром на непрестане притиске међународне заједнице поводом односа према религијским мањинама, кастинском систему и другим друштвеним питањима на која БЦП одговара религијским политикама идентитета. С обзиром на степен интензитета ове поларизације, њену методологију (стварање „ми против њих“ наратива), дубину друштвене и политичке пукотине које је формирана те друге последице које има на демократију—она *представља пластичан пример погубне*

³²⁴ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* pp. 112–113.

³²⁵ N. Shilpa, “Identity Politics in India: It’s Various Dimensions” ... p. 39.

(pernicious) *односно озбиљне (severe) политичке поларизације*. На једној страни се налазе сви они који подржавају идеју и идеологију хиндутве у свим њеним варијететима док се са друге стране налазе сви они који су овом идеологијом и поларизацијом доведени у неповољан друштвени и политички положај—на првом месту муслимани и Далити а уз њих и неке друге верске мањине. На овом месту се жели нагласити да друштво Индије није подељено искључиво на следбенике и не-следбенике идеологије хиндутве, међутим ова два тора чине две најзначајније друштвено-политичке групације у Индији и наспрам њих све остале (несврстане) струје чине тек један омањи друштвени и политички фактор.

Последњи изложени случај, доношење и спровођење Акта о држављанству (CAA) и Националног регистра држављана (NRC), представља још једну од конкретних религијских политика идентитета са снажним последицама по институционални оквир Индије. Иако представљају појаве новијег доба, ова два документа заправо чине само продужетак линије религијских политика идентитета хиндутвом мотивисане власти Индије. О насиљу до којих је довело доношење ових двају документа је већ говорено, међутим симболичним усвајањем и доношењем ових докумената није отпочето само физичко насиље над муслиманима и неким другим друштвеним групама већ и систематско и структурно ре-дизајнирање правног и политичког поретка у Индији према узусима формираним у штабовима БЦП-а³²⁶. Законски оквир и уставни систем су још једном стављени у руке политичке организације, политички систем је на још један начин ре-адаптиран, верској групи која је имала значајног удела у ре-формирању савремене државе-нације су сви доприноси избрисани из јавног сећања, power-sharing је сведен на Нарендру Модија и круг њему најближих истомишљеника, цивилно друштво је остало немоћно а над читавим системом и даље лебди облак потенцијалне кризе политичког легитимитета с обзиром на маргинализовање готово петине становништва константним религијским политикама идентитета и новоформираним те обновљеним политичким поларизацијама.

Подразумева се да улога аутора није да даје вредносне судове већ да укаже на чињенице, а у њима, у случају религијских политика идентитета, леже подаци о неравноправној борби између доносиоца ових политика и *оног Другог*.

1.2. Међу-религијски односи: конфликт или дијалог

Утицај на међугрупне односе које остварују религијске политике идентитета деловањем на настанак или развој политичке поларизације представљају другу страну исте медаље. О чему се ради овде?

Први сегмент овог поглавља тицао се утицаја поменутих политика на друштвено-политичке институције. Други сегмент одлази изван ових институција и проучава утицај религијских политика идентитета на односе између различитих религијских скупина и последице формирања нових или продубљивања постојећих друштвених расцепа на територијама посматраних држава развијањем процеса (1) дискриминације и (2) маргинализације али и, у интензивнијим случајевима, развијањем (3) радикализма и (4)

³²⁶ За више о насиљу изазваном религијским политикама идентитета у јужној Азији, прочитати: Surya Prakash Upadhyay, "Secular Democracies, Governance and Politics of Religion in South Asia", *Society and Culture in South Asia*, Vol. 3, No. 2, 2017, pp. 244–260.

комунализма³²⁷ имајући као директне последице (5) обновљену и значајну улогу војске и паравојних структура у доношењу друштвено-политичких одлука и у политичко-друштвеним дешавањима те (6) увећан значај нуклеарног и другог наоружања³²⁸. Сусрети између (а) хиндуизма/будизма и ислама (Индија, Шри Ланка), (б) хиндуизма и атеизма (Непал), (в) ислама и не-ислама (Пакистан, Бангладеш) или (г) хиндуизма и будизма/ђаинизма (Индија) представљају управо ту другу страну медаље. С обзиром на пројектоване последице ових религијских политика, деловање на једну од поменуте две стране медаље увек ће узроковати поремећаје и на другој страни. Институције су друштвене творевине а за међугрупне односе се може рећи да представљају продужену руку политичких и друштвених институција те да се међусобно надопуњују. Знања којима се млади умови јужне Азије оснажују у школама и универзитетима, теме о којима се дебатује у парламентима, друштвени интереси који бивају заступани од стране политичких представника, права и слободе који су заштићени законима и уставима и др. представљају природни продужетак друштвених односа у овим државама. Поремећај у једном од ових под-система значао би промену у виду таласа који би морали запљуснути обале других под-система. Неке од њих, некада и све, погодиће цунами-таласи. То су политике идентитета којима се овај рад бави.

О међугрупним односима у јужној Азији а посебно у примерима међу-религијских сусрета у пет држава које су послужиле као студије случаја је, у претходним сегментима рада, много речено. Иако овај регион представља, како се на моменте чини, бескрајан полигон за тестирање хипотеза о међугрупним односима и различитим мултикултуралним друштвено-политичким устројствима, религијске политике идентитета су се својски потрудиле да шансе за позитивним исходима ових устројстава смање на што нижи ниво. Својим уметањем између два (или више) колективна идентитета, политике идентитета најчешће, макар у оном виду и значењу у коме их аутор користи у овом раду, окрећу те исте колективне идентитете један наспрам другог и у читаву друштвену динамику уносе један манихејски добро–зло наратив. Јужна Азија није изузетак. Корошењи је писао о таборском менталитету (*camp mentality*) у државама јужне Азије бивајући на путу Ентонија Даунса и његових конструкта *различитих видова политичке поларизације*³²⁹. Односи између два сукобљена религијска колектива у многоме су дефинисани светим текстовима те друштвеном праксом свештених лица. Односи између хиндуиста и муслимана, муслимана и не-муслимана, будиста и муслимана или хиндуиста и сика/ђаиниста у потпуности доминирају овим пољем истраживања. С обзиром да је утицај религијских политика идентитета на развој и промену друштвених и политичких институција у потпуности изложен у претходном делу овог поглавља, на овом месту ће фокус бити померен пре свега на промене које у међу-групним односно интер-религијским односима оне изазивају. У том погледу, поново се могу идентификовати два под-поља истраживања—*прво*, које би истакло институционално-друштвене тенденције и процесе који, појачани политиком идентитета, могу довести до дискриминације и маргинализације донедавно

³²⁷ Погледати фн. 224.

³²⁸ За више о значају нуклеарног наоружања и стратешкој безбедности у овом региону, прочитати: Peter Topchykanov, *Nuclear Weapons and Strategic Security in South Asia*, Carnegie Endowment for International Peace, Moscow, Russian Federation, 2011, pp. 7–20.

³²⁹ András Körösiényi, “Political polarization and its consequences on democratic accountability” ... p. 19.

равноправних и пред законом једнаких верских заједница и *друго*, које би истакло видове насиља до којих, како на индивидуалном тако и на колективном нивоу, политике идентитета у овој сфери могу довести (попут поменутих радикализма, фундаментализма, комунализма и поновног померања војске и паравојних структура у срж политичког живота у државама региона)³³⁰.

„Комунализам—сукоб између верских заједница—је одличан пример за разумевање отворене употребе религије ради друштвено-политичких добитака. Политизована религија је дефинитивно одступање од нормативног (читај: западног) схватања религије, секуларизма, модерности, модернизације, национализма, секуларизације итд.“³³¹

Иако је комунализам током већег дела прошлог века означавао хинду-муслимански сукоб, последњих година сукоби између хиндуса и Сика те хиндуса и хришћана често су се кристализовали у сукобе између читавих религијских заједница и постали претња и изазов по индијску демократију и секуларизам³³².

Бројни закони (САА, NRC и NPR у Индији, анти-Ахмадија закони у Пакистану, закони о отпадништву и богохуљењу у Бангладешу итд.) су донедавне суграђане окренули једне наспрам других стављајући једну религијску групу, ону са којом се идентификује структура на власти, у велику предност у односу на ону коју структура на власти посматра и циља као друштвену и политичку претњу доминантном етосу. Штавише, сматра се да је усвајање САА (децембар 2019. године) највише поларизујућа одлука коју је донела Модијева влада³³³. Ова два документа—НРЦ и ЦАА—иако на изглед нису повезана, ефективно омогућавају свим илегалним Индијцима пут до држављанства *осим муслиманских Индијаца* и на тај начин намеравају да обесправе ову религијску групу³³⁴. На другим местима (хиндутва, будистички национализам и сл.) религијске фундаменталистичке идеологије су те које су стале на пут мирном и стабилном друштвеном напретку читавог друштва (Индија и Шри Ланка пре свих) док су у Пакистану и Бангладешу одређене не-већинске школе ислама (поготово суфији, Ахмадије и др.) означени као отпадници од ислама (*murtadd*)³³⁵. Комбинација државне односно

³³⁰ За више о односу између политика идентитета и комунализма, прочитати: Ali Riaz, Zobaida Nasreen, Fahmida Zaman, *Political Violence in South Asia* ... p. 1. О маргинализацији, типологији религијског и другог друштвено-политичког насиља, неправди и другим тековинама ових политика идентитета у јужној Азији прочитати: Shyam Tekwani, “Political Violence in South Asia, 1995–2020” ... pp. 91–103.

³³¹ Surya Prakash Upadhyay, “Secular Democracies, Governance and Politics of Religion in South Asia” ... p. 245.

³³² N. Shilpa, “Identity Politics in India: It’s Various Dimensions” ... p. 38.

³³³ Thomas Carothers, Andrew O’Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers* ... p. 13.

³³⁴ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia* ... p. 118.

³³⁵ Ријаз, Насрин и Заман (*Political Violence in South Asia*, Routledge, London/New York, 2019, p. 176 & 198) истичу како је у последњих неколико година радикална група Боду Бала Сена била на челу у искоришћавању анти-муслиманских осећања. ББС је формиран у јулу 2012. године и од свог почетка је прихватио анти-муслиманску (и такође анти-хришћанску а углавном анти-евангелистичку) реторику.

идеолошке и религијске доктрине (теологије) са религијским политикама идентитета ствара трајну пукотину у друштвеним односима између завађених страна, остављајући друштво у новој (као у случају будистичког национализма у Шри Ланки или сикског покрета за аутономију Калистана) односно обновљеној (као у случају Индије где је друштво подељено на два изузетно бројна и велики број мањих етоса деловањем идеологије хиндутве или Пакистана и Бангладеша у којима су припадници неких исламских секти маргинализовани и дискриминисани) политичкој поларизацији која поседује све специфичности раније дефинисане *погубне* односно *озбиљне* поларизације. У овим друштвима ни појава шире-*друштвене* поларизације није ретка појава иако она најчешће представља тзв. тачку без повратка.

Иако у појединим периодима историје овог региона није било проблема у суживоту различитих теолошких и политичких доктрина, крај XX века је постао период у коме су идентитети поново превагнули над неким другим политичким категоријама и вешти појединци и групације су успели да популаризују своје радикалне ставове који су се, уколико су изнети у правом тренутку и на прави начин, претворили у друштвено-политичке појаве, тенденције и последице којим се овај рад оригинално и бави. Од Саваркара и 1923. године па наовамо, више стотина фундаменталистичких, радикалних, исламистичких, ревивалистичких и других -изам идеологија и покрета је рођено а затим и, у бројним случајевима, уздигнуто на пиједестал друштвених и политичких збивања у државама региона јужне Азије. Неке од њих данас чине идеолошка горива у тим истим државама. Међутим, неоспорна је чињеница да је деловањем ових покрета учињено много више штете у међугрупним односима него што је учињено користи на плану унутар-групне хомогенизације. Тривијализација најважнијих друштвених институција, затирање међугрупног поверења и деградирање целокупних међугрупних односа довели су бројна друштва јужне Азије у ситуације из којих их могу извући само нова, више или мање радикална решења—ликвидације, миграције или пацификације. Које од ова три решења ће заиста бити искоришћено у појединачним случајевима у будућности је питање које остаје изван домаћаја ове студије.

1.3. Међународни и регионални односи: спорови или сарадња

Утицај на међународна и регионална питања представља трећи сегмент друштвеног и политичког живота на који последице остављају религијске политике идентитета својим утицајем на настанак и развијање политичке поларизације. Као и у претходна два сегмента, реч је о вишеструком, повезаном, интензивном и комплексном утицају. Формулацијом и (не)успешном имплементацијом ових политика, њихово дејство не престаје са државним границама већ се прелива и на питање положаја религијских мањина у региону, питање политичких односа између држава у којима обитава дискриминисана мањина и сл. У ширем схватању, деловање религијских политика идентитета на међународно-регионална питања може се прочитати кроз пет под-сфера утицаја односно кроз утицаје на (1) идентитет и позицију државе у којој се спроводи политика идентитета, (2) најважније активне политичке процесе у региону, (3) шансе за достизањем трајног, дубоког и опсежног економског и политичког

Непосредни претходник групе била је Јатика Хела Урумаја (Партија националне синхалске баштине, или ЈХУ), која је основана у фебруару 2004. године.

регионалног повезивања³³⁶, (4) појаву и интензивирање миграција и (5) умањење шанси за економским развојем кроз уплив иностраних инвестиција, деловање мултинационалних компанија и других међународних економских ентитета.

Коначно се долази и до идентификације трећег низа последица које могу изазвати политичке поларизације оригинално покренуте или поспешене религијским политикама идентитета—последице начињене у сфери међународне односно регионалне политике. С обзиром на присуство бројних верских заједница у више држава региона (изузетак представљају једино мале анимистичке и фундаменталистичке заједнице у Индији), утицање на позицију ове мањине унутар једне државе ће се, методом грудве или преливања, пренети и на позицију те исте мањине у другој држави.

Политике идентитета су оставиле снажан утицај на међународне односе а још више на однос према суседним државама (нпр. утицај политике идентитета према Тамелима на односе између Индије и Шри Ланке)³³⁷. У овом смислу и у овом сегменту поља истраживања, посебно је индикативна позиција оних религијских заједница које у једној држави чине већину а у другој значајну мањину. Такви су случајеви: (а) муслимани који чине доминантну силу у Пакистану, Бангладешу и на Малдивима али значајну мањину у Индији и Шри Ланки, (б) хиндуиста који чине већину у Индији и Непалу али значајну мањину у Шри Ланки и (в) будиста који чине већину у Шри Ланки и Бутану али значајну мањину у Непалу. Такође је важна повезаност тамилског (хиндуистичког) становништва Шри Ланке са прапостојбином Индијом о чему је било више речи у ранијим поглављима.

Друштвене и политичке последице које религијске политике идентитета остављају у оквирима међународне и регионалне политике могу се груписати у пет најважнијих сфера:

1. оне *утичу на идентитет и међународни углед државе у којој се спроводи политика идентитета*—након погрома у Гуџарату, другог таласа прогона Ахмедија и екстрадиције 72,000 муслимана из Шри Ланке уследило је увођење низа санкција од стране регионалних тела, међународне заједнице и међународних верских организација, што је као последицу имало умањен значај ових држава у међународној и регионалној политичкој арени;
2. оне *остављају последице по најважније активне политичке процесе у региону*—било да је у питању процес изградње међународног (регионалног) мира или долазак до више-конфесионалног помирења, политике идентитета могу у значајној мери погоршати тренутно стање и анулирати постигнуте резултате (посебно често у државама-наследницама Британске Индије, сходно сличној религијској структури);
3. оне *умањују шансу за достизањем трајног, дубоког и опсежног економско-политичког повезивања*—утицањем на друштвено-политичке односе између поларизованих религијских заједница додатно се умањују резултати и онако лимитираних достигнућа на

³³⁶ За више прочитати: Veljko Đogatović, “Possibilities for Regional Integration in South and Southeast Asia: A Comparative Analysis of SAARC and ASEAN”, *Kultura Polisa*, Vol. 19, No. 3, 2022, pp. 76–92.

³³⁷ N. Shilpa, “Identity Politics in India: It’s Various Dimensions” ... p. 38.

- овом пољу што се посебно да очитати у недовољној развијености регионалних економских и политичких тела међу којима предњаче SAARC, BBIN, BIMSTEC, SASEC, BCIM и др.³³⁸;
4. оне *отпочињу и интензивирају таласе преко-граничних миграција*—у случајевима систематског кршења људских права или неумереног коришћења и примене силе, миграције постају једина преостала могућност како би се избегао најгори могући сценарио (бекство муслимана из Шри Ланке током 1990-их, прелазак Сика и муслимана у Пакистан или друге федералне јединице/државе Индије као и вишедеценијске миграције Рохинџа муслимана из Мјанмара и Бангладеша даље на запад су само неки од примера);
 5. оне *умањују шансе за економским развојем кроз уплив иностраних инвестиција* или својим деловањем *демотивишу мултинационалне компаније и друге међународне економско-политичке ентитете да улажу у развој њиховог тржишта*.

Иако се друштвене и политичке последице религијских политика идентитета некада могу чинити као бесконачни низ, оне најчешће могу бити сведене на раније наведене и анализирани пет области. Изучавањем њиховог деловања и последица по настанак, развој и урушавање друштвених и политичких институција и међугрупних односа може се учинити много тога на путу ка конфигурисању одрживих контра-политика и обострано обавезивих решења. Једно је сигурно—без дубинских анализа то ни у ком случају неће бити могуће. Чврсто се верује у то да ће ова анализа дати важан допринос у овој области и омогућити креаторима јавних политика да прецизније и свеобухватније изучавају сопствене регионе и друштва.

1.4. Важи ли у јужној Азији парола—сви као један, један као сви?

Иако међу пет издвојених случајева није било места за религијске политике идентитета у Пакистану, оне играју значајну улогу у савременој политици ове државе те настављају да утичу на њен политички пејзаж. Два примера религијских политика идентитета у Пакистану су изузетно важна. Први пример чине *закони о богохуљењу (бласфемји)* који криминализују увреде упућене на рачун ислама или пророка Мухамеда. Ови закони су били извор контроверзи и коришћени су за циљање појединаца из мањинских верских заједница попут хришћана, хиндуиста и Ахмадија. Политичари и верске вође повремено користе ове законе о богохуљењу ради прикупљања политичких поена тако што оптужују ривале за богохуљење или подржавају амандмане како би их учинили још строжима што резултира тиме да религијске политике идентитета постају оруђе за решавање политичких несугласица и добијање подршке јавности. Други пример религијских политика идентитета представља колективни прогон поменутих Ахмадија, заједнице која се у Пакистану суочава са озбиљним религијским прогонима због својих веровања која главне исламске групе у Пакистану сматрају јеретичким. Њима је законски забрањено да се идентификују као муслимани или да користе исламску терминологију. Политичке странке и верски лидери редовно циљају Ахмадије како би се позвали на конзервативна исламска осећања и стекли популарност. Овај случај представља добру илустрацију како се религијске политике идентитета могу користити за маргинализацију мањинских верских група. Поред ова два примера, добар индикатор

³³⁸ За више информација, прочитати: Chandra D. Bhatta, “Regional integration and peace in South Asia: An analysis” ... pp. 1–16.

појачаних дејстава религијских политика идентитета и политичке поларизације настале истима јесу и увећан број и интензитет деловања (1) верских политичких партија као и (2) милитантних исламистичких групација. Њихове акције и реакције се неретко међусобно допуњују те прагматично створене милитантне групације обично служе као продужена рука исламистичких политичких струја. О томе је више речи било у Поглављу II. Важно је напоменути да је политички пејзаж Пакистана разнолик и да се не баве све политичке странке или сви политички актери религијским политикама идентитета. Међутим, утицај религијског идентитета на политику остаје значајно и спорно питање у земљи, са важним импликацијама по питања као што су права мањина, слобода изражавања али и свеопшти правац кретања државне политике.

Са друге стране, религијске политике идентитета играју важну улогу и у политичком пејзажу Бангладеша, где већина становништва практикује ислам. Неки од значајнијих примера ових политика идентитета јесу (1) *успон исламистичких политичких партија и покрета*, (2) случајеви *насиља и сукоба у вези са верским питањима* као што су (а) наводно богохуљење (alleged blasphemy), (б) увреде према исламу и (в) религијска преобраћења (religious conversions), (3) *напади на религијске мањине* (посебно хиндуисте, хришћане и будисте), (4) *утицаји на реформацију правног система* (реорганизација породичног права) и (5) *неизоставна улога верских вођа и институција*, што је исувише важно имајући у виду да је у питању религијска/верска држава у којој се практикује све фундаменталнији вид ислама. Иако се политичка сцена Бангладеша може означити као динамична, изазовна и вишегласна, све ређи су гласови секуларних партија и струја, нарочито након ослобођења 1971. године и уздицања ислама на статус званичне државне религије 17 година касније.

Да наведени случајеви не представљају исцрпну листу показује и случај који је наведен у оквиру етничких политика идентитета а то је народ Лотшампа и њихов третман у Бутану. Наиме, Бутан, као претежно будистичка држава, има јединствен приступ религијском идентитету који се заснива на политици промовисања бруто националне среће (gross national happiness) и одржавања културног и верског идентитета усредсређеног искључиво на будизам. Док бутанска влада тврди да подржава међуверски склад и принципе инклузивности, било је случајева у којима је верски идентитет играо улогу у политици и политичким одлукама. Један од значајнијих примера јесте управо третман Лотшампи, претежно хиндуистичке етничке групе непалског порекла, која се суочила са значајним изазовима везаним за њихов верски и културни идентитет. Политика One Nation, One People, промовисање будизма као државне религије, промовисање Driqlam Namzha начина облачења и друге методе вођења религијских политика идентитета су довеле до опште маргинализације и изопштености али и присилне асимилације, кршења људских права и подизања нивоа миграција на изузетно висок ниво. Ово је само још један од примера како религијске политике идентитета могу довести до колективног насиља, кршења људских права и слобода те укидања института инклузивности, друштвеног склада, мултикултурализма и др. Наслеђе религијских политика идентитета и третман народа Лотшампа остају осетљива и сложена питања у Бутану.

Деловање маоиста у Непалу, религијска димензија грађанског рата у Шри Ланки, тензије између суфија и салафиста у Пакистану, закони против преобраћења у појединим федералним јединицама/државама Индије, последице преласка Непала из религијске у секуларну државу, последице доношења закона о отпадништву и богохуљењу у Бангладешу....примера мање или

више успешних и утицајних религијских политика идентитета у јужној Азији није никада било више него сада. Заједничка нит издвојеним примерима религијских политика идентитета (Ајодја–Рам Јанмабуми, Боду Бала Сена, Калистан, хиндутва и НРЦ & ЦАА и др.) јесте својеврсни еклектички амалгам религије, политике и идентитета, што увек резултира контроверзама, тензијама и сукобима у поменутиим државама региона јужне Азије. Они одражавају изузетно сложену динамику верског и политичког идентитета у јужној Азији али и дају повода за покретање различитих покрета и идеологија за узврат. Табелом 6 су систематски приказани увиди до којих се дошло спроведеним истраживањем а такође се сматра да ће се на овај начин начинити прецизан и директан приказ друштвеног и политичког утицаја религијских политика идентитета у јужној Азији.

Табела 6. Религијске политике идентитета у региону јужне Азије. Извор: ова студија.

Политика идентитета	Држава	Активност	Однос према поларизацији	Статус поларизације	Доминантна друштвена последица
рушење цамије у Ајодји	Индија	религијски сукоб око светог места хиндуизма	интензивирање постојеће	активна	катализатор комуналног насиља
деловање организације Боду Бала Сена	Шри Ланка	религијска фундаменталистичка организација	формирање нове	активна	религијска поларизација
иницирање оснивања Калистана	Индија	религијски сепаратистички покрет	формирање нове	привремено пацификована	катализатор комуналног насиља
деловање хиндутва идеологије	Индија	религијска фундаменталистичка идеологија	интензивирање постојеће	активна	редизајнирање политичког поретка
доношење ЦАА/НРЦ закона	Индија	дискриминаторни религијско-мигранторни закони	интензивирање постојеће	привремено пацификована	редизајнирање правног поретка
доношење анти-Ахмадија закона	Пакистан	дискриминаторни религијско-мигранторни закони	интензивирање постојеће	активна	катализатор комуналног насиља
маргинализација Лотшампа народа	Бутан и Непал	дискриминаторни попис становништва	интензивирање постојеће	активна	масовне миграције
доношење закона о отпадништву и богохуљењу	Бангладеш	дискриминаторни религијско-мигранторни закони	формирање нове	активна	катализатор комуналног насиља

2. Последице деловања етничких политика идентитета

Ово поглавље би најсврсиходније било почети речима поменутих аналитичара Жафрелоа и Вернијера (Christophe Jaffrelot, Gilles Verniers):

„Према Левитском и Зиблату, демократије умиру управо из разлога који су Чибер и Верма прецизно идентификовали: *мајоризација*, процес који подстиче прво етничку поларизацију, а затим политичку поларизацију када заштитници већине покушавају да дисквалификују као анти-националне своје противнике који бране

мањине и прибегавају анти-уставним средствима, укључујући насиље над њима и/или самим мањинама.³³⁹ [курзив В. Ђ.]

Иако би истраживање на ову тему било превише компликовано за извести—сасвим сигурно не би било погрешно рећи да друштвене и политичке последице етничких политика идентитета нису нити мање бројне нити мање пенетративне у односу на религијске политике идентитета. Процеси поменути у претходном цитату представљају само природни продужетак етничких политика идентитета, како из угла власти која покушава да наметне своје политике мањинској етничкој заједници, тако и из угла дискриминисане етничке мањине. У овом поглављу ће бити синтетисана сазнања до којих се дошло анализама у претходним поглављима како би се дошло до одговора на многа важна питања повезана са узроцима настанка, методама деловања и дometима етничких политика идентитета. С обзиром да постоје тек мале разлике у крајњим циљевима, методологији формулисања и имплементирања и дometима ових политика у односу на религијске политике идентитета, у наставку поглавља ће бити коришћена методологија анализирања која ће у много чему бити слична оној која је коришћена у претходном поглављу. У првом под-поглављу ће фокус бити на утицајима етничких политика на рад и устројство друштвено-политичких институција, затим ће у другом поглављу исти бити померен ка њиховом утицају на развој међугрупних односа док ће треће поглавље бити посвећено утицају етничких политика идентитета на међународно-регионална питања сходно позицији ових држава унутар региона, континента и глобалне политике. У последњем сегменту овог поглавља, аутор ће покушати да синтетише знања до којих се дошло у претходном делу студије те да покуша да објасни позицију Индије као демографског и политичког хегемона, како у самом региону јужне Азије тако и унутар поља формулисања и примене политика идентитета.

2.1. Етнички плурализам, друштвене и политичке институције

У теоријском смислу, оно што је изложено у претходном поглављу, могло би се укратко објаснити на следећи начин: последице деловања политика идентитета су бројне, крећу се у распону од краткотрајних до изузетно дуготрајних и могу се прочитати кроз: (1) *кризу или неадекватну политичку репрезентацију мањинских етоса*, (2) *изазивање насиља унутар институција*, (3) *негирање акција цивилног друштва*, (4) *промену система power-sharinga*, (5) *тривијализацију уставног система*, (6) *појаву популистичких образаца*, (7) *опадање интегритета формирања и изградње нације-државе*, (8) *ре-адаптацију читавог политичког система* и, коначно, (9) *кризу политичког легитимитета*. Сви ови сегменти су присутни и у случају етничких политика идентитета и већи део овог под-поглавља ће се фокусирати на утицај који ове политике остварују на постојеће друштвене и политичке институције. Међутим, до краја овог поглавља ће бити указано и на неке дистинктне карактеристике етничких политика идентитета, где и у ком интензитету могу бити прочитане и у чему се огледа њихов значај по истраживање виталности друштвених и политичких институција и процеса у овом региону.

³³⁹ Christophe Jaffrelot, Gilles Verniers, "A new party system or a new political system?" ... p. 2.

У поглављу „3. Етничке политике идентитета“ фокус је био на хронолошком току догађаја везаних за три типична примера етничких политика идентитета—народ Лотшампа у Бутану, народ Мадхес у Непалу као и деловање Тамилских Тигрова у Шри Ланки. Иако се први случај фокусира на друштво које се налази изван пет студија случаја, сматра се да је овај пример изузетно релевантан с обзиром на последице које је изазвао у две суседне државе—које су део изабраих пет студија случаја—Непалу и Индији. Он је прошао пут од локалног до међународног и од случаја ниског интензитета до случаја високог интензитета у кратком временском периоду. У овом случају, попис становништва је искоришћен као оквир за продубљивање друштвене и политичке маргинализације народа Лотшампа, истичући да они не представљају ниједну од категорија становништва којима ће бити дозвољен о(п)станак у Бутану. Масовно колективно насиље, протеривање близу 100,000 припадника овог народа, демонстрација силе и дискриминације обележили су наредних неколико година. Такозвани „народ јужне границе“ се нашао у потпуности изолованим у односу на до недавне сународнике. Закон о држављанству (као и у случајевима Индије, Бангладеша и Пакистана) искоришћен је како би етничке политике идентитета биле оправдане односно како би се јужни део ове хималајске државе „очистио“ од присуства Лотшампа народа. Дискриминаторни и ретроактивни закон је искоришћен при поменутом попису 1988. године и око 100,000 људи је означено илегално-мигрантским пописним категоријама. Додатним етничким политикама идентитета (пре свега увођењем званичног кодекса облачења који је непознат обичајима Лотшампа народа), направљен је корак напред ка потпуном изопштавању једне нације у односу на донедавну домовину. До 1996. године је око 17% становништва Бутана пребегло у суседни Непал и Индију а њима до данас није обезбеђен миран повратак у некадашњу домовину. Последице ових политика биле су кобне по велики број људи а институције у Бутану су посебно деградирале. Пре свега, укинута је било каква шанса за адекватним политичким представљањем проблема народа Лотшампа. Једину озбиљнију претњу оваквом политичком систему је представљала Бутанска народна партија, међутим домаћаји кампање против власти нису били ни изблиза довољни. Без шансе да се и њихов глас чује, представници ове националне мањине су били препуштени деловањима војске и полиције Бутана. Са друге стране, имајући у виду догађаје које је отпочела Бутанска народна партија, дошло је и до насиља унутар институција с обзиром на акције спровођене у државној скупштини, администрацији али и на улицама. Цивилно друштво, у старту недовољно развијено, није могло да се одупре политикама власти. Законски оквир, а тиме и уставни систем, у потпуности су подређени аспирацијама већинског етоса и као такви су се одмакли изузетно далеко од принципа равноправности, правне једнакости, инклузивности и других института демократских правно-политичких система. Популистички обрасци вођења државне политике, ре-адаптација читавог политичког система и дугорочна криза политичког легитимитета такође су чиниоци друштвене и политичке стварности Бутана. Може се закључити да су, у овом примеру, етничке политике идентитета мање-више довеле до појаве свих очекиваних друштвених и политичких последица. Такође, овај случај потврђује и неколико хипотеза саме дисертације:

прву, где је указано на чињеницу да политичка поларизација у овој држави има преовлађујући негативан утицај на стабилност, функционисање и квалитет демократских политичких институција,

другу, где је доказано да представници политичких институција у овој држави својим деловањем (етничким политикама идентитета) фаворизују једну у односу на остале етничке заједнице,

трећу, у чијем случају је јасно потврђено да је до политичке поларизације у овој држави дошло директним деловањем власти у циљу хомогенизовања становништва узимајући етничку припадност као основ,

четврту, којом је недвосмислено указано на појаву и интензивирање нове политичке поларизације на тлу Бутана, Непала и Индије у претходних неколико деценија.

Етничко питање доминира политичком актуелношћу Непала од рођења републике 2007. године а етничке политике идентитета су преправиле јавни дискурс у региону Терај, где се људи суочавају са најснажнијом економском неједнакошћу, феудализмом и кастинском дискриминацијом у земљи³⁴⁰. У случају народа Мадхес, друштвена динамика и учинак етничких политика идентитета су били доиста различити у односу на случај Лотшампа народа. Сва три Мадхес покрета су активирани у периоду између 2007. и 2016. године, указујући на политичку зрелост, концизну политику и јасно дефинисане циљеве њихових дејстава. Отворена дискриминација народа долине условила је политичко организовање маргинализованих народа (Мадхес, Тари, муслимани и Јанјати). Игнорисање захтева за увођењем федералног устројства које би циљано довело до под-представљености бројчано значајних заједница јужног Непала, било је довољно за отпочињање првог покрета. Устанак Мадхеса је био неизбежан исход дубоко укорене дискриминације засноване на идентитету, етничкој припадности и вишестепеној политичкој маргинализацији³⁴¹. Терајски (јужни) део државе осведочио је велики број бомбашких напада као одговор на игнорисање захтева дискриминисане мањинске етничке заједнице. Одлуком да се уведе федерално устројство власти али да и даље само осам округа у Тераи долини добије статус федералне јединице/државе (наспрам 46 у брдском делу државе), поларизација је продубљена а последице политика идентитета (циљане на етничку заједницу са југа земље) умножене. Као што је већ наглашено—иако је утицај овог покрета временом ослабио, најважнији проблеми попут демократичности устава, дефинисања права на држављанство, представништва, једнакости и једнакоправности мањинских група и сл. остају и више него актуелни, нарочито у спреси са етничким заједницама јужног дела Непала, а припадници Мадхес народа су основали чак 29 насилних политичких организација (уз сепаратистичку Јанамат партију). Сукоби настали и развијени (не)примереним јавним политикама у будућности могу само ескалирати. Неадекватна политичка репрезентација ове изузетно значајне националне мањине довела је, деловањем са обе зарађене стране, до продубљивања постојеће политичке

³⁴⁰ Dinesh Paudel, "Ethnic identity politics in Nepal: liberation from, or restoration of, elite interest?", *Asian Ethnicity*, Vol. 17, No. 4, 2016, pp. 1–4.

³⁴¹ Kumar Khadka, "Contemporary Identity Politics in Nepal: Madhesh Uprising and their Rise as One of the Major Players in National Politics", *Journal of Living Together*, Vol. 4–5, No. 1, 2017, p. 194.

поларизације. Квази-изласком у сусрет се покушало са смиривањем тензија али овај период примирја има свој рок трајања. Кулминација етничких политика идентитета у Непалу представља захтев за етничким федерализмом широм земље док су све веће етничке групе (Мадхес, Тару, Лимбу, Рај, Таманг, Невар, Гурунг и Магар) створиле политичке покрете за успостављање савезних (аутономних) држава³⁴². У овим случајевима није дошло нити до промене система power-sharinga, нити до популаризовања популистичког обрасца али ни до ре-адаптације читавог политичког система посредством (или без) деловања цивилног друштва. Само форсирање неадекватне политичке репрезентације мањинског етоса, изазивање насиља унутар и изван институција, тривијализација законског оквира и уставног система и привремена криза политичког легитимитета су довољно снажан показатељ да се ради у *озбиљној* политичкој поларизацији која је изазвана једном врстом „маскиране“ етничке политике идентитета односно (1) пред-уставним деловањем које је довело до незавидног положаја Мадхес покрета у друштву Непала али и (2) пост-уставним деловањем када јаловим амандманима и променама устројства власти нису решени суштински проблеми са којима се ова, бројчано важна, етничка група сусретала и пре 2007. године. Многи аналитичари се слажу да је идентитет заснован на етничкој припадности основа за већину етничких тензија у Непалу а ово јасно даје до знања да је политика идентитета Мадхеса такође заснована на етничкој припадности³⁴³. Може се закључити да су етничке политике идентитета постале посебно снажне у региону Терај где су се Мадхеси суочили са најјачом економском неједнакошћу и кастинском дискриминацијом у земљи³⁴⁴.

Једна кључна подела заснована на идентитету која је узбуркала политику Шри Ланке је етничка³⁴⁵. Случај деловања Тамилских тигрова односно међуодноса између ЛТТЕ-а као најважнијег друштвеног и политичког представника Тамила, са једне стране, и будистичко-синхалешке власти, са друге стране, карактеришу бројне друге специфичности у односу на два прво-наведена случаја. Грађански рат који је трајао две и по деценије у потпуности је променио токове политике унутар саме Шри Ланке али и њеног окружења. Повезаност Тамила из Шри Ланке са Тамилима из Индије али и будиста из Шри Ланке са будистима из Мјанмара, поготово путем деловања радикалних будистичких националистичких организација, неупитна је и незаобилазна тачка. Законом о држављанству (Ceylon Citizenship Act), већ 1948. године је

³⁴² Dinesh Paudel, “Ethnic identity politics in Nepal: liberation from, or restoration of, elite interest?” ... p. 12.

³⁴³ Kumar Khadka, “Contemporary Identity Politics in Nepal: Madhesh Uprising and their Rise as One of the Major Players in National Politics” ... p. 199. Поред Мадхес покрета, велику пажњу јавности су привукли и случајеви (а) Тару покрета (Tharu movement; о чему се може више прочитати у Mahendra Sapkota, “Contested Identity Politics in Nepal: Implications from Tharu Movement” ... pp. 16–24) као и захтева за оснивањем (б) Лимбуванске аутономне државе (Limbuwan Autonomous State) у ком случају се сматра да је етнички идентитет био главна организациона нит којом се захтевао аутономни политички простор уместо друштвено-политичке и економске дискриминације и експлоатације (Dinesh Paudel, “Ethnic identity politics in Nepal: liberation from, or restoration of, elite interest?” ... pp. 4–5).

³⁴⁴ Priya Anu, *Nepal: Identity Politics and Economic Deprivation*, Mahatma Gandhi Central University, Motihari, Bihar, n.d., p. 5.

³⁴⁵ Thomas Carothers, Andrew O’Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers* ... p. 54.

указано на својеврсну непожељност тамилске заједнице на читавом острву. Већ 1949. године донет је нови закон, нови пример етничке политике идентитета, у сврху легитимисања индијских (али и других) Тамила Шри Ланке—Indian and Pakistani Residents (Citizenship) Act No. 3—који је у реалности још више продубио јаз између двају доминантних етоса на острву, синхалешког и тамилског. Као што је раније поменуто, тек 15% Тамила је могло испунити оба услова за добијање држављанства. У наредним деценијама потписано је још пет политичких пактова између представника Индије и Шри Ланке у циљу решавања питања држављанства Тамила. Након погибије између 60,000 и 100,000 људи у току 25 година борбе, рат је окончан победом будистичко-синхалешке власти 2009. године. Доношење контроверзног Закона о држављанству у потпуности је поларизовало друштво Шри Ланке од кога се оно до данас није опоравило. У пару са Sinhala Only Act-ом, Тамили су били у потпуности обесхрабрани да учествују у јавним пословима своје сопствене државе. Комбинација етничке и језичке политике идентитета је, испрва, јавни живот и политички дискурс Шри Ланке, а затим и такмичаре у политичкој утакмици снабдевала преко потребним горивом након освајања сопствене независности од Велике Британије. Негирањем права на адекватну политичку представљеност, политичко удруживање, једнакоправни статус етничких мањина као и негирање учешћа Тамила у процесу ослобођења од колонизаторске власти—учињени су пр(а)ви кораци ка имплементацији етничких политика идентитета које ће од друштва Шри Ланке направити политичко-војни фронт у деценијама које су уследиле. Искористивши правна оружја (неколицину уредби и закона), будистичко-синхалешка власт је успела да негира статус држављана Тамилина, да их уклони из најважнијих друштвених и политичких институција, да образовни, здравствени и одбрамбени систем у потпуности потчини себи и да друштво уведе у стање *озбиљне* односно *погубне* политичке поларизације потекле из етничких политика идентитета. Популистичком владавином апсолутиста из две владајуће династије (олигархије) прикупљена је преко потребна друштвена подршка дискриминишућим одлукама судства и власти Шри Ланке која је већ од 1948. године јасно дала на знање свим Тамилима да—у погледу друштвених и политичких питања—више не рачуна на њих и да има за циљ да их, уколико буде потребно, физички уклони са острва. Деценије комуналног, идеолошког, етничког, системског и структуралног насиља довеле су ову државу на корак од испуњења циља.

Последице деловања етничких политика идентитета на интензивирање постојеће политичке поларизације су евидентне и многобројне:

1. маргинализација и дискриминација у политичкој сфери (забрана функционисања политичких партија, под-представљеност у структурама власти, забрана окупљања и колективног заступања),
2. изазивање насиља унутар свих институција (и, нарочито, ван институција),
3. негирање деловања шриланчанског и међународног цивилног друштва,
4. промена система *power-sharinga* концентрисањем свих грана власти у рукама малобројне будистичко-синхалешке елите,
5. тривијализација демократског уставног система усвајањем дискриминационих и остракистичких закона,

6. доминација популистичког обрасца владања који је допринео учвршћивању ставова синхалешке власти широм сопствене етничке заједнице,
7. опадање интегритета формирања и изградње државе-нације негирањем улоге Тамила у истом процесу,
8. ре-адаптација читавог политичког система и његовог потчињавања династичким, кронистичким и патронско-клијентелистичким односима и
9. свеопшта криза политичког легитимитета.

Шри Ланка, за разлику од Индије, никада није развила масовни анти-колонијални покрет око заједничког националистичког циља да се створи идентитет Шри Ланке и уједине различите етничке заједнице острва³⁴⁶, што ће бити главни разлог за долазак до овако насилних етничких сукоба само неколико деценија касније.

Још једном је доказано да је процес изградње нације у мулти-етничким друштвима много тежи под демократским правилима јер се етничке групе могу сматрати посебном категоријом вето-играча, а посебно у поређењу са војском³⁴⁷. Зреле либералне демократије, како каже Закарија (Fareed Zakaria), обично могу да прилагоде етничке поделе без насиља или терора и живе у миру са другим либералним демократијама али без позадине у уставном либерализму, увођење демократије у подељена друштва је заправо подстакло национализам, етничке сукобе, па чак и рат то јест у друштвима без јаке традиције мулти-етничких група или асимилације, најлакше је организовати подршку према расној, етничкој или верској основи—једном када је етничка група на власти, она заправо тежи да искључи друге етничке групе³⁴⁸. То је срж основног аргумента ове студије у корист важности политика идентитета које ове етничке заједнице редовно имплементирају.

Иако донете у три различита политичка система, три различита политичка идентитета и три различита друштвено-политичка обрасца—поменуте етничке политике идентитета указују на висок степен подударности у њиховим узроцима, методологији формирања и спровођења, циљевима и донетима, као и крајњим резултатима. Имајући као крајњи циљ потпуно анулирање друштвеног и политичког деловања мањинске етничке заједнице на својој територији, структуре на власти се нису либиле различитих метода доласка до ових циљева. Са друге стране, контроверзни закони, значајна улога војске као и свесрдна подршка јавности добијена практиковањем популистичког и патримонијалног односа народ–владар биле константе у сва три анализирана случаја али и у другим политикама широм јужне Азије, почевши од колективног освајања самосталности крајем Другог светског рата па све до треће деценије двадесет и првог века. Формативне пукотине које постоје у овим друштвима од самог настанка државе-нације и обнове самосталне државности избиле су на површину политичке арене кроз деловање сукобљених табора (camp mentality), коришћењем политика идентитета као брзог, прецизног и пенетративног оружја у коме дебљи крај увек извлачи мањинска етничка заједница.

³⁴⁶ Ibidem, p. 55.

³⁴⁷ Погледати фн. 335.

³⁴⁸ Fareed Zakaria, "The Rise of Illiberal Democracy", *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6, 1997, p. 35.

Продубљивање ових пукотина или њихово коначно разрешење потпуним искључењем мањинске етничке заједнице из друштвених и политичких токова, најпластичнији су примери последица дубинске политичке поларизације настале и развијене деловањем етничких политика идентитета.

Етничке политике идентитета најчешће бивају коришћене у спрези са другим политикама идентитета, на овај начин појачавајући ефекат свог деловања, проширујући сферу дејства и убрзавајући своје деловање истовременим циљањем више различитих димензија идентитета мањинског етоса. Може се закључити да, у погледу деловања на друштвене и политичке институције, иако квантитативно ређе, етничке политике идентитета нису мање учинковите у односу на религијске и језичке политике идентитета.

2.2. Етнички melting pot и међугрупни односи

Настављајући, у методолошком смислу, поступак анализе етничких политика идентитета угледајући се на претходно формулисан образац анализе деловања религијских политика идентитета, у овом поглављу ће фокус бити окренут ка њиховом утицају на међугрупне односе унутар посматраних друштава. Наиме, ово под-поглавље одлази изван друштвених и политичких институција и проучава утицај етничких политика идентитета на односе између различитих етничких група и последице формирања нових или продубљивања постојећих друштвених расцепа на територијама посматраних држава кроз анализу процеса (1) *дискриминације* и (2) *маргинализације* али и, у интензивнијим случајевима, развијања (3) *радикализма* и (4) *других врста насиља на етничкој основи*, имајући као директне последице (5) *обновљену (значајну) улогу војске и паравојних структура у доношењу политичких одлука* и у политичким дешавањима те (6) *увећан значај нуклеарног и другог наоружања*.

Сличности између религијских и етничких политика идентитета у погледу њихових узрока, методологије спровођења, циљева и пропагатора су бројне и у овом поглављу ће се аутор осврнути само на неке од њих, без намере да се закључци до којих се дошло у претходном поглављу понављају. Сусрети нација које су имале различиту улогу у процесу ослобођења од колонизатора или, посматрајући још даље у прошлост, у изградњи нације-државе, никада не пролазе незапажено. Смештајући језичке или религијске политике идентитета унутар ширих—етничких—владајуће структуре у државама јужне Азије су неретко циљале читаве колективе без обзира на њихову реалну улогу у поменутим процесима, изградњи државе али и колективног мира, као и потенцијала да до неке врсте етничког сукоба дође са њихове стране.

Страх од нарастања (демографског, војног итд.) друге етничке заједнице унутар државе у којој је примат извојевала једна од њих, те својеврсна насилна и дискриминаторна реакција према мањинској заједници у овим друштвима преовладава над идејама мирне коезистенције, мултикултуралног развоја и поштовања различитости. Са друге стране, нису ретки примери да на западној хемисфери, где и поред јавног истицања ових идеја долази до етничких сукоба, инцидента и нетрпељивости, те се сасвим оправдано поставља питање одрживости таквих

мултикултуралних друштава³⁴⁹. Јужна Азија и њена друштва се истичу сопственим методама доласка до „чисте земље“ односно одржавања доминације једне етничке заједнице над другим. До сада је евидентирано неколико веома индикативних случајева—Лотшампе, Мадхес, Тамили и други. Свима је заједничко то што је владајућа структура правним, политичким и војним методама, средствима и структурама на јасан начин дала до знања да те мањинске етничке заједнице више неће чинити део друштва чији су део бивале у претходним деценијама или чак вековима. У појединим случајевима—као код народа Лотшампа—реч је о етничким заједницама које су тек од половине XX века присутне у држави-дискриминатору, међутим, у неким другим примерима—као што је то случај са Тамелима у Шри Ланки—реч је о етничким заједницама које су присутне на тлу државе- дискриминатора значајно дуже, у случају Тамила чак и више од петнаест векова. Етнички сукоби, сасвим је јасно, све више представљају *нормалне* друштвене односе у поређењу са *ванредним—мирнодопским*. Етничке политике идентитета увек имају за циљ да етосу ка којем су управљене укажу на немогућност наставка *status quo* односа и спремности владајуће структуре да, појачана дејством физичке силе или правних аката (неретко обома), њега промени у сопствену корист. Још једна од сличности ових политика са религијским јесте и њихов крајњи циљ—уклањање и најмање опасности од демографског и политичког утицаја друге етничке заједнице по снази. Методологија такође није нешто што ове политике међусобно разликује. Последице етничких политика идентитета испрва јесу повезане са процесима дискриминације и маргинализације међутим оне се врло брзо трансформишу у разне видове друштвеног изопштавања и гетоизације те крајњи резултат узрокује појаву масовних миграција, кршења људских права као и насиље које у многим случајевима бива окарактерисано као етничко чишћење, геноцид, етноцид, прогон и др.—протеривањем или ликвидацијом. Оно и настаје јер на идеолошком нивоу терористичке групе не верују у вредности демократије, мултикултурализма, етничке и верске толеранције³⁵⁰. Реалност је таква да се ове две методе најчешће користе наизменично. Као што је већ истакнуто, институције представљају друштвене творевине док међугрупни односи представљају продужену руку политичких и друштвених институција, условљавајући дневно-политичку динамику, правац друштвеног и политичког кретања државе као и уопштenu друштвену сигурност и степен поверења између колектива који чине само друштво. Поремећај у односима између две етничке заједнице унутар једног друштва аутоматски се осликава на читаво друштво. Међутим, баш као и код религијских политика идентитета, и код етничких обично постоје „циљне групе“ и након што се успешно заврши спровођење циљаних политика талас терора се зауставља, што нам може сугерисати да посредни нису никакви морални принципи већ искључиво страх од ојачавања циљане етничке заједнице и потенцијалног (ван)институционалног напада на некадашњу доминантну етничку групу. Такође се може указати и на недостатак позитивних мулти-етничких пракси и константном друштвеном и политичком деградирању односа између две (или више) етничке заједнице у овим државама. Процеси „чишћења“ земље активни су, на овај или онај начин и у различитим интензитетима

³⁴⁹ Више у: Мирољуб Јевтић, „Мултикултурно друштво и религија“, *Српска политичка мисао*, Vol. 33, No. 3, 2011, стр. 245–265.

³⁵⁰ Ghulam Akhmat, Khalid Zaman, Tan Shukui, et al., “Exploring the root causes of terrorism in South Asia: everybody should be concerned”, *Quality & Quantity*, Vol. 48, 2014, p. 13.

у читавом региону. Ови процеси су у веома чврстој вези и са политикама идентитета и са политичком поларизацијом и то управо оним видом (погубном) о којој највише и говоримо у овом истраживању.

Етничке политике идентитета представљају својеврсне катализаторе друштвеног и политичког насиља али и гориво за интензивирање постојећих међугрупних конфликта. Јужна Азија није изузетак од правила. Било да се манифестују кроз (1) дискриминацију и/или (2) маргинализацију, оне ће увек произвести и додатне видове насиља попут (3) радикализма, (4) етничко и национално мотивисаног насиља где (5) војска и (пара)војне структуре добијају на изузетном значају а (6) савремени типови наоружања бивају све популарнији. Законски оквири који су мењани тако да би додатно појачавали ингеренције снага безбедности а мањински етос стављали у све подређенији положај нису заобишли ни етничке политике идентитета. Окретање до недавних сународника једних против других, отежавање економских и политичких делатности на нивоу државе као и изазивање колективног страха и панике најбољи су показатељи успешно спроведених политика идентитета а посебно етничких. О националистичким идеологијама (пре свега хиндутви и будистичко-синхалешком национализму) је такође говорено и оне, као и у случају религијских политика идентитета, и код етничког вида политика представљају изузетно важну карактеристику у читавом процесу формулације, имплементације и замирања политика идентитета.

Разлике између етничких и религијских политика идентитета у погледу последица њиховог деловања на међугрупне односе се манифестује у два случаја: првом, којим би се могли истаћи да у јужној Азији постоји *знатно већи број етничких у односу на религијске заједнице* (што повлачи са собом различите последице) и другом, којим би се могло нагласити да, у случају *етничких политика идентитета, чешиће долази до фаталних исхода по мањински етос*, односно оних исхода којим се овај етос има за циљ у потпуности уклонити из друштвене заједнице. Објашњење ових разлика лежи у чињеници да мулти-етнички односи унутар друштава јужне Азије бивају формулисани на изразито бинаран начин те да прозвольним (псеудо-научним) тумачењем историјских тенденција врхушка на власти може одлучити која нација ће постати нови друштвени и политички непријатељ. Иако је једна од основних теза ове студије та да је у претходних пола века дошло до значајног увећања броја политика идентитета и политичких поларизација насталих њиховим деловањем, сматра се да су религијске политике идентитета суштински формиране много пре Другог светског рата, али им је било потребно доста времена да се институционализују и да почну да доминирају јавним дискурсом. Верско и етничко насиље у региону постоје и практикују се већ дуже време, али је последњих деценија агресивни етно-религијски национализам учинио религију очигледнијом и етничке и верске мањине су или формирале своје политичке партије или их подржавају друге политичке странке³⁵¹. С обзиром да утицајнијих религија има тек неколико и да је значајно

³⁵¹ Surya Prakash Upadhyay, "Secular Democracies, Governance and Politics of Religion in South Asia" ... p. 249. Исти аутор додаје и да се, од раних 1980-их, отворено јавно изражавање религије појавило у облику етничког насиља, верског национализма и фундаментализма. Глобално, то је повезано са феноменом све тешњег односа између религије и политике. На унутрашњем плану, то је повезано са променом политичке економије, секуларним праксама и разним облицима маргинализованих група које се боре за већи удео у политичкој моћи и легитимизацији власти (Ibidem, p. 250).

лакше утврдити ко (ни)је припадник одређене религије пре него нације—ове политике су заступљеније и свеобухватније. Иако религијска и национална питања представљају ону сферу идентитета око којих је најмања шанса за формирање било каквог компромиса и консензуса, питања уско везана за националне идентитете заиста имају веома ограничене домете имајући долазак до компромисног решења на уму. С обзиром да је за промену нације потребно много више времена него за промену религије (имајући на уму теолошку блискост индских религија) али знајући и да је за увећање демографске доминације једне нације над другом такође потребно много времена—ове политике морају бити брзе и коначне а агитатори и пропагатори су сложни у томе да се процес не сме зауставити на маргинализацији и дискриминацији с обзиром на својеврсну (не)еластичност поимања нације и религије у контексту јужне Азије.

У том маниру, Вилсон сматра да највећа опасност лежи у међу-етничким ратовима између етничких, верских и језичких група те да би то могло нарушити основна права појединаца у *етно-нумерократској демократији* када се преференције остварују искључиво путем гласачке кутије³⁵². Коначно, може се закључити да етничке политике идентитета, иако најчешће бивају имплементиране унакрсно са језичким и/или религијским политикама идентитета, могу изазвати једнако ако не и више штете читавој друштвеној заједници. Такође, оне могу нанети тоталну штету циљаној мањинској етничкој заједници односно, у случају стопроцентне успешности једне етничке политике идентитета, миран суживот више етничких заједница завршава тако што једна од њих бива прогнана, уништена или у потпуности асимилована.

2.3. Етничке политике идентитета у регионалном контексту

Фокус овог сегмента рада ће бити усмерен ка питањима и последицама деловања етничких политика идентитета на међународну и регионалну политичку сцену. У том маниру, фокус поглавља ће бити усмерен ка последицама учињеним утицајем на (1) *идентитет и позицију државе у којој се спроводи политика идентитета*, (2) *најважније активне политичке процесе у региону*, (3) *шансе за достизањем трајног, дубоког и опсежног економског и политичког регионалног повезивања* као и (4) *појаву и интензивирање миграција* и (5) *умањење шанси за економским развојем кроз уплив иностраних инвестиција, деловање мултинационалних компанија и других међународних политичких и економских ентитета*.

У јужној Азији, етнички параметри као што су религија, језик, регионализам, кастизам и трибализам играју кључну улогу у управљању не само унутрашњом политиком земље, већ и посредују у њеним спољним односима³⁵³. Геополитички посматрано, јужна Азија представља јединствену безбедносну зону, са Индијом у њеном центру, а управо Индија има посебне везе—етничке, језичке, културне, историјске—са сваким од својих суседа у мери која је већа од њихове међусобне повезаности³⁵⁴. Прва у низу последица у овом погледу јесте промена

³⁵² Jeyaratnam A. Wilson, “The politics of ethnicity and ethno-nationalisms in South Asia”, *Contemporary South Asia*, Vol. 2, No. 3, 1993, p. 333.

³⁵³ Pramod K. Mishra, “Nation-Building and Ethnicity in South Asia: With Special Emphasis on Sri Lanka & Bangladesh” ... p. 34.

³⁵⁴ Ghulam Akhmat, Khalid Zaman, Tan Shukui, et al., “Exploring the root causes of terrorism in South Asia: everybody should be concerned” ... p. 2.

односно погоршање мулти-латералних односа између државе у којој се спроводи етничка политика идентитета и државе-домовине прогоњене етничке заједнице. То је био случај и са односном између Индије и Шри Ланке у погледу тамилског питања али и у случају односа између Бутана и Непала/Индије у погледу лотшампског питања. Рестриктивне мере, санкције, уплитање (пара)војних струкутра, формирање избегличких кампова, мере репатријације и др. последице такође су евидентне. Све оне утичу на безбедност али и будуће интеграције читавог региона, о чијим контантним неуспесима је већ писано. Комплексни међународни етнички и национални односи би требало да послуже као брана кршењу људских права и спровођењу дискриминаторних политика идентитета, међутим у региону који ни изблиза не показује напредак у погледу регионалног уједињења, ни међународна ни регионална изолованост или потенцијалне санкције не играју одлучујућу улогу. Када је у питању јужна Азија, чини се да су и даље посредни процеси ре-формирања нације-државе те да се њихова вођства још увек нису договорили за кога све има места у њиховим визијама „чисте“ нације-државе. У условима какви су тренутно актуелни—где је могуће очитати знатно већи број етничких заједница него што је то случај са политичким системима—јасно је да ће насиље представљати константу како будућих тако и акутелних међугрупних, међуетничких и међудржавних односа. Хомогенизација, рацијализација, етницизација, кастизација и многе друге *-изације* део су свакодневног процеса имплементрања и спровођења политика идентитета. Дели их једино то што су неке јавно прокламоване док се за друге стрпљиво и у тајности „припрема терен“. На исти начин, на пример, је дошло до пролиферације политика идентитета након 1971. године и одвајања Бангладеша од (Западног) Пакистана. Такође, политичка нестабилност коју изазивају и интензивирају политике идентитета неоспорно делује и на будући економски развој, ниво иностраних инвестиција, деловање мултинационалних компанија и других међународних економско-политичких ентитета³⁵⁵. У складу са тим, повезаност јужне Азије са остатком света, а не само са југоисточном Азијом, је на незавидном нивоу и није могуће очитати позитивне трендове и тенденције у XXI веку. Штавише, односи између Индије и Кине, Пакистана и Авганистана, Бангладеша и Мјанмара али и читаве јужне Азије према Сједињеним америчким државама и другим светским силама су у константном опадању или стагнирању. Тек недавно су поново покренути разговори на тему проширења и продубљења алтернативних међународних организација (попут БРИКС-а), међутим у овој рунди преговора је иницијална каписла за отпочињање нових разговора и планова био пре свега заједнички непријатељ—САД—као и полувековна доминација његове валуте—долара.

Утицаји етничких политика идентитета поново су окренути ка (против) деловању институција, у овом случају међународних (регионалних). Процеси изградње међународног (регионалног) мира су и даље заустављени, долазак до мулти-етничког мира је видно ограничен, значај различитог тумачења колективне прошлости је изузетно висок а економско-политичке интеграције региона (кроз организације попут SAARC, BBIN, BIMSTEC, SASEC и ВСИМ) су у великој мери ограничене комуналним насиљем, успоном тероризма, радикализма, етничког насиља и тињајућег сукоба између Индије и Пакистана. Етничке политике

³⁵⁵ United Nations Conference on Trade and Development, “Investment flows to developing countries in Asia remained flat in 2022”, 05/07/2023. Доступно на: <https://unctad.org/news/investment-flows-developing-countries-asia-remained-flat-2022>, приступљено 4. јуна 2024.

идентитета утичу и на колективну оцену степена интеграције овог региона која је, годинама уназад, далеко испод задовољавајуће.

С обзиром на незначајне разлике у погледу последица успешног имплементирања етничких политика идентитета у односу на религијске, сматра се да, кумулативним ефектом, оне доводе до ситуације у којој се може са правом истаћи да *овај регион постоји готово искључиво у теоријском и географском погледу*, да њиме владају *дезинтегративне тенденције* те да је *пут до уједињења седам политичких система у различитим друштвеним, политичким и економским пољима и даље веома дугачак*.

2.4. Једна нација изнад свих—регион јужне Азије у XXI веку

Уколико се за религијску слику јужне Азије може рећи да је замршена и поливалентна, за етничку слику се може рећи само то да је још више замршена. Није тајна да се међугрупни односи унутар једне државе могу (а најчешће тако и бива) пренети и на остале државе региона. У том смислу, овим поглављем ће бити спроведена синтеза изнетог сазнања о делотворности и последицама етничких политика идентитета у три случаја који су детаљно изложени али и у неким случајевима који су спорадично спомињани и представљају значајне примере праксе доношења ових политика широм региона. Иако није било лако размрсити клупко политика идентитета у јужној Азији, може се тврдити да је овом студијом те овим поглављем учињен значајан пробој у правцу коначног одгонетања узрока настанка, методологије спровођења, делотворности и последица успешне имплементације етничких политика идентитета широм пет држава тј. студија случаја.

У ту сврху, корени политичког насиља у различитим деловима Пакистана могу се пратити у регионалним сукобима—у Карачију је дошло до етничких сукоба између Мохацира, Патана и Пенџапаца; у Пенџабу се секташки сукоб може пратити до шиитско-сунитског сукоба а велики део политичког насиља у Белуцистану потиче од сепаратистичких осећања Белуџија, као и од доласка разних талибанских група после 11. септембра³⁵⁶. Током 1950-их и раних 1960-их, Мохацири који говоре урду језиком, заједно са Панџапцима, били су доминантни у политичкој и бирократској арени а за ове центристичке политичке елите, урду као национални језик постао је темељ за стварање заједничког националног погледа у овој мултиетничкој држави³⁵⁷. Мохацири који говоре урду језиком сматрали су себе правим Пакистанцима јер су дали највише жртава за ову сепаратисану домовину за муслимане али до краја 1960-их, растућа моћ војске гурнула је елиту која говори урду на статус млађих партнера Панџапаца у политичкој арени те је идеја да урду језик и култура шурафа представљају оквир за пакистански идентитет била све више оспоравана растућим националистичким осећањима Бенгалаца, Балуча, Патана и Синда³⁵⁸.

Са друге стране, највећи етнички проблем Бангладеша и даље представљају будисти у Читагонгу (Chitagong Hill Tracts; ЧХТ)³⁵⁹. Побуна у овом региону је допринела настанку и

³⁵⁶ Ali Riaz, Zobaida Nasreen, Fahmida Zaman, *Political Violence in South Asia ...* pp. 152–153.

³⁵⁷ Ibidem, p. 154.

³⁵⁸ Ibidem, p. 154.

³⁵⁹ За више о овом проблему прочитати Tahmina Rahman, “Party System Institutionalization and Pernicious Polarization in Bangladesh” ... p. 188.

развоју друштвених и политичких тензија у Бангладешу пре свега јер различито означени као етнички, комунални, револуционарни итд. проблеми бивају укоренењени у политичким и економским неравнотежама са којима се суочавају племена овог подручја. За почетак, претежно будистички народ овог дела земље није прихватио његово укључивање у Пакистан 1947. и задржао је индијску заставу све док није дошло до спровођења специјалне операције војске Пакистана³⁶⁰. Нерешени спорови око основа националног идентитета додатно су подстакли настанак и развој поларизације у Бангладешу у дебати о томе да ли верски идентитет или језик и етничка припадност треба да послуже као примарна основа националног идентитета³⁶¹.

Чак је и у наслову овог поглавља индиректно постављено питање да ли је исправно тврдити да у јужноазијским земљама постоје нације које сматрају себе за господаре другим нацијама (или читавог региона) чак и унутар сопствених (заједничких) држава, несумњиво преносећи пелцер методологије која је коришћена у поглављу у коме су анализирани религијске политике идентитета. Да ли прикупљени увиди, сазнања и закључци дозвољавају изношење ставова попут ових и да ли их је могуће и на који начин оправдати?

Чињеница је да културна разноликост заснована на језицима, религијама и етничким групама представља још један фактор који је онемогућио регион да се уједини³⁶². Поларизације које су формиране деловањем политика идентитета у читавом региону јасно су ставиле до знања да бројне етничке заједнице, најчешће оличене кроз деловање политичке врхушке која је представља, нису задовољне тренутном етничком и друштвеном конфигурацијом сопствених друштава. То је сасвим разумљиво за друштва у којима постоје константне тежње, било јавне или прикривене, за оснивањем или пропагирањем покрета за отцепљење и аутономију од тренутне државе. О методама гушења ових тенденција се може дискутовати.

Једна од чињеница која често промиче научним аналитичарима јесте и историјска генеза борбе ових друштава (нација) за независност. У том смислу, поготово је индикативан пример Индије која је због сопствене благодати природним, демографским и другим ресурсима и недовољног политичког и безбедносног јединства провела три и по века под делимичном или потпуном колонизацијом од стране Источноиндијске компаније и Велике Британије уз спорадично присуство Португалије, Холандије и Француске (1600–1947). Пакистан и Бангладеш су на своје ослобођење и коначно конфигурирање граница (изузимајући област Цаму и Кашмир) чекали још четврт века. Остале државе региона такође још увек памте напорне, крваве и дуготрајне борбе за коначно ослобођење. Етничке поделе у овим државама добиле су на замаху паралелно са процесом деколонизације, средином двадесетог века³⁶³. Тумачење историје обично припада победницима и они су у овом региону света одлучили да

³⁶⁰ Pramod K. Mishra, "Nation-Building and Ethnicity in South Asia: With Special Emphasis on Sri Lanka & Bangladesh" ... p. 39.

³⁶¹ Jennifer McCoy, Murat Somer, "Toward a Theory of Pernicious Polarization and How it Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies" ... p. 239.

³⁶² Chandra D. Bhatta, "Regional integration and peace in South Asia: An analysis" ... p. 9.

³⁶³ Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers* ... p. 54.

се обрачунају са „домаћим издајницима“ и колаборационистима али и са свим онима за које сматрају да је њихова држава тесна да их прими. Најбољи пример јесте Шри Ланка. Иако је постигнут компромис између политичке елите различитих етно-религијских заједница у време стицања независности, све се променило половином двадесетог века када је синхалешка елита почела да доминира етнички подељеним друштвом. Као одговор на доминацију Синхалеза у процесу пост-колонијалне изградње државе, тамилска елита је почела да мобилише сопствене масе, што је ефективно довело две етничке заједнице до сукоба лицем-у-лице и ова конфронтација је почела да поприма насилан облик у другој половини 1950-их, када је доминација синхалешко-будистичког етно-национализма консолидована као идеолошка основа пост-колонијалне државе док је тамилски етно-национализам растао као противничка сила³⁶⁴.

У ширем оквиру би се и узроци за одвајање Бангладеша од (Западног) Пакистана могли тражити у етничким политикама идентитета, сходно томе да су Бенгалци, највећа етничка група у новоствореном Пакистану, сматрали да они бивају третирани као грађани другог реда, јер су присиљени да усвоје урду као свој национални језик и да се одрекну предности тога што су највећа етничка група у унији прихватањем паритетне формуле која би изједначила присуство источног и западног крила земље у парламенту³⁶⁵. Са друге стране, у *етничким демократијама* грађани који припадају мањинама су мање једнаки од грађана већине и, стога, ако се Индија креће у овом правцу, њена политичка путања—као што су илустровали избори 2019. године—не може се тумачити само у смислу промена партијског система, већ у смислу промене читавог политичког режима³⁶⁶.

То су *дубинске* односно *озбиљне* промене и последице којима се ова студија бави.

За сам крај овог поглавља је наведен систематизован приказ сазнања до којих се дошло анализом примарне и секундарне литературе, а у сврху аналитичко-синтетичке обраде узрока појаве, методологије спровођења, постављених крајњих циљева и последица етничких политика идентитета у јужној Азији.

Табела 7. Етничке политике идентитета у региону јужне Азије. Извор: ова студија.

Политика идентитета	Држава	Активност	Однос према поларизацији	Статус поларизације	Доминантна друштвена последица
доношење анти-Лотшампа закона	Бутан (и Непал)	дискриминаторни религијско-мигранторни закони	формирање нове	активна	масовне миграције
деловање три Мадхес покрета	Непал	игнорисање захтева за федеративним уређењем	формирање нове	привремено (присилно) пацификовање	анти-државно насиље
доношење анти-тамилских закона	Шри Ланка	дискриминаторни религијско-мигранторни закони	интензивирање постојеће	привремено (присилно) пацификовање	масовне миграције и етничко насиље

³⁶⁴ Ali Riaz, Zobaida Nasreen, Fahmida Zaman, *Political Violence in South Asia ...* p. 184.

³⁶⁵ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 174.

³⁶⁶ Christophe Jaffrelot, Gilles Verniers, “A new party system or a new political system?” ... pp. 1–2.

3. Последице деловања језичких политика идентитета

„Често се примећује да ислам чини језик политике у муслиманском свету. Можда је тако, али то је језик са много дијалеката. Какофонија гласова доводи до неслагања око тога ко говори у име ислама.“³⁶⁷

—Али Ријаз

Човек је осмислио језик са идејом да њиме умањи како физичку тако и психолошку дистанцу између себе и другог човека, да се заједничким својством приближе, заједно упозоравају и бране од непријатеља и звери. У јужној Азији—језик је средство које раздваја људе и неретко их тера да се баш око њега заваде те да један другоме постану непријатељ само зато што говоре различитим језиком. Иако је широм овог региона у употреби више стотина различитих језика, тек неколико десетина њих је, од стране већинског етоса, означено као спорно. Језик као обележје колективног идентитета, најчешће у спрези са појединим религијама и етничким заједницама, представља још један од начина да се разазнају „државни непријатељи“ и припадници непожељних народа. Креатори јавних политика, нарочито идентитетских, деценијама уназад их пажљиво конструишу како би дискриминисали оне заједнице које се не уклапају у њихову визију *чисте* земље. Остаје нејасно како су и зашто су језичке политике идентитета остале по страни када се пољем истраживања загази дубоко у међугрупне, мањинске, идентитетске и уопште друштвене односе у јужној Азији. Са друге стране, довољно је студија написано како би се могле анализирати ове политике из угла компаративне политике и политикологије религије, што је био циљ од самог почетка студије.

Аутор је мишљења да ће детаљним увидом у методологију формирања и спровођења ових политика, уз увиде у узроке, резултате и последице њиховог успешног спровођења, бити захваћена довољна количина (са)знања и података са терена која ће омогућити да се, у компаративној спрези са истим карактеристикама религијских и етничких политика, извуку и изнесу корисни закључци по развитаку овог поља истраживања. Ово поље истраживања би могло бити изузетно потентно у наредним годинама с обзиром на рапидно усложњавање етничке и језичке слике региона и све чешћим посезањем за овим политикама као прагматичним политичким алатом.

Имајући у виду широк дијапазон потенцијалних последица језичких политика идентитета, у наставку поглавља ће бити изложени раније анализирани случајеви њиховог имплементирања који су забележени у јужној Азији те ће бити анализирани последице њихових утицаја на настанак и развој политичке поларизације. У методолошком погледу, биће искоришћена тростепена матрица коришћена у претходна два поглавља—анализираће се утицај ових политика на друштвено-политичке институције (Поглавље 3.1.), међугрупне односе (Поглавље 3.2.) и међународно-регионална питања (Поглавље 3.3.). На самом крају (Поглавље 3.4.) ће бити обједињене ове последице те ће, аналитичко-синтетички, бити изложени резултати до којих се дошло овим делом студије то јест у области деловања језичких политика идентитета на најважније процесе у друштвима јужне Азије.

³⁶⁷ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 169.

3.1. Лингвистички плурализам и функционисање политичких институција

На први поглед, чини се да језичке политике идентитета не представљају плодно тло за истраживање у јужној Азији. Каже се тако с обзиром да је број активних језика у значајном паду и да више од четири века свој утицај у овом региону повећава енглески језик, пре свега као језик некада актуелног колонизатора а тек онда као званични језик међународне дипломатије. Са друге стране, доминација неколико регионалних и националних језика је готово у потпуности спречила интензивирање коришћења неких од локалних и мање заступљених језика док је немали број традиционалних заједница малтене ишчезао па и њихови чланови сада морају да се користе другим језицима при обављању економских, социјалних и политичких односа.

Утврђивање доминантних језика унутар етничких или државних граница ни изблиза није завршен процес. Тачно је, постоје бројни региони света у којима су језички проблеми решени још пре два и више векова (углавном хиспано-говорећа и англо-говорећа подручја) али јужна Азија није један од њих. У овом подручју и даље се различити језик посматра као повољна прилика за дискриминацију из угла већинског етоса. Политике које, у овом смислу, циљају друге заједнице и њихову друштвену и политичку позицију превасходно користећи језик као посреднички критеријум, откриле су чворишта друштвених сукоба у друштвима региона. С обзиром да језичке политике идентитета представљају последњи сегмент тростепене анализе, у овом поглављу ће бити начињен осврт на четири издвојена случаја—(1) спорове око језика народа Лотшампа, (2) спорове између заједница које говоре марати или гуџарати језиком, (3) језичке политике Дравида Мунетра Казхагама и (4) спорове између заједница које користе урду и бенгалски језик. Користиће се матрица развијена у поглављу у коме је фокус био на последицама деловања религијских политика идентитета на друштвене и политичке институције односно деветочлана анализа деловања језичких политика идентитета и потенцијалних последица међу којима се истичу: (1) *неадекватна политичка репрезентација мањинских језика*, (2) *изазивање насиља унутар институција*, (3) *негирање акција цивилног друштва*, (4) *промена система power-sharinga*, (5) *тривијализација уставног система*, (6) *појава популистичких образаца*, (7) *опадање интегритета формирања и изградње нације-државе*, (8) *ре-адаптација читавог политичког система* и (9) *криза политичког легитимитета*.

Иако је о недаћама народа Лотшампа народа у Бутану (и Непалу) писано у склопу анализе етничких и религијских политика, сматрамо да је овај случај толико значајан да му је неопходно дати простора и кроз призму језичких политика идентитета имплементираних од стране власти Бутана. Поред политика идентитета које су изнете у претходном поглављу, веома важну тачку спорења чини и потпуно уклањање непалског језика из свих школа односно његова замена новокоњуисаним језиком дзонгка (након 1971. године) којим се служио изузетно мали број припадника народа Лотшампа. Иако је непалски несумњиво најважнији језик комуникације у земљи, мање од половине становништва га истиче као матерњи односно први језик³⁶⁸. Период отварања ове државе као и последични уплив миграната и радника из Индије и Непала протекао је у уздицању значаја хинди језика који је народу Лотшампа, унутар

³⁶⁸ Ibidem, p. 142.

Бутана, постао готово матерњи језик. Језик Непали је убрзо замењен језиком дзонгка и дошло је до насилних побуна код свих народа којима то није био матерњи језик. Доминантна Нгалоп култура је у потпуности потчинила већ бројчано-окрњен Лотшампа народ, у потпуности га маргинализујући, спречавајући га да ужива сва права и слободе загарантоване уставом и одговарајућим законима и (ин)директно уводећи читаву земљу у интензивне комуналне и етничке сукобе. Реформисани кодекс облачења, новодонети Закон о држављанству и наметнути језик дзонгка у потпуности су униформисали друштво ове државе и мањи број припадника Лотшампа народа (они који нису емигрирали у Непал или Индију) није могао да се одупре овим друштвеним и политичким променама. Последице ових политика евидентне су у погледу додатног удаљавање два супротстављена етоса али и отпочињање свесрдних акција на путу ка отцепљењу овог дела територије Бутана, о чему је већ говорено. Улазак у „ми наспрам њих“ наратив је отпочео. Јужни део државе је паралисан, чиме су и партијски и политички систем доведени у опасност, систем *power sharinga* је изгубио на значају, политичке организације Лотшампа народа су спречене у намери да наступају пред државним институцијама а читава управљачка структура се нашла у свеопштој кризи политичког легитимитета с обзиром на отуђивање и/или протеривање трећине сопствених суграђана. Политичка поларизација настала након 1971. године и увођења Дзонгка језика као националног а затим и као јединог званичног језика у Бутану до данас је актуелна. Покушавши да реши проблем илегалне имиграције, власт Бутана је, неадекватним политикама идентитета, довела читаво друштво на само корак од новог грађанског рата у региону јужне Азије. Друштвена и политичка отуђеност једног народа односно етничко-језичке заједнице, у великој мери ограничавају демократске тенденције отпочете у овој држави половином претходног века. Готово непостојеће цивилно друштво у овој земљи такође је остало празних руку. Промена законског оквира и уставног система такође указује на крхкост демократских институција и оставља одрешене руке за промену и прилагођавање читавог политичког система већинском етосу, до чега је временом и дошло. Оно што је специфичност ове конкретне политике идентитета јесте изостанак популистичких образаца (спро)вођења политике као и опадања интегритета формирања и изградње државе-нације. Последице по међунационалне односно међугрупне односе су евидентне и о њима ће бити више речи у наредном поглављу. Једна, конкретна и „правовремено“ имплементирана језичка политика идентитета—давање једном језику апсолутни примат над другим—довела је читаво друштво у десетине различитих проблема. Од ситних проблема па све до екстремистичких деловања и идеја о политичкој аутономији јужних регија, амплитуда последица је изузетно широка.

Раскол између становништва које се служи маратијем и оног које се служи гуџаратским језиком, на нивоу федералне јединице/државе у Индији, оставио је дубоке последице по друштвене и политичке институције у овој области. Посебно се истиче циљано спречавање формирања на језику заснованих области унутар Индије на инсистирање Нехруа половином двадесетог века, сматрајући да ће овако формиране државе подрити јединство читаве Индије и довести у опасност пројекат ре-изградње модерне нације-државе. Подела момбајске области (Гуџарат) посебно је индикативна иако многе друге области такође нису биле имуне на језичке политике идентитета, са нижим или вишим степеном успешности. Последице ових политика били су и велики друштвени немири широм федералне јединице/државе, посебно у наредних деценију и по. Као што је раније напоменуто, грађани Бомбаја који користе марати језик су

успели да присиле централне власти те да Гуџарат одвоје од Махараштре, укључујући у то и град Бомбај. Поларизација је додатно појачана упорношћу власти и њеним одбијањем да саслуша захтеве обе стране те да, последично, формира две једнојезичне федералне државе/јединице. Формирање језичко-етничких покрета постала је учестала појава. Половином шесте деценије XX века, након усвајања The States Reorganisation Act документа, влада Индије је започела опсежне ре-организације граница федералних јединица/држава искључиво по језичким линијама, што је од великог значаја за ову студију. Последице овог напола-завршеног процеса биле су двоструке—међусобно насиље између припадника марати и гуџарати заједница али и њихов отпор према централној власти. Немири у Бомбају, страдања представника Самити и Телугу народа и њихова борба за даље прекрајање граница довели су власт у безизлазну позицију и средином 1960. године су формиране Махараштра и Гуџарат, две федералне јединице/државе у којима су се, доминантно, користили марати и гуџарати језици. Последице ових турбулентних деценија и неколицине језичких политика идентитета су биле готово свеопште. Дошло је до ширења друштвено-политичког насиља високог степена, читава федерална јединица/држава Момбај је била у блокади готово пет година што је онемогућило демократско представљање обе сукобљене стране, популистичке вође и штрајкачи глађу су померени у први план а власт је одбијала да послуша захтеве сукобљених страна све до 1960. године. Специфичност ове конкретне политике се огледа у чињеници да су сукобљене стране биле, са једне стране, готово уједињени представници мањинских лингвистичких заједница односно, са друге стране, представници власти то јест њене федералне и локалне институције. Парализа институција довела је до ширења насиља како у њима самима тако и на улицама читаве федералне јединице/државе. У таквим ситуацијама, поларизација створена политикама идентитета у потпуности тривијализује законски и уставни систем, парализује политички систем и читаву област уводи у вртлог опадања и кризе политичког легитимитета. Неоспорно је да демократске институције и институти испаштају у значајној мери. У овим случајевима, деловање цивилног друштва готово да није ни могуће, популистички обрасци вођења масовне политике чине свакодневницу а федерална власт, имајући, званично, најбољу намеру—очување хомогености читаве државе—бива поражена супротстављеним активизмом сопственог цивилног становништва, подељеног искључиво према језичким разликама. Језичке политике идентитета, посебно неадекватни правни акти, још једном су се показали као погрешно решење у погрешном тренутку. Отрежњење је, на федералном нивоу, стигло тек у скоријој будућности. Још једна од важних последица ових конкретних политика јесте и преливање овог процеса на територије неколицине других федералних јединица/држава. Овим потезом је јасно указано на потенцијал самих политика идентитета на путу ка остваривању колективних друштвених и политичких циљева..

Друга федерална јединица/држава у Индији—Тамил Наду—била је дом вероватно најозбиљнијег и најорганизованијег сецесионистичког покрета у Индији половином двадесетог века—покрета Dravida Munnetra Kazhagam—којим се имало за циљ промовисање дравидске националности и језичке културе, а тек након тога и идеје израженог тамилског национализма. Још једном је спрега језика и националне припадности искоришћена као иницијална каписла за отпочињање својеврсног покрета отпора. Специфичност овог примера огледа се и у томе што је реч о случају спровођења политика идентитета из угла власти федералне јединице насупрот етосу који је доминантан у све-индијским границама (хинду-

Тамил насупрот хинду-хинди етничко-језичке комбинације). Инсистирајући на доминацији језичког над етничким идентитетом, покрет ДМК је указао на деценије континуитета у борби за признавање сопственог идентитета у борби против све-индијског хинду-хинди идентитета. Увођење и спречавање увођења хинди језика као званичног у овој држави, анти-хинди конференције, предлагање тро-државне формуле али и давање примата хинди језику над локалним језицима и енглеским у претходних десетак година указују на континуитет језичке идеје и одлучност пропагатора ових идеја у намери да наметну језички идентитет народу крајњег југа (из угла власти) али и да се народи југа одупру све-индијској хегемонији (из угла ДМК-а). Последице ових деловања јесу обнављања старих друштвених и политичких поларизација насталих по језичким линијама. Може се закључити да су се политике идентитета суб-националних актера, у овом случају језичке и са примесама језичког национализма, показале као плодно тло за ширење сопствене идеологије и погледа на свет, наметање нове врсте хегемонизма као и обнављање старих поларизаторских тенденција унутар исте породице језика. Током неколико деценија језичких сукоба између мањинске заједнице Тамила и државних институција, најважније последице обновљене поларизације тичу се (1) неадекватног политичког представљања Тамила, (2) изазивање насиља широких размера и домета, (3) опадање интегритета формирања и изградње државе-нације с обзиром на потребу раздвајања језичких и етничких заједница у односу на доминантну хинду-хинди културу, (4) парализовање читавог политичког система у периодима интензивног друштвеног и политичког насиља и блокаде институција док је (5) читав политички систем Индије али и легитимитет власти неретко био уздрман захтевима унутар најјужније покрајине. Индија је успела да се извуче из овог вртлога политика идентитета и њихових по демократију катастрофалних последица али је политичка поларизација, нарочито током трајања грађанског рата у Шри Ланки, константно показивала своју издржљивост и варијетете. Иако је у двадесет и првом веку утицај ових идентитета и политика идентитета стављен под контролу, рецидиви из прошлости увек су спремни да се поново појаве у јавности.

Наредни анализирани пример језичке политике идентитета смештен је у контекст бенгалског народа и његовог отпора против језичког колонијализма Западног Пакистана све до 1971. године и коначног политичког отцепљења. Настанак *Bhasha Andolon* покрета чија је идеја-водиља било проглашење бенгалског језика званичним језиком читавог Доминиона Пакистан означило је нову еру у формулисању и имплементацији језичких политика идентитета. Већ половином XX века је влада Пакистана донела одлуку којом би, у склопу процеса исламизације и арабизације Источног Бенгала, језик урду постао једини национални језик. Друге понуђене опције су се тичале предлога да у употреби буде и бенгалски језик писан арапским или римским писмом (тј. да буде романизован) или да у употреби буде искључиво арапски језик, међутим бенгалски-говорећа заједница је била противна овом предлогу. Постојала је и културна димензија дубоког отуђења Бенгалаца и они су негодовали због покушаја да се урду наметне као национални језик, а покрет за језик из 1952. године је дао бенгалском циљу прве мученике³⁶⁹. Након што су Бенгалци извојевали победу 1956. године када је бенгали постао званичан језик, отпочело се са националистичким претензијама ка коначном отцепљењу од Западног Пакистана, превасходно због постојања поделе на урду-

³⁶⁹ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 180.

говореће заједнице (Западни Пакистан) и бенгали-говореће заједнице (Источни Пакистан/Бангладеш). У сукобу са централном власти, којом су доминирали представници Западног Пакистана, поларизација у овом друштву се продубљивала а језичке политике идентитета умножавале убрзано. Друштвена дешавања у овој држави су у наредним годинама у потпуности била преплављена политикама идентитета док су под-представљеност већинске (бенгалске) заједнице и спорадични изливи (ван)институционалног насиља најављивали *прелазак са погубне политичке поларизације на грађански рат*. По окончању рата 1971. године, језичке политике идентитета су напослетку избачене из дневно-политичког фокуса и свака држава је добила сопствену територију да на њој спроводи сопствену језичку политику.

У последњем анализираном случају, индикативно је то што посредније било у питању наметање политике идентитета (језика урду) од стране већинске заједнице мањинској већ управо супротно. Супарништво између урду-говорећег и бенгали-говорећег становништва Доминиона Пакистан нам је, у погледу последица деловања језичких политика идентитета на политичку поларизацију, дало свих девет раније издвојених категорија:

1. дошло је до неадекватне политичке репрезентације мањинског језика (незваничан статус и доминација језика мањине);
2. насиље унутар и изван институција је трајало непуних четврт века;
3. бројне агенције, студентске уније и организације цивилног друштва су у потпуности игнорисани све до коначне поделе Доминиона Пакистан на две државе;
4. систем *power-sharinga* је у потпуности промењен с обзиром да је власт из једног центра прешла у два тј. у два главна града две новонастале државе;
5. уставни систем је, сходно игнорисању захтева већине и отпочињању међугрупног насиља широких размера, у потпуности тривијализован;
6. популистички обрасци вођења политике су у потпуности загосподарили јавним дискурсом Западног Пакистана током читавог трајања језиком изазваних сукоба;
7. с обзиром на различите визије улога двају народа при формирању нације-државе, дошло је до формирања формативне пукотине (*formative rift*) што је потпомогло развој политичких поларизација;
8. политички систем је, из ситуације у којој је у потпуности био у рукама власти Западног Пакистана реформисан тако да је прерастао у два политичка система то јест две државе;
9. не само да је дошло до кризе политичког легитимитета већ се језичким политикама идентитета помогло коначном краху читавог политичког система те (ре)формацији два нова ентитета а са њима и њихових политичких система.

Поред ових примера, не треба заборавити ни језичку димензију тамилско–синхалешког сукоба. Овај раскол није био само етнички већ и верски и језички јер је синхалешка заједница претежно будистичка, док су Тамили претежно хиндуисти али *обе ове групе говоре различитим језицима*³⁷⁰. Након што је Шри Ланка стекла независност 1948. године, синхалешка елита у земљи остала је подељена око конкурентних визија економске и језичке политике—и то је оставило снажне последице на читав партијски живот—прва странка која је

³⁷⁰ Thomas Carothers, Andrew O'Donohue, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers ...* p. 54.

дошла на власт након независности, Уједињена национална партија (УНП), одлучила је да води про-западну економску политику и да настави да користи енглески као језик управљања док је Партија слободе Шри Ланке (СЛФП) промовисала такозвану *Sinhala only* политику односно „само на Синхала језику“, што је убрзало формирање тамилске националистичке политике и појачало тамилске захтеве за аутономијом под федералним системом³⁷¹. Само неколико година касније, ови идентитети су мобилизовали своје (пара)војне формације и земља је запала у крвави грађански рат. Вођа троцкиста Колвин де Силва (Colvin de Silva) сковао је слоган „један језик, две нације; два језика, један народ“³⁷². У Шри Ланки, тврди Кадиргамар (Ahilan Kadirgamar), успостављање високо централизоване унитарне државе погоршало је поларизацију дозвољавајући синхалешкој већини да монополизује контролу над друштвом док је, на супрот томе, индијски федерални систем помогао да бар неки сукоби који се крећу око питања етничке припадности, језика или подела идентитета не израћају и угрожавају демократију на националном нивоу³⁷³. Оно што је Индији помогло јесте и чињеница да она, упркос постојању више од 1,500 различитих језика, и даље нема институт националног језика или религије иако постоје двадесет и два званична језика³⁷⁴.

Са друге стране, многи аутори се слажу да је Пакистан сложен мозаик језика, култура и националности и да језик представља један од основних одлика етничког идентитета³⁷⁵. Поред отцепљења Бангладеша, Пакистан су погодиле и бројне друге језичке политике идентитета попут (1) успона сепаратистичког покрета Белуџија (Baluchi separatist movement), (2) језичких контроверзи у области Синд као и (3) захтева за оснивањем независног Паштунистана³⁷⁶. Током друге половине 1980-их, *урбани центри Синда*, посебно Карачи и Хајдерабад, *постали су зоне жестоких сукоба између добро наоружаних ривалских језичких заједница*³⁷⁷.

3.2. Језичке дилеме и контроверзе: међугрупни односи у региону

Последице деловања политика идентитета на међугрупне односе тешко су раздвојиве од њихових последица по функционисање друштвених и политичких институција, о чему је говорено у претходним поглављима. Језичке политике идентитета не представљају изузетак у овом смислу. Имајући у виду оно што је наведено у претходном поглављу, овај сегмент рада ће послужити анализи утицаја поменутих политика на развијање али и деградацију међугрупних односа унутар друштава региона јужне Азије, посебно се осврћући на евидентирање случајева колективне (1) дискриминације и (2) маргинализације али и појаве (3) радикализма, (4) језичким политикама надахнутог колективног насиља и коначно (5) обновљену улогу војске и паравојних структура те (6) увећаног значаја нуклеарног и другог наоружања. Последично, биће наглашене специфичности језичких политика идентитета у односу на религијске и етничке као и њихове домаћаје поводом утицања на међугрупне

³⁷¹ Ibidem, pp. 55–56.

³⁷² Ibidem, p. 62.

³⁷³ Ibidem, p. 100.

³⁷⁴ Ali Riaz, *Religion and Politics in South Asia ...* p. 102.

³⁷⁵ Ibidem, p. 166.

³⁷⁶ Ibidem, p. 176.

³⁷⁷ Sugata Bose, Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy ...* p. 196.

односе, који, уз утицаје на развој друштвених и политичких институција и међународних проблема, чине срж аналитичког оквира студије.

Прва специфичност ових политика се огледа у томе да оне најчешће бивају препрека између нормалног друштвеног и политичког функционисања на линији власт—мањинске језичке заједнице тако да веома ретко доводе до развијања колективног насиља између такозваног цивилног становништва (међусобно), већ готово искључиво насиља између маргинализоване заједнице и државних органа и институција. Такође, специфичност ове подврсте политика идентитета се огледа у томе да оне неретко могу довести и до развијања синергијског ефекта односно приближавања више језичких заједница (language-based identity groups) с обзиром на веома сличну ситуацију у којој се тренутно налазе или ће се налазити у будућности. Синергијски моменат се огледа у развијању пријатељских односа између више језичких заједница где је заједнички непријатељ—власт—најважнија тачка преклапања колективних интереса. Ова последица се могла прочитати, посматрајући издвојене примере, у готово свим државама региона, а посебно је индикативна у Индији у којој је до данас више десетина језичких заједница инсистирало на оснивању на језику заснованих федералних јединица/држава односно добијања већег степена колективних права на основу сопственог језичког идентитета.

Маргинализација читавих заједница на основу различитог језика којим се служе њени чланови до сада је попримила неколико различитих облика. Указано је на најмање шест колективних идентитета који су, у току претходних пола века, политикама идентитета које су спроводиле њихове матичне државе, у већем или мањем степену маргинализоване и/или дискриминисане—Лотшампе, Марати, Гуџарати, Телугу, Дравиди, Бенгали, Тамили и други. У појединим случајевима (нпр. у односу између урду-говорећег и бенгали-говорећег становништва у Доминиону Пакистан) избио је велики број насилних обрачуна између припадника ових заједница и државног апарата силе у којима су политике идентитета функционисале као својеврсни катализатори међугрупног насиља. Са друге стране, народи попут Лотшампа су организовали насилне протесте према сопственој држави тек у ограниченом обиму иако је и повода било и више него довољно. Иако се не може говорити о пацифистичким тенденцијама код ових народа, оне у сваком случају нису биле онолико насилне колико друштвена и политичка деловања неких других народа. Деловања организација и удружења цивилног друштва су играла тек минорну улогу у овим дешавањима широм региона, упутивши нас на закључак да оно ипак није било ни изблиза довољно развијено током већег дела двадесетог и с почетка двадесет и првог века (са изузетком у случају тамилског и дравидског организовања у држави Тамил Наду). Последице ових опирања језичких заједница наметају језичких политика идентитета одозго углавном су биле, у погледу резултата, разноврсне. Језик Лотшампа народа је у потпуности маргинализован и избачен из јавних установа и школа, Марати и Гуџарати су добили сопствене федералне јединице/државе али по цену двадесетпетогодишњег кашњења у односу на друге федералне државе, тамилски етнички идентитет је превладао дравидски језички идентитет те је Тамил Наду остао превасходно (чак и по самом називу) тамилски а не дравидски ентитет, док су у случају сукоба између урду и бенгали заједница резултати половични—урду заједница је, упркос бројним политикама идентитета и великим циљевима изгубила источни део државе док је бенгали заједница, упркос петнаест година сукоба са Западним Пакистаном и

десетинама хиљада жртава, успела да извојује политичко осамостаљење и сопствену заједницу у којој ће се превасходно користити бенгалски језик. У случајевима насилног спровођења језичких политика идентитета (Лотшампе и урду-бенгали спор) може се приметити својеврсна обнова значајне улоге војске или уопште снага реда и безбедности, док у другим случајевима ове институције нису у значајнијој мери учествовале у спровођењу одлука. С обзиром на увећан значај нуклеарног оружја (али и другог (не)конвенционалног наоружања) у региону— његова пролиферација и успон опште-друштвеног значаја не могу бити повезани са језичким политикама идентитета. Најинтензивнији случај, урду-бенгали спор, представља изузетак од правила када се на уму има језичким политикама надахнуто колективно насиље с обзиром да су у овом случају те исте политике довеле до раздвајања једне од држава на два ентитета, иако су деценијама уназад друштвене и политичке прилике биле такве да се на овакав потез власти суштински само чекао тачан датум.

Долази се до закључка да су језичке политике идентитета једна веома комплексна тема са значајним утицајем на међугрупне односе. Оне могу помоћи у очувању језика и културе језичких група, посебно оних које припадају већинском етосу, тиме јачајући идентитет ових група и осећај припадности. Супротно томе, промовисање језичке разноврсности, иако изузетно ретка појава у региону јужне Азије, може обогатити друштва и ојачати толеранцију и разумевање између различитих група. Њима се може осигурати (не)једнак приступ образовању, здравству и другим јавним услугама, што је посебно важна и приметна последица из угла друштава јужне Азије. Оне могу бити, а најчешће и јесу, извор сукоба између друштвених група које се боре за доминацију свог језика, као што могу довести до дискриминације говорника мањинским језицима. У земљама као што су Индија и Пакистан, доминантан језик може бити коришћен за маргинализацију говорника мањинских језика. Са друге стране, у земљама као што је Шри Ланка постоји више званичних језика, што може довести до сукоба око тога који језик ће бити доминантан. Коначно, у земљама као што су Бутан и Непал, мањински језици се боре за опстанак и трпе константну дискриминацију од стране власти, у толикој мери да ће, уколико језичке политике идентитета буду имплементирани у потпуности, бити испуњен један од два сценарија: (а) мањинска језичка заједница ће бити потиснута са територије ових држава или (б) језик мањинске заједнице ће бити сведен на коришћење у сфери приватног.

Јасно је да су језичке политике идентитета моћан алат којим се може утицати на међугрупне односе како на позитиван тако и на негативан начин. Толеранције ради, важно је да се оне формулишу пажљиво и уз присуство и активно учешће свих заинтересованих група.

Насупрот оваквој теорији стоји пракса унутар региона јужне Азије.

3.3. Регионална питања и језичке политике идентитета

Трећу сферу утицаја језичких политика идентитета у контексту тростепене анализе чине последице ових политика на међународна и регионална питања, економско и политичко удруживање и друга прекогранична питања и односе. Као и у случају религијских и етничких политика идентитета, код језичких су последице деловања у овој сфери вишеструке, међусобно повезане и условљене реакцијама различитих држава или колектива на доношење ових политика у посматраној држави. У ширем схватању, деловање религијских политика идентитета на међународна и регионална питања може се прочитати кроз пет под-сфера утицаја

односно кроз утицање на (1) *идентитет и позицију државе у којој се спроводи политика идентитета*, (2) *најважније активне политичке процесе у региону*, (3) *шансе за достизањем трајног, дубоког и опсежног економског и политичког регионалног повезивања*, (4) *појаву и интензивирање миграција* и (5) *умањење шансе за економским развојем кроз уплив иностраних инвестиција, деловање мултинационалних компанија и других међународних економских ентитета*.

Специфичности језичких политика идентитета се, у овом контексту, манифестују смањеним значајем истих у оквирима међународне политике. Суштински, најинтензивнија последица до које доводе ове политике се односи на промену поимања државе-иницијатора саме политике у међународном окружењу односно њене позиције унутар међународних политичких односа, пре свега између држава региона али неретко и шире од самог региона. У том смислу, тензије на линији Карачи–Дака око реформисања статуса урду и бенгали језика су читав регион довеле у стање приправности. Рат за независност (револуција) 1971. године је окончао овај период стварањем нове државе. Оригинално јединствена целина, само четврт века након окончања Другог светског рата је претворена у три различита политичка система. Ипак, дуго је требало да седмочлани регион отпочне интегративне тенденције јер су основне препреке лежале у религијским и етничким политикама идентитета, не и у језичким.

Један од закључака може бити и тај да су се, објективним разлозима потакнуте, последице језичких политика идентитета углавном задржавале унутар граница једне државе (неретко и федералне јединице/државе, што је најчешћи случај са Индијом). Поједини случајеви, попут Марати vs. Гударати спора али и Телугу, ДМК и др., су се преливали изван граница федералних јединица/држава у којима су донете саме политике али тек на неколико других федералних јединица/држава, у којима су заједнице чији језички идентитет је био одвећ дискриминисан, фигуративно али и дословно устајале и отпочињале или настављале борбу за прихватљивим друштвеним и политичким третманом матерњег језика. Не може се тврдити да су ове политике значајно умањивале (1) шансе за достизањем трајног, дубоког и опсежног економског и политичког регионалног повезивања, (2) појаву и интензивирање миграција и (3) умањење шансе за економским развојем кроз уплив иностраних инвестиција, деловање мултинационалних компанија и других међународних економских ентитета, иако се не може ни спорити да постоје одређене последице језичких политика идентитета по међународне и регионалне проблеме и питања које нису занемарљиве.

Језичке политике идентитета могу бити узроци отпочињања или интензивирања језичких сукоба у једној земљи или могу прерасти у међународне сукобе (ратове), оне могу бити искоришћене за подстицање сепаратистичких покрета који могу угрозити стабилност региона али могу утицати и на дипломатске односе између земаља региона. Језичке баријере могу отежати регионалну интеграцију а имајући на уму постојање демографског (и језичког) хегемона унутар овог региона, јасно је да је много регионално-дезинтегришућих услова испуњено. Велики утицај на развој свих ових процеса имају и медији, систем образовања, невладине организације, интернет, друштвене мреж као и регионална и међународна тела, попут SAARC-а или UNESCO-а.

3.4. Да ли у јужној Азији сви причају истим језиком?

Кад год су државне елите у региону покушале да се обрачунају са правима и тежњама такозваних *периферних мањина* (верских, језичких, регионалних или других), резултат је био или *насилна подела/сецесија* или појава *етно-националистичких покрета* који су покушавали да достигну те циљеве³⁷⁸. Сасвим је очигледно да се не може говорити о једном начину формулисања, методологији спровођења и унапред одређеним последицама језичких политика идентитета, међутим, немали број заједничких карактеристика јесте изложен у претходна три поглавља а неке од њих, оне из којих се може извући највећи компаративни значај, ће бити изложене и у Табели 8.

Говорећи о језичким политикама идентитета, покушало се са указивањем на неколико важних чинилаца везаних за њих:

1. узроци, начини и поводи за њихово формулисање,
2. карактеристике ових политика, њихови различити видови испољавања као и методологија спровођења,
3. најважнији актери који су укључени у ове процесе (појединачни и колективни) и
4. најважније последице до којих оне доводе, како на институционалном тако и на међугрупном и међународном нивоу деловања.

Иако ове политике поседују нижи степен учесталости, мањи број варијација и скромније последице по међународна политичка питања и проблеме—налази ове студије ипак указују на неколико важних закључака.

Први од њих се тиче потенцијала ових политика да стварају нове политичке поларизације или да појачавају дејство постојећих, који је, судећи према четири издвојена примера, неупитан. Може се водити расправа о компаративном потенцијалу између религијских, етничких и језичких политика идентитета да стварају нове односно интензивирају постојеће политичке поларизације али је свака дебата о постојању имало потенцијала за стварањем нових поларизација сувишна.

Други закључак до кога се може доћи тиче се учесталости, трајности и пенетративности ових политика, у ком погледу би се могли истаћи да је у претходним деценијама број ових политика сразмерно опао у поређењу са периодом непосредно након добијања независности ових држава. Не би требало мешати учесталост и пенетративност ових политика с обзиром на њихов потенцијал да, иако донете изненада, оставе снаже последице по државу у којој су донете.

Трећи важан закључак тиче се различитих активности односно видова у којима се ове политике могу јавити—од укидања једног у корист популаризације другог језика (Лотшампе), преко одбијања поделе федералне јединице према језичкој линији (Марати и Гуџарати) и исказивања сепаратистичких тежњи језичких заједница (Дравиди) па све до одбијања давања специјалног (равноправног) статуса језику већине (урду/бенгали).

³⁷⁸ S. Krishna, *Postcolonial Insecurities: India, Sri Lanka and the Question of Nationhood*, University of Minnesota Press, Minneapolis, USA, 2000, p. xviii, цитирано према: Surya Prakash Upadhyay, "Secular Democracies, Governance and Politics of Religion in South Asia" ... p. 258.

Четврти закључак се тиче велике распрострањености ових политика, упркос постојању држава у којима на први поглед не делује да постоји простор за њихово формирање.

Коначно, *пети* закључак је, кумулативно, изражен чињеницом да и ове политике могу довести до формирања и интензивирања дубоких друштвених подела (погубних политичких поларизација) чије кључне последице могу бити разни видови колективног насиља, колективне миграције различитог степена али и, у случају Бангладеша и Пакистана, грађански рат који је довео и до политичке поделе два супротстављена етничко-језичка колектива.

Чини се да је довољно прецизно указано и на подударање налаза ове студије са хипотезама постављеним у уводном поглављу. У случају језичких политика идентитета указано је на следеће:

1. језичке политике идентитета утичу на стварање и ојачавање политичке поларизације тако да *посредно утичу и на стабилност, функционисање и квалитет демократских политичких институција у државама јужне Азије;*
2. *представници ових институција су, формирајући и спроводећи језичке политике идентитета, фаворизовали одређене друштвене (језичке) групе насупрот других;*
3. *политичка поларизација је, у посматраним друштвима, настала као директна последица (покушаја) хомогенизовања становништва по заједничкој језичкој припадности;*
4. *у претходних пола века, политичка поларизација у јужној Азији се константно усложњава али и продубљује, укључујући све већи број актера, циљева и линија расцепа, чему доприноси и развој односно све већи број језичких политика идентитета.*

Бројни аутори су сложни у томе да етно-национализам настао дуж језичких линија (понекад укрштених са верским идентитетима) представља изазов за Индију, Пакистан, Шри Ланку и Непал³⁷⁹—додавши на овај списак и урду–бенгали сукоб, обухваћене су све државе односно студије случаја које су изабране као релевантне за студију овог обима и значаја. Језичке политике идентитета су значајно допринеле развоју политичке поларизације у региону јужне Азије на више начина а пре свега: (1) *промовисањем језичког и етничког национализма* онда када се језик користи као маркер етничког идентитета и онда када политике које фаворизују један језик над другим покрећу етничке тензије, (2) *ограничавањем развоја демократије* онда када језичке баријере отежавају маргинализованим језичким заједницама да учествују у политичким процесима и (3) *стварањем Другог идентитета* онда када језичке политике бивају коришћене као инструменти за дискриминацију, маргинализацију и стигматизацију говорника недоминантних језика. Језичке политике, посебно у случајевима сукоба између Синхалеза и Тамила, затим унутар федералних јединица/држава Тамил Наду и Асам те напетости између урду и бенгали или марати и гуџарати заједница, наступале су, кумулативно, анти-демократски и про-ауторитарно. Оваквим деловањем, општи карактер владавине у јужној Азији доиста је приближен ознакама језичког, етничког и религијског ауторитаризма односно вођене и мањкаве демократије. Институти језичке равноправности, дијалога и инклузије у потпуности су скрајнути док су домицилно и међународно цивилно друштво спречени да обављају свој посао. На крају овог поглавља биће представљена сазнања

³⁷⁹ Katharine Adeney, "A move to majoritarian nationalism? Challenges of representation in South Asia." ...
p. 3.

до којих се дошло анализом деловања најважнијих примера језичких политика идентитета у региону јужне Азије а о којима је било више речи у претходном делу студије.

Табела 8. Језичке политике идентитета у региону јужне Азије. Извор: ова студија.

Политика идентитета	Држава	Активност	Однос према поларизацији	Статус поларизације	Доминантна друштвена последица
Лотшампе	Бутан (и Непал)	укидање непалског и наметање дзонгка језика	отпочињање нове	активна али нижег интензитета	колективне миграције
Марати vs. Гударати	Индија	одбијање поделе федералне јединице на две целине	појачана постојећа	окончана	колективно насиље
Дравида Мунетра Казхагам	Индија	сепаратистичке тенденције дравидске организације	отпочињање нове	активна али нижег интензитета	колективно насиље
урду vs. бенгали	Бангладеш	одбијање давања равноправног статуса језику већине	појачана постојећа	окончана	грађански рат

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У овој докторској дисертацији истраживана је улога политика идентитета на настанак и развој политичке поларизације у региону јужне Азије. Кроз историјску и савремену анализу конкретних случајева односно политика идентитета, утврђено је да оне чине моћан фактор који доприноси настанку и развоју друштвених и политичких подела широм свих седам држава региона јужне Азије. Анализом литературе, дискурса, контекста и друштвене и политичке стварности широм региона, дошло се до чврстих налаза у прилог овој тврдњи. Ово поглавље ће послужити синтетизирању достигнутих научних сазнања, сумирању резултата ових анализа као и проспективној анализи ближе и даље будућности у погледу међуодноса политика идентитета, политичке поларизације, колективних идентитета и демократије у посматраним политичким системима.

На основу структуре овог рада, основних хипотеза, научних циљева и домашаја истраживања – може се закључити да је интеракција између колективних идентитета и политичке поларизације изузетно интензивна и плодотворна односно да је улога политика идентитета при стварању нових и развоју постојећих политичких поларизација незаобилазна. У фокусу студије су се нашле религијске, етничке и језичке политике идентитета које су се показале као прагматично и ефикасно оружје у рукама политичке власти односно владајућег и већинског етоса. Аутор је указао и на поједине нетипичне ситуације у којима мањински идентитетски колективи покушавају да спроведу своје политике идентитета над већинским етосима. Политике идентитета се ослањају на осећај припадности политичкој или друштвеној заједници као што су религијске, верске, кастинске или језичке групе. Управо колективни идентитет односно *осећај припадности заједници* може се понашати као моћан фактор политичке и друштвене мобилизације. Ова студија је фокус свог истраживања управила ка случајевима у којима ови фактори бивају искоришћени ради стварања нових колективних друштвених подела или продубљивања постојећих. Оне могу довести до стварања и развијања политичке поларизације формирајући „ми против њих“ наратива, доводећи у питање читав

процес изградње нације-државе, затим улогу мањинских етоса у изградњи друштвеног мира као и регионалне и међународне економске и политичке потенцијале. Дуга колонијална историја религијских, етничких, језичких и кастинских подела у овом региону довела је до етаблирања *дискриминаторних друштвених образаца* и формуле према којој победник односи све где *све* означава и прилику да се редефинишу основни друштвени и политички постулати и односи. Међутим, осим што до политичких поларизација заиста долази свесрдним коришћењем политика идентитета од стране власти, овде се тај процес не завршава. У том смислу, читава студија је послужила развоју два међусобно нераскидива тока—првог, којим се имало указати на пресудни значај политика идентитета за настанак и развој политичке поларизације и другог, којим се имало указати на плејаду ширих друштвених и политичких последица до којих ове поларизације могу довести. Значајан број политика идентитета довео је до настанка нових политичких поларизација (случајеви Боду Бала Сена, Калистан, Лотшампе, закони о богохуљењу у Бангладешу и Дравида Мунетра Казхагам) али је немали број политика идентитета, са друге стране, обновио и поспешао развој постојећих друштвених и политичких поларизација (случајеви рушења џамије у Ајодји, хиндутве, доношења ЦАА и НРЦ регистара и закона, доношење анти-Ахмадија и анти-тамислких закона, обнављање језичких супарништава између Марати и Гударати односно Урду и Бенгали заједница). Оба подкупа ових политика умногоме су одмогла стабилности, функционалности и подизању нивоа и квалитета демократских политичких институција у региону. Избори и изборни системи, вертикална и хоризонтална власт, законски и уставни оквири, образовни и здравствени систем ... све друштвене и политичке институције у овим земљама су биле погођене политикама идентитета, у већој или мањој мери. Штавише, може се закључити са великом сигурношћу да су многе од њих коришћене искључиво као додатне арене за спровођење ових политика као и нове прилике за учвршћивањем свеопште доминације владајуће идеологије.

Тврдња да *представници политичких институција* у овим државама чине онај фактор који својим деловањем (одлукама) *фаворизује одређене друштвене групе насупрот других* у потпуности је оправдана. Само припадање владајућем и већинском етосу није довољно како би се структура на власти одржала на њој током дужег временског периода — већ испробани рецепт јесте формирање колективног непријатеља над киме ће бити спровођене ове политике и који ће послужити као спаринг-партнер у овој нефер и неслободној политичкој утакмици. Треба нагласити и да се под „представницима институција“ најпре мисли на најистакнутије представнике власти (премијере, председнике, краљеве и врховне војне старешине) а тек онда на све оне ниже представнике владајуће структуре који, кроз деловање система друштвених и политичких институција на нижем нивоу предано спроводе идеолошке замисли политичке врхушке. У овом сегменту, предњачили су шефови влада и држава, а посебно представници династија Нехру, Бандаранаике, Сенанајаке, Раџапакса и других. Активно учествујући у формирању „Другог“ идентитета, идеолози хиндутве, политичког будизма и исламских политичких идеологија, вредно су радили на хомогенизовању сопственог етоса насупрот хетерогенизовању остатка друштва својих политичких заједница. Утицај ових актера политике на развој односно деградацију међугрупних односа од кључног је значаја за учвршћивање аргумента у прилог ове хипотезе. Такође, поменути представници политичких и друштвених институција искористили су временски простор између коначног отклона од колонизаторских

власти и постављања темеља нових политичких система. У том периоду, који најчешће није трајао дуже од једне деценије, политичке карте су подељене и већински етос, који је себе сматрао за државотворни и ослободилачки, на неколико различитих начина је успео да се учврсти на победничком месту у поменутој утакмици. Најчешће практиковани начин јесу биле управо политике идентитета које су коришћене као кохезивно средство којим се један, већински етос, претварао у владајућу гарнитуру али и доносиоца друштвених и политичких одлука. Историјске и савремене поларизације (пред-, током- и пост-колонизацијске). Хомогенизовањем колектива се, у овим случајевима, у потпуности *мајоризовала* политика, стварајући формативне покотине на релацији владајући етос–мањински етос. У подељеним, фрагментисаним и поларизованим друштвима, уколико дође до формирања формативних пукотина при формирању нације-државе, повратак на здрав, мултикултурални и толеранцијом-обогаћен политички суживот је изузетно тешко достижан. Друштва јужне Азије још увек чекају на први пример успешног колективног „помирења“.

Стављајући анализирана друштвена и политичка дешавања у временски контекст, овом студијом се хтело доказати да је, у *претходних пет деценија, политичка поларизација константно усложњавана и продубљивана* те да је се у ове процесе временом укључио све већи број актера а да су се бројеви циљева и линија расцепа константно увећавали. Евидентно је да можемо говорити о постојању друштвених и политичких поларизација у региону јужне Азије које су настале (у савременом смислу те речи) већ средином XIX века. Међутим, многим од већ постојећих поларизација је било потребно подоста времена да се друштвено и политички институционализују, да се покрети оснују а циљеви и аспирације прецизно поставе и конфигуришу. У региону јужне Азије, главнина ових догађаја десила се у периоду након отцепљења Бангладеша од Доминиона Пакистана 1971. године (то је тренутак на који се аутор позива када је наглашено анализирање политика идентитета у *претходних пола века*).

Пролиферација ових процеса и тенденција сасвим је у складу са прокламованим „поновним буђењем идентитета“ након турбулентних 1960-их у читавом свету а нарочито након иранске исламске револуције 1979. године. Секуларизацијска парадигма је истрошена и аутор је указао на манифестовање религијских, етничких и језичких политика идентитета у овом региону у циљу повратка религије, нације и језика као друштвених и политичких категорија у фокус. Реадаптација и реизградња јавног простора, нације-државе и система управљања обезбедила је креаторима јавних политика велику слободу у погледу домашаја њихових идеја и идеологија које заступају. Дошло је до интензивирања већ постојећих друштвених расцепа али су, у квантитативном смислу, значајнији они који су иницирани политикама донетим након поделе Доминиона Пакистан (посебно су важни примери покретања и деловања покрета Боду Бала Сена и покрета за независни Калистан, затим доношење дискриминаторних закона по питању колективних права Лотшампа, Мадхеша и верских заједница у Бангладешу и Пакистану као и пример сепаратистичких тенденција дравидске организације ДМК).

Процеси који се налазе у експанзионој фази би морали добити више на значају од стране политиколога и других истраживача друштвених и политичких прилика у региону који у сваком смислу расте из године у годину. Друштвени односи две милијарде људи подељених према четири доминантне и неколико мање заступљених религија, неколико десетина бројчано надмоћних етничких заједница и исто толико различитих језика у будућности ће се

само усложњавати, дајући повода за долазак до конфигурирања и примене нових политика идентитета. Нове политике идентитета довешће до појаве нових политичких поларизација. Нове политичке поларизације довешће до појаве све већег броја дискриминисаних колективних идентитета и мањинских заједница. Нови случајеви дискриминисаних колективних идентитета даће нове поводе дубинским истраживањима и трагању за најсврхисходнијим јавним контра-политикама.

У овом тренутку, остало је важно споменути и три питања која су се родила током израде студије а за која није било више простора да се на њих да прецизнији одговор и за који се аутор нада да ће бити простора у будућим истраживањима у овом научном пољу. Прво од њих тиче се доминантног модела ауторитаризма односно демократије у региону јужне Азије те питања *да ли је консоцијативна односно консенсуална демократија панацеа за проблеме са којима се суочавају заједнице унутар овог региона?* Друго питање, суштински блиско првом, тиче се недоумице *да ли постоји аутентични модел јужноазијске државе или ће овај регион, као што су неки аутори приметили, постепено бити балканизован?* Треће и последње питање, тиче се основних поларизационих и поларизацијских модела те питања *може ли се говорити о специфичном типу јужноазијске поларизације?* Одговори на сва три постављена питања могу додатно обогатити ово поље истраживања те помоћи и научним радницима у анализама друштвених и политичких тенденција широм региона јужне Азије али могу помоћи и свим оним политичарима и креаторима јавних политика на путу ка разумевању суштинских појмова и термина односно грађењу инклузивнијих, толерантнијих и мултикултуралнијих друштава.

Долазак до крајњег решења друштвених проблема широм региона мора поћи од правилног разумевања основних друштвених и политичких процеса и тенденција које се у њему одвијају. Тек када буде постојао довољно чврст и обиман фонд научних радова на тему политика поларизације, политичких (и других колективних) идентитета и политичке поларизације у седам анализираних политичких система моћи ће се прећи на давање прецизније политичке терапије овом региону. Без дубинских анализа, без одласка у срж религијских, националних, језичких и кастинских осећања, није могуће напредовање на пољу достизања друштвеног и политичког мира и напретка. Седам политичких система који су дом за две милијарде људи садржи довољно научног и друштвеног потенцијала за отпочињање читаве нове научне струје која би се бавила поменутиим питањима. Аутор се нада да је ова студија успела да отвори очи онима који су до сада жмурили.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

A. Ali, “Vulnerability of Bangladesh to climate change and sea level rise through tropical cyclones and storm surges”, *Water, Air, and Soil Pollution*, Vol. 92, 1996, pp. 171–179.

A. R. M. Imtiyaz, M. C. M. Iqbal, “The Displaced Northern Muslims of Sri Lanka: Special Problems and the Future”, *Journal of Asian and African Studies*, Vol. 46, No. 4, 2011, pp. 376–379.

Abramowitz I. Alan, Saunders, L. Kyle, “Is Polarization a Myth?”, *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 2, 2008, pp. 542–555.

Adeney Katharine, “A move to majoritarian nationalism? Challenges of representation in South Asia.”, *Representation*, Vol. 50, No. 1, 2015, pp. 7–21.

Akhmat Ghulam, Zaman Khalid, Shukui Tan, et al., “Exploring the root causes of terrorism in South Asia: everybody should be concerned”, *Quality & Quantity*, Vol. 48, 2014, pp. 3065–3079.

Al Helal Bashir, “Language Movement”, In: *Banglapedia: National Encyclopedia of Bangladesh*, 2nd edition, Sirajul Islam, Ahmed A. Jamal (eds.), Asiatic Society of Bangladesh, Dhaka, Bangladesh, 2012.

Anu Priya, *Nepal: Identity Politics and Economic Deprivation*, Mahatma Gandhi Central University, Motihari, Bihar, n.d.

Arbatli Ekim, Rosenberg Dina, “United we stand, divided we rule: How political polarization erodes democracy”, *Democratization*, Vol. 28, No. 2, 2021, pp. 285–307.

Asher B. Catherine, Talbot Cynthia, *India Before Europe*, 1st edition, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2008, p. 289.

Bail A. Christopher, Argyle P. Lisa, Brown W. Taylor, et al., “Exposure to opposing views on social media can increase political polarization”, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, Vol. 115, No. 37, 2018, pp. 9216–9221.

Beaufort Maren, “Digital media, political polarization and challenges to democracy”, *Information, Communication & Society*, Vol. 21, No. 7, 2018, pp. 915–920.

Benvenisti Eyal, *The International Law of Occupation*, 2nd edition, Oxford University Press, Oxford, UK, 2012.

Berger Peter, *The Sacred Canopy: Elements for Sociological Theory of Religion*, Anchor Books, Palatine, IL, USA, 1969.

Bernstein Mary, “Identity Politics”, *Annual Review of Sociology*, Vol. 31, 2005, pp. 47–74.

Bingham G. Powell, *Contemporary Democracies: Participation, Stability, and Violence*, Harvard University Press, Cambridge, MA, USA, 1982.

Bhatt Chetan, “Democracy and Hindu Nationalism”, *Democratization*, Vol. 11, No. 4, 2004, pp. 139–140.

Bhatta D. Chandra, “Regional integration and peace in South Asia: An analysis”, *Peace, Conflict and Development Journal*, Vol. 5, 2004, pp. 1–16.

Bose Sugata, Jalal Ayesha, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy*, 2nd edition, Routledge, New York/London, 2004.

Brajs Gali Valter, Konoli Vilijam, *Suštinski sporni pojmovi*, Akademska knjiga, Beograd, 2017.

Brown Edward Michael, Ganguly Sumit, *Fighting Words: Language Policy and Ethnic Relations in Asia*, MIT Press, Cambridge, MA, USA, 2003.

Burjor Avari, *Islamic Civilization in South Asia: A History of Muslim Power and Presence in the Indian Subcontinent*, Routledge, New York/London, 2013.

van Driem George, “Language policy in Bhutan”, In: *Bhutan: Aspects of Culture and Development*, Michael Aris and Michael Hutt (eds.), Kiscadale Publications: Gartmore, Scotland, UK, 1994, pp. 87–105.

van Prooijen Jan-Willem, *The Psychology of Political Polarization*, Routledge, London/New York, 2021.

Ghurye Sadashiv Govind, *Caste, Class, and Occupation*, Popular Book Depot, India, 1961.

Gergen J. Kenneth, “Social Construction and the Transformation of Identity Politics”, in: *New School for Social Research Symposium*, April 1995. Volume 7.

Grechyna Daryna, “On the determinants of political polarization”, *Economics Letters*, Vol. 144, 2016, pp. 10–14.

Griffiths Diane, Loy Christopher, “Primary integration outcomes in a newly resettled Bhutanese refugee community”, *International Social Work*, Vol. 62, No. 4, 2019, pp. 1213–1229.

Grover Verinder, Ranjana Arora, *Federation of India and States' Reorganisation: Reconstruction and Consolidation*, Deep and Deep Publications, New Delhi, India, 1994.

Davie Grace, “Believing Without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain”, *Social Compass*, Vol. 37, No. 4, 1990, pp. 455–469.

Dalton J. Russell, “The quantity and the quality of party systems: Party system polarization, its measurement, and its consequences”, *Comparative Political Studies*, Vol. 41, No. 7, 2008, pp. 899–920.

Datta-Ray K. Sundana, *Smash and Grab: The Annexation of Sikkim*, Vikas Publishing, New Delhi, India, 1984.

Dirks B. Nicholas, *The Original Caste: Power, History, and Hierarchy in South Asia*, CSST Working Paper #10 & CRSO Working Paper #367, The University of Michigan, Ann Arbor, 1988.

Dixit K. Avinash, Weibull W. Jörgen, “Political polarization”, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, Vol. 104, No. 18, 2007, pp. 7351–7356.

Dixit Nath Jyotindra, “Problems and prospects of regional cooperation and security in south Asia: An Indian view”, *Pacifica Review: Peace, Security & Global Change*, Vol. 9, No. 1, 1997, pp. 73–81.

Druckman N. James, Peterson Erik, Slothuus Rune, “How Elite Partisan Polarization Affects Public Opinion Formation”, *The American Political Science Review*, Vol. 107, No. 1, 2013, pp. 57–79.

Dharmapala Anagarika, *Return to Righteousness: A Collection of Speeches, Essays and Letters of the Anagarika Dharmapala*, Ananda Guruge (ed.), The Anagarika Dharmapala Birth Centenary Committee, Ministry of Education and Cultural Affairs, Ceylon, 1965.

Đogatović Veljko, “Possibilities for Regional Integration in South and Southeast Asia: A Comparative Analysis of SAARC and ASEAN”, *Kultura Polisa*, Vol. 19, No. 3, 2022, pp. 76–92.

Elshtain Bethke Jean, “Religion and Democracy”, *Journal of Democracy*, Vol. 20, No. 2, 2009, pp. 5–17.

Zakaria Fareed, “The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6, 1997, pp. 22–43.

- Zenz Adrian, “China’s Political Re-Education Campaign in Xinjiang”, *Central Asian Survey*, Vol. 38, 2018, 1–29.
- Iyengar Srinivasa Ramaswami Kodaganallur, *Two Cheers for the Commonwealth; Talks on Literature and Education*, Asia Publishing House, Mumbai, India, 1970.
- Jaffrelot Christophe, *A History of Pakistan Origins*, Anthem, London, UK, 2004.
- Jaffrelot Christophe, “The Hindu nationalist reinterpretation of pilgrimage in India: The limits of Yatra politics”, *Nations and Nationalism*, Vol. 15, No. 1, 2009, pp. 1–19
- Jaffrelot Christophe, Verniers Gilles, “A new party system or a new political system?”, *Contemporary South Asia*, Vol. 28, No. 2, 2020, pp. 141–154.
- Jamil Ishtiaq, Askvik Steinar, Dhakal Nath Tek, “Understanding Governance in South Asia”, in: *In Search of Better Governance in South Asia and Beyond: Public Administration, Governance and Globalization*, Jamil I. et al. (eds.), Springer, New York, NY, USA, 2013.
- Jiang Yi-Huah, *Asian Values and Communitarian Democracy*, Academia Sinica, Program for Southeast Asian Area Studies, 2000.
- Keshavadas Sant, *Ramayana at a Glance*, Motilal Banarsidass, 1988.
- Korson J. Henry (ed.), “Islam and the New Constitution of Pakistan”, In: *Contemporary Problems of Pakistan*, Brill, Leiden, The Netherlands, 1974, p. 30.
- Kothari Rajni, *Politics in India*, Orient Longman, Hyderabad, India, 1994.
- Körösenyi András, “Political polarization and its consequences on democratic accountability”, *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 4, 2013, pp. 3–30.
- Krishna S., *Postcolonial Insecurities: India, Sri Lanka and the Question of Nationhood*, University of Minnesota Press, Minneapolis, USA, 2000.
- Krstić Zoran, *Moderni nedemokratski režimi nasilja*, Čigoja štampa, Beograd, 2008.
- Krstić Zoran, *Savremeni politički sistemi zemalja jugoistočne Azije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- Kurzwelly Jonatan, Pérez Moira, Spiegel D. Andrew, “Identity politics and social justice”, *Dialectical Anthropology*, Vol. 47, 2023, pp. 5–18.
- Khadka Kumar, “Contemporary Identity Politics in Nepal: Madhesh Uprising and their Rise as One of the Major Players in National Politics”, *Journal of Living Together*, Vol. 4–5, No. 1, 2017, pp. 193–203.
- Lee E. Frances, “How Party Polarization Affects Governance”, *Annual Review of Political Science*, Vol. 18, 2015, pp. 261–282.
- Leidig Eviane, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, *Patterns of Prejudice*, Vol. 54, No. 3, 2020, pp. 215–237.
- Levin A. Simon, Milner V. Helen, Perrings Charles, “The dynamics of political polarization”, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, Vol. 118, No. 50, 2021, e2116950118.
- Lindqvist Erik, Östling Robert, “Political Polarization and the Size of Government”, *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 3, 2010, pp. 543–565.
- Maloney Clarence, *People of the Maldiv Islands*, Orient Longman, 1980.
- Martin David, *The Religious and the Secular*, Routledge & Kegan Paul, London, UK, 1969.
- Maclure Jocelyn, Taylor Charles, *Secularism and Freedom of Conscience*, Harvard University Press, Cambridge, MA, USA, 2010.

McFarlan Donald, McWhirter Norris, *Guinness Book of World Records*, Bantam Books, New York, NY, USA, 1990.

McCoy Jennifer, Rahman Tahmina, *Polarized Democracies in Comparative Perspective: Toward a Conceptual Framework*, Prepared for presentation at the International Political Science Association conference, Poznan, Poland, 23–28 July 2016, pp. 1–32. Доступно на: https://www.researchgate.net/profile/Jennifer-Mccoy/publication/336830321_Polarized_Democracies_in_Comparative_Perspective_Toward_a_Conceptual_Framework/links/5db46423299bf111d4d03b97/Polarized-Democracies-in-Comparative-Perspective-Toward-a-Conceptual-Framework.pdf, приступљено 4. јуна 2024.

McCoy Jennifer, Rahman Tahmina, Somer Murat, “Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities”, *American Behavioral Scientist*, Vol. 62, No. 1, 2018, pp. 16–42.

McCoy Jennifer, Somer Murat, “Toward a Theory of Pernicious Polarization and How it Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies”, *The Annals of the American Academy*, Vol. 681, 2019, pp. 234–271.

Minahan B. James, *Ethnic Groups of South Asia and The Pacific: An Encyclopedia*, ABC-Clio, Santa Barbara, CA, USA, 2012.

Mishra K. Pramod, “Nation-Building and Ethnicity in South Asia: With Special Emphasis on Sri Lanka & Bangladesh”, *Indian Journal of Asian Affairs*, Vol. 1, No. 2, 1988, pp. 29–42.

“M siddiq (D) Thr Lrs VS Mahant Suresh Das & Ors”. 27/05/2020. Доступно на: <https://lawlex.org/lex-bulletin/case-summary-m-siddiq-d-thr-lrs-vs-mahant-suresh-das-ors/20823>, приступљено 4. јуна 2024.

Nag Sajal, *Nation and Its Modes of Oppressions in South Asia*, Taylor & Francis, Oxfordshire, UK, 2022.

Natrajan Balmurli, “Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 45, No. 2, 2022, pp. 298–318.

Nelson Andrew, Stam Kathryn, “Bhutanese or Nepali? The Politics of Ethnonym Ambiguity”, *South Asia: Journal of South Asian Studies*, Vol. 44, No. 4, 2021, pp. 772–789.

Nepali Kumar Rohit, *Democracy in South Asia*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, Sweden, 2009.

Nitish Sengupta, *History of the Bengali-Speaking People*, UBS Publishers Distributors, 2001.

Norton H. K. James, *India and South Asia*, McGraw-Hill, USA, 2001.

Nubin Walter, *Sri Lanka: Current Issues and Historical Background*, Nova Publishers, New York, NY, USA, 2002.

Omi Michael, Howard Winant, *Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1980s*, Routledge & Kegan Paul, 1986.

Orjuela Camilla, “Corruption and identity politics in divided societies”, *Third World Quarterly*, Vol. 35, No. 5, 2014, pp. 753–769.

Pal Chandra Bipin, *The Soul of India: A Constructive Study of Indian Thoughts and Ideals*, Choudhury and Choudhury, Calcutta, India, 1911. Доступно на: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.274423/mode/2up?view=theater&q=Bharatavarsha>, приступљено 4. јуна 2024.

Paudel Dinesh, "Ethnic identity politics in Nepal: liberation from, or restoration of, elite interest?", *Asian Ethnicity*, Vol. 17, No. 4, 2016, pp. 548–565.

Petech Luciano, *Medieval History of Nepal*, 2nd edition, Fondata Da Giuseppe Tucci, Italy, 1984, p. 125.

Rahman Tahmina, "Party System Institutionalization and Pernicious Polarization in Bangladesh", *The Annals of the American Academy*, Vol. 681, 2019, pp. 173–192.

Ramachandran Sudha, "Hindutva Violence in India", *Counter Terrorist Trends and Analyses*, Vol. 12, no. 4, 2020, pp. 15–20.

Riaz Ali, Nasreen Zobaida, Zaman Fahmida, *Political Violence in South Asia*, Routledge, London/New York, 2019.

Riaz Ali, *Religion and Politics in South Asia*, 2nd edition, Routledge, London/New York, 2021.

Saleem Raja M. Ali, "Hinduism, Hindutva and Hindu Populism in India: An Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties", *Religions*, Vol. 12, 2021, pp. 1–25.

Samaren Roy, *The Bengalees: Glimpses of History and Culture*, Allied Publishers, 1999.

Sapkota Mahendra, "Contested Identity Politics in Nepal: Implications from Tharu Movement", *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 19, No. 7, 2014, pp. 16–25.

Savarkar Davardar Vinayak, *Essentials of Hindutva*, Swatantryaveer Savarkar Rashtriya Smarak Trust, Dadar, Mumbai, India, n.d., originally published in 1923.

Savada Matles Andrea, George Lawrence Harris, *Nepal and Bhutan: Country Studies*, Library of Congress, Federal Research Division, Washington, DC, USA, 1993. Доступно на: <https://www.loc.gov/resource/frdcstudy.nepalbhutancount00sava?r=-0.635,-0.01,2.27,1.784,0>, приступљено 4. јуна 2024.

Schaffer B. Howard, "South Asia Faces the Future: Back and Forth in Bangladesh", *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 1, 2002, pp. 76–83.

Šekarić Nevena, „Kašmirski konflikt kao determinanta indijsko-pakistanskih odnosa“, *Međunarodna politika*, Vol. LXIX, No. 1172, 2018, pp. 84–103.

Sharma Ram Sharam, "The Ayodhya Issue", u: Layton Robert, Julian Thomas (eds.), *Destruction and Conservation of Cultural Property*, Routledge, New York/London, 2003, pp. 127–137

Shilpa N., "Identity Politics in India: It's Various Dimensions", *International Journal of Research in Engineering, IT and Social Sciences*, Vol. 11, No. 2, 2021, pp. 36–39.

Singh Upinder, *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*, Pearson Education India, 2008, pp. 260–265. Доступно на: https://books.google.rs/books?id=H31UIIYxWkEC&redir_esc=y, приступљено 4. јуна 2024.

Skitka J. Linda, Morgan G. Scott, "The social and political implications of moral conviction", *Political Psychology*, Vol. 35, 2014, pp. 95–110.

Sorensen J. Rune, "Political competition, party polarization, and government performance", *Public Choice*, Vol. 161, 2014, pp. 427–450.

Steever B. Sanford B. (ed.), *The Dravidian Languages*, 2nd edition, Routledge: Oxfordshire, UK, 2019.

Schoenhaus Seth, "Indian Dalits and Hindutva Strategies", *Denison Journal of Religion*, Vol. 16, 2017, pp. 55–67.

Tekwani Shyam, "Political Violence in South Asia, 1995–2020", in: *Hindsight, Insight, Foresight: Thinking about Security in the Indo-Pacific*, Daniel K. Inouye Asia-Pacific Center for Security Studies, 2020, pp. 91–109.

Topychkanov Peter, *Nuclear Weapons and Strategic Security in South Asia*, Carnegie Endowment for International Peace, Moscow, Russian Federation, 2011.

Udayakumar S.P., "Historicizing Myth and Mythologizing History: The 'Ram Temple' Drama", *Social Scientist*, Vol. 25, No. 7, 1997, pp. 11–26.

Upadhyay Prakash Surya, "Secular Democracies, Governance and Politics of Religion in South Asia", *Society and Culture in South Asia*, Vol. 3, No. 2, 2017, pp. 244–261.

Han Christine, "History education and 'Asian' values for an 'Asian' democracy: the case of Singapore", *Compare*, Vol. 37, No. 3, 2007, pp. 383–398.

Hardgrave Robert, "The Riots in Tamilnad: Problems and Prospects of India's Language Crisis", *Asian Survey*, Vol. 5, No. 8, 1965, pp. 399–407.

Haroon Sana, "The Rise of Deobandi Islam in the North-West Frontier Province and Its Implications in Colonial India and Pakistan 1914–1996", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 18, No. 1, 2008, pp. 47–70.

Haynes Jeffrey, *Religion in Global Politics*, Longman, London, UK, 1998

Hutt Michael, "Ethnic Nationalism, Refugees and Bhutan", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 9, No. 4, 1996, 397–420.

Hutt Michael, "The Bhutanese Refugees: Between Verification, Repatriation and Royal Realpolitik", *Peace and Democracy in South Asia*, Vol. 1, No. 1, 2005, 44–55.

Carothers Thomas, O'Donohue Andrew, *Political Polarization in South and Southeast Asia: Old Divisions, New Dangers*, Carnegie Endowment for International Peace, 2020.

Carrick Bernice, "The Rights of the Nepali Minority in Bhutan", *Asia-Pacific Journal on Human Rights and the Law*, Vol. 9, No. 1, 2008, pp. 13–28.

Constituent Assembly of Pakistan, *The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan*, 29th February 1956.

Croissant Aurel, "Majoritarian and Consensus Democracy, Electoral Systems, and Democratic Consolidation in Asia", *Asian Perspective*, Vol. 26, No. 2, 2002, pp. 5–39.

Chatterjee Debi, *Up Against Caste: Comparative study of Ambedkar and Periyar*, Rawat Publications: Chennai, India, 1981.

Qureshi M. Naeem, *Pan-Islam in British Indian Politics: A Study of the Khilafat Movement, 1918–1924*, Brill, Leiden, The Netherlands, 1999.

Wagner Christian, "Democracy and State in South Asia: Between Fragmentation and Consolidation?", *Asian Survey*, Vol. 39, No. 6, 1999, pp. 908–925.

Wang Ching-Hsing, "The effects of party fractionalization and party polarization on democracy", *Party Politics*, Vol. 20, No. 5, 2014, pp. 687–699.

Widmalm Sten, *Kashmir in Comparative Perspective: Democracy and Violent Separatism in India*, Routledge, Oxfordshire, UK, 2002.

Wilson A. Jeyaratnam, "The politics of ethnicity and ethno-nationalisms in South Asia", *Contemporary South Asia*, Vol. 2, No. 3, 1993, pp. 327–333.

Wolf O. Siegfried, Schöttli Jivanta, Frommherz Dominik, et al., *Politics in South Asia: Culture, Rationality and Conceptual Flow*, Springer, Berlin/Heidelberg, Germany, 2015.

Worden L. Robert, *Bhutan: A Country Study, Administrative Integration and Conflict with Tibet, 1651–1728*, Andrea Matles Savada (ed.), Federal Research Division, 1991.

Worden L. Robert, Savada M. Andrea, “Chapter 6: Bhutan—Ethnic Groups”. In: *Nepal and Bhutan: Country Studies*, 3rd edition, Federal Research Division, United States Library of Congress, Washington, DC, USA, 1991.

Wrenn Mary, “Identity, Identity Politics, and Neoliberalism”, *Panoecenomicus*, Vol. 4, 2014, pp. 503–515.

Wheare C. Kenneth, *Federal Government*, 4th edition, Oxford University Press, Oxford, UK, 1980.

Yagnik Achyut, Suchitra Sheth, *The Shaping of Modern Gujarat: Plurality, Hindutva, and Beyond*, Penguin Books, New Delhi, India, 2005.

Ђогатовић М. Вељко, Крстић Ж. Зоран, „Место хиндутве у савременој индијској политици“, *Међународна политика*, Vol. 74, No. 1188, 2023, стр. 55–75.

Јевтић Миролуб, „Мултикултурно друштво и религија“, *Српска политичка мисао*, Vol. 33, No. 3, 2011, стр. 245–265.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

ABC News, “Up to 100,000 killed in Sri Lanka's civil war: UN”, 20/05/2009. Доступно на: <https://www.abc.net.au/news/2009-05-20/up-to-100000-killed-in-sri-lankas-civil-war-un/1689524>, приступљено 4. јуна 2024.

Ada Derana, “General Election 2020”, n.d. Доступно на: <https://election.adaderana.lk/general-election-2020/>, приступљено 4. јуна 2024.

Al Jazeera, “Mahinda Rajapaksa sworn in as Sri Lanka’s PM after record victory”, 09/08/2020. Доступно на: <https://www.aljazeera.com/news/2020/8/9/mahinda-rajapaksa-sworn-in-as-sri-lankas-pm-after-record-victory>, приступљено 4. јуна 2024.

Al Jazeera, “‘A living hell’: Churches, clergy targeted by Myanmar military”, 14/10/2021. Доступно на: <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/14/a-living-hell-churches-suffer-in-myanmar-military-attacks>, приступљено 4. јуна 2024.

Al Jazeera, “Pakistan election results 2024 updates: National Assembly results come in”, 08/02/2024. Доступно на: <https://www.aljazeera.com/news/liveblog/2024/2/8/pakistan-election-results-2024-live-counting-of-votes-under-way>, приступљено 4. јуна 2024.

Asia Foundation, “The State of Conflict and Violence in Asia”, n.d. Доступно на: <https://asiafoundation.org/publication/state-conflict-violence-asia/>, приступљено 4. јуна 2024.

Asia Foundation, “Diagnostic Study of Local Governance in Federal Nepal”, n.d. Доступно на: <https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2018/07/Diagnostic-Study-of-Local-Governance-in-Federal-Nepal-07112018.pdf>, приступљено 4. јуна 2024.

Banglapedia, “Language movement”, n.d. Доступно на: https://en.banglapedia.org/index.php/Language_Movement, приступљено 4. јуна 2024.

BBC, “Bhutan Profile—Timeline”, 14/02/2018. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12641778>, приступљено 4. јуна 2024.

BBC, “Nepal raises conflict death toll”, 22/09/2009. Доступно на: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8268651.stm>, приступљено 4. јуна 2024.

BBC, “The Hidden Story of Partition and its Legacies”, 03/03/2011. Доступно на: https://www.bbc.co.uk/history/british/modern/partition1947_01.shtml, приступљено 4. јуна 2024.

BBC, “Bangladesh war: The article that changed history”, 16/12/2011. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-asia-16207201>, приступљено 4. јуна 2024.

BBC, “Remembering Sri Lanka's Black July”, 23/07/2013. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-asia-23402727>, приступљено 4. јуна 2024.

BBC, “Nepal profile–Timeline”, 19/02/2018. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12499391>, приступљено 4. јуна 2024.

BBC, “Citizenship Amendment Bill: Are India's claims about minorities in other countries true?”, 12/12/2019. Доступно на: <https://www.bbc.com/news/world-asia-50720273>, приступљено 4. јуна 2024.

BJP, “Ram Rath Yatra”, n.d. Доступно на: <https://www.bjp.org/ram-rath-yatra>, приступљено 4. јуна 2024.

Britannica, „Identity Politics“, 24/08/2023. Доступно на: <https://www.britannica.com/topic/identity-politics>, приступљено 4. јуна 2024.

Britannica, “Indian Mutiny summary”, n.d. Доступно на: <https://www.britannica.com/summary/Indian-Mutiny>, приступљено 4. јуна 2024.

Britannica, “Dravidian Languages”, n.d. Доступно на: <https://www.britannica.com/topic/Dravidian-languages>, приступљено 4. јуна 2024.

Brown Political Review, “Autocracy and Back Again: The Ordeal of the Maldives”, 22/04/2015. Доступно на: <https://brownpoliticalreview.org/2015/04/autocracy-and-back-again-the-ordeal-of-the-maldives/>, приступљено 4. јуна 2024.

Business Today, „Babri Masjid not built on vacant land, artefacts reveal non-Islamic structure: Supreme Court“, 09/11/2019. Доступно на: <https://www.businesstoday.in/latest/economy-politics/story/babri-masjid-not-built-on-vacant-land-artefacts-reveal-non-islamic-structure-supreme-court-236957-2019-11-09>, приступљено 4. јуна 2024.

Bhutan News Service, “People & Population”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20111116201719/http://www.bhutannewsservice.com/people-population/>, приступљено 4. јуна 2024.

BYJU's Exam Prep, “Morley-Minto Reforms 1909 [NCERT Notes For Modern Indian History For UPSC]”, n.d. Доступно на: <https://byjus.com/free-ias-prep/ncert-notes-morley-minto-reforms/>, приступљено 4. јуна 2024.

Vox, “India just redefined its citizenship criteria to exclude Muslims”, 12/12/2019. Доступно на: <https://www.vox.com/future-perfect/2019/12/12/21010975/india-muslim-citizenship-bill-national-register>, приступљено 4. јуна 2024.

Ghazali, “The Third Islamic Republic”, n.d. Доступно на: http://ghazali.net/book1/chapter_7.htm, приступљено 4. јуна 2024.

Daily FT, ““This is a Sinhala country, Sinhala Government”: Bodu Bala Sena”, 18/02/2013. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20150924040221/http://www.ft.lk/2013/02/18/this-is-a-sinhala-country-sinhala-government-bodu-bala-sena/>, приступљено 4. јуна 2024.

Dawn, “Murder, rape and shattered families: 1947 Partition Archive effort underway”, 13/03/2015. Доступно на: <https://www.dawn.com/news/1169309>, приступљено 4. јуна 2024.

Dawn, “328 MNAs sworn in to 15th National Assembly”, 13/08/2018. Доступно на: <https://www.dawn.com/news/1426761>, приступљено 4. јуна 2024.

Dawn, “Supreme Court restores National Assembly, orders no-confidence vote to be held on Saturday”, 07/04/2022. Доступно на: <https://www.dawn.com/news/1683857/supreme-court-restores-national-assembly-orders-no-confidence-vote-to-be-held-on-saturday>, приступљено 4. јуна 2024.

Department of Census and Statistics Sri Lanka, “Sri Lanka Census of Population and Housing, 2011”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20200106095548/http://www.statistics.gov.lk/PopHouSat/CPH2011/index.php?fileName=SriLanka&gp=Activities&tpl=3>, приступљено 4. јуна 2024.

Diplomat, “Ambassador Rezaqul Haider: Mediating for commerce”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20210612230606/http://diplomat.com.tr/sayilar/s14/yazilar/s14-3.htm>, приступљено 4. јуна 2024

DNA India, “Hutatma Chowk: Where peace was dealt a bloody blow”, 30/04/2010. Доступно на: <https://www.dnaindia.com/mumbai/report-hutatma-chowk-where-peace-was-dealt-a-bloody-blow-1377461>, приступљено 4. јуна 2024.

EJF, “Bangladesh: Land of Rivers”, n.d. Доступно на: <https://ejffoundation.org/films/bangladesh-land-of-rivers>, приступљено 4. јуна 2024.

Election Commission of India, “Press Note”, 02/12/2000. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20160305090629/http://eci.nic.in/archive/press/current/PN05122k.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

ECB, “Election Act of Kingdom of Bhutan, 2008”, n.d. Доступно на: <https://www.ecb.bt/wp-content/uploads/2013/04/ElectionActEnglish.pdf>, приступљено 4. јуна 2024.

India Today, “Citizenship Amendment Bill has public endorsement, was part of manifesto: Amit Shah”, 09/12/2019. Доступно на: <https://www.indiatoday.in/india/story/citizenship-amendment-bill-has-public-endorsement-was-part-of-manifesto-amit-shah-1626765-2019-12-09>, приступљено 4. јуна 2024.

India Today, “Sri Lanka declares food emergency as forex crisis worsens”, 31/08/2021. Доступно на: <https://www.indiatoday.in/world/story/sri-lanka-declares-food-emergency-forex-crisis-1847478-2021-08-31>, приступљено 4. јуна 2024.

India.gov, “Governance & Administration”, n.d. Доступно на: <https://www.india.gov.in/topics/governance-administration>, приступљено 4. јуна 2024.

International Center for Ethnic Studies, “Ethnic Conflict of Sri Lanka: Time Line—From Independence to 1999”, n.d. Доступно на: https://web.archive.org/web/20091212123102/http://www.ices.lk/sl_database/ethnic_conflict/time_line.shtml, приступљено 4. јуна 2024.

Kathmandu Post, “Talk to the Terai”, 20/09/2015. Доступно на: <https://kathmandupost.com/opinion/2015/09/20/talk-to-the-tarai>, приступљено 4. јуна 2024.

Know India, “States and Union Territories”, n.d. Доступно на: <https://knowindia.india.gov.in/states-uts/>, приступљено 4. јуна 2024.

Knuth Rebecca, “Destroying a Symbol: Checkered History of Sri Lanka’s Jaffna Public Library”, Presented at the “World Library and Information Congress: 72nd IFLA General Conference

and Council”, 20–24 August 2006, Seoul, Republic of Korea, pp. 1–8. Доступно на: <https://archive.ifla.org/IV/ifla72/papers/119-Knuth-en.pdf>, приступљено 4. јуна 2024.

Language Comparison, “How many people speak Dzongkha?”, n.d. Доступно на: <https://www.languagecomparison.com/en/how-many-people-speak-dzongkha/model-136-7>, приступљено 4. јуна 2024.

Language Comparison, “How Many People Speak Urdu and Bengali”, n.d. Доступно на: <https://www.languagecomparison.com/en/how-many-people-speak-urdu-and-bengali/comparison-24-40-7>, приступљено 4. јуна 2024.

Legislative Department, “Constitution of India”, n.d. Доступно на: <https://legislative.gov.in/constitution-of-india>, приступљено 4. јуна 2024.

Lok Sabha, “Party-wise Representation of Members”, n.d. Доступно на: <https://loksabha.nic.in/members/PartyWiseStatisticalList.aspx>, приступљено 4. јуна 2024.

Minority Group Rights International, “Islamophobia and attacks on Muslims in Sri Lanka”, 18/03/2013. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20130418234027/http://www.minorityrights.org/11808/briefing-papers/islamophobia-and-attacks-on-muslims-in-sri-lanka.html>, приступљено 4. јуна 2024.

My Republica, “Nine years on, Madhes movement has lost what it gained”, 18/01/2017. Доступно на: <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/13278/>, приступљено 4. јуна 2024.

My Republica, “Constitution’s Nepal”, 16/08/2018. Доступно на: <https://myrepublica.nagariknetwork.com/amp/constitution-s-nepal/>, приступљено 4. јуна 2024.

North Eastern Council, “About”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20120415001111/http://necouncil.nic.in/>, приступљено 4. јуна 2024.

NPR, “India Is Changing Some Cities’ Names, And Muslims Fear Their Heritage Is Being Erased”, 23/04/2019. Доступно на: <https://www.npr.org/2019/04/23/714108344/india-is-changing-some-cities-names-and-muslims-fear-their-heritage-is-being-era>, приступљено 4. јуна 2024.

OCD, “The Constitution of The Republic of Pakistan 1962”, n.d. Доступно на: https://ocd.lcwu.edu.pk/cfiles/Pakistan%20Studies/Maj/pak-st-301/Constitution_of_Pakistan_1962.pdf, приступљено 4. јуна 2024.

OneWorld South Asia, “Presidential nod for a new constitution for Maldives”, 08/08/2008. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20120313215904/http://southasia.oneworld.net/todaysheadlines/presidential-nod-for-a-new-constitution-for-maldives>, приступљено 4. јуна 2024.

Optimize IAS, “The Gujarati and Marathi identities in cosmopolitan Mumbai”, 04/08/2022. Доступно на: <https://optimizeias.com/the-gujarati-and-marathi-identities-in-cosmopolitan-mumbai/>, приступљено 4. јуна 2024.

Oxford English Dictionary, “Identity Politics”, n.d. Доступно на: https://www.oed.com/dictionary/identity-politics_n?tab=factsheet#99140722645, приступљено 4. јуна 2024.

Pew Research Center, “Region: Asia-Pacific”, 27/01/2011. Доступно на: <https://www.pewresearch.org/religion/2011/01/27/future-of-the-global-muslim-population-regional-asia/>, приступљено 4. јуна 2024.

Pew Research Center, “Global Christianity—A Report on the Size and Distribution of the World’s Christian Population”, 19/12/2011. Доступно на:

<https://www.pewresearch.org/religion/2011/12/19/global-christianity-exec/>, приступљено 4. јуна 2024.

Pew Research Center, “Americans are in the middle of the pack globally when it comes to importance of religion”, 23/12/2015. Доступно на: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/12/23/americans-are-in-the-middle-of-the-pack-globally-when-it-comes-to-importance-of-religion/>, приступљено 4. јуна 2024.

Pew Research Center, “8 key findings about Christians in India”, 12/07/2021. Доступно на: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2021/07/12/8-key-findings-about-christians-in-india/>, приступљено 4. јуна 2024.

Photo Voice, “A Brief History of the Bhutanese Refugee Crisis”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20101010050607/http://www.photovoice.org/bhutan/index1.php?id=3#2>, приступљено 4. јуна 2024.

PRIU, “The Executive Presidency”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20140921054039/http://www.priu.gov.lk/execpres/Indexep.html>, приступљено 4. јуна 2024.

PRIU, “1978 Constitution: Provincial Councils”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20090220143240/http://www.priu.gov.lk/ProvCouncils/ProvincialCouncils.html>, приступљено 4. јуна 2024.

PRIU, “1978 Constitution: First Schedule”, n.d. Доступно на: https://web.archive.org/web/20141016025819/http://www.priu.gov.lk/Cons/1978Constitution/Schedule_1_Amd.html, приступљено 4. јуна 2024.

RefWorld, “Chronology for Lhotshampas in Bhutan”, 2004. Доступно на: <https://www.refworld.org/country,,marp,,btn,,469f386a1e,0.html>, приступљено 4. јуна 2024.

SATP, “Jagrata Muslim Janata Bangladesh (JMJB)”, n.d. Доступно на: <https://www.satp.org/satporgrp/countries/bangladesh/terroristoutfits/JMJB.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

SLTDA, “The History of Ceylon”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20140808014733/http://www.slt-da.gov.lk/history>, приступљено 4. јуна 2024.

South Asia Terrorism Portal, “Madheshi Armed Outfits”, n.d. Доступно на: <https://www.satp.org/satporgrp/countries/nepal/terroristoutfits/mao.html>, приступљено 4. јуна 2024.

Stanford Encyclopedia of Philosophy, „Identity Politics“, 23/03/2016. Доступно на: <https://plato.sydney.edu.au/archives/sum2019/entries/identity-politics/>, приступљено 4. јуна 2024.

Stanford Encyclopedia of Philosophy, „Identity Politics“, 11/07/2020. Доступно на: <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/>, приступљено 4. јуна 2024.

Statistics, “Population by ethnic group, census years”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20111113175023/http://www.statistics.gov.lk/abstract2010/chapters/Chapter2/AB2-10.pdf>, приступљено 4. јуна 2024.

Statoids, “Atolls of Maldives”, n.d. Доступно на: <http://www.statoids.com/umv.html>, приступљено 4. јуна 2024.

Scroll.in, “Gujarat’s medieval cities were once the biggest in the world – As a viral video reminds us”, 30/03/2019. Доступно на: <https://scroll.in/article/917929/medieval-cities-in-gujarat-were-once-the-biggest-in-the-world-their-culture-deeply-influential>, приступљено 4. јуна 2024.

Tamil Nation, “Remembering the 1965 Anti Hindi Struggle”, 10/06/2009. Доступно на: <https://tamilnation.org/forum/nandivarman/080127hindi.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

Tribune, “Imran Khan becomes Pakistan's first premier to be unseated by parliamentary revolt”, 09/04/2022. Доступно на: <https://tribune.com.pk/story/2351683/imran-khan-becomes-countrys-first-pm-to-be-ousted-through-no-trust-vote>, приступљено 4. јуна 2024.

The Guardian, “Sri Lanka declares end to war with Tamil Tigers”, 19/05/2009. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2009/may/18/tamil-tigers-killed-sri-lanka>, приступљено 4. јуна 2024.

The Guardian, “Court cancels Imran Khan’s arrest warrant after clashes in Pakistan capital”, 18/03/2023. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/18/pakistani-police-enter-imran-khan-home-court>, приступљено 4. јуна 2024.

The Daily Star, “Our constitution”, 05/09/2010. Доступно на: <https://www.thedailystar.net/news-detail-153616>, приступљено 4. јуна 2024.

The Daily Star, “Election Result 2018”, n.d. Доступно на: <https://www.thedailystar.net/bangladesh-national-election-2018/results>, приступљено 4. јуна 2024.

The Mahavamsa, “King Devanampiya Tissa (306 BC–266 BC)”, n.d. Доступно на: <http://mahavamsa.org/2008/05/king-devanampiya-tissa-306-bc/>, приступљено 4. јуна 2024.

The News, “ISPR, other state institutions endorsed NSC’s decision, says Qasim Suri”, 09/04/2022. Доступно на: <https://www.thenews.com.pk/latest/948749-ispr-other-state-institutions-endorsed-nscs-decision-qasim-suri>, приступљено 4. јуна 2024.

The New York Times, “Fazal Elahi Dies at 78; Pakistani Ex-President”, 02/06/1982. Доступно на: <https://www.nytimes.com/1982/06/02/obituaries/fazal-elahi-dies-at-78-pakistani-ex-president.html>, приступљено 4. јуна 2024.

The New York Times, “Low Turnout in Bangladesh Elections Amid Boycott and Violence”, 05/01/2014. Доступно на: https://www.nytimes.com/2014/01/06/world/asia/boycott-and-violence-mar-elections-in-bangladesh.html?_r=0, приступљено 4. јуна 2024.

The Republic of Rumi, “1954”, n.d. Доступно на: <http://www.therepublicofrumi.com/chronicle/1954.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

The Times of India, “Global warming: Mumbai to face the heat”, 03/02/2007. Доступно на: <https://timesofindia.indiatimes.com/india/global-warming-mumbai-to-face-the-heat/articleshow/1556662.cms>, приступљено 4. јуна 2024.

The Times of India, “Lok Sabha Election Result 2019”, n.d. Доступно на: <https://timesofindia.indiatimes.com/elections/results>, приступљено 4. јуна 2024.

The Tribune, “Average temperature over India projected to rise by 4.4 degrees Celsius: Govt report on impact of climate change in country“, 15/06/2020. Доступно на: <https://www.tribuneindia.com/news/nation/average-temperature-over-india-projected-to-rise-by-4-4-degrees-celsius-govt-report-on-impact-of-climate-change-in-country-99583>, приступљено 4. јуна 2024.

The Himalayan Times, “Nepal makes first amendment of its constitution four months after promulgation”, 23/01/2016. Доступно на: <https://thehimalayantimes.com/nepal/breaking-nepal-makes-first-amendment-of-its-constitution>, приступљено 4. јуна 2024.

The Himalayan Times, “Where in US, elsewhere Bhutanese refugees from Nepal resettled to”, 06/02/2017. Доступно на: <https://thehimalayantimes.com/nepal/where-in-earth-have-been-bhutanese-refugees-from-nepal-resettled/>, приступљено 4. јуна 2024.

The Hindu, “South Asia most diverse with 650 languages”, 08/01/2018. Доступно на: <https://www.thehindu.com/news/national/karnataka/south-asia-most-diverse-with-650-languages/article22399276.ece>, приступљено 4. јуна 2024.

The World, “The Bhutan insurgencies”, 25/08/2009. Доступно на: <https://theworld.org/stories/2009-08-25/bhutan-insurgencies>, приступљено 4. јуна 2024.

UN Academy, “Lengthiest Written Constitution”, n.d. Доступно на: <https://unacademy.com/content/bpsc/study-material/polity/lengthiest-written-constitution/>, приступљено 4. јуна 2024.

United Nations Conference on Trade and Development, “Investment flows to developing countries in Asia remained flat in 2022”, 05/07/2023. Доступно на: <https://unctad.org/news/investment-flows-developing-countries-asia-remained-flat-2022>, приступљено 4. јуна 2024.

University Teachers for Human Rights (Jaffna, Sri Lanka), “Chapter I: Missed Opportunities and the Loss of Democracy”, n.d. Доступно на: <https://uthr.org/BP/volume1/Chapter1.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

UNHCR, “Statelessness in Sri Lanka”, 29/08/2013. Доступно на: <https://archive.ph/20091023063136/http://www.unhcr.lk/protection/statelessness/>, приступљено 4. јуна 2024.

US Department of State, “International Religious Freedom Report for 2015”, n.d. Доступно на: <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper>, приступљено 4. јуна 2024.

U.S. Library of Congress, “Country Studies: Pakistan Period, 1947–71”, n.d. Доступно на: <https://countrystudies.us/bangladesh/14.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

UTHR, “The Social Fabric and Communal Relations”, n.d. Доступно на: <https://uthr.org/Reports/Report7/chapter6.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

FAO, “Pakistan at a Glance”, n.d. Доступно на: <https://www.fao.org/pakistan/our-office/pakistan-at-a-glance/en/>, приступљено 4. јуна 2024.

History Pak, “Constitution of 1956”, n.d. Доступно на: <https://historypak.com/constitution-of-1956/>, приступљено 4. јуна 2024.

Human Rights Watch, “History of the Bhutanese Refugee Situation in Nepal”, n.d. Доступно на: <https://www.hrw.org/legacy/background/wrd/refugees/3.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

CBC, “Why India’s controversial citizenship law has sparked violent protests”, 17/01/2019. Доступно на: <https://www.cbc.ca/news/india-citizenship-law-protests-1.5397915>, приступљено 4. јуна 2024.

Country Studies, “The Interim Constitution, 1951”, n.d. Доступно на: <https://countrystudies.us/nepal/48.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

CIA, The World Factbook, “Bangladesh”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bangladesh>, приступљено 4. јуна 2024.

CIA, The World Factbook, “Bhutan”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bhutan>, приступљено 4. јуна 2024.

CIA, The World Factbook, “India”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/india>, приступљено 4. јуна 2024.

CIA, The World Factbook, “Maldives”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/maldives>, приступљено 4. јуна 2024.

CIA, The World Factbook, “Nepal”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/nepal>, приступљено 4. јуна 2024.

CIA, The World Factbook, “Pakistan”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/pakistan/>, приступљено 4. јуна 2024.

CIA, The World Factbook, “Sri Lanka”, n.d. Доступно на: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/sri-lanka>, приступљено 4. јуна 2024.

Colombo Telegraph, “Northern Muslim Expulsion & Tamil Leadership”, 02/11/2016. Доступно на: <https://www.colombotelegraph.com/index.php/northern-muslim-expulsion-tamil-leadership/>, приступљено 4. јуна 2024.

Commonwealth of Nations, “President”, n.d. Доступно на: <https://www.commonwealthofnations.org/sectors-bangladesh/government/president/>, приступљено 4. јуна 2024.

Constitute Project, “Maldives 2008”, n.d. Доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Maldives_2008?lang=en, приступљено 4. јуна 2024.

Constitution Drafting Committee, “Background”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20100715193437/http://www.constitution.bt/html/sources/background.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

Constitution Drafting Committee, “Royal Command”, n.d. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20100716124452/http://www.constitution.bt/html/sources/royal.htm>, приступљено 4. јуна 2024.

Constitution Net, “Constitutional history of Sri Lanka”, n.d. Доступно на: <https://constitutionnet.org/country/sri-lanka>, приступљено 4. јуна 2024.

Washington Post, “Why protests are erupting over India’s new citizenship law”, 19/12/2019. Доступно на: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/why-indias-citizenship-law-is-so-contentious/2019/12/17/35d75996-2042-11ea-b034-de7dc2b5199b_story.html, приступљено 4. јуна 2024.

WikiWand, “Tsa Yig”, n.d. Доступно на: https://www.wikiwand.com/en/Cha_Yig, приступљено 4. јуна 2024.

World Data, “Population growth in Bangladesh”, n.d. Доступно на: <https://www.worlddata.info/asia/bangladesh/populationgrowth.php>, приступљено 4. јуна 2024.

Биографија аутора

Вељко Ђогатовић је рођен 31. јула 1995. године у Краљеву, Србија, а основну и средњу школу је завршио у Београду. Факултет политичких наука, *политиколошки смер*, уписао је школске 2014/2015. године, а дипломирао је у јулу 2018. године са просечном оценом 9,34. Исте године уписао је мастер студије *Политиколошке студије религије*, које је завршио са просечном оценом 10. Завршни мастер рад на тему *Савремене исламске политичке партије: упоредна анализа* је одбранио 24. октобра 2019. године са оценом 10. Октобра 2020. године је уписао *докторске академске студије политикологије*.

Учествовао је у спровођењу бројних истраживања и организовању неколицине конференција, између осталих, *Politikologija religije: bianualna konferencija 2018*. Похађао је и успешно завршио неколико семинара, између осталих *Школа јавних политика и локалне самоуправе*, *Дани јавних политика* и *Balkan seminar 2015: Greece and Turkey*. На научној конференцији *Politikologija religije: bianualna konferencija 2018* је излагао резултате сопственог истраживања.

До сада је објавио осам научних радова, од којих су најважнији:

- Ђогатовић, Вељко и Зоран Крстић. 2023. „Место хиндутве у савременој индијској политици.“ *Међународна политика* 74(1188): 55–75.
- Ђогатовић, Вељко. 2023. „Versko-politički sukob između budista i Rohindža muslimana u Мјанмару.“ *Politička revija* 76(2): 137–159.
- Ђогатовић, Вељко. 2022. „Possibilities for regional integration in South and Southeast Asia: A comparative analysis of SAARC and ASEAN.“ *Kultura Polisa* 19(3): 76–92.
- Veković, Marko i Veljko Đogatović. 2019. „Errando Discimus: Has Post-Yugoslav political and social science literature neglected religion?“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 58(3): 753–763.

Током 2018. године је провео три месеца на позицији практиканта у Одељењу за друштвене делатности ГО Чукарица. Члан је Европског конзорцијума за политичка истраживања од 2016. године а од фебруара 2019. године је запослен у Мултидисциплинарном дигиталном издавачком институту (MDPI).

Добитник је стипендије Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије за најбоље студенте током школских 2015–2019. година.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Вељко М. Богатовић

Број индекса 20/2020

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Последице деловања политика идентитета на формирање и развој политичке поларизације у државама јужне Азије

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Београду, _____

Потпис аутора

Образац 6.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора _____ Вељко М. Богатовић _____
Број индекса _____ 20/2020 _____
Студијски програм _____ Докторске студије политикологије _____
Наслов рада _____ Последице деловања политика идентитета на формирање и развој политичке
поларизације у државама јужне Азије _____
Ментор _____ редовни проф. др Зоран Крстић _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањења у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Образац 7.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Последице деловања политика идентитета на формирање и развој политичке поларизације у државама јужне Азије _____

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.